

T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANABİLİM DALI

ZORUNLU GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ:
HAKKARİ ÖRNEĞİ

Revşen ÖZER

Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖKDE

HAKKARİ
2023

T.C.
HAKKARİ ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE
HAKKARİ

Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı Yüksek Lisans Programı öğrencisi Revşen ÖZER tarafından hazırlanan **“Zorunlu Göçün Sosyo-Ekonomik Etkisi: Hakkari Örneği”** başlıklı tez, 11.07.2023 tarihinde yapılan savunma sonucunda aşağıda isimleri bulunan jüri üyelerince kabul edilmiştir.

	Ünvanı, Adı Soyadı	Kurumu	İmzası
Başkan :	Prof. Dr. Hasan YAYLI	Kırıkkale Üniversitesi	
Üye :	Doç. Dr. Habip DEMİRHAN	Hakkari Üniversitesi	
Üye :	Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖKDE	Hakkari Üniversitesi	

Jüri üyeleri tarafından kabul edilen bu (tezin türü) tezi, Enstitü Yönetim KurulununSayılı kararıyla tarihinde onaylanmıştır.

Prof. Dr. Mehmet ŞAHİN

Enstitü Müdür V.

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI

Bu tezde yer alan tüm bilgi ve bulguların, bilimsel yöntemler ile gerçekleştirilen deney ve gözlemler kapsamında benim tarafımdan elde edildiğini; çalışmada kullanılan ve bana ait olmayan bütün bilgi, düşünce, bulgu, sonuç ve verilere bilimsel etik kurallarının gereği olarak eksiksiz olarak tahrifat yapmadan uygun atıf yaptığımı ve tezin bir kısmının yahut tamamının başka bir tezde çalışma olarak kullanılmadığını beyan ederim.

18/08/2023

İmza

Revşen ÖZER

ÖZET

ZORUNLU GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ: HAKKARİ ÖRNEĞİ

Revşen ÖZER

Yüksek Lisans Tezi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler

Tez Danışmanı: Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖKDE

2023, 208 s.

Türkiye’de, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde 1984’lerde PKK terör örgütü ile devlet güçleri arasında başlayan çatışmalar, kitlesel boyutta göçlerin nedeni olmuştur. Bölgede terörle mücadele kapsamında uygulanan bir takım politikalar, kırsalda ekonomik ve güvenlik gibi konularda birçok sorunun doğmasına sebep olmuştur. Bu durumlardan ötürü bölgede barınamayan köylüler, çözümü kentlere gitmekte bulmuştur. Bu çalışmada Hakkari’nin, zorunlu göç sonrası yaşadığı değişim irdelenmiştir. Özellikle göçlerle gelen nüfusun, kent ortamında karşılaştıkları sorunlar incelenmiştir. Bilhassa zorunlu göç nedeniyle yerinden olan binlerce insanın, Hakkari’de bir düzen kurmaya çalışırken yaşadığı problemler ve sosyo- ekonomik değişim ortaya konmaya çalışılmıştır.

Nitel bir araştırma kapsamında örneklem içinde yer alan 30 kişi ve dolaylı şekilde dâhil olan 50’den fazla insanla derinlemesine görüşmeler yapılarak bir takım bulgular elde edilmiştir. Çalışmada elde edilen bulgulardan, zorunlu göçün ekonomik göç hareketlerinden daha ağır sonuçları olduğu anlaşılmıştır. Çalışmada elde edilen verilere göre, zorunlu göç olayı üzerinden 30 yılı aşkın bir süre geçmesine rağmen etkileri halen hissedilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Göç, Zorunlu göç, Yerinden edilme, Sorunlar.

ABSTRACT

SOCIO-ECONOMIC IMPACT OF FORCED MIGRATION: HAKKARI EXAMPLE

Revşen ÖZER

Master Thesis, Political Science and International Relations

Supervisor: Asst. Prof. Dr. Fatma ÖKDE

2023, 208 p.

The conflicts that broke out between the PKK terrorist organization and state forces in the Eastern and Southeastern Anatolian Regions of Turkey in 1984 have been the cause of mass migrations. A number of policies implemented in the region within the scope of the fight against terrorism have caused many problems in rural areas such as economy and security. Due to these situations, the villagers, who could not live in the region, found the solution by going to the cities. In this study, the change that Hakkari experienced after forced migration was examined. In particular, the problems faced by the immigrant population in the urban environment were examined. In particular, the problems and socio-economic change experienced by thousands of people who were displaced due to forced migration while trying to establish an order in Hakkari were tried to be revealed.

Within the scope of a qualitative research, some findings were obtained by conducting in-depth interviews with 30 people in the sample and more than 50 people indirectly involved. From the findings of the study, it was understood that forced migration has more severe consequences than economic migration movements. According to the data obtained in the study, although more than 30 years have passed since the forced migration event, its effects are still felt.

Keywords: Migration, Forced migration, Displacement, Problems.

ÖNSÖZ

Bu tezde Hakkari kent merkezinde, 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde meydana gelen zorunlu göç olayının oluşturduğu etkiler araştırılmıştır. Araştırmalar sırasında yaşanan zorunlu göç hakkında değişken bilgilerin varlığı ve Hakkari kenti ile ilgili o dönem ortaya çıkan durumlar hakkında yeterli kaynağın olmayışı, çalışmada ele alınan konuda sınırlılık oluşturmuştur. Bu yüzden literatürde yer alan kaynaklar teorik şekilde kullanılarak, kent hakkındaki gerçekler göçe katılan kişilerin ifadelerinden çıkarılmıştır. Bu süreçte alan çalışmasında, örneklem içinde bulunarak bilgilerini paylaşan tüm katılımcılara teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez çalışmasının yapıldığı süreç içerisinde, araştırmalarda kaynak yönlendirmesi, diğer pek çok hususta bilgisi ve rehberliği ile hem tezin araştırma kısmında hem de yazım aşamasında göstermiş olduğu hoşgörü ve teknik konulardaki desteği için danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Fatma ÖKDE’ye sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Tez çalışması sırasında manevi desteklerini eksik etmeyen ve daima yanımda olan aileme, destekleri için teşekkür ediyorum. Yine eğitim hayatım boyunca benden manevi desteklerini esirgemeyen, Hakkari Üniversitesi’ndeki Dr. Öğr. Üyesi Ahmet DÖNGER ve diğer değerli hocalarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Revşen ÖZER

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK BİLDİRİM SAYFASI	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	iv
ÖNSÖZ	v
İÇİNDEKİLER	vi
SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ	ix
ŞEKİLLER DİZİNİ.....	x
ÇİZELGELER DİZİNİ	xi
EKLER DİZİNİ.....	xii
1. GİRİŞ.....	1
1.1.Kavramsal Çerçeve.....	9
1.2.Göç Kavramı	9
1.3. Göç Türleri	19
1.3.1. Nedenlerine göre göçler.....	19
1.3.1.1.Gönüllü göç.....	19
1.3.1.2. Zorunlu göç.....	20
1.3.2. Mesafesine Göre Göçler	21
1.3.2.1. İç göç.....	21
1.3.2.2. Dış göç	22
1.3.3. Süresine Göre Göçler.....	25
1.3.3.1. Daimi/sürekli göç.....	25
1.3.3.2. Geçici göç	25
1.4. Kentleşme	27
1.4.1. Kent Nedir?.....	27
1.4.2. Kent ve Göç İlişkisi	28

1.4.3. Göç Kaynaklı Oluşan Kentsel ve Kırsal Sorunlar	30
1.5. Literatür Taraması	37
2. TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÖÇ	42
2.1. Zorunlu Göç	47
2.2. Türkiye’nin Zorunlu Göç Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış	49
2.3. 1984 SonrasıDoğu ve Güneydoğu Anadolu’daki İskân Politikalarında Zorunlu Göç	64
2.4. Terör Olayları ve OHAL Uygulamalarının Bölgedeki İskân Politikaları Üzerindeki Etkisi	71
2.5. Zorunlu Göç Olgusunda Ülke İçinde Yerinden Edilme	76
2.6. Ülke İçerisinde Yerinden Edilme Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar	82
2.6.1. Yerinden Edilmenin Yarattığı Ekonomik Sorunlar	87
2.6.2 Yerinden Edilmenin Yarattığı Sosyal Sorunlar	92
2.7. Yerinden Edilmeden Kaynaklı Doğan Zararların Karşılanması Amacıyla Atılan Adımlar	95
2.7.1.Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)	98
2.7.1.1. Köy-kent projesi	100
2.7.1.2. Ülke içinde yerinden olmuş kişiler programının geliştirilmesine destek projesi	100
2.7.2. Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun	101
3. TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ: 1984 SONRASI HAKKARİ İLİ ZORUNLU GÖÇ HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA	106
3.1.Araştırmanın Metodolojisi	106
3.1.1. Araştırmanın Konusu	106
3.1.2. Araştırmanın Önemi	107

3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları.....	107
3.1.4. Araştırmanın Örneklemi	108
3.1.5. Araştırmanın Yöntemi	109
3.2. Hakkari'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özellikleri.....	114
3.3. Hakkari'de Nüfus Gelişim Süreci	125
3.4. Hakkari'de 1984 Sonrası Zorunlu Göç Süreci	127
3.4.1. Hakkari İl Merkezinde Zorunlu Göçün Yarattığı Sorunlar	128
3.4.2. Hakkari İl Merkezine Zorunlu Göç ile Gelenlerin Yaşadığı Sorunlar.....	136
4. ARAŞTIRMANIN VERİLERİ VE BULGULARI	141
4.1. Hakkari'de Zorunlu Göç Sonrası Ortaya Çıkan Sosyal Sorunlar.....	141
4.2. Hakkari'de Zorunlu Göç Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Sorunlar.....	155
5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	170
KAYNAKLAR	183
İNTERNET KAYNAKLARI.....	204
ÖZGEÇMİŞ	208

SİMGE VE KISALTMALAR DİZİNİ

AB:	Avrupa Birliği
ABD:	Amerika Birleşik Devletleri
AİHM:	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
BMMYK:	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BM:	Birleşmiş Milletler
BYSKP:	Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı
DAKA:	Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı
DP:	Demokrat Parti
DPT:	Devlet Planlama Teşkilatı
ÜYEK:	Ülke İçinde Yerinden Edilen Kişiler
GAP:	Güneydoğu Anadolu Projesi
HÜNEE:	Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü
IOM:	Uluslararası Göç Örgütü
KDRP:	Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi
OHAL:	Olağanüstü Hal
STK:	Sivil Toplu Kuruluşları
TDK:	Türk Dil Kurumu
TGYONA:	Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması
TMMOB:	Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜİK:	Türkiye İstatistik Kurumu
TÜSİAD:	Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği
UNDP:	Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
vb:	ve benzeri
vd:	ve diğerleri

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 3.2.1. Hakkari Kent Merkezinin 1952 Yılına Ait Genel Bir Görüntüsü...	115
Şekil 3.2.2. Hakkari Kent Merkezinin 1970 Yılındaki Bir Görüntüsü.....	117
Şekil 3.2.3. Hakkari Kent Merkezinin 1973 Yılına Ait Bir Görüntüsü.....	118
Şekil 3.2.4. Hakkari Kent Merkezinin 1974 Yılına Ait Bir Görüntüsü.....	118
Şekil 3.2.5. Hakkari Kent Merkezinin 1980’li Yılların Başına Ait Bir Görüntüsü.....	119
Şekil 3.2.6. Hakkari Kent Merkezinden Bir Görüntü (1980 Yılı).....	120
Şekil 3.2.7. Hakkari Kent Merkezinin 1990 Yıllarına Ait Bir Görüntüsü.....	120
Şekil 5.1. Hakkari Kent Merkezinin 2020 Yılına Ait Bir Görüntüsü.....	179
Şekil 5.2. Hakkari Kent Merkezinden Bir Görüntü (2020 Yılı).....	180
Şekil 5.3. Hakkari Kent Merkezinin 2021 Yılına Ait Bir Görüntüsü.....	180

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 2.2.1. Türkiye'nin Yıllara Göre Kır ve Kent Nüfus Gelişimi (1927-2000).....	61
Çizelge 2.2.2. Türkiye'de 2012 Yılında Yapılan İdari Düzenleme Sonrası Kent Ve Kır Nüfus Sayılarında Ve Nüfus Oranlarında Meydana Gelen Değişim.....	62
Çizelge 2.2.3. Türkiye'nin Yıllara Göre Kır ve Kent Nüfusu (2019-2021).....	63
Çizelge 2.5.1. Yerleşim Yerleri ve İller Arası Göç Eden Nüfus (1975-2000).....	79
Çizelge 2.5.2. İller Arası Göç Eden Nüfus (2008-2022).....	80
Çizelge 3.2.1. Hakkari İli Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2022).....	123
Çizelge 3.3.1. Hakkari İli (1927-2021) Nüfus Gelişimi (TÜİK).....	126
Çizelge 3.4.1. Hakkari Kent Merkezinin Nüfus Sayılarında Yıllar İçerisinde Gerçekleşen Değişim. (1985-2000).....	129
Çizelge 3.4.2. Yerinden Edilmeden Kaynaklı Bazı Kaynaklarda İşsizlik Oranlarında Yaşanan Değişim (1985-2000).....	131

EKLER DİZİNİ

Ek 1: Türkiye’de Zorunlu Göçün Sosyo-Ekonomik Etkisi: Hakkari Örneği araştırmasında katılımcılarla yapılan görüşmelerde sorulan sorular.....	206
--	-----

1. GİRİŞ

İnsanlar dünya üzerinde var oldukları ilk andan bu yana incelendiklerinde, tarihin hangi dönemine gidilirse gidilsin görülen bir gerçek vardır: İnsanların yüzyıllardır bulundukları her yerde daima bir toplu yaşam anlayışı içinde olduğu gerçeği... Bu topluluk halinde yaşamın, belli başlı kaideler oluşturduğu ve toplumsal düzeni getirdiği de aşîkârdır. Söz konusu durumun neticesi olarak dünyada yaşamış tüm toplulukların birtakım gelenek-görenek, inançlara, alışkanlıklara ve örgütlü bir yapıya sahip olduğu rahatlıkla söylenebilmektedir. Tüm bu kavramları içinde barındırabilen başlık olarak “toplumsal yapı” ifadesi karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yapının kesin olarak bir mutlak konumu ve çizgisi bulunmamasına rağmen görelî anlamda bir devamlılığı mevcuttur (Ergun, 1993, s. 98-99). Toplumsal yapıda meydana gelen süreklilik ve değişme durumu bazı ölçütlerle bağlantılıdır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 3). Toplumda değişmeyi yaratan ölçütleri; ekonomik gelişmeler, teknik alanda meydana gelen ilerlemeler ve toplumda ortaya çıkan nüfus hareketlilikleri şeklinde gruplamak mümkündür (Ergun, 1993, s. 100-101). Bunlar arasında en güçlü unsur, nüfus hareketliliği olarak bilinen göçtür (Karpata, 2010, s. 9).

Toplumsal anlamda meydana gelen söz konusu değişimler, bulunan toplumsal yapıdan başka bir toplumsal yapıya geçildiğinde görülmektedir. Bu değişimlerin ortaya çıkmasına sebep olan durum, toplumların içi içe geçmesidir. Zira devamlı olarak aynı toplumsal yapı içinde kalındığında herhangi bir toplumsal değişme olmamaktadır. Çünkü değişme denilen olay ancak iki farklı yapının bir araya gelmesiyle gerçekleşmektedir. Değişim farklılıkların oluşması sonucu gerçekleşir (Ergun, 1993, s. 100). Göç olgusu; farklı din, kültür, dil ve toplumsal yapıya sahip insanların bir araya gelmesine ve bir arada yaşamasına hatta birbirinden etkilenmesine neden olmaktadır. Bu da toplumsal değişmeyi gerçekleştirmektedir (Karpata, 2010, s. 9). Göçün toplumsal yapı üzerindeki etkisi hem nedenlerinde hem de sonuçlarında kendini göstermektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348).

Göçün birden fazla alanla ilişkisi bulunmaktadır (Taşçı, 2009, s. 178). Göçün ortaya çıkışı ve toplumsal yapıda birçok farklı sonuç doğurması, temel olarak sosyolojiye ait bir olgu olduğunu kanıtlar niteliktedir (İnan, 2016, s. 15). Göç olgusunu meydana getiren sebepler ve sonuçların pek çok yönden toplumla ilgili olması, göçün sosyolojiyle ilişkili olmasına yol açmaktadır. Nitekim toplum bilimi olan sosyoloji, toplumu etkileyen her durum ve olayla ilgilenmektedir (Özkan, 2019, s. 128). Diğer bir şekilde açıklanacak olursa toplumsal yapının temelini oluşturan toplum kavramı; fazlasıyla geniş olmasının yanında kısaca, yaşanmış ve yaşanmaya devam eden ilişkilerin tümünü kapsayan kavram şeklinde tanımlanabilmektedir. Toplum; canlılığı, hareketi ifade etmektedir. Bir toplumda her daim bir gelişmişlik veya ilerleme söz konusu olmayabilir ancak bir hareketlilik ve bu hareketlilikten kaynaklanan değişimler söz konusudur. Değişim olarak atfedilen durum şekilden çok ilişkisel anlamdadır. Bu değişim; birey, grup, toplum veya sınıfsal şekilde gerçekleşmektedir (Ergun, 1993, s. 98-99). Burada söz edilen toplumsal yapıdaki değişmeyi yani yeniden şekillenme gereksinimini doğuran önemli olgu, göçtür. Neticede toplum, çeşitli kültür öğelerini ve birbirinden farklı grupları içinde barındıran sistemli ilişkiler bütünüdür. Bu nedenle göç olgusu, toplumda yer alan farklılıkları belli bir çerçeveye alarak göç sonucu taşınılan yeri yaşam alanı haline getirmekte ve bireyin içine girdiği toplumla ilişkilerinin oluşmasında bir araç niteliği taşımaktadır (Akıncı vd, 2015, s. 60). Çok boyutlu bu yönünün aksine gelişim süreci daha basit bir oluşum göstermektedir.

İnsanoğlunun ortaya çıkması ile beraber görülmeye başlanan ve fazlasıyla geniş alanlarda izlerine rastlanan göç unsuru, geçmişte olduğu gibi günümüzde de kendini göstermektedir (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Göç, yeryüzündeki tüm toplumların bildiği ve tanık olduğu bir kavram olmuştur (Kınık, 2010, s. 36). İnsanlar meydana gelen çeşitli sorunlar sebebiyle bulundukları yerden başka bir mekâna taşınmaya karar vermektedir. Bu da göç olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132). Gerçekleşen her göç bir dalga halinde toplumları etkilemektedir.

Göç konusu günümüzde önemli bir mesele haline gelmiştir (Deniz, 2014, s. 175-177). Yüzyıllardır gerçekleştirilen göçlerin sadece bir fiziksel yer

değiştirme olmadığı aşikârdır. Zira göçün ana belirleyicilerinin toplumsal yapı ve birey olması sosyoloji ile ilişkisini göstermektedir (Adıgüzel, 2020, s. 1-2). Göçün sosyolojik açıdan tarihine bakıldığında kendini tekrar eden bir özelliği söz konusudur (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Ancak yine de her yaşandığında kendine has özellikler göstermekten de geri kalmamaktadır. Zira oluşmasında etkili olan olayların biricik olması gibi her göç olayı da kendine özgü bir yapı göstermektedir (Çağlayan, 2006, s. 67). Bu yapısı toplumu sürekli bir değişim modunda tutmaktadır.

Göç, kişileri refah seviyesi yüksek bir yaşam peşine düşürmekte ve kırdan kente, gelişmemiş veya az gelişmiş ülke ve bölgelerden, gelişmiş ülke ve bölgelere doğru bir yer değiştirme eğilimine sürüklemektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348). Bu sürüklenişler kimi zaman küçük kimi zaman da kitlesel boyutlarda görülmektedir (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Her iki şekilde de göç, birçok ülke için toplumsal anlamda problemler yaratan bir olgudur (Özdemir, 2018, s. 1338).

Göç unsuru, tarihsel süreç içerisinde sürekli olarak bir dönüşüm geçirmiştir. Eskiden göçe sebebiyet veren durumların; nitelik açısından açlık, kıtlık, coğrafi değişimler ve iklim koşullarının farklılaşması olduğu belirtilmiştir. Ancak günümüze baktığımızda göçü ortaya çıkaran faktörlerde büyük oranda değişimler yaşanmıştır (Akıncı vd., 2015, s. 60-61). Bu hususta yapılmış bütün araştırmaların ışığında göçlerin bazı ortak nedenlerine ulaşılmıştır. Belirlenen nedenler içinde siyasal ve ekonomik nedenler, çevre koşulları, güvenlik kaygısı, nüfus özellikleri, toplumsal yapı gibi birden fazla unsurun varlığından söz edilebilmektedir. (Keleş, 2019, s. 31). Söz konusu nedenlerden dolayı yüzyıllardır nüfus hareketlilikleri yaşanmaktadır. Ancak göçün gerçekleşmesinde hangi sebep etkili olursa olsun, bu hareketin bazı sonuçlar doğurması kaçınılmaz olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10).

Toplum ve birey çeşitli nedenlerle yer değiştirirken göç veren ve göç alan yerleşimler farklı açılardan göçten etkilenmektedir (Özdemir, 2018, s. 1338). Dünya üzerinde yoğunluklu olarak görülen iç göçlerin en iyi analiz edilebileceği yerler kentlerdir. Nitekim kentler, gelen göçlerle bir taraftan kırsaldaki yoksulların

taşındığı mekânlar haline gelirken diğer taraftan da kapitalist düzenin en temel ihtiyacı olan ucuz iş gücünün olduğu ve tüketimin arttığı mekânlar durumuna gelmiştir. Göç etmiş ve göç neticesinde kapitalist sistemin içinde en savunmasız ve korunmasız hale gelmiş bu kişiler, kent yoksullarıdır. Göçle gelenler, geldikleri kentlerde işsizlik ve bunun yanında enformel istihdamın içinde ezilerek eşitsizliklerle karşı karşıya kalmakta ve aynı zamanda sosyo-mekânsal olarak da toplum tarafından dışlanma gibi davranışlarla karşı karşıya kalmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 2). Kentlerde oluşan bu sorunlara geçmişten bu yana çözümler üretilmeye çalışılmaktadır. Ancak halen söz konusu sorunlara kesin çözümler sağlanamamıştır (Bostan, 2017, s. 3). Diğer yandan geçmişten bu yana yaşanan iç göçlerin sonuçlarına karşın bazı göçlerin sonuçları diğer göçlerden farklılık göstermektedir. Söz konusu farklılık göç sonuçlarının etki derecesi olarak da kendini gösterebilmektedir.

Günümüze kadar gerçekleşen göçler arasında etkileri bazında en ağır sonuçları doğuran, zorunlu göç hareketleri olmuştur (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Başta savaş, çatışmalar olmak üzere can güvenliği gibi konular kitlesel göçlere sebep olmaktadır. Bu göçler de yeni geline mekân açısından sosyo-ekonomik ve yerleşimsel gibi farklı sonuç barındırmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348). Hükümetlerin bu tarz göçlerle baş edebilmeleri için büyük çapta ekonomik kaynakları bulması gerekmektedir. Nitekim bu tür göçler siyasal açıdan ve kentleşme konularında sorunlara, toplumda huzursuzluk ve uyum problemlerine ve sağlık gibi birçok alanda sorunlara yol açmaktadır (Günay vd., 2017, s. 46). Bu hususta en belirgin olarak ortaya çıkan sorun göçün yarattığı yoksul kesimdir.

Dünyada en önemli sorun olarak görülen iki konu, göç ve yoksulluktur (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 2). Bu nedenle yeryüzünde gerçekleşen göçlerin tamamında, her zaman daha iyi yaşam koşulları arayışı hâkimdir. Nitekim bundan dolayı göçler de hep gelişmemiş yerlerden, kalkınmış veya kalkınmakta olan bölgelere doğru coğrafi bir hareketlilik şeklinde gelişmektedir (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132-136). Küreselleşme bağlamında dünyada uygulanan liberal politikalar ve artan hareket serbestisi ile mekânsal anlamda, geçmişe nazaran daha fazla geçişken bir yapı oluşmuştur. İnsanlar; günümüzde değişik coğrafyalarda

ortaya çıkan savaş ve sosyo-ekonomik yetersizlikler, siyasal çatışmalar, deprem, iklim vb. şartlardan kaynaklı, geçmişe oranla daha hızlı şekilde göç kararı alıp uygulamaktadır. (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 2).

Bulunduğumuz yüzyıl içinde artan savaşlar nedeniyle de göçler daha fazla artmakta ve bununla birlikte şiddet, insan hakları ihlalleri de daha sık yaşanmaktadır (Bloch and Dona, 2018, s. 2). İnsanlar açısından savaş gibi durumlardan kaçmak amacıyla yer değiştirmek, verilebilecek en zor kararlardan biridir. Bu kişi için göç, tanıdık ve değer atfeden her şeyi terk edip bir belirsizliğe yol almak anlamına gelmektedir (Melander ve Öberg, 2007, s. 129-152). Genellikle insanları göç etmeye bazı faktörler sevk etse de bu hareketliliğin temelinde gönüllülük vardır. Fakat siyasi ve askeri etmenlerin söz konusu olduğu zorunlu göç olayında, kişilerin kendi rızası olmadığı için yarattığı etkiler de gönüllü yer değişiminden farklı olmaktadır (Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 82).

Türkiye’deki iç göçler de bu niteliği taşımaktadır. Ülkenin geneline göre daha fazla gelişme göstermiş, sanayisi ilerlemiş bölge ve kentler diğer az gelişmiş bölge ve kentlerden göç alırlar. Bu merkezler; sahip oldukları birçok cazibe uyandıran özellikleri, jeopolitik konumları, iklimleri ve ekonomik göstergeleri ile diğer bölge insanlarını kendilerine çekmektedirler. Bölgeler arası sosyal ve ekonomik dengesizlikler bir tarafı devamlı olarak nüfus kaybına uğrattırırken diğer tarafı ise göç alan konuma getirmiştir (Tekeli ve Erder, 1978, s. 301).

Ülkemizde meydana gelen kırsal göçlerin ilk tetikleyici etmenleri, 1950’lerde tarımda uygulanan politika adımları olmuştur (Adıgüzel, 2020, s. 37). Ayrıca çoğalan nüfus karşısında kaynakların yetersiz kalması ve iklimdeki değişiklikler de diğer önemli etkenlerdir (Karpas, 2010, s. 11). 1950-1980 yılları arasında kırdan kente bir kopuş yaşanmıştır. Bu dönem yapılan göçlerin niteliği ekonomik olmakla beraber, 1980 yıllarının sonrasında uygulanan liberal politikalar ve 1985’lerde ortaya çıkan terör olgusu; Türkiye’nin iç göç ritüelinde değişiklikler yaratmıştır. Zira artık yalnızca kırdan kentlere değil kentlerden diğer kentlere de bir nüfus hareketliliği meydana gelmeye başlamıştır (Adıgüzel, 2020, s. 37). 1990’larda terör eylemlerinden dolayı Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri’nde yoğun bir çatışma ortamı oluşmuştur. Söz konusu durum, güvenlik sorunlarının

ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kırsalda barınmanın zorlaşması ile vatandaşların yurdunu terk etmeleri ve sürecin devamında çatışma bölgelerindeki kırsal yerleşimlerin, güvenliğin sağlanamamasından ve kontrolünün güç olmasından dolayı devlet tarafından boşaltılması sonucu, Türkiye'nin göç kavramında büyük bir değişim görülmüştür (Tümtaş, 2009, s. 112).

1990'larda Doğu ve Güneydoğu'da yaşanan terör kaynaklı zorunlu göçlerin Türkiye'de büyük yankıları olmuştur. Kırsaldan kentlere yüzbinlerce insanın göç etmesi kentlerde önü alınamaz sorunlar doğurmuştur.

Bu çalışmada söz konusu zorunlu göçlerden büyük ölçüde etkilenen Hakkari kent merkezinin ve buraya göçle gelenlerin yaşadığı sorunlar ve geçirilen değişim irdelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi kullanılarak derinlemesine görüşme, gözlem ve doküman analizi teknikleri kullanılmıştır. Hakkari kent merkezine yerleşmiş olan zorunlu göç mağdurlarıyla derinlemesine mülakatlar yapılarak göç hakkında çeşitli bulgulara ulaşılmıştır. Bu kapsamda elde edilen veriler ile Hakkari'nin zorunlu göç süreci hakkında bazı sonuçlar elde edilmiştir.

Göç olgusu tanınırlığı yüksek, her toplumun tarihinde iz bırakmış bir kavramdır. Türkiye Cumhuriyeti göç kavramıyla kuruluş yıllarından beri sıkı bir ilişki içindedir. Türkiye'de, kuruluşunun ilk yıllarından başlayarak 1980'lere kadar, ekonomik ağırlıklı nedenlerden dolayı devamlı bir şekilde yer değiştirmelere tanıklık edilmiştir. Söz konusu bu durum sadece ülke sınırları içerisinde yaşanmayıp aynı zamanda sınır dışından da göçler alınıp verilmiştir. Bu hususta Türkiye, göç tarihi açısından oldukça kalabalık bir geçmişe sahiptir. Çalışmada söz konusu zorunlu göçlerin yapıldığı kentlerden biri olan Hakkari il merkezi özelinde bir araştırma yapılmıştır.

Türkiye'de 1990'lı yılların başında Doğu ve Güneydoğu'da büyük çaplı bir göç olayı gerçekleşmiştir. 1984'te Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde şiddet içeren eylemler yapan PKK terör örgütü, yaptığı eylemler sonrasında devlet

ile karşı karşıya gelmiş ve günümüze dek süren bir çatışma dönemini başlatmıştır. Yoğun olarak yaşanan şiddetten dolayı bölgede bulunan vatandaşlar hem ekonomik açıdan hem de güvenlik açısından sorunlar yaşamışlardır. Terör faktörü yüzünden yaşanan huzursuzluk sonucu, insanlar köylerini terk etmeye başlamıştır. Tüm sıkıntılara rağmen bölgelerde kalmaya devam eden kişiler ise devletin terörle mücadele kapsamında köyleri boşaltması nedeniyle zorunlu şekilde göçe tabi tutulmuşlardır. Yapılan köy boşaltmaları neticesinde, kitleler halinde göç hareketleri gerçekleşmiştir. Bölgeden zorunlu şekilde göç eden insanların çoğu yoğunluklu olarak bölge yakınlarındaki kentlere yönelmiş; bazıları Batı'ya, bazıları da başka ülkelere göç etmişlerdir. Hazırlıksız ve plansız bir şekilde gerçekleştirilen bu göç nedeniyle kişiler ve göçe uğrayan kentler, farklı problemlerle karşılaşmışlardır. Göç olayının üstünden 30 yılı aşkın bir süre geçmesine karşın hâlâ bu sorunlar tam olarak çözülememiştir. Tezde bu göç sırasında kırdan kopan binlerce insan için bir sığınma alanı olan Hakkari kent merkezinin yaşamış olduğu problemler ve buraya göç etmek zorunda kalan insanların karşılaştıkları sorunlar irdelenmiştir. Bu hususta elde edilen veriler ışığında kişilerin kır ve kent yaşamları karşılaştırılmıştır.

Çalışmada ortaya konulan iki hipotez üzerinde bir araştırma gerçekleştirilecektir:

- 1- Zorunlu göç eden kişiler sosyal ve ekonomik açıdan etkilenmişlerdir:
 - a) Zorunlu göç eden kişiler sosyal açıdan değişim yaşamışlardır.
 - b) Zorunlu göç edenler kişiler ekonomik olarak değişim yaşamışlardır.
- 2- Zorunlu göç sonucu Hakkari kent merkezinde birçok alanda problemler ortaya çıkmıştır:
 - a) Hakkari'nin sosyal yapısı zorunlu göçten dolayı değişime uğramıştır.
 - b) Hakkari'nin ekonomik işlevlerinde zorunlu göçten dolayı değişimler yaşanmıştır.

Çalışmanın hem teori bölümünde hem de alan araştırması bölümünde bu hipotezlerimizin doğruluğu ve yanlışlığı irdelenmiştir. Bu hususta elde edilen veriler ışığında kişilerin zorunlu göç öncesi ve sonrası yaşamları kıyaslanmıştır. Aynı zamanda zorunlu göç nedeniyle söz konusu dönemde mevcut nüfusundan daha fazla sayıda insanın akın ettiği Hakkari'nin, kent olarak geçirdiği değişim de

ortaya konmaya çalışılmıştır. Çalışmada tümdengelim yöntemi kullanılmıştır. Bunun için öncelikle güç kavramının genel bir açılımı yapılmıştır. Ardından Türkiye’de güç kavramının tarihsel süreci hakkında bilgiler verilerek asıl konu olan zorunlu göç olayı irdelenmiştir. Araştırmanın genel hatları şu şekildedir:

Çalışmanın birinci bölümünde, “GİRİŞ” başlığı altında göçle ilgili genel bilgiler sunulmuştur. Ardından g   kavramına ve çeşitlerine yönelik açıklamalar yapılmıştır. Bu kısımda g   kavramıyla ilgili birçok tanımlamaya ve kapsamına yer verilmiştir. Çalışmanın asıl konusu olan zorunlu göç için bir ön hazırlık yapılmıştır.

 ikinci bölümde, “TÜRKİYE VE ZORUNLU G  ” başlığı altında, Türkiye’nin geçmişten bugüne dek yaşamış olduğu i  göçlere kısaca değinilmiştir. Zorunlu g   kavramının genel tanımlamasına, uluslararası verilerine ve açıklamalarına da yer verilmiştir. Bu bilgilerden sonra cumhuriyet tarihindeki en büyük kitlesel göç olayı ve çalışmanın da asıl konusu olan 1990’lı yıllarda gerçekleşen zorunlu gün detaylarına giriş yapılmıştır.

   nc  bölümde, “TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİŐİ: 1984 SONRASI HAKKÂRİ İLİ ZORUNLU G   HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA” başlığı altında 1990’lı yıllarda yaşanan zorunlu gün Hakkari özelinde bir çalışması yapılmıştır. Konuya giriş yapılmadan önce Hakkari’de gün süreci ve sonrası hakkında bilgiler edinmek, veri toplamak amacıyla kullanılan materyal ve yöntem açıklanmıştır. Materyal ve yöntem hakkında bilgiler verildikten sonra Hakkari ile ilgili genel bilgilere değinilmiş, ardından g   süreci hakkında bilgiler ortaya konmuştur. Doğu Anadolu bölgesinde yer alan Hakkari’ye gelenlerin yaşadıkları sorunlar ve kentin gelen kitlesel göç sonucu yaşadığı dönüşüme odaklanılmıştır.

Dördüncü bölümde, “ARAŞTIRMANIN VERİLERİ VE BULGULARI” adı altında Hakkari’de zorunlu gün yaratmış olduğu etkilerin ortaya konması amacıyla yapılan nitel araştırmadan edinilen veriler sunulmuştur. Derinlemesine görüşme, gözlem ve doküman analizi ile toplanan veriler ve bulgular sosyal ve ekonomik açıdan gruplandırılarak açıklanmıştır. Ortaya  ıkarılan bulgular derinlemesine görüşmelerde yer alan katılımcı ifadeleri ile desteklenmiştir.

Beşinci bölümde, “SONUÇ VE DEĞERLENDİRME” başlığı altında çalışmada ele alınan konular genel bir çerçevede değerlendirilmiş ve araştırmacı tarafından alan çalışmasında elde edilen verilerden çıkarılan sonuçlar belirtilmiştir. Konu hakkında çeşitli öneriler sunularak çalışmaya son verilmiştir.

1.1.Kavramsal Çerçeve

Bu bölümde göç kavramının tanımlarına ve çeşitlerine yer verilmiştir. Ayrıca göç unsurunun en önemli sonuçlarından biri olan kentleşme olgusu hakkında bilgiler verilmiş ve göçle ilgisi açıklanmaya çalışılmıştır.

1.2.Göç Kavramı

Göç kelimesi Türk dili ve kültüründe, evi barkı ile birlikte bir iskân ünitesinden ayrılıp başka bir yerleşim yerine yerleşmek olarak tanımlanır. Burada ev/mekân/iskân ünitesi, yaşam sürdürülebilir bir barınma mekânı anlamına gelmekte ve temelinde “yerleşmek” fiili bulunmaktadır. Evi barkı ile taşınmak ise maaile bir mekândan başka bir mekâna gitmek manasında kullanılmaktadır. Toplumumuzda “göçmek-yerleşmek ” fiillerinden çok sayıda kelime, kavram türetilmiştir ki bunları günlük hayatımızın her kademesinde duymak olağandır ve onları günlük hayatımızın bir parçası haline getirmemek mümkün değildir. Örneğin “yerleşmek” fiilinden yer, yerleşke, yerel, yerleşik, yerli, yeraltı, yerlileşmek, yerelleşme, yerleşim, yeryüzü, yerküre ; “göçmek” fiilinden ise göç, göçük, göçebe, göçmen, göçerkonar, göçüşme, göçeri, vb. çok sayıda kelime ve kavram toplum kültüründe bulunmaktadır (Çakır, 2011, s. 130). Göç kavramını anlamak için onu ortaya çıkaran etkenlere ve yarattığı etkilere bakmak gerekmektedir. Bunun içinde göç edenlerin karar alma süreçlerine, göçün öncesi ve sonrasında değişen davranışlara, özyönetimlerine, sonuçlarına odaklanmak, anlamak için önemlidir (International Court of Justice, 2017, s. 172)

Göç, var oluşun ilk zamanlarından bu yana varlığını sürdüren bir olgu olarak insanoğlunun yaşadığı süre boyunca kendini göstermiştir (Deniz, 2014, s.

175). İnsanlar yüzlerce yıldır süregelen çeşitli nedenlerle coğrafi olarak bir nüfus hareketliliği meydana getirmişlerdir (Adıgüzel, 2020, s. 1-4).

Göç, artıların ve eksilerin hesaplandığı bir karar alma süreci sonunda yapılan rasyonel davranış olarak ifade edilebilir (Yılmaz, 2014, s. 1691). İlk toplulukların sık göç ettiği hatta bunun bir yaşam biçimi olduğu bilinmektedir. Göçebelikten yerleşik bir düzene geçiş ile beraber artık daimi olarak kaldıkları coğrafi bölgeleri birer yurt olarak görmüş ve mekânlarla bağ kurmaya başlamışlardır. Her bir toplum kendine ait bir yaşam stili ve kültür oluşturmuştur. Bu durum göçebelik anlayışından uzaklaşmaya neden olmuştur (Aksoy, 2012, s. 292-296). Ancak yine de insan hareket etmeyi bırakmamıştır. Yaşam stili olarak olmasa da yaşam alanını değiştirmek açısından göç etmekten vazgeçmemiştir.

İnsanoğlu diğer canlı türlerinin aksine biyolojik gereksinimleri dışında farklı sebeplerle yer değişimleri yapmaktadır. Kişinin hiçbir nedeni olmasa dahi sahip olduğu merak ve keşfetme arzusu onu bulunduğu yerden ayrılmaya itebilmektedir. Macera tutkusundan dolayı yüzyıllardır hareket halinde olunması sonucu, insan ayağı basılmadık toprak kalmamıştır. Hatta öyle ki insanoğlu bulunduğu gezegen dışında keşiflere yönelmiştir (Sarı, 2008, s. 34). Buradan yola çıkarak göç, toplumsal yönden kişi veya grubun çok sayıdaki etken sebebiyle zaman ve mekândan taşınmasıyla hayata geçirilen, eylemin sonlanmasından sonra dahi izleri bulunan bir yolculuk olarak nitelenebilmektedir (Çakır, 2011, s. 131). Temel bir tanım olarak ise siyasi, ekonomik ve toplumsal nedenlerden ötürü insanların yer değiştirmesine, taşınmasına, hicretine göç denmektedir (TDK). Başka bir tanımla, standardın üstünde bir yaşam geçirme amacıyla kişiler veya insan topluluklarının yaşadıkları mekânlardan ayrılıp geçici veya sürekli olarak yeni yerleşim mekânlarına gitmeyi planlamasıdır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 121). Bir ifade de ise, nedeni, süresi ve yapısı ne olursa olsun kişilerin ortaya çıkardığı nüfus hareketliliği olarak nitelenmiştir (Adıgüzel, 2020, s. 20). Farklı bir şekilde daha açıklayacak olursak, bir yerden başka bir noktaya gitme, taşınma, yer değiştirme olarak da tanımlanabilmektedir (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132). Diğer bir tanımında, insanların sosyal, toplumsal ve aynı zamanda kişisel dünyalarını pek çok açıdan etkileyen anlamsal öğelerin ağır bastığı dinamik bir süreç olarak da belirtilmektedir (Keser, 2011, s. 7). “Sınırları siyasal veya yönetsel olarak

belirlenmiş bulunan bir yerleşimden başkasına gitme.” şeklinde de ifade edilebilmektedir (Keleş, 2019, s. 31). Kısacası göç için üretimin en büyük etkeni olan emeğin, coğrafik açıdan yer değiştirmesi hareketi olduğu söylenebilir (Çelik, 2006, s. 149). Tüm bu açıklamalar nazarında göçü; ekonomik, siyasal, sosyal, hukuksal, askeri, kültürel, eğitimsel, bireysel ve başka sebeplerle; coğrafi bölgeler, yerleşim birimleri, ülkeler arasında meydana gelen kalıcı veya geçici yer değiştirmelerine karşılık gelen bir kavram olarak açıklanabilir (Çağlar, 2018, s. 31).

Göçün çok sayıda tanıma sahip olmasının nedeni, olguya etki eden faktörlerin değişkenlik göstermesinden kaynaklıdır. Özellikle ekonomik ve siyasal yapıda meydana gelen hızlı değişimler göç nedenlerini değiştirmekte, olguya dinamik bir yön kazandırarak göç için yeni tanımlamalar doğmasına neden olmaktadır (Günay vd., 2017, s. 38).

Bütün tanımlarının temelinde, kavramın ana niteliği olan coğrafik bir hareketlilik yatmaktadır. Dünya üzerindeki her noktada göçün örneklerine rastlamak mümkündür (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Nitekim ilk çağlardan itibaren yaşanmaya başlayan göç, kronolojik olarak köklü ve bir o kadar geniş sınırlara sahip oluşu ile bilinmektedir (Sağlam, 2006, s. 33). Kişinin istemli/kasıtlı veya istemsiz dürtülerinin, mekânda yer değiştirme düşüncesiyle eyleme aktarılması sonucu başlar. Mekânda yer değiştirme; yerleşme, uyum ve sahiplenme diye sırasıyla devam eder (Çakır, 2011, s. 131).

Yer değiştirme olarak nitelenen olgu, yalnızca insanlar için değil birçok unsur için de taşınma eylemi olarak nitelendirilmektedir. Dünyadaki birçok şeyin yer değiştirmesinde bir kaynak niteliği taşımaktadır. Zira geçmişten bu yana hastalıklar, icatlar gibi pek çok konu için de göç bir yayılma aracı olmuştur (Yılmaz, 2014, s. 1686). Bu yüzden her örneğinde toplumu birçok noktadan etkileyen yönleriyle karşılaşmak bilinen bir gerçek haline gelmiştir.

Göçün ekonomik, psikolojik, kültürel ve hukuki boyutları olan bir kavram olmasının yanı sıra sosyolojik yönü oldukça büyük öneme sahiptir. Neticede göç eden kişiler ve göç edilen yerdeki yerli toplum bağlamında bakıldığında göç iki tarafı da oldukça fazla etkileyen bir süreçtir. Bu sürecin daha iyi anlaşılabilmesi

açısından göç edenlerin göç sebepleri, göçün yaşanma süreci, göç edilen bölgenin özellikleri ve göç edilen bölgede karşı karşıya kalınan yeni durumların da tahlil edilmesi gerekmektedir (Dağaşan ve Aydın, 2017, s. 737). Bu sebeple göçün zaman, mekân ve amaç bakımından bir değişim süreci olduğu bilinmelidir. (İnan, 2016, s. 15). Nitekim tüm bunların temelinde insan, zaman ve mekân ilişkisi bulunmaktadır (Gökburun, 2019, s. 565). Bu da meydana gelen göç olaylarının temelinde aynı unsurları barındırdığını göstermektedir.

Göç hareketlerinin ortak noktaları, belli bir amaca yönelik olma, belli bir mesafe kat etme ve yer değiştirme maksatlı olmalarıdır (Tamer ve Bırvural, 2018, s. 12-15). Göçlerde ortak olan yer değiştirme unsuru; toplumlarda kültürel, sosyal, ekonomik ve demografik yapıyı ve gelişimlerini şekillendiren dinamik bir olgu durumundadır (Akıncı vd., 2015, s. 61). Temel olarak bir insan hareketliliği olan olgunun gelişim süreci de eskiye oranda farklılaşmış ve günümüz şartlarında daha planlı ve kolay hale gelmiştir.

Dünya üzerinde geline nokta gelişen sistemler sayesinde iletişimin ve ulaşılabilirliğin arttığı bu dönemde, kişi gitmek istediği yeri enine boyuna araştırabilmektedir. Nüfus hareketi günümüzde basit bir coğrafi hareket haline gelmiştir (Aksoy, 2012, s. 292-296). Kişiler, göç kararını verirken tıpkı fayda-maliyet incelemesindeki gibi değerlendirme ve analiz yapmaktadır. Bulundukları mekânın kötü özellikleri ile gidilecek yerin çekici özellikleri kıyaslanmaktadır. Yer değiştirme sonucu beklenen yarar, yaşanan mekânın faydalarından yüksek ise kişi göç etme fikrine sıcak bakmaya başlamaktadır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Bu durum bireylerin göç kararlarını verirken alternatif varış noktalarındaki ekonomik fırsatlardan ziyade, göç neticesinde ulaşacakları potansiyel geliri dikkate aldıkları biçiminde yorumlanabilir (Topbaş ve Tanrıöver, 2009, s. 103). Özellikle büyükşehirlerde; ekonomik, sosyal, kültürel, sağlık, eğitim gibi pek çok konuda yüksek imkânların olması ve iş olanakları açısından çok fazla seçenek bulunması, büyükşehirleri göç için cazip bir nokta konumuna getirmektedir (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 144). Ancak ne kişi için ne de toplumlar için göç konusu sadece siyasi, toplumsal, ekonomik, kültürel, hukuksal ve yönetsel konulardan ibaret değildir (Akıncı vd., 2015, s. 61).

Göç olgusunun gerçekleşmesinde tarih boyunca tekrarlanan ve artık evrensellik kazanmış, insanların yurt değiştirmesinde etkili olan bu etkenleri temel anlamda sıraladığımızda karşılaşılan tablo oldukça bilindik durmaktadır. (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132). Çünkü her biri değişik zamanlarda ve coğrafyalarda yaşansa da göçe neden olan etmenlerde çok fazla farklılık olmamıştır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Söz konusu etkenlerden nüfus problemleri, ekonomik problemler, çevre şartlarındaki dengesizlikler, siyasi sıkıntılar ve savaşlar gibi sebepler olarak değişmez bir nitelik kazanmışlardır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Bunlardan yapay ve doğal afetler, ekonomik, politik, sosyal ve kültürel nedenler, üretimde yeni teknikler, iklim değişiklikleri, güvenlik vs. göç etme konusunda en etkin sebeplerdir (Kınık, 2010, s. 36).

Dünyanın her yerinde gerçekleşen göçlerin büyük çoğunluğunun temel sebebi ekonomik nedenlerdir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Temel ihtiyaçların karşılanmasında sıkıntı yaşamak, geçim konusunda yaşanan sorunlar ekonomik sebeplerin en belirgin olanlarıdır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132). Geçim problemleri dışında konfor arayışı da ekonomik nedenler içinde önemli bir yeri vardır. Bu durum göçlerin daha sıradanlaştıran bir sıklıkta gerçekleşmesine sebep olmaktadır (Günay vd., 2017, s. 38) Ekonomi kadar etkili olmasa da sosyal, siyasi ve kültürel nedenlerin de azımsanmayacak derecede büyük etkileri söz konusudur (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Yine doğal ve insan kaynaklı afetlerin de göçleri tetiklemekte diğer nedenler kadar etkili olduğu söylenebilir (Kınık, 2010, s. 36). Doğa kaynaklı nedenler içerisinde, hem insan hem doğa kaynaklı oluşumlar yer almaktadır. Buna heyelan, baraj, deprem gibi durumlar örnek gösterilebilir. Diğer yandan töre/namus davaları, kan davası gibi geleneksel unsurlar da göçleri meydana getirebilmektedir (Hünee, 2006, s. 55). Ancak tüm bu nedenler içinde sıklık derecesine göre öne çıkanlar vardır. Yine de göçleri oluşturan tek etken nedenler değildir.

Göçün şekillenmesinde birden fazla aktörün rolü vardır. Göçleri birbirinden ayıran ve özellikle sonuçlarında kendini yüksek derecede hissettiren konu irade faktörüdür (Çağlar, 2018, 31-33). Çünkü ortaya çıkan insan hareketliliğinin irade durumu her şeyi etkilemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10-19). Göç olgusunun irade bakımından iki durumu söz konusudur. Bunlar

gönüllü ve zorunlu göç şeklinde açıklanabilir. (Kaştan, 2016, s. 693). Göç etme fikrini ortaya çıkartan hayat şartları olsa da yer değiştirmeye karar vermek kişinin elindedir. Fakat bazı zamanlarda kişiyi göç etmeye zorunlu kılan haller de doğmaktadır. Bunlar arasında savaş, çatışma, siyasi baskı gibi etmenler vardır (Aksoy, 2012, s. 292-296). Bu tür göçlerde ekonomik faktörün etkisi daha azdır. Nitekim savaş ve siyasi baskılardan kaynaklı yurtlarını terk eden insanlar yalnızca yoksul kesim olanlar değildir, iyi eğitim görmüş ve hali hazırda çalışmakta olan kişiler de yerlerini terk etmek durumunda kalabilmektedirler. Bu durum çeşitli sebeplerle planlayarak gönüllü olarak göç edenler kadar zorunda kalarak yer değiştirenlerin de olduğunu ortaya koymaktadır (Günay vd., 2017, s. 40). Bu sınıflamadaki kişiler kendi istek ve rızaları olmaksızın, zorlanarak ve istemeyerek yurtlarından ayrılabilirler (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10-19). Göçün ana dinamiğini oluşturan irade konusu yani göçün zorunlu mu gönüllü mü olduğu durumu; göçün nedenlerine, sürecine ve sonuçlarına kadar tüm şekline yön vermektedir (Çağlar, 2018, s. 31-33). Diğer bir deyişle nedenleri ve irade boyutu göçün oluşum aşamasında etkin rol oynamaktadır. Ancak göçün en önem arz eden tarafı yaşanması sonrasındaki safhada gizlidir.

Göç, nedenlerinin yanında birçok sonucu da bulunan bir olgudur (Çelik, 2006, s. 150). Gerçekleştiği yerlerde toplumsal yapıdaki pek çok alanda değişimler yaratmaktadır (Bostan, 2017, s. 3). Çünkü göç, kültürel, siyasi, ekonomik ve sosyal açıdan etkileri de içerisinde barındırmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 100). Söz konusu bu etkiler pozitif ve negatif yönlü olabilmektedir (Günay vd., 2017, s. 38). Yani, kişi ve topluluklar bakımından her göçün mutlaka bazı sonuçları olmaktadır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Göçlerin sonuçları hakkında birçok çalışma olmasına karşın hemen hepsinde benzer olan bazı durumlara rastlanılmıştır. Ulaşılan ortak sonuçlar şu şekilde sıralanabilir: Meydana gelen nüfus hareketlilikleri sonucunda yaşam koşullarında- kültürlerinde değişimler, endüstri ve sanayi alanında yaşanan gelişmeler, artan iş gücü, ekonomik yetersizlikler gibi daha pek çok sonuç söz konusudur (Kaştan, 2016, s. 693). Sonuçları içerisinde kişilerde yarattığı psikolojik travmalardan, toplumsal açıdan ortaya çıkardığı sorunlara kadar birçok durum sıralanabilir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Özellikle belirli bazı bölgelerde yoğunlaşan göç alıp vermeler,

buralarda birçok soruna meydan vermektedir (Çelik ve Murat, 2014, s. 2). Bunların içeriğine bakıldığında her sonucun birden fazla konuyu barındırdığını görmek mümkündür.

Büyük şehirlerde göç etkisiyle gerçekleşen nüfusun çoğalması sonucu, çeşitli problemler meydana gelmiştir. Özellikle herhangi bir planlaması veya düzeni olmayan nüfus hareketlilikleri büyük kentlerde tam bir sorun yumağı oluşturmaktadır. Bunun içinde işsizlik, konut sıkıntısı, ucuz iş gücü, altyapı ve üstyapıda oluşan yetersizlikler vb. durumlar yer almaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 144). Diğer bir konu olarak kültürel ve sosyal etkilerini görmek için göçün oluşturduğu görüntüden daha çok anlam dünyasına bakmak gerekir. İnsanlar yalnızca bedenlerini değil inançlarını, değerlerini ve anlam dünyalarını da gittikleri yere taşımaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Bu kişiler gittikleri yerlere kültürel, dini, eğitimsel, etnik yapı ve yaşam tarzı gibi kendilerine ait birçok toplumsal özelliklerini de götürmektedirler (Günay vd., 2017, s. 40). Kısaca göç eden kişiler olumlu ya da olumsuz tüm imkân, birikim ve sorunlarıyla beraber yer değiştirmektedir (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103).

Göçe katılan kişiler çeşitli kültürlerle bir araya gelerek kültürleşme sürecine uğramakta ve bu sürecin yanında köyle koparılmayan bağlantıları nedeniyle kırsalda değişimlerin yaşanmasına da neden olmaktadır (Bostan, 2017, s. 11). Buna, kendileriyle beraber taşıdıkları kültürleri ile bu kültürün gittiği yerdeki kültür ile yaşayacağı kaynaşmayı da eklemek gerekmektedir. Söz konusu kaynaşma olumlu yönde gerçekleşirse zengin bir kültür oluşmasını sağlamaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103). Aksi durumlarda ise değişik kültür veya etnik kökene sahip kişiler göç ettikleri yerlerde kendi kimliklerini bulma veya yaratma amacıyla karmaşıklık yaratabilmektedir. Bu arayış göç edilen yerdeki toplumla bütünleşmeyi güçleştirmektedir. Zira göç edenler, kimi zaman kendi kimliklerini yerleştikleri topluma kabul ettirme gibi olumsuz sonuçlar doğurabilecek bir sosyal çatışmayı doğurmaktadır (Akıncı vd., 2015, s. 76). Kişilerin göç ettikleri meskenlerde yer alan bölge sakinleri ile girdikleri kültür çatışmaları bunu kanıtlayan durumlardandır. Bu konu özellikle günümüz toplumsal yapısında ilgi çeken ve tartışılan başlıklardandır (Aksoy, 2012, s. 292-296).

Çatışma halinde çoğunlukla görülen durum dışlanmadır. Dışlanmanın yaşanması zamanla hem ekonomik hem de sosyal alanda marjinâlleşme kavramını ortaya çıkarmaktadır. Marjinâlleşme denilen olgu, bir uç noktada bulunma durumudur. Ayırışmanın, ötekileşmenin bir uzantısı niteliğindedir. Ayırışmanın bir sınırı yoktur. Söz konusu sürecin toplumsal soyutlanmaya kadar varan boyutları vardır. Yaşanan uyum problemleri neticesinde karşıt gruplar ortaya çıkmakta ve bir nevi göçün gerçekleşmesi sonucu bir toplumsal ayırışma gün yüzüne çıkmaktadır (Akıncı vd., 2015, s. 74).

Göç edenlerin kültürel ve sosyal yapıları ile gittikleri yerdeki kültürel ve sosyal özellikleri arasında farklılıklar ve benzerlikler olabilmektedir. Farklılıkların da en az benzerlikler kadar normal olduğundan hareketle uyumun sadece gelenler için olmadığı, coğrafyanın ev sahipleri için de aynı sürecin yaşandığını bilmek gerekir. Bu süreç, tek yönlü bir uyumu değil; her iki tarafın uyuşmasını gerektirmektedir (Kabakuşak, 2018, s. 111)

Göç eden kişilerin yerleştikleri yeni mekânlardaki toplum ile ilişkileri örnek teşkil etmektedir. Geline yerleşim yerinde yabancılık çekilmesi ve yeni yere entegre olamama durumu, hem bir sonuç hem de diğer göç sonuçlarının etkisini ağırlaştıran bir unsurdur. Nitekim entegrasyon, oldukça dinamik bir olgudur; farklı koşul ve zamanlarda şekillenir. Sürekli ve devingen bir yapıya sahiptir. Çok boyutluluk ve yaşamın birçok alanına yönelik unsurlar barındırır. Sadece dilsel ve kültürel alana indirgenemez (Kabakuşak, 2018, s. 112). Göç edilen, sahiplenilen mekânda uyum aşaması geçilmediği sürece göç eyleminin bitirildiğini varsaymak yanlış olur; çünkü bulunduğu mekâna uyum sağlayamamış kişi, aile ya da topluluk olası bir göç hareketinin kaynağıdır. İlk fırsatta tekrardan mekân değiştirme eğiliminde olacaktır. Bu yüzden dikkatlerin, özellikle bu eğilimin başlangıç noktasına, mekânda eylemi gerçekleştirmeden önceki davranış eğilimi üzerinde olması gerekmektedir. (Çakır, 2011, s. 131). Bu yüzden bütün göç durumlarının ve süreçlerinin merkezinde kişinin veya ailenin eğilimi önemli ölçüde etki etmektedir (Çakır, 2011, s. 131).

Göç edilen yerlerde doğan problemlerden bir diğeri de meydana gelen nüfus artışıyla mevcut olan konut sayısının yetersiz kalması sonucu doğan

barınma sorunudur (Özkaptan, 2018, s. 356-357). Barınma sorununun ortaya çıkması gecekondulaşmayı ve beraberinde plansız şehirleşmeyi getirmektedir (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103). Bu durum çarpık kentleşme denilen sorunun meydana gelmesine neden olmaktadır (Özkaptan, 2018, s. 356-357). Kentleşme sorunu içinde konut, temiz su, kanalizasyon, elektrik ve ulaşım benzeri altyapı ve üstyapı hizmetlerindeki aksaklıklar ve yetersizlikler yer almaktadır (Çatalbaş Yazar, 2015, s. 103).

Gelenlerin bir başka önemli sorunu geçim problemidir. Kırsalda üretici konumunda bulunan insanlar, kentlere göç ettiklerinde üretemediklerini satın almak durumunda kalmaktadırlar. Başka bir deyişle üretici iken tüketici durumuna düşmüşlerdir. Eğitim düzeyleri düşük olmasından dolayı kentte vasıfsız işçi olarak görülmektedirler. Vasıfsız nitelenmeleri iş bulma olanaklarını kısıtlı olmasına ve ucuz işçi profili oluşturmalarına sebep olmuştur. Bu durum kentlerde sınırlı iş olanaklarının tükenmesine ve ardından işsizliğe yol açmaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132).

Nüfus hareketlerinin sonuçları yalnızca göç alan yerlerle sınırlı değildir. Bu hususta yarattığı problemlere göç veren yerler açısından baktığımızda ise kırsal alanların ıssızlaşması, üretimin düşmesi, bölgeye yapılan yatırımların yeterli insan sayısı olmamasından dolayı boşa gitmesi gibi birçok olumsuz durumla karşılaşmaktadır. Göç eden kitlenin beceri düzeyi hem göç edilen yeri hem de göç veren yeri etkilemektedir. Zira iyi bir beceri, gittiği yeri olumlu etkilediği gibi terk ettiği yeri de olumsuz etkilemektedir. Göç edenlerin taşıdığı sermaye, tecrübe ve bilgi de gittiği yere fayda, terk ettiği yere ise zarar olarak yansımaktadır. Göç edilen yerler gelen nüfusla birlikte büyüyüp gelişirken, terk edilen yerler ise daha da küçülüp gelişme konusunda geri kalmaktadır. Nitekim gelişim için nüfus önemli bir güçtür (Yılmaz ve Çelik, 2018 s. 132). Göçler sonucunda yüzeye çıkan ekonomi, sağlık, güvenlik, eğitim vb. alanlarda kendini gösteren bu problemler çoğunlukla halledilememekte, edilse dahi maliyeti fazla olmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103). Göç konusu yalnızca bunlardan ibaret değildir. Nitekim insan faktörü barındıran bir unsur olması kapsamını da arttırmaktadır.

Göç hakkında fiziksel bir hareket olmasından yola çıkarak basit bir “mekân değiştirme eylemi” olarak düşünülmesi de yanlış bir kanı olacaktır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Basit bir yer değişimi gibi göstermek, yarattığı etkileri görmeyi engelleyebilir (Adıgüzel, 2020, s. 1-4). Göç hakkında değerlendirme yapılacak olursa; psikolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel açılardan nedenleriyle ve sonuçlarıyla beraber insani bir eylem olduğunu söylemek doğru bir ifade olacaktır (Sağlam, 2006, s. 33-43). Çünkü toplumları ve bireyleri yaşam hakkı gibi temel insan haklarından ve can güvenliğinden yoksun kılma gibi insani niteliklere sahip kapsamlı bir yapıya sahiptir (Akıncı vd., 2015, s. 62). Kısacası göç, toplumsal, kültürel, ekonomik ve siyasal bir unsur olduğu kadar bireysel de bir süreçtir. Toplu bir şekilde yer değiştirilse dahi göçe katılan herkes zorlukları bireysel olarak da yaşamaktadır (Erol ve Ersever, 2014, s. 49). Söz edilen durum yaşamın bireyselliğidir. Nitekim toplum halinde yaşanılrsa da temelde onu oluşturanların birer birey olduğu unutulmamalıdır.

Yaşanan göçler hakkında geçmişten bu yana yapılan tanımlamalar, sınıflandırmalar ve sebep-sonuç analizleri doğrultusunda kavramın çeşitliliği günden güne artmaktadır (Deniz, 2014, s. 175-177). Varoluştan bu yana süregelen göç olgusunun kendine has çeşitleri vardır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12). Bu göç türlerinde değişmeyen tek unsur mekân değiştirme faktörüdür (Orhan, 2018, s. 89). Bu farklılıkların varlığı, göçlerin meydana gelme sebepleri ve gerçekleşikten sonra yarattığı etkilerinden kaynaklıdır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12). Göçleri; gerçekleştirilme tarzına, amacına, göç edilen yerin ve göç edenlerin özelliklerine, göç etme sebepleri gibi birçok duruma göre gruplandırmak mümkündür (Adıgüzel, 2020, s. 21).

Göç kavramı, genel düzeyde iki başlıkta sınıflandırılmaktadır: Bunlar dış ve iç göç olarak gösterilebilir. Burada temel faktör ülke sınırlarıdır (Çelik, 2006, s. 149). Göç tanımlarken tek bir ölçüte göre nitelemek mümkün değildir. Bu yüzden göçe katılanların iradelerine durumuna göre (gönüllü ve zorunlu göçler), göçün varış yerinde barınma sürelerine göre (geçici ve kalıcı göçler) olarak da ayırmak mümkündür (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 102).

Bunlara ek olarak kitlesel- bireysel nitelikte göçler şeklinde ayırmak da yanlış olmayacaktır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10-19). Aynı zamanda kentten kente göç, kırdan kente göç, kentten kıra göç, az gelişmiş yerlerden gelişmiş yerlere yapılan göç, kıyı yerleşim yerlerine yapılan göç, büyük kentlere yapılan göç (Keleş, 2019, s. 31), yasa dışı göç, uluslararası göç gibi değişik kavramlarla da tanımlandığı bilinmektedir (Deniz, 2014, s. 175-177).

1.3. Göç Türleri

Göç kavramı çeşitli kısıtlar kullanılarak sınıflandırılabilir. Bunlar mesafesi, süresi veya göç eden kişi sayısı, göçün irade boyutuna göre de belirlenebilir. Bu bölümde göçün en çok bilinen çeşitlerine yönelik bilgiler sunulmuştur.

1.3.1. Nedenlerine göre göçler

Yer değiştirme denilen göçün ana dinamiğini hareketin gerçekleşmesindeki irade boyutu oluşturur. Bununla birlikte zorunlu ve gönüllü şekilde ortaya çıktığı söylenebilir (Keleş, 2019, s. 31).

1.3.1.1. Gönüllü göç

Kişilerin gönül rızalarıyla meydana getirdikleri yer değiştirme durumunu belirtmektedir (Sarman vd., 2018, s. 34). Göçü gerçekleştirenlerin bulundukları toprakları kendi istekleriyle terk etmesine dayanır (Adıgüzel, 2020, s. 21). Ancak kendi isteğiyle hareket edilse bile bu isteği uyandıran sebepleri vardır. Kişinin yaşadığı mekân ve karşılaştığı ekonomik ve sosyal sıkıntılar kişiyi göçe sevk etmektedir (Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 82). Bu göç türünde genellikle amaçlanan şeyler yaşam standartlarını yükseltmek, gidilen yerin imkânlarından yararlanmak ve yaşam kalitesini arttırmaktır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 9-22). Gönüllü göçün anahtar sözcüklerini iş, eğitim, kazanç, sağlık, ulaşım olanakları gibi yoksun kaldığı veya kişiye verilmeyen haklar, kaynaklar vb. oluşturmaktadır (Barışık, 2020, s. 11-15). Gönüllü olarak gerçekleşmesinden dolayı zorunlu şekilde yapılan göçlerden birçok noktada ayrılmaktadır. Özellikle nedenleri olmasına karşın

kişinin kendi hür iradesi ile yurdundan gitmesi, zorla yerinden edilme sebebiyle göç etmekten farklılaşmaktadır. Gönüllü göç, tamamıyla hayat şartlarını iyileştirme amaçlı yapılmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).

Gönüllü göçlerin temelinde bulunan ekonomik sebepler bir bakıma terk edilen yer hakkında bilgiler vermektedir. Söz konusu terk edilen ülke veya bölgeler hakkında başarısız ekonominin, zayıf bir devletin ya da yırtıcı yönetimlerin yahut insan haklarının kötü şekilde kullanılması gibi birçok duruma yorulabilir (Castles, 2003, s. 17).

1.3.1.2. Zorunlu göç

Zorunlu göç, gönüllü göçten farklı özellikle taşımaktadır. Bunu anlamak, ikisi arasındaki hakların ayrımını yapabilmeyi ve hangisinin öncelikli olduğunu belirlemeyi sağlayacaktır (Betts, 2009, s. 4). Zorunlu göç, kişilerin istek ve talepleri dışında savaş, güvenlik, doğal afetler, sosyal ve ekonomik durumlardan kaynaklı oluşan, zorlayıcı hallerin bir sonucu olarak kişinin istemeyerek yaptığı göç çeşididir (Sarman vd., 2018, s. 34). Bir başka tanıma göre zorunlu göç, arzu edilmeyen fakat devlet gibi otoriteler tarafından dayatılan bir yer değiştirmedir (Sarı, 2008, s. 37). Bu tarz göçlerde etkili olan unsurlar baskı ve korku gibi kişiyi bulunduğu mekânı terk etmeye iten durumlar olmaktadır (Adıgüzel, 2020, s. 21). Bu göç olayında belli bir plan veya tasarı söz konusu değildir. Yalnızca bir sığınak arayışı söz konusudur (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 9-22). Bir olayın veya durumun yarattığı zorunluluktan dolayı devletin bölgede yer alan vatandaşları daimi olarak göndermesi şeklinde gerçekleşmektedir (Barışık, 2020: 11-15). Göç durumunun zorunlu veya farklı nitelikte olması ortaya çıkardığı etkiyi, yönünü ve boyutunu belirlemektedir. (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 252).

Göç türleri içinde en zorlu göç olarak diğerlerinden neden-sonuç açısından değişiklik göstermektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Nitekim kişilerin kendi rızaları dışında siyasi ve askeri etkenlerin neticesinde gerçekleştiğinden diğer göçlerden bu yönüyle bile ayrılmaktadır (Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 82). Bu tarz göçlerde asıl etken devlet olduğunda genellikle ülke içinde hareketlilikten

çok, ulusal sınırları aşan yer değişimleri yaşanmaktadır. Zira devlet ülke topraklarındaki her yerde etkilidir (Turkoglu, 2022, s. 1).

Zorunlu göçün sonuçları diğer göç çeşitlerine nazaran daha vahim tablolar oluşturmaktadır. Ekonomik, sosyal, kültürel, eğitim, güvenlik, sağlık, uyum, konut sıkıntısı gibi pek çok negatif durum yaratmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19).

1.3.2. Mesafesine Göre Göçler

Göç olayları irade boyutunun dışında kat edilen mesafe ile de ilişkilidir. Bundan dolayı göçleri, hareketin gerçekleştiği sınırlara göre sınıflandırmak da mümkündür. Göç, gerçekleştiği ülkenin sınırları içerisinde kalmasıyla iç hareketlilik niteliği kazanırken başka ülkelere doğru yapıldığında bunun adı “uluslararası nüfus hareketliliği” olmaktadır (Kınık, 2010, s. 36). Bu yönüyle göçler ülke sınırları dikkate alınarak, iç ve dış göçler olarak nitelenmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).

1.3.2.1. İç göç

İç göçler, nüfus hareketliliğinin ülke sınırları içinde kaldığı ve genellikle kentten kente, kırdan- kente, kırdan- kıra yahut kentten- kıra bir seyrin olduğu göçlerdir (Sevinç vd., 2018, s. 74). Ulusal sınırlar dâhilinde gerçekleşmesi iç göçü dış göçten ayıran noktadır (Sarı, 2008, s. 37). İç göç, zorunlu olabileceği gibi gönüllü de olabilmektedir (Kınık, 2010, s. 36). Göç türleri içerisinde en önemlilerinden birisi iç göç olgusudur (Sevinç vd., 2018, s. 74).

İç göç, geçici ve daimi şekillerde yapılabilmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). İç göçte insanlar bulundukları ülke topraklarından dışarı çıkmadıklarından kendi ulusal sınırları içinde bir hareket yaratmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 1709-1720). Bu göçlerde ülkenin genel nüfus sayısında bir değişme olmayıp bölgesel nüfus sayılarında farklılık meydana getirmektedir (Bostan, 2017, s. 1-16). Genel istikameti kırdan kente doğru olduğundan, kırsal alanda bir nüfus azalması yaşanırken kentlerde ise gelen göçler neticesinde nüfus artışı olmaktadır (Günay vd, 2017, s. 42).

Bu tarz göçler, dünyanın her yerinde çoğunlukla kalkınmamış, az gelişme gösteren, ekonomik açıdan insanların çok fazla fırsata sahip olmadığı, sanayi alanında ilerlemelerin pek fazla bulunmadığı noktalardan; her türlü alanda gelişmişlik düzeyi yüksek olan ve ekonomik açıdan çeşitli faaliyeti barındıran yerlere doğru bir insan akışı şeklinde olmaktadır. Türkiye’de bu durumun yaşandığı bölgeler içerisinde olan Güneydoğu ve Doğu bölgeleri, gelişme anlamında ülkenin diğer bölgelerinden geri kalmasından dolayı devamlı olarak göç veren bölge niteliği gösterirken; Ege, Marmara ve Akdeniz hem sanayi açısından hem de diğer sektörler bakımından ülkenin önde gelen gelişmiş yerleri olmuş ve göç eden kişilerin varış noktaları konumunda yer almıştır (Yılmaz, 2019, s. 221-232).

İç göç, kendi içinde dört gruba ayrılmaktadır: mevsimlik göçler, sürekli-geçici göçler, emek göçleri, zorunlu ve gönüllü göçlerdir (Günay vd, 2017, s. 42). Bu göçün gerçekleşmesinde her göç olayında olduğu gibi birtakım nedenlerin varlığı söz konusudur (Sağlam, 2006, s. 33-43). Bireyleri iç göçe yönlten sebeplerin başında; ekonomi, siyasi etmenler, iş ve istihdam olanakları, sosyal yapı, hoşgörü, fikir özgürlüğü, ulaşım olanakları, üretim imkânlarına ulaşma kolaylığı ve kültürel yapı gibi etkenler neden olmaktadır (Günay vd, 2017, s. 42). Diğer yandan göçün oluşumunun belli başlı bazı sonuçları da ortaya çıkmaktadır. Bu neden ve sonuçlar öteki göç türlerinin sebep ve sonuçlarıyla çoğu zaman benzerlik göstermektedir. (Sağlam, 2006, s. 33-43).

1.3.2.2. Dış göç

Dış göç, nüfus hareketliliğinin bulunulan ülkeden başka bir ülkeye doğru olmasıdır (Sevinç vd., 2018, s. 74). Kısaca milli sınırların aşıldığı bir yer değiştirme olayıdır (Sarı, 2008, s. 37). Dış göç, uluslararası göç şeklinde de tanımlanabilir. Yine bu göçler de kalıcı veya geçici şekilde meydana gelebilmektedir (Adıgüzel, 2020, s. 3). Tüm göçler birbirine benzer nedenlerden oluştuğundan, burada da neden olan olgular çok fazla farklılık göstermemektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).

Dış göçler, çoğunlukla ekonomik nedenlerden ötürü ülke sınırlarını aşan göçler olarak bilinmektedir. Bilhassa gelişmemiş veya az gelişmiş ülkelere doğan göçler gelişmiş ülkelere doğru yaşanmaktadır (Çelik, 2006, s. 149). Dış göçün farkına bakıldığında iç göçteki durumun aksine olayın meydana geldiği ülkelerin nüfuslarında değişimler gözlenmektedir (Bostan, 2017, s.). Zira göç veren ülkenin nüfusu azalırken, göç alan ülkede bir nüfus artışı gözlemlenmektedir. Uluslararası göçler sınırların geçilmesi neticesinde olduğundan birim devlet politikaları dışında birçok devletin tabii olduğu ayrı kurallar içinde değerlendirilmektedir.

Uluslararası göç hukukunu oluşturan birçok norm bulunmaktadır. Bu alanda, Birleşmiş Milletler, İnsan Hakları Bildirgesi, ILO sözleşmeleri vb. birçok uluslararası geçerliliği olan normlardan faydalanılmaktadır (Faist, 2018, s. 5). Uluslararası göçlerde Uluslararası Göç Örgütü (IOM) uygulanacak politikaların belirlenmesi konusunda, göçün devlet nezdinde oluşturduğu fayda ve riskler baz alınarak yapılmasını savunmaktadır. Yine belirlenen politikaların aynı zamanda insani açılardan da hukuka uygunluğu önem taşımaktadır (Samaddar, 2020, s. 8). IOM, hem insani hem de devletlerin fayda ve zararlarını göz önüne alarak göç kuralları ortaya koymaktadır. Bir kişi kendi ülke sınırlarını geçtiği vakit uluslararası alanda bu kurallar çerçevesinde korunmalıdır. İçinde bulunan yüzyılda göç eden sayılarında gözle görülür şekilde artış yaşanmıştır. Söz konusu artan hareketlilikler karşısında özellikle göçlerin hedef konumunda bulunan Avrupa ülkeleri ve ABD gün geçtikçe daha sert, sınırlandırıcı önlemler almakta, yeni yeni stratejiler geliştirmektedir. Kimi yerde bu sınır güvenliğinin artırılması olurken kimi yerde de göç veren bölgelerin sınır geçişlerine müdahale edilerek geçişlerin zorlaştırılması olmaktadır.

Dış göç genel olarak beyin göçü, mübadele göçü, işçi göçü, sosyo-ekonomik ve siyasi göçleri kapsamaktadır. Beyin göçü sayılan göç türlerine göre dış göç içerisinde daha fazla bir paya sahiptir. Beyin göçünün gerçekleşmesinde işsizlik, siyasi olaylar , savaş, dini baskı, güvenlik gibi nedenler veya kişilerin kendilerini daha iyi şartlar içerisinde, rahat ortam ve koşullarda geliştirmek, çalışmak istedikleri işler veya çalıştıkları alanlarda uzmanlaşmak gibi amaçlar bulunmaktadır (Günay vd., 2017, s. 44).

Uluslararası göçleri ortaya çıkaran sebepler kadar sonuçları da fazlasıyla önemli yere sahiptir. Göç edenler, yeni geldiği yerde birçok durumla yüzleşme ve bunlara uyum sağlama gibi birçok sorunla karşılaşmaktadır (Akıncı vd., 2015, s. 63). Ayrıca ülkelerin demografik, ekonomik, mekânsal, siyasal, sosyal yapılarında değişimler yaratarak; gelenek ve göreneklerin, yaşam biçimlerinin, kültürlerin, mekânsal kullanımların yeniden şekillenmesine etki etmektedir (Şener ve Töre, 2019, s. 46).

Uluslararası göçlerin kendi içinde yasal ve yasal olmayan şekilleri mevcuttur. Yasal olarak göç eden kişiler belli kaideleri yerine getirerek yer değiştirdikleri için muhtemel çıkabilecek sorunları minimize etmektedir (Akıncı vd., 2015, s. 63). Uluslararası göç eden kitleler bir bakıma kendi ülkelerini itibarsızlaştırmaktadır. Nitekim göç ederek ülkesinde barınmadığını, korunamadığını ve geçinemediğini göstermektedir. Uluslararası sınırları geçerek diğer ülkelerin himayesine sığınmaktadır (Arghavan, 2019, s. 177). Ancak günümüzde, göç edenler hangi ülkeye giderlerse gitsinler bilhassa son yıllarda göçmen statüsünü üzerinden değerlendirilmektedir. Onlara istenmeyen, dışlanan bir tutum sergilemektedir. Devlet, ülkesine gelen göçmenleri uzun süre çeşitli kamplarda tutarak veya kontrol işlevleri gibi durumlarla sürekli bir denetimde tutma anlayışı sergilemektedirler (Agier, 2011, s. 11-18).

Dünya genelinde artan hareketlilik nedeniyle 20. yüzyıl için “Mülteci Yüzyılı” denilmektedir. Bu durum bilhassa zorunlu yerinden edilenler üzerine yapılan çalışmaların artması ile bağlantılı bir şekilde görünmektedir. Hatta bu alanın yanında savaş ve şiddet konuları üzerinde giderek artan bir ilgi söz konusudur. Özellikle bu hususta dernekler oluşturulmuştur. Örneğin Amerikan Antropoloji Derneği bünyesinde ülke içinde yerinden edilenler, mülteciler ve diğer istemsiz göçmenler üzerinde çalışan bir grup yer almaktadır. Aynı şekilde dünyanın pek çok yerinde Antropologlar, dünyanın içinde bulunduğu mevcut durumla ilgili endişelerini çalışmalarına yansıtmaktadır (Colson, 2003, s. 1-2). Araştırmaların ve ilginin artışı göçlerin artmasıyla bağlantılıdır. Fakat çalışmaların artışında göç sayıları dışında etkili olan bir başka faktör olarak ülkelerin göçmenlere takındığı tutum gösterilebilir. Göçmenlerle dolup taşmış Avrupa ve Amerika yeterli doyuma ulaşıldığını düşünerek artık göçmen

kabulünde uzun süreleri alan bürokratik engeller koymaktadır. Bu süre bazında da göçmenleri kamplarda tutmaktadır. Söz konusu bürokratik işlemlerin bitişinde de her kişi başarılı olmamakta ve sınır dışı olabilmektedir. Devletler göçmenler arasında da seçici bir politika uygulamaktadır (Jacobsen, 2006, s. 274).

Türkiye, coğrafi konumu sebebiyle dış göç hususunda yıllar boyunca bir geçiş ülkesi olmuştur. Ancak son yıllarda bu göçler için hedef ülke durumuna gelmiştir (Şener ve Töre, 2019, s. 46).

1.3.3. Süresine Göre Göçler

Göçlerin sınıflanmasında hareketliliğin süresi de bir ölçüt olabilmektedir. Nitekim yer değiştirmeler kısa bir süreliğine yapılabildiği gibi kalıcı olarak da gerçekleşebilmektedir. Bu göç hareketi daimi veya geçici şekilde tanımlanabilir (IOM).

1.3.3.1. Daimi/sürekli göç

Daimi veya sürekli göç, insanların göç ederken geri dönme planlarının olmadığı ve taşındıkları mekânlarda devamlı bir suretle yaşamayı tasarladıkları yer değiştirme durumlarına denir (Sağlam, 2006, s. 33-43). Bir süre kısıtlaması olmadan belli bir amaç doğrultusunda gerçekleştirilen göç türüdür (Sarı, 2008, s. 38). Temelli olarak yapılan bu tür göçlerin temelinde gönüllülük veya zorunluluk olabilmektedir. Göç çeşitleri bazında geçici bir süre için gerçekleştirilen yer değiştirmeler dışında kalan tüm göç olaylarını barındırmaktadır. Nitekim bir süreliğine gerçekleşen, mevsimlik göçlerin haricinde kalan diğer nüfus hareketliliklerinin temel nedeni kalıcı şekilde yeni bir yurt edinmektir. (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).

1.3.3.2. Geçici göç

Geçici göç, kalıcı göçlerin tersine kişilerin planlayarak belli bir zaman dilimi için meydana getirdikleri hareketliliklerdir (Sağlam, 2006: 33-43). Bu tarz hareketler çalışma amacıyla kişilerin yurtlarından ayrılması fakat hedefine ulaştığı zaman da yine ayrıldığı yere dönmesiyle tamamlanmaktadır (Ertuş, 2019, s. 109).

Bu göçler, genellikle mevsimlik olarak görülmektedir. Bu olay kimi zamanlar sıklıkla hatta düzenli bir aralıkla yapılmaktadır. (Sağlam, 2006, s. 33-43). Kısacası geçici göç, belli bir sürede, mevsimde ve dönemde gerçekleşen göç tipidir (Sarı, 2008, s. 38).

Bu göçlerin göç alan ve veren bölge veya yerler açısından doğurduğu bazı olumlu ve olumsuz sonuçlar vardır. Göç edilen yerde daha fazla istihdam oluşması, sermayenin artması gibi olumlu etkileri vardır (Günay vd., 2017, s. 43). Yine kentlerin nüfus bakımından artması ve bu nüfus artışının mevcut kapasiteyi aşması sonucu yeni oluşumlar meydana gelmektedir. Göçün; yeni iş modelleri, konutlar, artan iş gücüyle ucuzlayan ücretler sayesinde işverenin büyümesiyle kentin gelişmesi, artan iş gücünden dolayı işsizliğin artması, kentleşme durumunun sancılı olsa dahi yeni gelenlerle hızlanması gibi vb. konularda olumlu-olumsuz bazı etkileri vardır (Yılmaz, 2019, s. 1711-1715). Diğer yandan göç veren bölgede sayı azaldığı için gelişme yavaşlayabilmekte hatta gerileyebilmektedir (Yılmaz, 2019, s. 1711-1715). Diğer yandan, bölgeye yeniden dönülmesi sonucu, sermayenin de uzun vadede geri gelmesinden dolayı bir kazanç olduğu da söylenebilir. Zira bilhassa mevsimlik göçlerde gelir amacıyla gidenler yurtlarına sıcak para ile dönebilmektedir (Günay vd., 2017, s. 43).

Yukarda açıklanan sınıflamalar dışında göç, göçe katılanların sayılarına bağlı kitlesel ve bireysel olarak da ayrılabilir (Kınık, 2010, s. 36). Kişilerin tek başına veya aile üyeleri ile birlikte hareket etmesi bireysel göçü yaratırken büyük sayılar halinde yapılan coğrafi hareket kitlesel göç tanımını oluşturmaktadır. Kitlesel göç; büyük grupların pek çok nedenle bulunduğu yerden, bölgeden yahut ülkeden bir başka yere, bölgeye veya ülkeye toplu şekilde göç etmesi olarak tanımlanabilmektedir (Çağlar, 2018, s. 33). Kitlesel veya bireysel şekilde yaşanan göç hareketleri tarih boyunca toplumların yapılarının oluşmasında ve toplumların gelişip şekillenmesinde fazlasıyla önemli düzeyde işlevler yerine getirmiştir (İnan, 2016, s. 12).

Göç çeşitlerinin farklılıkları temelinde gruplama yapılmasına ve terimin birden fazla çeşidi var olmasına karşın göç kavramı hepsini kapsamaktadır. Göç tipleri yalnızca bir bütünün parçaları niteliğindedir (Akkayan, 2002, s. 33). Bütün

göç çeşitlerinin nedenleri ve sonuçları birbirine büyük ölçüde benzemektedir. Özellikle sonuçları bazında bu benzerlik daha da belirginlik göstermektedir. Nitekim bu hususta en çarpıcı örnek kentsel bölgelerin göçler sonucu yaşadığı kentleşme olgusudur.

1.4. Kentleşme

Kentleşme, toplumda meydana gelen değişimin bir boyutunu oluşturur (Es ve Ateş, 2004, s. 212). Kentleşmenin oluşumunun bir tarafında tarımın ağırlıklı olduğu köy; diğer tarafında ise tarım dışı faaliyetlerin önemli olduğu kent vardır (Ergun, 1993, s. 144). Kentleşmenin tarihsel olarak uygarlık süreciyle eşdeğer bir gelişimi söz konusudur. Ancak gerçek anlamda net bir başlangıç zamanı bilinmemektedir. Bu alanda çalışan araştırmacılar belirli bir zaman bilgisi ortaya koymak amacıyla insanların yerleşik yaşama geçişini baz almaktadır. Burada göz önüne alınan temel ölçüt, iktisadi faaliyetlerde yaşanan değişimdir (Es ve Ateş, 2004, s. 205). Sanayileşmiş toplumlarda kalkınma ile kentleşme beraber yol alırken gelişmekte olan yerlerde ise sanayileşme, kentleşmeyi oldukça yavaş bir tempoda arkadan takip etmektedir (Keleş, 2010, s. 31).

Sanayide gerçekleşen devrimle başlayan toplumsal değişim, günümüzde gelişme anlamında yeterli seviyeye gelmemiştir. Bu durum az gelişmiş toplumlarda daha da farklı bir seyir izlemektedir (Es ve Ateş, 2004, s. 212). Sanayileşmenin yaşandığı yerlerde meydana gelen hızlı kentleşme, hem nitelik hem de nicelik açısından değişim sürecine yön verecek sosyal bir hareketliliğe sebep olmuştur. Nüfus yoğunluğundaki artışın yanında, sosyal alandaki hareketlilik ve toplumsal anlamda iş bölümünün geliştiği; çok kültürlü heterojen bir yapı ve tarım dışı ekonomi ile bugüne dek benzeri görülmemiş bir sosyal değişimin yaşandığı döneme girilmiştir (Karaman, 2003, s. 109). Modernleşme ve sanayileşmeyle doğrudan ilişkisi olan kentleşme süreci, meydana geldiği toplumun ekonomik, sosyal ve kültürel alanında anlamlı değişimleri meydana getirmektedir (Çan, 2010, s. 2).

1.4.1. Kent Nedir?

Kent, fiziki mekân ve nüfus ile tanımlanmanın ötesinde bir kavramdır (Hayta, 2016, s. 166). Mekân kendi başına bir anlam içermez. Mekâna atfedilen anlam, toplumlar tarafından kurulur. Bir mekânsal formun her toplum için anlamı farklıdır (Castells, 2020, s. 275).

Kent, birçok farklı boyuta sahip olmasından dolayı farklı disiplinler tarafından ele alınan bir konudur. Farklı toplum yapılarına ve zaman dilimlerine göre değişkenlik gösteren bir kavram olduğundan dolayı, standart bir tanımla açıklanması güçtür. Genel olarak tarımsal faaliyetlerin dışında üretim yöntemlerinin bulunduğu, kontrol mekanizmalarının toplandığı, heterojen yapısıyla öne çıkmaktadır (Hayta, 2016, s. 166). Kent, Endüstri Devrimi'nin bir çıktısıdır. Ordu, ticaret ve kültürün oluşturduğu bir temele dayanmaktadır (Es ve Ateş, 2004, s. 212).

1.4.2. Kent ve Göç İlişkisi

Kentler birer yoğunlaşma alanlarıdır. Bir kentin var oluşu, gelişimi aniden olmamaktadır. Kentleşme faktörü, kent kimliğinden gelmemektedir. Kent, kentleşmenin bir ürünüdür (Tisdale, 1941, s. 311). Kentleşmede göz önüne alınan temel fonksiyon, iktisadi faaliyetlerde gerçekleşen değişimdir (Sarı, 2008, s. 4). Bu değişim kaçınılmazdır. Ayrıca kolektif bir gücün eseridir. Zira değişimi yaratan birey değil toplumdur (Harvey, 2008, s. 25). Bu konunun başını tarımdan sanayiye geçiş çekmektedir (Sarı, 2008, s. 4).

Toplumsal yapıda zaman içinde gerçekleşen değişim, tarım toplumu olan bazı ülkeleri sanayi toplumu haline getirmiştir (Çelik, 2005, s. 167). Kentleşme olgusu gelişmiş ülkelerde tarımda yer alan iş gücünü sanayiye aktarması, nüfus olarak da çoğunluğun hizmet fonksiyonunda yer almasını getirmektedir. Bu gelişmeler, gelişmiş ülkelerde kalkınma olarak ifade edilirken az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler için bu şekilde nitelenmemektedir. Zira bu toplumlarda kentleşme sanayileşmenin yaşanmasından önce meydana gelmekte ve tarımda yer alan kesim doğrudan hizmet alanına geçmektedir (Es ve Ateş, 2004, s. 214). Kentleşme, ister kentin büyümesi isterse de kırsal alanların kente dönüşmesi şeklinde olsun; her iki şekilde de nüfusun kentlerde yoğunlaşmasıyla ortaya çıkan

demografik bir olaydır. Kentlerdeki nüfus artışının iki etkeni vardır: Birincisi doğum, ikincisi göçlerdir (Keleş, 1997, s. 167). Bu değişimi en çok etkileyen unsur göçtür. Göç, üretimin ana ögesi olan emeğin coğrafik açıdan yer değiştirmesidir (Çelik, 2005, s. 167).

Kentleşme açısından göç, politikadan etkilenen bir kavramdır (Henderson, 2003, s. 49). Üretimde meydana gelen yöntem değişiklikleri, teknolojik alanda ortaya çıkan gelişmeler ve nüfusun hızlı bir şekilde artışı, tarımdan kopuşa neden olduğundan kırsal nüfusun azalmasına yol açmaktadır. Kentlerde artan nüfusun kentleşmede meydana getirdiği etkiler toplumsal yapılar üzerinde de oldukça büyük etkiler yaratmaktadır (Es ve Ateş, 2004, s. 214). Kentleşme, tarımdan çıkıp modern imalat tekniklerine yönelmenin bir çıktısıdır. Çünkü kentleşme ekonomiyi daha az etkilerken, ekonomi kentleşmeye daha çok etki eder (Henderson, 2003, s. 50). Nüfusta meydana gelen artış kentleşmeye yol açarak, sağlık, konut ve eğitim harcamalarında değişimler oluşturmaktadır. Bu harcamalar da ekonomik faaliyetleri etkilemekte ve nüfusun kültürel ve sosyal olarak gelişmesine yol açmaktadır (Dpt, 2001, s. 5). Bu konuda kent sosyolojisi 20. yüzyılın başlarında kentlerde ortaya çıkan sorunların analizine yoğunlaşmıştır. Bunlardan işsizlik, köksüzlük, huzursuzluk ve tikanıklık vb. konular örnek gösterilebilir (Savage vd., 2020, s. 9).

Ülkemizdeki kentleşme süreci, çok partili hayata geçiş ve ekonomik anlamda ülkenin kendi ayakları üzerinde durma gayreti sonucu gerçekleştirilen bazı politikalar sonucu oluşmaya başlamıştır (Keleş, 1997, s. 167) Bu politikalar ülkede gitgide artan bir iç göç trafiği meydana getirmiştir (Çelik ve Murat, 2014, s. 2).

Göç, hem nüfus özellikleri üzerinde hem de kentin nicel yapısında fazlasıyla etki yaratmaktadır (Es ve Ateş, 2004, s. 210). Kural olagelmiş bir tarzda yapılan göçler, genellikle gelişmemiş yerlerden gelişmiş yerlere doğru gerçekleşmektedir. Göçün gerçekleşmesindeki amaç sanayileşmiş bölgelere veya ülkelere ulaşmaktır. Buralarda bulunan iş olanakları, her daim bir mıknatıs gibi insanları kendisine çekmektedir. Zira tarım toplumlarının ana özelliği olan toprağa bağlılık ortadan kalktığında göç için de bir sebep oluşmaktadır. Söz konusu topraktan kopma, ülkemizde sanayileşme faktörü ile birlikte başlamıştır. Bu

kopuşun nedeni de tarımda makineleşme, toprak mülkiyetindeki meydana gelen kutuplaşma ve intansif tarım dediğimiz yeni modern tarım tekniklerine geçiştir. Ya da daha kısa bir ifadeyle, tarımsal yapıdaki değişmedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008, s. 1590). Kırsal bölgelerde değişen koşullar yani tarımda makineleşmenin artması, ilkel tarz teknikler yerine daha çağdaş yöntemlerin kullanılması, tarımsal alanda iş gücüne duyulan ihtiyacı azaltmış ve köylerde işsiz kalan nüfusu kentlere itmiştir (Keleş, 2010, s. 32-37).

Kentlerin sahip olduğu servet, gelir düzeyi, eğitim düzeyi, sanayi, ticaret, turizm gibi alanlardaki olanakları, göç almasında etkili olmaktadır (Anavatan, 2017, s. 1116). Bu yüzden emeğin ve sermayenin hareket yönü sürekli olarak gelişmiş bölgelere doğru bir seyir izlemektedir. Nitekim göçlerin ortaya çıkmasındaki ana neden ekonomik nedenlerdir. Ancak göçü teşvik eden kentlerin çekici yanları olmasına karşın göçü asıl tetikleyen, kırların yaşamak için gereken ihtiyaçları karşılamada yetersiz kalmasıdır. Gelişmiş yerlerin sunduğu olanaklar göç hareketleri için yan unsur niteliğindedir (Öztürk ve Altuntepe, 2008, s. 1593). Yine de insanların bilincinde büyük kentler olarak atfedilen gelişmiş yerlerin sahip olduğu çekicilik de nüfusun bu gibi yerlerde artmasında önemli bir yere sahiptir. Hatta klasikleşmiş “Taşı, toprağı altın İstanbul” vs. gibi bazı kalıp sözler bu durumun bir kanıtıdır (Keleş, 2010, s. 32-37).

1.4.3. Göç Kaynaklı Oluşan Kentsel ve Kırsal Sorunlar

Göç olgusu, yeni yerleşim alanlarında dört genel başlık altında toplanabilecek nüfus, istihdam, yaşam standartları ve kentleşme problemlerine sebep olmaktadır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Bu etkileri en bariz şekilde gözlemleyebileceğimiz yer kentlerdir. Zira göçlerin daimi rotası her zaman kentler olmuştur. Gelen insan seliyle beraber yüzlerce sorun içinde özellikle ekonomik ve sosyal alanlarda oluşan problemler kentlere oldukça zarar vermektedir (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 2).

Göçlerin özellikle bazı bölgelerde yoğunlaşması, bu kentlerin nüfus kaldırma kapasitesini oldukça düşürmektedir (Çelik, 2006, s. 166). Bu nedenle göçler neticesinde çeşitli sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu sorunlar; çarpık/aşırı

kentleşme ve gecekondulaşma durumu, sağlıklı yapılaşma ve gecekondulaşmadan dolayı meydana gelen deprem yüzünden çok sayıda can kaybının yaşanması, yanlış şekilde arazi kullanımı, tarım alanları olan yerlerin imara açılması, kaynakların kentleşmeyle orantılı olarak kullanılmaması, kentlerde suç yüzdelерinin artması, eğitim, sağlık, istihdam ve göç edenlerin kayıt-dışı ikincil ekonomik sektöre girmeleri, bilhassa kentlerde çevresel problemlerin ortaya çıkması, plansız yapılaşmanın meydana getirdiğı altyapı yetersizlikleri, kültürel olarak uyum sorunları ve psikolojik sorun yaşamaları, yoksulluk ve işsizlik, evsiz kalan insan sayısının yükselmesi, bölgeler arasında gelişmişlik dengesizliğinin artması şeklinde kendini göstermektedir. Köylerde ise kır nüfusunun azalması, ekonomisinin şekil değıştirmesi, hayvancılık ve tarımın azalması, genç nüfusun kaybedilmesi olarak sıralanabilir (Bostan, 2017, s. 12-13).

Kentlerin yaşadığı en büyük problemlerden biri gecekondu (Karpat, 2010, s. 446-447). Bu soruna yol açan sebep olarak göç ve onun getirdiğı yerleşme problemi gösterilebilir. Bu sorunun temelinde, konut gereksinimine karşılık yeterli konut sayısının bulunmaması vardır (Çakır, 2011, s. 215). Kurulu düzene bir darbe olarak görülen bu kavram, kişilerin kendilerinin mülkü olmayan bir yerde ev yapması ve yapılan bu konutların bir nizam ve çerçeve göz önüne alınmadan rastgele şekilde meydana getirilmesinden kaynaklı olmasından dolayı kentler açısından problem olarak görülmektedir (Karpat, 2010, s. 446-447).

Gecekondu kavramının tanımına bakıldığında kentlere göç edenlerin; Belediye ve İmar Yasaları'na aykırı şekilde, kendilerine ait olmayan boş arazi/yerler üzerinde, kısa bir sürede, kaçak şekilde yaptığı barınma ve sağlık koşulları açısından yetersiz olan derme çatma konutlar olduğu görülmektedir (Çakır, 2011, s. 213). Gecekondu kırsal ve kentsel yaşam arasında bir geçiş olarak tanımlanmaktadır. Diğer bir ifade ile tarımsal yaşayış tarzından, endüstriyel hayata geçişin bir aşaması şeklinde ifade edilmektedir (Karpat, 2010, s. 446-447).

Kent kimliğini etkileyen gecekondulaşma; kırdan kente doğru yaşanan, yoğun nüfus artışına hazırlıksız yakalanan ve talepleri karşılayamayan kentlerin en büyük sorunlarından biridir. Kültürel yapının değıştiğı, kentsel değерlerin korunma ihtiyacının göz ardı edildiğı, sağlıklı kent gelişim sürecinin

başlamasına neden olan yapılardır (Keleş, 2010, s. 32-37). Göç sonucu geleneksel doku içerisinde etkileşim ve değişim sürecine giren kentler, gelişmiş dünyanın herhangi bir noktasında bulunabilecek sıradan bir caddeye dönüşmektedir. Bu dönüşüm kent kimliğinin fiziki, sosyo-ekonomik ve demografik yapıya bağlı olarak değişmesine neden olmaktadır (Hayta, 2016, s. 174). Göçle beraber iş bulma gibi ekonomik sıkıntılar, yerlilerin ve göçle gelenlerin uyumu, kentlileşme gibi kültürel ve sosyal problemler de yaşanmaktadır (Çakır, 2011, s. 211). Göçlerle beraber artan suç oranı da kentlerin artan nüfusundan kaynaklı doğan bir başka sorundur (Bostan, 2017, s. 12).

Kentleşme iki şekilde ortaya çıkmaktadır: Birincisi büyüyen sanayinin kırsaldaki nüfusu kendine çekmesi, ikincisi nüfus fazlasının kırsaldan itilmesi ile gerçekleşmektedir. Sanayinin kırsalı kendine çektiği durum kentleşme açısından sağlıklı bir süreç oluştururken; kıyın, nüfus fazlasını kente yönelttiği şekilde ise sağlıklı ve çarpık bir kentleşme oluşmaktadır. Ülkemizde ne yazık ki kırsalda biriken fazla nüfusun kenti çözüm yolu olarak görmesi sonucu gerçekleşen bir kentleşme durumu söz konusudur (Keleş, 1997, s. 168). Bu durum kentlerin uzun vadeli kalkınma planlarının yoksul kalan köylünün hayatta kalmak için geliştirdiği kısa vadeli stratejileri ile çatışma yaşamasına neden olmaktadır. Söz konusu karşıtlığa sebep olarak hızla artan nüfus, tarım arazilerinin belli kişilerin elinde toplanması, tarımsal modernizasyon ve arazi kullanımlarında eşitsizlikler gibi etkenler örnek gösterilebilir. Bu durumlar yoksul kesimde bir artış meydana getirmekte ve bu kişilerin gelişmekte olan kentsel alanlara yönelmesini teşvik etmektedir (Leonard, 1989, s. 5). Yığılma şeklinde görülen bu göçler, çeşitli sosyal ve fiziksel sınırlarla karşılanır. Artan kiralar, altyapı kullanımının artması ve tıkanıklıkların doğurduğu maliyetler, kullanılabilir boş alan eksikliği vb. sıralanabilecek birçok duruma önyak olmaktadır (Harvey, 2018, s. 418).

İkinci Dünya Savaşı sonrası Türkiye’de kentleşme, gündemi daima meşgul eden konulardan olmuştur (Es ve Ateş, 2004, s. 208). Gelişmiş olan birçok ülkede yaklaşık iki asırdan bu yana başlayan sanayileşme ve kentleşme hareketleri, Türkiye’de çok daha yakın bir tarihte başlayabilmiştir (Kayan, 2013, s. 25). Türkiye’de kentleşme, 1950’lerden sonra kentlerde yaşanan nüfus artışı sonucu

ortaya çıkmıştır (Keleş, 1997, s. 168). Türkiye’de 1945’lerden sonra nüfusta yaşanan artış nedeniyle Anadolu’daki toprakların bu kadar fazla nüfusu barındırması ve bu kadar çok nüfusu besleyecek kaynak yeterliliğine sahip olmaması göç hareketlerini önemli ölçüde hızlandırmıştır (Çakır, 2011, s. 211). Buna ek olarak 1950’lerde uygulanan bazı politikalar sonucu, tarımda makineleşmeye geçilmesi kırdaki işsizliği arttırmıştır. Bu durumun yanında kentlerde daha cazip bir yaşamın olması, kırsalın yoksul insanlarını kente çekmiştir (Es ve Ateş, 2004, s. 209). Kısaca tarımsal alana giren traktör faktörü ile köylerden kentlere göç başlamıştır (Kayan, 2013, s. 25). Sanayileşmenin başlamasıyla da kırdan kentlere doğru nüfus hareketleri daha da hızlanmıştır. Bu yer değiştirmeler önce yakın yerleşim yerlerine, daha sonra da iletişim imkânlarının ve ulaşım araçlarının gelişmesi, toplumun siyasal ve sosyo-ekonomik açıdan gelişme kaydetmesiyle birlikte belli başlı metropol kentlerine doğru gerçekleşmiştir (Öztürk ve Altuntepe, 2008, s. 1588-1589).

Türkiye’de iç göçlerin ana nedeni, bölgeler arasında var olan sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi farklılıklarıdır. Bu bölgesel farklılıkların ortaya çıkmasında, toplumsal refahın ülke dağılımında dengesiz oluşu etkili olmaktadır (Öztürk ve Altuntepe, 2008, s. 1592). Üretim faktörlerinin eşit şekilde dağılmaması, gelişmiş bölgeler ve gelişmemiş bölgeler arasındaki farkın ana sebeplerinden biridir. Sanayinin sınırlı olarak geliştiği bölgelerde, yüksek seviye teknoloji ve bilgi gerektiren sanayi alanları gelişmediği gibi, kapalı bir aile ekonomisine dayalı bir yapı hâkimdir. Bundan kaynaklı pazarlama alanı gelişmemekte ve ekonomi ivme kazanamamaktadır (Avşar, 2009, s. 216). Türkiye’de kırsaldan kentlere doğru göçün yönü de geri kalmış Doğu ve Güneydoğu kentlerinden, gelişmiş veya gelişme konusunda daha iyi seviyelerde olan sanayi bölgelerine, yani Batı kentlerine doğru olmaktadır (İçduygu vd., 1998, s. 223). Bu konuda yalnızca gelişmiş yerler değil Orta ve Güney Anadolu’da yer alan gelişmekte olan şehirler de, gelişmemiş Güneydoğu ve Doğu için birer çekim merkezi haline gelmişlerdir (İçduygu vd., 1998, s. 224).

Türkiye’de gerçekleşen bu göçler, hızlı bir kentleşme sürecinin önünü açmıştır (Bostan, 2017, s. 14). Nitekim 1950’de sadece % 25 civarında bir

kentleşme olmuştur. (Keleş, 2019, s. 31). Bu oran daha ilerleyen yıllarda katlanarak artmıştır. Ancak göçler, kentleşme oranının %70'leri bulduğu dönemde dahi gerçekleşmeye devam etmiştir (Sirkeci ve Yücesahin, 2014, s. 1-10).

Göç, kentlerdeki mekânsal nüfus dağılımlarına etki etmektedir (Sirkeci ve Yücesahin, 2014, s. 1-10) Türkiye’de 1950’den sonra pek çok yerleşim yeri, nüfusu arttığından dolayı kent statüsü kazanmıştır. Diğer taraftan 1927-1950 döneminde yaşanan kentsel nüfus artışı %58.6 iken, 1950-1980 döneminde ise bu oran %274.5’e yükselmiştir (Ertekin ve Kırca, 2017, s. 46). Özellikle 1980’li yıllarda hızlanan kırsal göç, kentleşmeye büyük oranda etki etmiştir (Yılmaz, 2009, s. 222).

Türkiye’deki bu kentleşme süreci büyük şehirlerin aksine GAP Bölgesi’nde, 1980’li yılların sonrasında gerçekleşmiştir (Kayan, 2013, s. 25). 1975-1980 döneminde İçel, Isparta, Manisa, Bursa, Van, Konya, Antalya, Hakkari, Gaziantep ve Muş gibi kent merkezleri büyük oranda bir kentleşme göstermiştir (Keleş, 1997, s. 169). Bölgede yer alan metropol kentler olan Gaziantep, Diyarbakır ve Şanlıurfa’nın il merkez nüfusu, 1980-2010 yılları arasında 3-4 katı bulan bir artış göstermiştir. Kentleşme için 30 yıllık (1980-2010) süre çok uzun bir zaman arz etmese de kentlerin nüfusundaki bu artış; kentlerde altyapı, konut, çevre, arsa, işsizlik ve sağlık benzeri birçok konuda problemi beraberinde getirmiştir (Kayan, 2013, s. 25). Bunlardan ötürü kentlerin gelişme durumu, kentleşmenin gerisinde kalmıştır. Gelişmenin kentleşmeden daha yavaş kalması göçle gelenleri barındırabilecek kadar konut ve yeterli istihdam olanağının olmamasına neden olmuştur. Bu durum “kayıt-dışı ikincil ekonomik sektörün” ve “gecekondulaşma” gibi oluşumların ortaya çıkmasına sebep olmuştur (Bostan, 2017, s. 14). Çalışmada ele alınan Hakkari’de, 1990 yıllarına kadar nüfusunun çoğu kırsalda yer almasından dolayı kentleşme açısından fazla bir gelişme söz konusu olmamıştır. Zorunlu göçün yaşandığı 1990 yıllarından sonra, hızlı bir kentleşme süreci yaşanmaya başlanmıştır. Bu durum kentin yıllara göre kentsel ve kırsal nüfus dağılımından anlaşılabilmektedir (Bkz. Çizelge 3.3.1.). Hakkari diğer pek çok kent gibi yaşadığı yoğun nüfus hareketlilikleri sonrası, daha az yoğunlukta göçleri almaya devam etmiştir. Sonuç olarak Hakkari,

günümüz verilerinde yoğun nüfuslu kentler içinde yerini almıştır (<http-3/> TÜİK, 2022). Hakkari kent merkezine yapılan zorunlu göçlerle mevcut nüfusun iki katına çıkması sonucu, birçok alanda problemleri de beraberinde getirmiştir.

Tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kentleşmenin sosyal yapı ve mekân bakımından oluşturduğu önemli problemlerden biri, gecekondulaşma olarak görünmektedir (Karaman, 2003, s. 112-113) Kentlerde yaşanan nüfus artışı ekonomik ve sosyal yapıda sorunlar doğurmuş, hızlı fakat sağlıklı çarpık bir kentleşmeye neden olmuştur. Kentlere göç eden kitleler zamanla gecekondu yapılmaya ve bu çarpık yapılaşmanın kümelendiği mahalleler kurmaya başlamışlardır. Her ne kadar kentte yaşasalar da konut, eğitim, sağlık ve ekonomi gibi alanlarda kentin standartlarının altında bir imkâna sahip olmaktadır (Es ve Ateş, 2004, s. 209). 1970 yıllarının başında dört milyona yakın insan, diğer bir ifade ile Türkiye’nin söz konusu yıllardaki toplam kent nüfusunun üçte biri kadarı, gecekonduarda yaşamını sürdürürken; metropol kentlerde bu durum daha da can alıcı vaziyetteydi. 1990 yıllarında Türkiye’de yer alan her üç konuttan biri olan gecekonduarda dokuz milyona yakın insan barınmaktaydı (İçduygu vd., 1998, s. 223). Bu şartlar, yoksulluğun kent bazında artışına işaret etmektedir. Kentsel yoksulluk ve düşük gelir sağlayan bir kitlenin varlığı, ülke ekonomisine zarar vermekte büyümeyi kısıtlamaktadır (Leonard, 1989, s. 4). Üstelik bu yapılaşma kendi içinde bir bütünlük arz eden durumdadır. Zira gecekondu bilhassa yan yana olacak şekilde toplu anlayışla yapılmaktadır. Bu da kentlerde farklı bir kültür alanının oluşumunu getirmektedir.

Son yıllarda küreselleşme olgusunun geliştiği ve ilerlediği merkezler olarak görülen kentlerin, kültürlerarası akışı hızlandıran merkezler olma özelliği ön plana çıkmaktadır (Hayta, 2016, s. 177). Kentler bir yandan küresel bir kültür biçimini yayma işlevini görürken bir yandan da küreselleşmeye karşı yerel kültürlerin ön plana çıktığı, bu kültürlerin canlı tutulmalarına olanak sağlayan bir yapı göstermektedir. Küreselleşmenin ulus devlet oluşumlarının etkilerini azaltıcı etkisi, kentler düzeyinde mikro milliyetçilik akımlarının doğmasına ve cemaatçilik gibi kapalı toplum tiplerinin oluşmasına sebep olmaktadır. Son dönemlerde, yerelleşme ile birlikte sürdürülen kimlik tartışmalarına yön veren de

esas olarak kentsel düzeyde oluşan bu tip yerel kültürlerin güçlenmesidir (Hayta, 2016, s. 177). Nitekim dünya genelinde yapılan araştırmalar sonucunda anlaşılmıştır ki, göç edenler gittikleri toplumda asimile olma gibi reaksiyonlar göstermemekte, buna karşın olarak topluluklar inşa etmekte, kendilerine özgü dil, din ve kültürlerini korumaya eğilimli olmaktadır (Castles, 2003, s. 173). Sosyal alanda yaşanan bu kutuplaşmalar, kentleşmenin getirdiği kentlileşme sürecini de etkilemektedir. Çünkü kentlileşme kentleşmenin bir ayağıdır. Kentle bütünleşme ve uyum sağlama ile gerçekleşen kentlileşme bu tarz kapalı toplumlar için gerçekleşmesi zor bir evre haline gelmektedir.

Özellikle 1960-1980 yıllarında yaşanan göçler, Türkiye için büyük bir darbe niteliğindedir. Kırsaldaki dönüşümün kentlere getirdiği nüfus, henüz yeni yeni gelişen sanayisi ile kalkınmamış kentlerde hızlı şekilde istihdam edilemeyince ortaya gecekondular ve marjinal sektör çıkmıştır. Üstelik bunlar kentin çoğunluğunu oluşturmuştur. Bu durumlar kentleşme ve kentlileşme için bozuk bir gelişimin önünü açmıştır (İçduygu ve Sirkeci, 1999, s. 249-268) Çünkü Türkiye gibi kentleşmesi sanayileşmeye dayalı olmayan ülkelerde, kentleşme ile kentlileşme eş zamanlı olarak gelişmemektedir. Öncelikle kentleşme, sonrasında kentlileşme süreci gerçekleşmektedir (Karaman, 2003, s. 111). Ülkemizde yaşanan göçlerin ve kişiler arası uyumsuzluğun varlığı, kentte barınanların kentlileşmede başarısız oluşu, kentleşmede öne çıkan problemlerdir. Bu durum doğru bir kentleşmenin yaşanmasına da engel oluşturmaktadır (Es ve Ateş, 2004, s. 208). Kendisine has fiziki yapı özellikleri beraberinde gecekondularda meydana gelen hemşehri, akraba kümelenmeleri ve komşuluk ilişkileri, kentle bütünleşmeyi engellemede önemli bir role sahiptir (Karaman, 2003, s. 114). Bu durumun varlığından dolayı mekân değişmesi bir anlam ifade etmemektedir. Kırsalın kent ortamında yaşatılmasından başka bir şey değildir. Hakkari, bu konuda bir örnek olarak gösterilebilir. Zorunlu göç sonrası kent merkezine yerleşen büyük ölçekli nüfus, kentte hızlı bir kentleşmenin yolunu açmıştır. Kentte göç sonrası kurulan mahallelerde yoğunlaşan nüfus, akraba ve hemşehri ilişkilerinden doğan yakınlık ile birbirine yakın yerleşme eğilimi göstermektedir. Bu da kendi kültürlerini yaşatmak ve kırsal kente taşımak için uygun ortamı sağlamaktadır.

Kentleşme durumu hem dünyada hem de Türkiye’de hızla artarken bir yandan kentsel bir hoşnutsuzluğu, endişe ve kışkırtmaları da beraberinde getirmiştir (Harvey, 2008, s. 25). Bu durum büyüyen kentlerde görebildiğimiz gibi ulaşım, sağlık, eğitim konusunda çekilmez bir kalabalık ve yetersizlik doğurmaktadır. Trafikte geçen sürelerin artması, hastanelerde artan talebe karşılık yeterli personel, ekipman ve alanın bulunmayışı, eğitimde öğrenci sayılarında artışın eğitim kalitesini düşürmesi gibi durumlar meydana gelmektedir. Ayrıca doğal çevrenin tahribatı ve her tarafın yerleşime açılması, insanlar açısından endişeyi ve toplum içindeki anlayış düzeyini düşürmeye yer veren unsurlardır.

Kentleşme unsuru çözüm gerektiren tüm sorunlarına rağmen, bir bakıma gelişmenin yolunu da açmaktadır. Zira kentleşme olmadan da sanayileşme, sosyal değişme, gelişme ve zenginleşme de meydana gelememektedir. Bakıldığında kentleşme oranı yüksek ülkeler ekonomik bakımdan da gelişmiş ve refah seviyesi yüksek olan ülkelerdir (Kayan, 2013, s. 26). Bu açıdan göçler bir bakıma kentleşmenin tetikleyicisidir.

Sonuç olarak, Türkiye yaklaşık 60 yıllık bir sürede çok hızlı bir kentleşme süreci yaşamıştır. Ancak günümüzde dahi köyden kentlere ve küçük kentlerden metropollere doğru gerçekleşen iç göçlerin devam etmesi, kentleşmenin de devam edeceğini işaret etmektedir (Çan, 2010, s. 2). Kentlerdeki bu hızlı dönüşüm; toplumsal alt yapının yetersizliği, gerekli koşulların tam olarak oluşamaması ve kentlere göç olgusunun bu eksiklikleri tetiklemesi ile birleşerek, Türkiye’nin günümüz sosyal ve siyasal yaşamındaki karmaşasına kaynak oluşturmaktadır (Hayta, 2016, s. 174).

1.5. Literatür Taraması

Dünya üzerinde göç olgusu, sık bir şekilde yaşanmaktadır. Bu olgu üzerinde de birçok araştırma yapılmaktadır. Literatürde göç konusunda özellikle ekonomik göçler üzerine binlerce çalışma bulmak mümkündür. Ancak göç türleri içinde yer alan zorunlu göç kavramı için aynı şeyi söylemek doğru olmayacaktır. Nitekim dünyada mültecilerden, gönüllü göç edenlerden daha fazla sayıda olmalarına karşın baskı, şiddet, çatışma ve savaşlar yüzünden göç edenler diğer

deyişle yerinden edilenler hakkında yeterli sayıda çalışma yapılmamıştır. Bu durumun en büyük sebebi, öneminin ve boyutlarının geç fark edilmiş olmasıdır (Fıddian vd., 2014, s. 13). Bu hususta uluslararası literatürden bazı kaynaklar şu şekilde sıralanabilir:

- (Moore and Shellman, 2004) “Fear of Persecution: Forced Migration, 1952-1995” adlı çalışmalarında insanların şiddet durumları nedeniyle yurtlarından ayrılmasının altında yatan argümanları araştırmıştır. Genel şekilde hipotezi, “herhangi bir ülkedeki hükümet ve muhaliflerin şiddet barındıran davranışları ve ifadeleri oradaki zorunlu göçleri attırdığı” şeklindedir. Kısacası şiddetin zorunlu göçe etkisi araştırılmıştır.
- (Turton, 2006) “Who Is a Forced Migrant” adlı çalışmada zorunlu göçmenlik kavramı üzerinde bir çalışma yapılmıştır. Kavramın politik ve bilimsel kimliği ikilemine dikkat çekilmiştir.
- (Melander and Öberg, 2007) “Time To Go? Duration Dependence in Forced Migration” adlı çalışmada, insanların göç etmesi sonrası terk edilen yerlerde ve gidilen yerlerde ortaya çıkan sonuçlara odaklanılmıştır.
- (Sarvimäki, Uusitalo and Jantti, 2009) “Long-Term Effects of Forced Migration” adlı çalışmada Finlandiya’da ülke içinde yerinden edilmeye neden olan faktörler ve yaşanan göçün yarattığı etkiler üzerine araştırma yapılmıştır.
- (Betts, 2009) “Forced Migration and Global Politics” adlı çalışmada uluslararası göç ve zorunlu göç konusunda hazırlanmış bir ders kitabı olarak, uluslararası ilişkilerin zorunlu göç çalışmalarında nasıl yaklaşım gösterebilecekleri üzerine veriler sunmuştur.
- (Koppenberg, 2012) “Where Do Forced Migrants Stand in The Migration and Development Debate?” adlı çalışmada BMMYK öncülüğünde gerçekleştirilen kalkınma hedeflerinde, zorunlu göç eden kişilerin kalkınma yardımları ve kalkınma işbirliğinde yer almaları yönünde çeşitli öneriler sunulmaktadır.
- (Jacobsen, 2014) “Livelihoods and Forced Migration” adlı çalışmada zorunlu göç eden yerinden olmuş kişilerin yaşam şartlarına odaklanılmıştır. Onlara devlet tarafından yapılan yardımlara, geçim

durumlarına ve sosyo- politik açıdan kamplarda sürdürdükleri yaşamlara dikkat çekilmiştir. Mülteciler ile yerinden olmuş kişiler arasında farklılaşan noktalar incelenmiştir.

- (Dadush and Niebuhr, 2016). “The Economic Impact of Forced Migration” adlı çalışmada zorunlu göçün yaratmış olduğu sorunlar hakkında bir doküman analizi yapılmıştır. Özellikle uluslararası zorunlu göçmenler üzerinde bir araştırma yapılmıştır.
- (Reed, Ludwig and Braslow, 2016) “Forced Migration” adlı çalışmada zorunlu göç, yerinden edilme ve ülke içinde yerinden edilme kavramları üzerine bir çalışma gerçekleştirilmiştir.
- (Turkoglu, 2022) “Look Who Perpetrates Violence and Where: Explaining Variation in Forced Migration” adlı çalışmada iç ve dış göçlerdeki etken olan faktörlerin ayrımı üzerinde durulmuştur. Mülteci ve ÜYEK’ler arasındaki farklara ve benzerliklere odaklanılmıştır.
- (Akyol ve Erikci, 2023) “Effects of Forced Migration on Women’s Educational Attainment: Evidence from Turkey” adlı çalışmada Türkiye’de-Doğu ve Güneydoğu’da meydana gelen zorunlu göçün sosyo-ekonomik etkileri araştırılmıştır. Evlilik, çalışma yaşı vb. durumların yerinden edilmeden dolayı değişkenlik gösterip göstermediği anlaşılmaya çalışılmıştır.

Türkiye’de zorunlu göçler ve Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi’nde gerçekleşen zorunlu göçle ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında ülke geneli incelemeler kadar bölge veya şehir bazında da çalışmalar mevcuttur. Her biri alan yazına çok önemli katkılar sunan araştırmalardandır. Söz konusu çalışmalardan bir kısmı şu şekildedir:

- (Yüceşahin ve Özgür, 2006). “Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekânsal Örüntü” çalışması Türkiye’de yaşanan tüm iç göçleri genel olarak değerlendirmiş ve zorunlu göç kavramına nasıl varıldığını araştırmıştır. Ayrıca göç edenlerin istikametini, sayılarını ve bu gidişin yarattığı sorunları açıklamaya çalışmıştır.

- (Kurban, Yüksek, Çelik, Ünal, ve Aker, 2008) “Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası” adlı kitapta Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerinde yaşanan göç ele alınmıştır. Kitapta yerinden edilmenin hukuksal temelinden, konu hakkında çeşitli öneriler sunan çalışmalara kadar ve Hakkari dahil birçok ilde yapılan alan araştırmalarını içeren derleme bir kaynaktır. Hakkari ölçeğinde yapılmış araştırmada sivil toplum örgütleri dahil göç eden kişilerle yapılan görüşmelerden elde edilen bulgular doğrultusunda kentte yaşanan sorunlar ve kişilerin karşı karşıya kaldığı problemler ortaya konulmuştur.
- (Sami, 2009). “Zorunlu Göçle Yüzleşirken; Kentsel Bağlamda Ortaya Çıkan Kültürel ve Toplumsal Ayrışma: Diyarbakır Kent Örneği” adlı makalede zorunlu göç süreçlerinde, Diyarbakır kentinin toplumsal/kültürel ayrışma çerçevesinde “göç, sosyal tabakalaşma, yerleşimler ve konut” arasındaki bağlantıları literatür ve gözleme dayalı tekniklerle ortaya koymaya çalışmıştır.
- (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011) “Göç ve Yoksulluk: Hakkari Örneği” çalışmasında, zorunlu göçün Hakkari kent merkezindeki yoksullaşmaya etkisini araştırmışlardır. Kentin göç ile gelenler sonrası durumu analiz edilmiştir. Çalışmada anket tekniği kullanılarak göç sonuçları hakkında veriler ortaya konmuştur.
- (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013). “Güneydoğu’da Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi” çalışması, Türkiye’de siyasal yönelim açısından Güneydoğu’nun zorunlu göç sonrası ülke genelinden farklı yönelimler izlemesi üzerine yapılmıştır.
- (Ünal, 2013). “Yerinden Olmuşlar’ın Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus” adlı çalışmada zorunlu göç eden kitlelerin bu duruma çözüm odaklı geliştirilen çözümlere yaklaşımları belirtilmiş ve kitlenin içinde olduğu şartların ortaya konmasına yönelik bir araştırma yapılmıştır. Makalede “ülke içinde yerinden olmuşlar” şeklinde nitelenen kişilerin

yoksulluk ile ilişkilerini Bourdieu'nün “kültürel sermaye” ve “habitus” kavramları çerçevesinde açıklamıştır.

- (Tümtaş ve Ergun, 2014). “Göç ve Yoksulluk Kıskaçında Yıkılan Bir Kent: Van” adlı çalışmada göçlerin irade boyutu ve farklılıkları üzerine çalışmalar yapılmıştır. Van kentinde göçlerin yarattığı yoksulluğa değinilmiştir. 3560 kişi ile alan çalışması yapılmıştır.
- (Tümtaş ve Ergun, 2016). “Göçün Toplumsal ve Mekânsal Yapı Üzerindeki Etkileri” çalışmasında göç olayının yaşandığı yerin toplumsal ve mekânsal alanlarda yarattığı etkiyi incelemiştir.
- (Yılmaz, 2017) “Güneydoğu Anadolu’da Kültürel Değişim: Çukurca Örneği” adlı çalışmada Çukurca’da 1980 yıllarında ortaya çıkan terör faktörünü ve sonraki yıllardaki süreci bütüncül yaklaşım ile ele almaktadır. Bu süreç içerisinde Çukurca’nın geçirdiği kültürel dönüşümü ortaya koymaktadır.
- (Solak ve Özpolat, 2018) “Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar.” adlı kitapta zorunlu göçlerle ilgili derleme çalışmalar yer almaktadır. Söz konu kitapta, zorunlu göçlerin yarattığı sorunlardan, göçlerin çocuklar üzerindeki travmalarına, iç göç ve zorunlu göçlerin sebep ve sonuçlarına yönelik çalışmalar yer almaktadır.
- (Ökde ve Özer, 2023) “Kentlerde Zorunlu Göçün Etkileri: Hakkari Örneği” adlı çalışma “Zorunlu göçün Sosyo-ekonomik Etkisi: Hakkari Örneği” olan bu tezden çıkarılan bir makaledir. Çalışmanın daha dar kapsamlı bir özeti niteliğinde olan kaynak, Hakkari’de zorunlu göçün etkilerini ortaya koyan derinlemesine mülakatlar yapılarak meydana getirilmiştir.

2. TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÖÇ

Göç, insanoğlunun dünya üzerindeki varlığıyla beraber hayat bulan bir olgudur (Adıgüzel, 2020, s. 1-2). İnsanlık hayatı boyunca varlığını koruyan göç, bir yerden başka bir yere hareket etmeyle tanımlansa da çok daha kapsamlı bir olgudur (Sağlam, 2006, s. 33-34).

Göç; ekonomik, sosyal ve kültürel, siyasi, askeri vb. etkenler nedeniyle meydana gelebilmektedir (Hünee, 2006, s. 55). Kişileri, aileleri ve toplumları göçe zorlayan sebeplerin başında bulunan yakın ve toplumsal çevre, kendilerinden beklenen ihtiyaç karşılama seviyesinin altında kalarak doğrudan göç sürecinin başlamasına etki etmektedir (Çakır, 2011, s. 131). Dünyanın gelişimine paralel olarak, eskilerde açlık için başvurulmuş göçlere, bu çağda iyi bir eğitim alabilmek veya ulaşım konusunda yaşanan sıkıntılardan dolayı yahut çok daha yüksek sağlık olanaklarına kavuşma isteği gibi yükselen beklentilerin eklenmesi, göçleri daha dinamik ve olağan bir hale getirmiştir (Yılmaz, 2019, s. 1711-1715).

Göç, özellikle az gelişmiş ülkelerde nüfusun kırsalda yoğunlaşmasından kaynaklı daha fazla görülmektedir. Sözü edilen ülkelerde gerçekleşen göç hareketlerinin sebebine bakıldığında çoğunlukla buralarda uygulanan ekonomi alanındaki politikalar öne çıkmaktadır (Tümtaş, 2009, s. 112). Ülkemiz bu konuda bariz örneklerden biridir. Nitekim gelişmekte olan ve uzun yıllar nüfus yoğunluğunun kırsalda yer aldığı bir ülke olarak kırdan kente devamlı bir göç hareketliliği yaşamıştır.

Türkiye yıllarca göçler için transit geçiş güzergâhı olan bir ülke olması sebebiyle göç araştırmalarında önemli bir konuma sahiptir. Ancak Türkiye göç konusunda yalnızca bir geçiş ülkesi konumunda kalmayıp aynı zamanda hedef durumuna gelmiştir (Adıgüzel, 2020, s. 41-46). Ayrıca Türkiye’de yoğun şekilde bir iç göç hareketliliği de yaşanmaktadır (Gökburun, 2019, s. 565). Hatta Türkiye’de en fazla görülen nüfus hareketinin iç göç olduğu söylenebilir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 19). Ülkemiz kendi topraklarında bölgesel yer değiştirmeleri sıklıkla yaşamaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132-136).

Dünyada yer alan tüm yerlerde olduğu gibi ülkemizde de iç göç unsurunun belli başlı nedenleri olarak sosyal, ekonomik, coğrafik, kültürel, siyasi ve demografik gerekçeler gösterilmektedir (Yamak ve Yamak, 1999, s. 17).

Türkiye, Ortadoğu’da dağlarla kaplı, nüfus yerleşmesine kısıtlı şekilde imkân veren bir bölge olarak bilinmektedir. Ülkede yer alan İslamiyet ve Hristiyanlık dinlerine ait inziva mekânlarının nüfus yapısındaki etkisi önemlidir. Doğal bir korunaklı yapıya sahip olması ve yerleşim yapısı incelenmeye değer bir özelliktedir (Şehitoğlu ve Erdoğan, 2019, s. 32). Sahip olduğu fiziksel yapısı çeşitli konularda engel oluşturmaktadır. Özellikle ekonomik unsurların dağılışı bu görülebilir. Söz konusu durum iç göçlerin oluşumunda büyük etkiye sahiptir.

Türkiye’de bölgesel ekonomik dengesizlikler yani bölgeler arasındaki gelişmişlik seviyelerinin birbirinden oldukça farklı seviyelerde olması göze çarpmaktadır (Sarı, 2008, s. 5). Türkiye içinde bazı bölgeler diğerlerine göre daha hızlı ve fazla gelişme göstermiştir. Buna iklimi, jeopolitik konumu, jeolojik özellikleri, sanayinin merkezleri olması vb. özellikler sebep olmaktadır. Bu bölgelere nazaran gelişmemiş olarak nitelenen bölgelerden insanlar bu yerlere doğru göç etmektedir. Bölgeler arası ekonomik ve sosyal eşitsizlikler bölgelerin göç veren ve göçe maruz kalan şeklinde kalıplaşmış kimlikler edinmesine yol açmıştır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132-136). Bunu daha iyi anlayabilmek için Türkiye’deki göç olgusunun tarihsel seyrine bakılması gerekmektedir.

1923 yılından günümüze kadar olan sürece bakıldığında, Türkiye’nin iç göç kavramını tanışması 1950’li yıllarda olmuştur (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). 1950’lere dayandırılma nedeni olarak, bu tarihe kadar nüfusun büyük çoğunluğunun kırsalda yer alması ve sonrasında bu sayının kentlerde birikmeye başlaması dayanak gösterilebilir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). 1950’lerden sonra kırsal bölgelerde bir çözülme görülmeye başlanmıştır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348). Bu nedenle göçlerin genel istikameti kırsal alanlardan kentsel bölgelere doğru gerçekleşmektedir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 19). Bu hususta Türkiye’de 1950’lerde girişimleri yapılan sanayileşme adımları etkili olmuştur. 1950-1980 döneminde Türkiye’de sanayileşmenin temelleri atılmıştır. Söz konusu girişimler, 1980’li yıllarda meyvelerini vermeye başlamıştır

(Gökburun, 2019, s. 569). Ancak sanayileşme alanında ilk dönemlerde yapılan kamu yatırımları değişik bölgelere dağıtılmasına rağmen, bu alanda özel sektör yatırımlarının Batı Anadolu’da yoğunlaşması; iş gücü talebini arttırmış ve göçlerin buralara akmasına yol açmıştır (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1595).

Ülkede yaşanan gelişmeler sanayi ile sınırlı kalmamıştır. Tarımdan sanayiye geçişle birlikte kitle iletişim araçlarında da gelişmeler, siyasal ve toplumsal anlamda da kalkınmalar sağlanmıştır (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 20). Yine ulaşımda yapılan iyileştirmeler, kırsal bölge ile kent ilişkilerini arttırmış hemen hemen her gün seyahat edebilme imkânı oluşmuştur (Yılmaz, 2009, s. 222). Türkiye’de ulaşım ve iletişim alanında yaşanan bu gelişmeler iç göçlerin mevcut oranını arttırmıştır (Çelik, 2006, s. 166). Kalkınma kapsamında gelişmemiş bölgelerden devamlı olarak daha çok bu gelişmiş bölgelere yapılan göçler, yıllarca sürmüş hatta 2000’lerde giderek yoğunlaşmıştır (Gökburun, 2019, s. 569).

İnsanların göç etmesinde birden çok etkenin payı vardır. Bireyi göçe teşvik eden hususların tek taraflı olmadığı aşîkârdır. Nitekim yaşanan yerden gitmeye yalnızca içinde bulunduğu kötü şartlar değil, gidilen yerin göz alıcı özellikleri de etki etmektedir (Kandemir, 2017, s. 276). Bahsedilen bu durumu temel alan itme-çekme modeli söz konusu konuda bilinen bir kuramdır. Bu kuramda itme görevini gören özellikler kırsalın insan yaşamına uygun olmayan şartlarını içerirken; çekme görevini gören etmenler ise kentlerin cazip ve cezbedici özellikleridir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 19). Kişi sözü edilen iki durumun birleşimi ile göç etme konusunda karar vermektedir (IOM).

İtme-Çekme Modeli içinde itici olan nedenler arasında bulunan tarımda makineleşme yüzünden insan gücüne ihtiyacın kalmaması, göç olgusunda önemli bir yere sahiptir (Sağlam, 2006, s. 33-43). Yine kırsalda yaşamı zorlaştıran unsurlar olarak; toprakların miras yoluyla parçalanması, doğal ve coğrafi koşullar, kırsalda var olan altyapı yetersizlikleri, kan davaları, terör ve mezhepsel çatışmalar, geniş aile yapısından kaynaklı yetersizliklerin yaşanması gibi faktörler sıralanabilir (Sevinç vd., 2018, s. 75-76). Kentlerin çekici tarafları olarak ise, kamusal tüm hizmetlere yakın olması, kent hayatının kültürel ve sosyal anlamda

hareketli olması, geleneksellikten uzak bir toplumsal yapının oluşu neden olarak gösterilebilir (Sevinç vd., 2018, s. 75-76). Yine iş olanaklarının fazlalığı, kentin daha çok kazanç vaat eden nitelikteki ekonomik hayatı birer fırsat şeklinde görülmektedir. Bu nedenle kişi, kendi yurdunda sahip olamadığı bu olanakların olduğu yerleri her zaman çekici bulmaktadır (Kandemir, 2017, s. 276). Ekonomi dışında diğer cazibe araçları olarak da gelişmiş olan ulaşım üniversiteler, hastane gibi eğitim ve sağlık imkânları, sinema ve eğlence sektörü, kültürel ve sosyal olanaklar kentlerde yer aldığından dolayı kırsal nüfus için kentler yaşam açısından cazip hale gelmektedir (Yılmaz, 2009, s. 222). Ancak itici ve çekici unsurların etki oranları eşit değildir. Nitekim ülkemizde özellikle kırsal göçe neden olan ana faktör kentlerin gelişmiş olması değil kırsalın yetersiz kalışıdır (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1609). Diğer yandan İtme- Çekme Modeli yalnızca çekici ve itici unsurlardan ibaret değildir.

İtme-çekme Modeli içinde birtakım iletilici unsurlar da yer almaktadır. Söz konusu faktörleri; ulaşım ve haberleşme imkânlarının gelişmesi, göç etmiş yakınların ekonomik durumları ve söylemleri, teknolojik gelişmeler olarak sıralamak mümkündür (Sevinç vd., 2018, s. 75-76). Bunların içinde kentlerdeki akrabaların verdiği iş ve konut bulma güvencesi, göç etme fikrini güçlendiren önemli bir faktördür. Ayrıca kent ve kırsal kesim arasındaki iletişimi sağlayan, teknoloji ve haberleşme olanaklarında yaşanan gelişmeler de (internet, televizyon ve gazete gibi) gidilecek yerler hakkında bilgi edinme amaçlı işlev görmektedirler (Yılmaz, 2009, s. 222). Bütün bu etkenlerin varlığı, kırsalda geleceği açısından güvence göremeyen insanları sanayileşmenin yoğunlaştığı noktalara doğru sevk etmektedir (Keleş, 2010, s. 32-37).

Göç motivasyonu, kişilerin yerlerini değiştirmelerinin sonucunda kültürünü, topluluğunu ve belki ailesini terk etmesine neden olabileceğini ancak yine de gittiği yerde sahip olacağı olanakların bunları kaybetmeye değer olacağını düşünmesinden gelmektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1609). Bu hareketlenme ile birlikte Türkiye'nin toplumsal yapısını değiştirip dönüştürmüştür. Bu dönüşüm nüfusun kırdan kentlere doğru göç etmesiyle hem sosyal hem de ekonomik anlamda olmuştur (Gökburun, 2019, s. 569). Kentlerdeki bu nüfus artışı -bilhassa büyük kentlerde-birçok kentsel problemin ortaya

çıkmasına neden olmuştur (Kayan, 2013, s. 25). Artışın; işsizlik, gecekondü, kayıt dışılık, sosyal bütünleşme türü sosyo-mekânsal sorunlara sebep olduğunu söylemek mümkündür (Levent, 2019, s. 62). Yine bunlara göç alan ve veren yerleşim alanlarında cinsiyet ve yaş bağlamında nüfusun dengesiz bir şekilde dağılması, şiddet ve suç olaylarının artması, göç veren yerlerde tarım alanlarının boşta kalması, hayvancılığın zayıflaması eklenebilir (Albayrak ve Abdioğlu, 2017 s. 294). Saydığımız bu çıktılardan işsizlik ve marjinal sektör olarak bilinen kayıt dışılık, birbirine bağlı şekilde oluşmaktadır. Nüfusu azalan kırsal alanlarda ise yaşam kalitesi kötüleşmeye başlamıştır (Keleş, 1997, s. 174). Sanayileşme hızıyla kentleşme aynı oranda ilerlemediğinden dolayı iş olanakları gelen kitleler için yetersiz kalmakta ve ortaya marjinal bir sektör çıkmaktadır. (Keleş, 1997, s. 177).

Sosyal bütünleşme hususunda ise daha da derin etkiler ve uzun süreçler işlemektedir. Çünkü kişi açısından göç, çoğunlukla travmatik etkiler oluşturmaktadır. Göçle beraber birey, bulunduğu yerin ve ona bağlı olan eski yaşam şartlarının farkında olmadan elinden kayıp gittiğini görür. Kayıp giden sadece yer değildir. Mekânda yaşadığı, ondan bağımsız olmayan hayatıdır. Terk edilen yerin hatıraları, geçmişi, kimliğin bir parçası haline gelmiştir. Terk edilen mekâna duyulan aitik hissi, o mekâna bir nevi ontolojik bir anlam yüklemektedir (Yıldırım, 2014, s. 25). Bu da sosyal alanda göç edenler için uyum, adaptasyon ve kültürleşme gibi konularda bir zorluk oluşturmaktadır. Kimi zaman bu sorunlar, ekonomik problemleri dahi gölgede bırakacak büyüklükte olabilmektedir. Ayrıca sosyal sorunların telafisi ekonomik problemlerden daha zor olmaktadır.

Kentlerde söz konusu sorunlar ile başa çıkacak imkânlar bulunmadığından dolayı, bu problemler yıllar içerisinde evrilerek günümüze dek ulaşmıştır. Bu kapsamda, Türkiye'deki kentlerin, bilhassa metropol kentlerin, o dönemlerde oluşan problemleri hala barındırdığı ve yapılan planlamaların bu problemlerin türevleriyle uğraştığını söylemek yanlış bir ifade olmayacaktır (Levent, 2019, s. 62).

Yukarda konusu geçen faktörler neticesinde yapılan göçler genellikle gönüllülük esasına uygun şekilde gerçekleşmektedir (Ceylan, 2012, s. 1-18) Ülkemizde gönüllü yer değiştirmenin aksine deprem, sel baskını, baraj yapımı,

çatışma ve terör gibi durumlardan kaynaklı zorunlu olarak yapılan göçlerin olduğu da bilinmektedir (Dpt, 2001, s. 30). Zorunlu göç tarihimize değinmeden önce kavramın dünyada bilinen tanımlamalarına, özelliklerine ve önemine bakmak, olguyu anlamakta fayda sağlayacaktır.

2.1. Zorunlu Göç

Zorunlu göç hakkında açık bir tanım yapmak mümkün görünmemektedir. Nitekim kapsamı ve boyutları oldukça geniştir. Genel olarak zorlama ve istemsizlik olarak özetlenebilir (Reed, Ludwig and Braslow, 2016, s. 621). Göçler kişinin kendi isteği ile yahut isteği dışında da yaşanabilmektedir (Erol ve Ersever, 2014, s. 49). Dünya üzerinde gerçekleşen göçlerin büyük çoğunluğu bireyin istek ve beklentileri sonucu oluşmaktadır (Keser, 2011, s.)/ (Ekici ve Tuncel, 2015, s.). Burada büyük paya sahip olan konu irade durumudur (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 4).

Göçün oluşmasında çeşitli durumların etkili olmasının yanı sıra özellikle göç sebeplerinden olan birtakım olgular, göçün yapılmasını kaçınılmaz bir hale getirmektedir (Aksoy, 2012, s. 292-296). Bu tarz hareketlilikler genellikle zorunlu şekilde meydana gelmektedir (IOM). Zorunluluk durumunun oluşumu kişilerin çeşitli konularda savunmasız kalışındandır (Koppenberg, 2012, s. 7). Bilhassa kitlesel göçlerin çoğunun ana nedeni zorunluluk halidir. Gönülsüz yani zorunlu göçler, baskı ve zorlama sonucu meydana gelmektedir (İçduygu vd., 1998, s. 216). Zorunlu göçler iki başlık altında incelenebilir;

- **Doğa kaynaklı zorunlu göçler:** Doğa faktörünün etkili olduğu olaylarda, (Çığ, sel, deprem vb.) can güvenliğinin tehlikeye girildiği durumlarda, istenmeden yapılan göçlerdir.
- **İnsan kaynaklı zorunlu göçler:** Savaş, terör, etnik sıkıntılar, çatışmaların yaşanması, nükleer santral ve baraj yapımı gibi insan unsurunun yarattığı koşullardan kaynaklı oluşan, kaçınılmaz durum olarak yer değiştirmenin gerçekleştiği göçlerdir (Keser, 2011, s. 11).

Zorunlu göçü, diğer çeşitleriyle bir tutmak söz konusu olamaz. Zira diğer göç türlerinden daha farklı niteliklere sahiptir. Kişinin kendi gönül rızası

doğrultusunda gerçekleştirdiği göçlerden ziyade, zorunlu iskân politikaları doğrultusunda yapılan bir nüfus hareketliliğidir (Akşit, 2015). Siyasi ve askeri kaynaklı gerçekleşmektedir. Bu tür göçler genellikle savaş hallerinde veya terör olgusunun varlığından dolayı olmakta, bazen de siyasi anlaşmalar ve gelişmeler neticesinde vuku bulmaktadır (Taşçı, 2009, s. 187). Bunların yanında kırsallığın itici unsurları ve kentlerin cezbedici tarafları zorunlu göçte yalnızca ilave bir özellik göstermektedir (Akşit, 2015).

Savaş, baskı, terör vb. etmenler her daim insanların zorunlu yer değiştirmesinde etkili olmuştur (Keleş, 2010, s. 32-37). Zira can güvenliğinden duyulan endişe vb. keyfi durumlara nispeten göçün oluşumunu zorunlu kılmaktadır (Tamer & Birvural, 2018, s. 12-19). Buna hem dünyada hem de ülkemizde örnek teşkil eden durumlar mevcuttur (Keleş, 2010, s. 32-37).

Türkiye’de ortaya çıkan tarımda makineleşme girişimleri sonrasında oluşan tarımda modernizasyonun yarattığı göçler, siyasal çatışma olgusunun ortaya çıkmasıyla farklılaşma göstermiştir. Ortaya çıkan siyasal durumlar zorunlu göçlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 2).

Türkiye’nin en geri kalmış bölgeleri olan Doğu ve Güneydoğu Bölgeleri, yıllardır sürekli şekilde batıya göç vermektedir. Bölgeler arası gelir dağılımındaki eşitsizliğin sürdüğü günümüzde dahi bu yönelimi görmek mümkündür (Sarı, 2008, s. 5). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nin sürekli göç vermesine etki eden geri kalmışlığının en büyük nedeni Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da yaşanan terör olaylarıdır (Keleş, 1997, s. 180). Özellikle 1990’larda göç nedenlerine eklenen terör, nüfus hareketliliği farklı bir boyuta taşımıştır. Bu yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde meydana gelen çatışmalardan kaynaklı batıdaki kentlere doğru iç göçler artarak hız kazanmıştır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348).

1990’lardan sonra gerçekleşen iç göçlerin önceki oluşumlarından farklı neden, süreç ve sonuçlara sahip olması, konuyu sıradan göçlerden ayrı ele almayı gerektirmektedir. Nitekim zorunlu göçün içeriğine bakıldığında bu hususun haklılığı ortaya çıkacaktır.

2.2. Türkiye'nin Zorunlu Göç Hareketlerine Tarihsel Bir Bakış

Geçmişten bu yana önemini koruyan göç, özellikle günümüzde sık sık tartışılan bir olgu olmuştur (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Ekonomik, doğal, siyasal ve sosyal faktörlerin etkisiyle ortaya çıkan göç, önemli bir toplumsal ve küresel sorundur (Solak ve Özpolat, 2018, s. 7). Bu sebeple göç figürü geçmişten bugüne dek Türkiye'nin toplumsal, kültürel, iktisadi ve siyasi dinamiklerine şekil vermektedir (Akşit vd., 2015, s. 94).

Türkiye'nin bir asrı bulan tarihindeki iç göç unsuru; çeşitli nedenler, süreçler ve sonuçlarla, geçmişten bu yana var olmuştur. Bu süreçte iç göç incelendiğinde farklı dinamiklerin olduğu, birbiriyle bağlantılı farklı problemlerin ortaya çıktığı, dönemsel olarak gruplandırılabilen gelişmelerin gerçekleştiği görülmektedir. Bazı vakitler durağanlaşan, bazen de kitlesel boyutlara ulaşan, ekonomik, siyasal, sosyal dinamiklerin biri veya birkaçının birden belirttiği, zaman zaman farklı bölge ve kentlerde öne çıkan iç göçlerde, dönemsel bazda özelliklerin ortaya çıktığı görülmektedir (Şimşek, 2017, s. 132). Bu durum Cumhuriyet tarihinden itibaren yıllar içinde görülmektedir.

Türkiye'de 1923-1950 yılları arasında önemli bir seviyede göç hareketi olmamakla birlikte, nüfus yapısında da büyük değişimler yaşanmamıştır (Sevinç vd., 2018, s. 74). 1923 yılında toplam ülke nüfusunun %24,12'ü kentlerde barınırken, %76'sı ise belde ve köyler dediğimiz kırsal alanda yaşamaktadır. 1950'de ise kentlerde yaşayan nüfus yalnızca 0.82 artış göstererek %24,94'e ulaşmıştır. Bu tarih henüz kırsaldan kentlere yapılan yoğun iç göçlerin başlamadığı zamanlara ait verilerdir (Bostan, 2017, s. 6).

1923-1950 yılları arası dönemde başkent yapılmasından dolayı, iç göç hareketlerinin ilk adresi Ankara olmuştur (Bostan, 2017, s. 6). Söz konusu dönemde yalnızca Kamu İktisadi Teşebbüslerin kurulduğu bazı bölgelere ve başkent Ankara'ya göç hareketleri gerçekleştirilmektedir. Bu göçler il ve ilçe merkezlerine bağlı devlet kurumlarında memur ve işçi istihdamı sebebiyle, kırsaldan kentlere yönelik cılız denebilecek bir seviyede yaşanmıştır (Kaştan, 2016, s. 694). Ayrıca başkent olmanın sonucu kamu kurumlarında doğan iş

olanaklarını kullanmak isteyenler de başkente göç etmeye karar vermişlerdir (Bostan, 2017, s. 6).

Cumhuriyetin ilk zamanlarında ülke ekonomisi tarım ağırlıklı olmasına rağmen; tarımın ilkel tekniklerle yapılması, piyasa için yetecek üretimin sağlanamaması, büyük toprakların işletilmemesi, ülkenin ekilebilir bölgelerinin etkin olarak kullanılmaması ve çiftçilik mesleğini yapanların büyük çoğunluğunun yalnızca geçimlerini sağlayacak kadar toprak işlemesi gibi durumlar ekonomiye olumsuz etki yapmıştır. Bundan ötürü ülkede sermaye birikiminin olmaması ve ekonomik kalkınmanın yeterli düzeyde sağlanamamasından dolayı tarımsal modernizasyon gerçekleşmemiştir. Çünkü modernizasyonu ve yatırımları finanse edecek artı bir değer üretilmemiştir (Kaştan, 2016, s. 694). Gelişme anlamında bir ilerleme olmamasından dolayı bahsedilen dönemde büyük çapta göçler olmamıştır. Bu nedenle iç göç sürecinin geçmişini 1950'lere dayandırılabilir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 9). Çünkü kayda alınacak düzeyde göç hareketleri 1950'li yıllardan sonra yaşanmıştır. Bu göçler de genellikle kırsaldan kente şeklinde görülmüştür (Sevinç vd., 2018, s. 74).

1923–1950 döneminde Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomisi tarıma bağlı, çalışan nüfus az, üretim düşük, sanayisi az ve nüfusun % 80'i kırsalda yaşamaktadır. Türkiye göç tarihi, dört dönem olarak ele alınabilir. Türkiye'de, 1950 yılında CHP iktidarının sona ermesi ve DP iktidarı dönemi olan 1950-1960 arası, ülkede yaşanan iki askeri ihtilal arası ve 1980 sonrası dönemde göçler yaşanmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki göç hareketliliğinin düşük seviyede olması, ülkedeki demografik yapının ve tarıma bağlı ekonominin varlığından kaynaklanmaktadır. Ülkede 1934 yılında uygulanmaya başlanılan I.BYSKP (Beş Yıllık Sanayi Kalkınma Planı) kapsamında kurulan Kamu İktisadi Teşekküllerinin işçi ihtiyacı olmasından kaynaklı, nüfus hareketleri başlamıştır. Buna Karabük Demir-Çelik İşletmeleri vb. oluşumlar örnek verilebilir (Kaştan, 2016, s. 693). Bu göçler 1950'lerden önce yaşanan ufak hareketlilikler olduğundan dolayı göç tarihi içinde önem arz etmemektedir. İlgi çekecek düzeyde ilk göçler sonraki süreçte görülmektedir.

Türkiye 1950'lerde iç göç dönemine giriş yapmış ve ülkede mevcut durumdaki yerleşim yapısı ve göç hareketleri söz konusu dönemden sonra yaşanan nüfus artışı ve tarım alanındaki dönüşümler sebebiyle tamamıyla değişmeye başlamıştır (Şen, 2014, s. 232). Ancak 1950 yılından itibaren günümüze kadar uzanan ekonomik ve toplumsal dönüşümdeki hızı, yalnızca Cumhuriyet'in ilk senelerindeki ekonomik politikalara bağlamak doğru olmayacaktır. Ekonomik ve toplumsal dönüşümü açıklamak için İkinci Dünya Savaşı'nın sonrasındaki dönemde Türkiye'nin dünyadaki sistemi ile bütünleşmesinde yaşanan hızlanma söz konusu analizlere dâhil edilmelidir (İçduygu vd., 1998, s. 221). Bu kapsamda Türkiye'de iç göç tarihinin tasnifine siyasal aktörler bazında bakmak gerekmektedir (Şimşek, 2017, s. 135).

İlk olarak ele alınacak dönem, 1923-1950 yılları arasındaki süreçtir. Bu süreçte gerçekleştirilen ulusal kalkınma plan ve politikaları, ulus devlet olma konusundaki çabaları bağlamında yaşanan göçler haricinde iç göç anlamında dikkate değer bir hareketlilik olmamıştır (Şimşek, 2017, s. 135). Bu dönem, dünya düzenine entegre olma konusundaki çabalar çerçevesinde uygulanmaya konulan liberal politikalar, yapılan yatırımlar neticesinde, köyden kente iç göçün başladığı dönemdir (Şimşek, 2017, s. 135).

İkinci dönem, 1950-1980 yıllarını kapsamaktadır. 1950'lerde Demokrat Parti'nin iktidara gelmesi ve dünyada yaygınlaşan ekonomik yapı ve özellikler sonucu batıda askeri bağların oluşturulması, toplumsal değişimlere etki etmiştir (İçduygu, vd., 1998, s. 221). II. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin devreye koyduğu 1948-1951 yıllarındaki Marshall Planı yardımları neticesinde, ülkemizin 137 milyon dolarlık yardım almıştır. ABD'nin bu desteği ile tarımda makineleşme dönemine geçilebilmesi için ülkemize 40 binden fazla sayıda traktör hibe edilmiştir. Bu hibe, tarımda iş gücüne olan ihtiyacın azalmasına neden olmuştur (Özbay ve Yücel, 2001, s. 11). Söz konusu durum tarımda insan gücü yerine kullanılan traktör sayısını arttırmıştır. Üstelik bu artış yıllar içerisinde gözle görülür bir düzeyde devam etmiştir. Nitekim 1940'ta 1066 tane olan traktör, 1950'de 16.585'e yükselmiş; 1960'ta 42.136, 1973'te 156.139, 1983'te 436.369 ve 1993 yılında 725.000 gibi bir sayıya ulaşmış; tarımda makineleşme giderek artmıştır (Keleş, 1997, s. 171). Bu yenilik beraberinde kırsal kesimde tarımda

alışan köylüyü işsiz bırakmıştır (atalbaş ve Yazar, 2015, s. 100). Yine aynı dönem tarımda yaşanan ilerlemeler ile birlikte karayolu, liman, hidroelektrik santrallerin inşası, sanayi alanlarının yapılandırılması ve yeni iş alanlarının aılması gibi etkenler i gn yaygınlaşmasına etki etmiştir (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Demokrat Parti Hkmeti'nin iktidarı sırasında ABD'den alınan Marshall Yardımları ile demir yolu ağı yerine kara yolu yapımına ağırlık verilmiş ve bu sayede kırsal alanların yol hizmetine kavuşması sağlanmıştır. Ülkede 1950'de 47080 km olan karayolu ağı, 1960'a gelindiğinde 61542 km'ye kadar çıkmıştır. Bu imkân g oluşumun daha da kolaylaşmasını sağlamıştır. Ayrıca sanayileşme konusunda yapılan yatırımlarla paralel şekilde ortaya çıkan olanaklar da gler için çekici birer etken olmuştur (Kaştan, 2016, s. 694).

Türkiye'nin geç başlayan bu modernleşme ve sanayileşme hareketleri, toplumsal yapıda büyük değişimlere yol amıştır (Dücan, 2016, s. 170). Nitekim bu durum tarım sektöründe kendini göstermiştir. 1927-1950 arası dönemde tarımsal üretimin payı toplamda % 49'dan, % 45'e düşmüş; sanayi üretimi % 14'den, % 18'e çıkmıştır (Kaştan, 2016, s. 694). Kırsal alanların "itici" zellikleri artarken, kentsel yerlerin çoğalan "ekici" zellikleri nüfusun kentlere yığılmasını önemli ölçüde etkilemiştir (Dücan, 2016, s. 170). Özellikle İstanbül ve çevresi sanayinin geliştirilmesi açısından seçilmiş bölgeler olarak belirlenince, gelişmeye başlayan bölge kırsal kesimde işsiz kalmış kişileri kendisine çekmiştir (Bostan, 2007, s. 5). Bahsettiğimiz süreç 1970'lere kadar sürmüştür (atalbaş ve Yazar, 2015, s. 100). Çünkü 1970'lere gelindiğinde kırdan kente göç eden nüfus oranında bir dalgalanma yaşanmıştır. Başka bir ifade ile düşüş gözlenmiştir. Ancak güç oranlarında fazla bir değişkenlik yaşanmamıştır. Zira kırdan kente ge katılan nüfusta büyük oranda azalma görülmüş olsa da kırdan eksilen g kitlesinin yerini kentten kente göç edenler almıştır (Kırdar ve Saraçoğlu, 2012, s.).

1950-1980 döneminde i g konusunda bir önlem alınmadığı gibi teşvik edildiği dahi olmuştur (Dücan, 2016, s. 168). 1960 yıllarından beri ekilebilir olan bütün arazinin ekilmiş vaziyette olması ve kırsalda iş gücüne ihtiyaın azalması sebebiyle, tarım işçilerini kırdan kente yığmak kırdaki nüfus yoğunluğunu azaltmak için uygulanabilecek en iyi stratejilerden biri olarak görülmüştür (İçduygu vd., 1998, s. 222). Bundan dolayı kır ve kent nüfusu arasında yaşanan

değişim gözle görülür bir hal almıştır (Dücan, 2016, s. 168). Bunlara 1980’lerde daha da artarak büyük sayılarda kişilerin eklenmesi ile hareketlilik göz ardı edilemeyecek bir boyuta ulaşmıştır (Adıgüzel, 2020, s. 41-46). Ancak uzun zaman iç göçün sorun olarak görülmemesi, gecikmeye sebep olmuştur. Bu yüzden bazı kentlerde göçle gelen nüfusun yoğunlaşması ekonomik, sosyal, kültürel ve kentsel sorunlara yol açmıştır (Şimşek, 2017, s. 132). Bu yıllar göçlerin başlama evrelerine tekabül etmektedir. Sonraki yıllarda nüfus hareketliliklerinde artışla karşılaşmaktadır.

Türkiye’de 1960 darbesi sonrasında kabul edilen 1961 Anayasası gereği, tekrardan planlı kalkınma sürecine geçme kararı alınmıştır. Planlı dönemde Başbakanlığa bağlı Devlet Planlama Teşkilatı oluşturularak kalkınma için beş yıllık kalkınma planları yapılmış, 1963 yılından itibaren uygulamaya geçirilmiştir. 1950-1960 döneminde tarımsal üretime dayalı uygulanan büyüme modeli yerine, 1960 yılından sonra sanayileşme odaklı büyüme modeli benimsenmiştir. 1960–1980 arasında yaşanan iç göçler sanayileşmenin yarattığı çekicilikten kaynaklanmaktadır (Kaştan, 2016, s. 695).

1960–1980 arasında ülkedeki kent nüfusu % 26’dan % 45’e yükselirken, kır nüfusu % 74’den % 55’e inmiştir. Bu göçlerden kaynaklı 1960–1975 arası yıllar Türkiye’nin en hızlı şekilde kentleşme yaşadığı dönemdir (Kaştan, 2016, s. 695).

1970’lerde kırdan kente yaşanan iç göçlerin hızı azalma göstermekle birlikte, göçlerin istikametinde değişimler meydana gelmiştir (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 100). Türkiye’nin ilk yıllarında göçler üretim ilişkisi sebebiyle kırdan kente yapılırken sermaye sahipleri bunun aksine kentten kente göç etmektedir (Kaştan, 2016, s. 694). Hatta 1970-80 arası dönemde iç göç toplamının büyük bölümünü kentten kente yapılan göçler oluşturmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 100). Bu durum küçük çaplı kentlerden büyük kentlere doğru bir yönelim izlemiştir (Bostan, 2007, s. 5). Meydana gelen göçlerde yıllar içinde dalgalanmalar olmaktadır.

1975–1980 arası yıllarda mevcut iç göçlerde % 4,3 oranında bir düşüş meydana gelmiştir. Bunun sebebi kentlerde yaşanan hayat pahalılığı ve işsizlik,

şiddet olayları, tarımı destekleyen fiyatlar ve yaygın tarım politikasından yoğun tarım anlayışına geçilmesidir (Kaştan, 2016, s. 695). Ancak bu gelişmeler uzun soluklu olmamıştır.

Üçüncü olarak ele alacağımız 1980-2000 yılları arasında oluşturulan liberal politikalar, uluslararası alana uyum sağlamak için göçlerin, yapılan girişimler bağlamında hız kazandığı, belirli kent ve bölgelerde yoğunlaştığı dönemdir (Şimşek, 2017, s. 135). 1980 yıllarında liberal ekonomi politikalarının uygulanması sonucu, hizmet ve sanayi alanlarında önemli büyümeler gerçekleşirken, tarım sektöründe ise önemli oranda bir düşüş yaşandı. Bu durum da kırdan kente yönelen göç dalgasını hızlandırmıştır (İçduygu vd., 1998, s. 222). 1980-1985 yılları içinde istatistiki olarak her 1000 kişiden neredeyse 65'i çeşitli sebeplerden kaynaklı daimi bulundukları ikametgâhlarını değiştirmiştir. Bu sonuç, 1985-1990 yıllarında %25'lik seviyede artış yaşayarak %81'e kadar ulaşmıştır (Yamak ve Yamak, 1999, s. 17).

1980-2000 arası dönemde kentten kente yaşanan hareketlilik, toplam göçlerin %62,18'ini meydana getirmektedir. Bu göçlerde çekici yönleriyle İstanbul, İzmit, İzmir, Ankara gibi metropol şehirler ön planda olmuştur (Bostan, 2017, s. 7). Bunu açıklayan ifade ise insanların refaha ve zenginliğe yönelmesi şeklinde olacaktır (Özdemir, 2018, s. 1347).

Bu dönemin en dikkat çeken tarafı göçlerin güvenlik nedeniyle zorunlu şekilde yapılmasıdır (Kaştan, 2016, s. 695). Bu yıllarda yaşanan göçler geçmişteki göçlere oranla tek seferde büyük sayılarda hareketlilikler şeklinde gerçekleşmiştir. Yarattığı tahribat da diğer göçlere nazaran daha ağır olmuştur.

Dördüncü olarak bakacağımız zaman dilimi, 2000 sonrası dönemdir. Bu dönem, gelişme ve kalkınma anlayışında var olan farklılaşmaların da katkısıyla iç göçün durağan bir hal aldığı dönemdir. Bu süreçte, ulusal ve uluslararası ekonomi politikaları ve sosyo-kültürel konjonktür çerçevesinde iç göçlerin sebeplerinde, çeşitlerinde, süreçlerinde, yoğunluk ve yönlerinde farklılaşmaların meydana geldiği, değişimlerin yaşanmaya başladığı söylenebilir. (Şimşek, 2017, s. 135-140). Dönemler arasında çeşitli yönlerden benzerlikler olmakla birlikte farklılık

gösterdikleri yönler de oldukça fazladır. Söz konusu benzerlik ve farklılıklar çoğunlukla göçe sebebiyet veren etkenler olarak görünmektedir.

Her yerde olduğu gibi Türkiye’de de göçlerin en çok tekrar eden nedenlerinin başında ekonomi gelmektedir. Yaşadığı yerde istediği hayat şartlarına ulaşamayan kişiler, çözümü gelişmiş ve iş olanaklarının daha fazla olduğu yerlere gitmekte bulunmaktadır (Yılmaz, 2019, s. 221-232). Farklı örnekler olarak temel ihtiyaçların karşılanmasında yaşanan sorunlar, geçinmekte zorluk çekmek gibi nedenler gösterilebilir (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132).

Ülkemizde de iç göçe yol açan sebepler genel anlamda değişmemektedir. Bu sebepler; tarım alanlarına yeni teknolojilerin girmesi, topraksızlık, entansif tarım, toprağın miras yoluyla parçalanması, hayat biçiminin kısıtlılığı, kentlerdeki kültürel ve sosyal imkânlardan faydalanma isteği, kentlerin iş açısından daha cazip olması, ulaşım ve haberleşme olanaklarındaki gelişmeler ve yönetimlerin uygulamaya koyduğu politikalar şeklinde ifade edilebilir (Şen, 2014, 232). Ayrıca nüfus artışı, erozyon, arazi kamulaştırma projeleri, kalkınma çalışmaları, huzursuz mekân ve deprem de bu olgulara eklenebilir (Pazarlıoğlu, 2007, s. 122). Diğer yandan memurların tayini kapsamında gelişen nüfus hareketliliği de görünür bir orana sahiptir. Tayin dolayısıyla yaşanan memur hareketliliği neticesi olarak modern bir ulus devlet olmanın gerekliliği çerçevesinde ülke genelinde “zorunlu hizmet” bağlamında dezavantajlı yerlere de göç gerçekleşmiştir. Ayrıca Cumhuriyetin ulus devlet olarak kurulduğu süreçte gelişen çatışmalar evresinde gerçekleşen zorunlu iskân hareketlerini de unutmamak gerekir (Şimşek, 2017, s. 137). Tüm bu nedenlerin temelinde ülke içi bölgesel kalkınma farklılıkları bulunmaktadır.

Göç; toplumların ekonomik, kültürel, sosyal, siyasi vb. alanlarıyla sıkı ilişkileri olan ve büyük oranda etkiler bırakan bir olaydır (Şen, 2014, 232). Dünyada birçok ülkede var olan bölgesel gelişmişlik eşitsizlikleri, Türkiye’nin de mustarip olduğu konulardan biridir (Özdemir, 2018, s. 1338). Ülkemizde yaşanan göçlerin büyük çoğunluğunu da bu farklılıklar tetiklemektedir (Yamak ve Yamak, 1999, s. 17). Bu nedenle Türkiye’de sürekli olarak gelişmemiş bölgelerden ve kentlerden, gelişmiş bölge ve kentlere bir yönelim hâkimdir. Türkiye’de iç

göçlerin güzergâhı, genellikle doğudan batıya doğru uzanmaktadır. Bu durum, doğuda yer alan bölgeleri sürekli göç veren bir konuma iterken; batıyı ise bu göçlerin varış noktası haline getirmiştir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 17). Devamlı göç veren bölgelere baktığımızda Güneydoğu, Doğu Anadolu ve Karadeniz Bölgeleri öne çıkarken; devamlı olarak göç alan yerler ise sanayi merkezlerinin yoğunluklu olduğu İstanbul ve Kocaeli, elverişli iklim koşullarına sahip olan Muğla ve Antalya gibi kentleri barındıran Marmara, Akdeniz ve Batı Anadolu Bölgeleri'dir (Dpt, 2001, s. 31).

Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'nde var olan bu sosyal ve ekonomik problemler, göç konusunda itici etki oluşturmaktadır (Anavatan, 2017, s. 1113). 1990 yıllarında yaşama geçirilen GAP Projesi gibi girişimler bile bu göç eğilimini değiştirmeye yetmemiştir (İçduygu vd., 1998, s. 223). Üstelik bu yer değişimleri sadece bir taşınmadan ibaret değildir. Yapılan her göçün hem terk ettiği yerde hem de gittiği yerde birden fazla duruma zemin oluşturduğu göçlerin başka bir boyutunu oluşturmaktadır.

Söz edilen hareketliliğin Ege ve Marmara gibi fazla göç alan yerlerde ekonomik, sosyal ve kültürel vb. sorunlara yol açtığı bilinmektedir (Yamak ve Yamak, 1999, s. 17). Bu durum kalkınmaya eş değer şekilde ilerlemeyen hızlı bir kentleşmeye, sağlık, eğitim, kanalizasyon, içme suyu, ulaşım, konut vb. altyapı ihtiyaçlarının ve bunun yanında çevre kirliliğinin de artmasına sebep olmuştur. Bunlar kentleşmenin fazla olduğu metropol kentlerde kaynağa duyulan gereksinimi büyük ölçüde arttırmıştır (Şen, 2014, s. 232). Artan iş gücüyle birlikte ortaya çıkan istihdam sorunu, gelir dağılımında yaşanan değişimin doğurduğu işsizlik, diğer sorunlardan bazılarıdır (Özkaptan, 2018, s. 356-357). Bu yüzden bölgeler arası yatırımlarda da dengesizlik daha fazla artmıştır (Çetin ve Çetin, 2018, s. 98-115). Nitekim Türkiye, kırsaldan akan nüfusu da kentlerde istihdam edememiştir (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1597). Göçler sonrası kültürel olarak yaşanan uyum sorunları ve psikolojik travmalar, işsizlikten kaynaklı yaşanan yoksulluk da diğer öne çıkan problemlerdendir (Bostan, 2017, s. 13).

Göç sonuçları arasında en önemlisi, barınma problemidir. Barınma probleminin ortaya çıkmasıyla plansız kentleşmeyi yaratan gecekondulaşma

oluşmaya başlamaktadır (Çatalbaş ve Yarar, 2015, s. 103). G alan belerde nüfus patlamaları meydana gelmiş, ulaşım ve altyapı hizmetleri yetersiz olduğundan dolayı ortaya çıkan konut sorunu, çarpık kentleşmeye zemin oluşturmuştur (Çetin ve Çetin, 2018, s. 98-115).

Göçlerin ortaya çıkardığı etkiler gidilen yerle sınırlı değildir. Ancak yerleşilen yeni yerde yarattığı sorunlar, terk edilen yerde meydana gelen problemlerden daha bk etkiler yaratmıştır (şen, 2014, s. 232). Kırsalda yaşanan sorunlara baktığımızda ise; kır nüfusunun azalması, tarım ve hayvancılığın azalması, dinamik ve girişimci kitlenin kaybedilmesi, ekonomisinin değişmesi, evlilik tercihleri ile kır yaşantısının değişmeye uğraması gibi birk sonuç ortaya çıkmaktadır (Bostan, 2017, s. 13). Üstelik ortaya çıkan bu problemler zlmemekte hatta devam eden i göçlerden dolayı yöresel düzeydeki gelir dengesizliği gün geçtikçe artmaktadır (Yamak ve Yamak, 1999, s. 17).

1980 yılı sonrasını içine alan dönemin en görünür özelliği, söz konusu yıllarda uygulanan birtakım sosyo-ekonomik politikalaradır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1350). Seksenli senelerde ülkemizdeki gn varlığı yeni ekonomik politikalara göre değişirken 90'ların başında Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki g durumu ise yaşanan karmaşıklıklara bağlı olarak değişir ve ilerler (Yıldırım, 2014, s. 26). Bu yoğun ve devamlı olarak yaşanan göçlere, siyasi sebepli göç dalgaları da eklenmiştir (Keleş, 2019, s. 31). Buradaki g ve siyaset bağıntısını etkileyen ana neden dış göçler ve PKK etkisini azaltmaya çalışan devletin çalışmalarıdır. Bu alanlarda terörle birlikte siyaset ve kentler değişime maruz kalır. Düşük yoğunluklu çatışma süreci, devlete ekonomik ve askeri bir yük yüklediği gibi, bölgede yaşayan halka fakirliği getirir (Yıldırım, 2014, s. 26).

Ülkemizde 1980'li yıllardan itibaren terör olgusunun varlığı, güvenlik konusunun da g nedenleri içinde yer almasına neden olmuştur (ztrk ve Altuntepe, 2018, s. 1615). Can ve mal güvenliği gibi faktörlerin ortaya çıkması, i göçlerde oldukça bk bir artışın kaynağı olmuştur (Keleş, 2019, s. 31). Bu ervede, 1980'lerin ortalarından bu yana, Doğu ve Güneydoğu'dan başka yerlere kitlesel göçler olmuştur (İduygı vd., 1998, s. 219). Sözü edilen kitlesel

göçlerin yaşanmasındaki en önemli sebep, güvenliği tehdit eden baskı ve iç çatışma durumları olmuştur (Özgüler, 2018, s. 8). Özellikle Kürt kökenli kitlelerin yoğunluklu yaşadığı bu bölgelerde, siyasal ve ekonomik güvensizlik sebepleriyle binlerce kişi kırsal alandan kentlere taşınmıştır (İçduygu vd., 1998, s. 222). Bu bölgeler ülkenin en yoksul ve korunaksız çocuklarıdır. Nitekim geçmişten buna sahip olduğu yapı ve devletle karşı karşıya geldiği her süreçten kaynaklı huzur ve güven ortamına kavuşamamıştır. Bunlardan dolayı diğer bölgelere nispeten gelişmemiştir.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri, ülkenin geçirdiği pek çok değişimi geriden takip ettikleri gibi ülkeyi kitlesel göç konusunda da 30 yıl geriden takip etmiştir. Zira bu bölgeler kitlesel boyutta göçleri 1980'lerin sonunda yaşamıştır (Tatlıhoğlu, 2020, s. 63). Gelişmemiş bölgeler olmasından dolayı verdiği göçlerin yanında terör olgusu nedeniyle de Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri, 1980'lerden itibaren büyük göçler veren yerler olmuştur (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1596).

Bilindiği üzere terör, yasa dışı davranışlarla halk içinde güvensizlik ortamı ortaya çıkaran eylemler yapmaktadır. Terör ve göç kavramları birbirinden uzak anlamları çağrıştırmasına rağmen sonuçları bakımından ikisi arasında bir neden-sonuç ilişkisi vardır (Pazarlıoğlu, 2007, s. 123). Güneydoğu ve Doğu Anadolu bölgelerimizde neredeyse 40 yılı aşan terörden ve bu terörle mücadeleden kaynaklı alınan isabetli olmayan kararlar neticesinde gerçekleşen göçler, hem ülke içine hem de ülke dışına bir yönelim oluşturmuştur (Solak ve Özpolat, 2018, s. 10). Üstelik burada söz edilen hareketlilik bireylerin isteği dışında tamamıyla zorlamalar sonucu yaşanmıştır.

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde ayrılıkçı silahlı gruplar (PKK) ve güvenlik güçleri arasında oluşan çatışma ve buna bağlı gelişen güvensizlik ortamı, büyük çapta insanın zorunlu şekilde yerinden olmasına sebep olmuştur (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 17). Bunlar arasında terör örgütüyle güvenlik güçlerinin çatışmalarından dolayı barınamaz duruma gelen kişiler ve 1987'de OHAL ilanı sonrası devletin çatışma bölgesinde ve yakınında bulunan köyleri boşaltması sonucu yerinden edinmişlerdir (Adıgüzel, 2020, s. 45).

1990’larda Doğu Anadolu’da meydana gelen göçün tamamı, zorunlu olmasa dahi genel olarak büyük çoğunluğu zorunlu olarak yer değiştirdiklerinden dolayı sıradan bir emek göçünden nitelik olarak ayrılmaktadır. Türkiye’nin göç geçmişinde daima göç veren bir bölge olan Doğu Anadolu gerçekleşen güvenlik sorunlarından kaynaklı 1985’den sonra başka bölgelerden göç alır duruma gelmiştir. Zira güvenlik konularından dolayı askeri anlamda bir nüfus artışı yaşamıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19).

Bu alanda TGYONA yaptığı çalışmalardan elde edilen güvenlik konusu kapsamında göçlere neden olan durumlar şunlardır:

- Mal ve can güvenliğinden dolayı duyulan kaygı.
- Güvenlik güçlerinin coğrafi koşulların güç olması nedeniyle güvenliğini sağlamakta zorlandıkları küçük yerleşim yerlerini boşaltması.
- Terör örgütünden köylülere gelen kendilerine katılma baskısı.
- Devlet tarafından köylülerin korucu olunması yönündeki talep.
- Bölgedeki huzursuzluk ve güvensizlik nedeniyle denetim altına alınan gıda geçişi, can ve mal güvenliğinin tehlikeye girebileceğinden ötürü uygulanmaya konulan yayla yasağı söz konusu zorunlu göçlerin temel nedenlerini oluşturmaktadır (Hünee, 2006, s. 55).

Olayın tüm yönleriyle ortaya çıkan bu tür durumlardan dolayı benzersizlik taşıması ve Türkiye için önemli sonuçları barındırması, durumu farklı bir konuma getirmiştir. Toplum nezdinde oldukça büyük ve kalıcı etkiler bırakmış ve önemli değişikliklere neden olmuştur (Aker, 2008, s. 238).

Göçlerin başlıca sonuçları, kentleşme kavramıyla ilişkilendirilse de yoğun nüfus artışının söz konusu olduğu yerlerde doğurduğu ekonomik ve sosyal faaliyetlerin belli yerlerde yoğunlaşması sorunu nedeniyle bölgesel açıdan dengesizlikler ortaya çıkmasını tetiklemiştir (Özdemir, 2018, s. 1338). Gelişmişlik farkları ele alındığında nüfus dağılışı en gelişmiş alanda daha fazla iken, gelişme konusunda en geri kalmış bölge veya yerde nüfus daha az olmaktadır. Zira göçler de gelişmemiş yerlerden gelişmiş bölgeye doğru yapıldığından nüfus artışı,

gelişmiş alanda daha fazla ve hızlı görülmektedir (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1594).

Türkiye’de yaşanan 1990’lı yıllardaki zorunlu göçler, geleneksel göç edilen alanlara olan akışın yeni bölgelere ve kentlere yönelmesine yol açmıştır. Nitekim zorunlu göçte, sürecin işlemesi normal göçlerden boyut olarak farklılaşmaktadır. Zorunlu yer değişimleri ilk olarak kırsaldan kendilerine yakın olan kentlere, sonrasında buradan da diğer kentlere geçilerek gerçekleşmektedir (Dpt, 2001, s. 31). Ancak yine de genel düzeyde çok fazla değişiklik olmamıştır. Zorunlu göçün yarattığı temel fark, sürekli olarak gerçekleşen iç göçlerin hızını ve büyüklüğünü arttırmasıdır. Diğer taraftan zorunlu göçün akışı doğrultusunda pek fazla değişme olmamıştır. Çoğunlukla emek göçüyle benzer bir seyir göstermektedir. Zorunlu göçe tabi tutulan, yerinden olmuş nüfus; batıya gitme konusunda önceki gidenlerin tecrübelerinden yararlanmışlardır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 20). Bu göçlerle beraber ülkemizdeki nüfus dağılımı büyük oranda değişkenlik yaşamıştır.

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş yıllarından günümüze kadar bakıldığında, ilk yıllarda neredeyse %75’lik nüfus kesiminin kırsalda yaşadığı fakat bu sayının günümüzde %7’lere kadar indiği açıkça görülür (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). 1975-1980 arası dönemde, nüfusun %9,3’ünü oluşturan 3.6 milyon kişi göç etmişken, 1995-2000 arası dönemde nüfusun %11’ini teşkil eden 6.7 milyon kişi göç etmiştir. Şehirlerarası olan göçlerin toplam nüfus içindeki payının değişimi incelendiğinde ise, 1965-2000 arası dönemde beşer yıllık dönemler itibariyle 27 ile 48 milyon kişi arasında, toplam 21,1 milyon kişinin göç ettiği görülmektedir (Bülbül ve Köse, 2010, s. 78).

1965-1970 arası dönemde her yüz kişiden 10,7’si, şehirlerarasında göç ederken zamanla göç hızlarında azalmalar görülmüş ve 1980-1985 arası dönemde %6,5’e kadar azalmıştır. Ancak 1985-2000 arası dönemde, göç oranında 1970’li seneler seviyesi kadar olmasa da bir yükselme görülmüş ve 1995-2000 arası dönemde her yüz kişiden 7,9’u şehirlerarasında yaşadığı yeri değiştirmiştir (Bülbül ve Köse, 2010, s. 78). Bu göçler sonucunda 1950 nüfus sayımında % 25 oranında bir kent nüfusu gözlemlenirken; 1980’de bu durum % 44’e yükselmiştir.

Bu oran 1990’da yapılan sayımda ise % 59 gibi bir yüzdelik dilime tekabül etmiştir. Üstelik bu oranlardaki değişim sonraki yıllarda da devam etmiştir (Tmmob, 2003: 567). Bundan dolayı 2000’lerin başında %80’lik bir nüfus kentlerde yer almaktaydı (Tekeli, 2008, s. 331). Bu hususta devlet bazı araştırmalar yaparak belirli dönemler arasında göç eden kişi sayılarını tespit etmiştir. Bu da yıllar bazında sayılarda artış ve azalış konusunda somut bir veri sağlamaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından 2008 senesinde yayınlanan “Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri” incelemesine göre, 1965-1970 arası dönemde 3,2; 1970-1975 arası dönemde 3,4; 1975-1980 arası dönemde 2,7; 1980-1985 arası dönemde 2,9; 1985-1990 arası dönemde 4,1; 1995-2000 arası dönemde ise 4,8 milyon kişi başka şehirlere göç etmiştir (Bülbül ve Köse, 2010, s. 77). Türkiye’deki kentsel ve kırsal nüfus verilerindeki değişim, ülkedeki göç olaylarının etkisini göstermektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).Bilhassa 1990’lardaki hareketliliğin boyutlarını ortaya koymaktadır. Söz konusu yıllar kırsal ile kentsel nüfus oranlarındaki makasın iki kat arttığı dönemdir.

Çizelge 2.2.1. Türkiye’nin Yıllara Göre Kır ve Kent Nüfus Gelişimi (1927-2000)

Yıllar	Toplam Nüfus	Toplam Kent Nüfusu	Toplam Kır Nüfusu	Kentsel Nüfus Oranı	Kırsal Nüfus Oranı
1927	13 648 270	3 305 879	10 342 391	24,22	75,78
1940	17 820 950	4 346 249	13 474 701	24,39	75,61
1950	20 947 188	5 244 337	15 702 851	25,04	74,96
1960	27 754 820	8 859 731	18 895 089	31,92	68,08
1970	35 605 176	13 691 101	21 914 075	38,45	61,55

1980	44 736 957	19 645 007	25 091 950	43,91	56,09
1985	50 664 458	26 865 757	23 798 701	53,03	46,97
1990	56 473 035	33 326 351	23 146 684	59,01	40,99
2000	67 803 927	44 006 274	23 797 653	64,90	35,10

Kaynak: (http-1 / TÜİK, 2015).

Bu çizelgeden görüldüğü üzere yıllar içerisinde kır ve kent nüfusu önemli oranda değişmiştir. Üstelik bu değişimde kır nüfusu devamlı bir azalış gösterirken kent nüfusu giderek artmıştır. Nitekim bu durum sonraki süreçte de devamlılığını korumuştur. İlerleyen yıllarda devletin aldığı bazı kararlar sonucunda da kır ve kent nüfus oranları etkilenmiştir.

Resmî Gazete’de 06.12.2012 tarihinde yayınlanan 6360 numaralı “On Üç İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Altı İlçe Kurulması İle Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun” ile birçok kırsal niteliği olan yerleşim alanı, kanun kapsamında ilçelere bağlı mahalle olarak değiştirilmiştir. Söz konusu kanun kapsamında yapılan bu değişiklik, 2013 yılı ve daha sonrasında kırsal alandaki nüfus oranında büyük bir eksilme olarak görülen bir sonuç doğmuştur (Resmi Gazete, 2012, s. 1-82). 2013 yılında elde edilen yanlış verilerin kaynağı, Kanun Hükmünde Kararnamelerle gerçekleştirilen idari açıdan değişikliklerdir (Sürmeli, 2017, s. 279). Söz konusu durum nüfus verilerinde açıkça görülmüştür.

Çizelge 2.2.2. Türkiye’de 2012 Yılında Yapılan İdari Düzenleme Sonrası Kent Ve Kır Nüfus Sayılarında Ve Nüfus Oranlarında Meydana Gelen Değişim

Yıllar	Kent nüfusu	Kır nüfusu	Kent Nüfus Oranı	Kırsal Nüfus Oranı	Toplam nüfus
2011	57 385 706	17 338 563	76,8	23,2	74 724 269

2012	58 448 431	17 178 953	77,8	22,7	75 627 384
2013	70 034 413	6 633 451	91,3	8,7	76 667 864

Kaynak: (http- 13/ TÜİK, 2023)

Günümüz nüfus verilerinde göç konusundaki düzen değişmemiştir. Dönemsel bazı olayların yarattığı hareketlilik dışında göçün sistematığında farklılık olmamaktadır. Nitekim her zaman olduğu gibi bölgesel dengesizlikler, kentlerin göç verilerinde belirgin bir rol oynamaya devam etmektedir. Bundan kaynaklı aldığından fazlasını göç veren kentlere bakıldığında tanıdık bir tablo çıkmaktadır. Muş, Bitlis, Çankırı, Ardahan, Ağrı, Kars, Hakkari, Şırnak, Siirt, Bayburt ve Yozgat göç veren kentler olurken; nüfusuna nazaran verdiğiinden fazlasını göç alan kentler ise Antalya, Tekirdağ, Eskişehir, Kocaeli, Ankara, Yalova ve Kastamonu olmuştur. (Yamak ve Yamak, 1999, s. 27). Kalıplaşmış bu göç anlayışının getirdiği sonuç, günümüz sürecinde ülke nüfusunun çoğunluğunun kentlerde barınmasıdır (Başel, 2007, s. 515-530).

Çizelge 2.2.3. Türkiye'nin Yıllara Göre Kır ve Kent Nüfusu (2019-2022)

Yıllar	Genel Nüfus	Kent Nüfusu	Kent Yüzdesi (%)	Köy Nüfusu	Kır Yüzdesi (%)
2019	83 154 997	77 151 280	92.80	6 003 717	7.20
2021	84 680 273	78 908 631	93.20	5 771 642	6.80
2022	85 279 553	79 613 279	93,4	5 666 274	6,6

Kaynak: (http-7/ TÜİK, 2023).

Göç ederek kentlere gelenler, kentli nüfusun yerleşik, kültürel ve sosyo-ekonomik yapısını olumsuz yönde etkilemektedir. Bunlardan ekonominin zarar görmesi ve oluşan işsizlik göçün neden olduğu başlıca sorunlar olarak karşımıza çıkmaktadır (Dpt, 2001, s. 31). Ayrıca ekonomi dışında, bireyler üzerinde yarattığı olumsuz etkiler, toplumsal açıdan yarattığı sorunlar ve özellikle zorunlu şekilde yapılan göçler de kişilerde yarattığı travmalar önemli problemlerden

bazılarıdır (Solak ve Özpolat, 2018, s. 7). Ayrıca kişiler geldikleri yerlerde çeşitli şeylere ihtiyaç duyarlar. Bu ihtiyaçlar insan ilişkileri, konut, iş, kültürel dayanışma, güvenlik vs. gibi farklı konularda olabilir. İhtiyaçlar var olan kaynaklarla karşılanmadığında farklı şekillerde giderilmeye çalışılır. Konut bulamayan kişi gecekondulaşmaya, iş bulamayan kişi marjinal alana kaymaya başlamış vs. birçok alanda var olan eksikler için farklı temin yolları aramışlardır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19).

Diğer yandan göç edenler ile bir arada yaşamak zorunda kalmak yerli halk için de sorunların kaynağı olmaktadır. İş gücü artmasından dolayı az ücret durumu oluşur ve işsizlik artar. İşverene artı sağlarken çalışana sorun yaratmaktadır. (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19).

Göç, kişi için yaşayabileceği en sancılı durumlardan birisidir. Bazen bir kurtuluş yolu olarak görülmektedir. Problemlerden kaçış veya çözüm olarak algılanabilmektedir. Yine de göç olayı kişiyi ailesinden, arkadaşlarından, toplumsal bağlarından, ilişkilerinden kısaca onları toplumda sahip oldukları rollerinden ayırmaktadır. Bu yüzden göç sonrası yaşanan durum bir psikolojik savaştır. Nitekim gidilen yere alışmak meşakkatli bir aşamadır (Zafer, 2016, s. 78).

Uyum ve kültürleşme süreci geçici olan bir durum değildir. Göçle gelen ilk kuşaktan sonraki kuşaklara kadar meydana gelen bir değişim, dönüşüm, özümseme ve benimseme süreci söz konusudur (Özgüler, 2018, s. 7). Üstelik bu sorunlar göç nedeni, göçe katılan kişiler, gerçekleşen göçün türü, göç sonucu varılan yer ve burada aldıkları pozisyonlara göre değişkenlik göstermektedir (Zafer, 2016, s. 78). Çünkü kültürleşme sürecinde eğitim düzeyi, cinsiyet, dil, medeni durum, kalma süresi, sosyal kimlik, din, sosyal mesafe ve algılanan ayrımcılık gibi konular rol almaktadır (Özgüler, 2018, s.76).

2.3. 1984 Sonrası Doğu ve Güneydoğu Anadolu'daki İskân Politikalarında Zorunlu Göç

Türkiye tarihi boyunca büyük oranda göçlere sebep olan iki faktör ön plana çıkmaktadır: Birincisi uygulanan sosyal politikalar, ikincisi terör olgusudur.

Sosyal politikalar yarattıkları sosyo-ekonomik sorunların neticesinde göçlere neden olurken; terör, yarattığı can ve mal güvenliği endişesi ve yaşanılan yerin sosyo-ekonomik açıdan zarar görmesi ile göçleri tetiklemektedir. Türkiye’de oldukça büyük etki yaratan terör olgusunun kanunlarımızda yer alan tanımına bakarsak; (Taşçı, 2009, s. 197). Terör; şiddet ve cebir kullanarak korkutma, baskı, sindirme, yıldırma ya da tehdit yöntemlerinden birisiyle, anayasada yer alan Cumhuriyetin niteliklerini, hukuki, siyasî, sosyal, ekonomik, laik düzeni değiştirmek; devletin ülkesi ve milletiyle bölünmez bütünlüğünü bozmaya çalışmak; Türkiye Devleti’nin ve Cumhuriyeti’nin varlığını tehlikeye sokmak; devlet otoritesini zayıflatmak, ele geçirmek veya yıkmak; temel hak ve hürriyetleri ortadan kaldırmak, devletin kamu düzenini, iç ve dış güvenliğini ya da genel sağlığını bozmak için bir örgüte üye kişi ya da kişiler tarafından yapılacak her çeşit suç konusu eylemlerdir. Söz konusu amaçlar doğrultusunda hareket eden kişiler örgüt üyesi olsun veya olmasın terör suçlusudur (3713 Terörle Mücadele Kanunu, 1991, s. 1). Terör, hem dünyada hem ülkemizde yıkıcı etkilere sebep olan bir oluşumdur. Özellikle kentlerden çok kırsal bölgelerimizde kendini göstermektedir. Bu durum kırsaldaki insanın yaşam koşullarını güçleştirmektedir.

Kırsalda yaşayan bölge insanların can ve mal güvenliği, geçmişten bu yana devamlı olarak tehdit altındadır. Çünkü bu alanlar genellikle hukuk güvencesinden yoksun olan yerlerdir. Özellikle dağlık yerlerdeki köyler uzun yıllar hiçbir devlet adamı veya asker ile karşılaşmamıştır. Bu durumdan kaynaklı karşılaştıkları sorunlarla kendileri başa çıkmak zorunda kalmışlardır. Fakat ortaya çıkan bazı problemlerle, başa çıkamadıklarından dolayı bu zor duruma katlanmışlardır. (Tmmob, 2003, s. 567). Bir kişi için sahip olduğu şeyler ne derece önemli ise onu kaybetmemek için harekete geçmesi de oldukça doğaldır (Jacobsen, 2014, s. 101). Bu doğrultuda her insan için güvenlik olgusu en temel dürtülerin başında gelmektedir. Bireyler yaşamları hakkında kaygı uyandıran durumlar ile karşı karşıya kaldıklarında içgüdüsel olarak birtakım girişimlerde bulunmaktadır. Güvenlik nedeniyle insanların kırdan kente göç etmesi de tam olarak sosyal açıdan bu duruma örnek teşkil etmektedir.(Tmmob, 2003, s. 567). Nitekim güvenliği tehdit eden faktörlerden biri de terördür. Söz konusu olgudan kaynaklı insanlar yıllarca yurtlarında barınamaz hale gelip yurtlarını terk etmekte

veya terke zorlanmaktadırlar. Türkiye bu durumu değişik zamanlarda tatbik etmiştir.

Cumhuriyet Dönemi'nin ilk zamanları yaşanan Şeyh Said İsyanı nedeniyle bölge halkı zorunlu bir yer değiştirme yaşamıştır. Siyasal amaçlı gerçekleştirilen zorunlu göç uygulaması, tarih 1980'leri gösterdiğinde Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgelerini etkisi altına alan terör eylemleri nedeniyle de yeniden deneyimlemiştir. Bilhassa 1990'lı yıllarda hızlanan güvenlik nedenli köy boşaltma uygulamaları toplu ve büyük ölçekli göçlerin yaşanmasına zemin hazırlamıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 237).

1980'li yıllarda Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da baş gösteren terör olaylarından kaynaklı olarak, bölgenin kırsal alanlarından kentlere büyük kitlesel göçler yaşanmıştır (Adıgüzel, 2020, s. 45). Bu göçlerin ülkemizdeki göç tarihindeki yeri ayrıdır. Nitekim bölgede kişilerin kendi rızasıyla ve belirledikleri zamanlarda göç etmeleri alışıl gelmiş bir durumdur. Ancak zorunlu şekilde ve hazırlıksız olarak yurtlarından ayrılmak, önceki göçlerden büyük ölçüde farklılık göstermektedir (Mazlumder,1995).

PKK terör örgütünün devamlılığını sağlayabilmek için yiyecek, para, bilgi ve benzeri hayati kaynaklara yani köylülere ihtiyacı vardır. Bu nedenle köylüler PKK terör örgütünden yıllarca gördüğü baskı ve sindirme politikası nedeniyle mecburi olarak onların varlığını kabullenme durumu yaşamıştır. Zira devletin tam olarak koruyamadığı kırsal kesimler, bu açıdan kendi kaderlerine bırakılmıştır. PKK terör örgütü, sıradan köylülerden aşiret büyüklerine kadar çeşitli kişileri baskı ve sindirme çalışmalarıyla kırsaldaki insanları kontrol altına almış ve otomatik olarak onları etki altına almıştır. Daha sonraları PKK terör örgütü sadece bölge nezdinde tanınmakla yetinmek istemediğinden devlet tarafından tanınmayı sağlayacak hamlelerde bulunmuş ve oldukça yüksek ses getirecek olaylara imza atmıştır. (Duru ve Yiğit, 2014, s. 125).

1980'li yılların sonrası, Türkiye açısından bir dönüm noktasıdır (Aydınlı ve Çiftçi, 2015, s.192-200). 1984'te silahlı eylemlere başlayan PKK terör örgütünün faaliyetleri devletin dikkatini üzerine çekmiştir (Bozkurt, 2000, s. 82). PKK'nin başlattığı ve 1987'de dozajını arttıran silahlı saldırılar sonucu, güvenlik

güçleri ile aralarında yıllarca süren bir mücadele başladı (Tekin, 2011, s. 92). Güvenlik güçleri ile PKK terör örgütü arasında çıkan çatışmalar Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da zorunlu göçü yaşıtan bir sürecin oluşumuna sebep olmuştur. 1990'lı yıllarda artış gösteren terör eylemleri; siyasal, sosyal ve kültürel durumlar sebebiyle çok sayıda insanın yerinden edilmesine neden olmuştur (Kurban, Yeğen, 2012, s. 49). Ayrıca Kitlemel boyutlarda demografik hareketler yaşanmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 17).

Devletin PKK'nin kırsaldaki yaşam alanını daraltmak için mezra ve köyleri boşaltması, sürecin yalnızca ilk adımlarını oluşturmuştur. Devletin köy boşaltmalarındaki temel amacı, PKK terör örgütü üyelerinin köylerde barınmasının engellemektir (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 49). Özellikle 1985- 1996 seneleri arasında terörün artması sebebiyle bu alanda yaşayanlar, yerleşim alanlarını kendi istekleri dışında terk etmek zorunda kalmıştır (Bülbül ve Köse, 2010, s. 79). Yaşanan olumsuz süreçten kaynaklı Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da, gerek kentten kente gerek kırdan kente kitlemel göçler yaşanmıştır (Taşçı, 2009, s. 197). 1990'larda yaşanan bu göç dalgasının daha önce yaşanmış göçlerden ayrılan en büyük farkı, zorunlu şekilde olmasıdır. Zira bu göç geçmişteki göçlere nazaran hazırlıksız ve plansız bir şekilde yaşanmıştır (Tmmob, 2003, s. 568).

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri, geçmişten itibaren gelişmemiş olmalarından dolayı batıya devamlı göç veren yerler olmuştur. Ancak söz konusu dönemdeki yoğun göçlerin ana kaynağını ekonomik sebeplerden çok terör oluşturmaktadır. Hatta ekonomik göçlere, güvenlik göçünün eklenmesinden dolayı göç edenlerin sayıları hat safhaya ulaşmıştır (Taşçı, 2009, s. 197). Zira, bu bölgelerdeki göç hareketlerinde yaşanan artış, PKK terörünün aktif olduğu zamanlarla denklik arz etmektedir. Meydana gelen artış göç verilerinde de görülebilir. 1983'ten önce %7'lerde olan terör kaynaklı göç hareketleri; 1983-1990 yılları içerisinde %64,5'e, 1991'de %83,8'lere, yine 1992'de %81,4'e; 1993'de ise %83,4 gibi oranlara ulaşmıştır (Ceylan, 2012, s. 4). Bu verilere yansıyan hareketlilikte, terör haricinde 12 Eylül 1980 darbesinden beri devam eden OHAL ve sıkıyönetim uygulamalarının da etkisi büyüktür (Tmmob, 2003, s. 566). OHAL

ve sıkıyönetim ortamı içinde söz konusu dönemde güvenliğin sağlanması amacıyla kırsal bölgeler boşaltılmıştır.

Ülkemizde 1980’li senelerin ortalarına kadar daha çok çevresel faktörlerle (deprem, heyelan, sel, baraj vb.) İskân Kanunu uygulamaları yapılmıştır. Sonraki yıllarda güvenlik kuvvetlerinin küçük yerleşim mekânlarında güvenliğin engebeli coğrafi şartlarda sebebiyle sağlanamaması bu tür yerleşimlerin boşaltılmasıyla sonuçlanmıştır (Bülbül ve Köse, 2010, s. 79).

Terörün varlığını hissettirip zorunlu göçün cereyan etmesine kadar ki sürede Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’ndeki eylemleri, bölge sakinlerinin mal ve can güvenliğini tehdit etmeye başlamış ve yaşamlarını zorlaştırmıştır. Yıllar süren terör olayları insanların psikolojik olarak kaygı duymasına ve endişeye sürüklenmesine sebep olmuştur (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 20-22). Bunun akabinde Doğu ve Güneydoğu’da, sonuçları fazlasıyla derin izler bırakan kararlar uygulanmıştır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Devlet ile PKK terör örgütü arasında yaklaşık 16 yılı bulan mücadele süresince bir dizi yasak ve önlemler getirilmiştir: yayla yasağı, gıda ambargosu vb... Bunların her biri kırsaldaki yaşamın sürmesinde birer zorluk yaratmıştır. Nitekim yayla yasağı, kırsaldaki temel geçim kaynağı olan hayvancılığın yapılmasına engel olmuştur (Tmmob, 2003, s. 568). Bu durumlar köylülerin ekonomik çarklarına darbe vurmuş ve onları kırsalda barınamaz hale getirmiştir.

Bölgede yaşayan köylüler, geçim yollarının azalması ve can güvenliklerinden duydukları endişeden dolayı köylerini terk ederek göç etmeye başlamışlardır (Bozkurt, 2000, s. 82). Geride kalanlar ise 1994’te devletin kalan köyleri de boşaltması sonucu yurtlarından çıkmak zorunda kalmışlardır (Bozkurt, 2000, s. 82). Çatışmalar yüzünden bölgedeki köy halkının barınamaz duruma gelmesi sonucu göç etmesi ve kalanların da PKK ile mücadele sürecinden kaynaklı yerinden edilmesi sonucu kitleler halinde kentlere göç edilmiştir (Tekin, 2011, s. 92).

Gerçekleştirilen yerinden etme eylemi, göç eden kişi ve aile sayısı göz önüne alındığında önceden yapılan göçlerle kıyaslanamazdı (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 49). 1990’ların başında gerçekleşen köy boşaltmaları neticesinde

meydana gelen zorunlu göç olgusu, 1999’a kadar sürmüştür (Tmmob, 2003, s. 568). Neredeyse on yıl gibi bir süre devam eden bu süreçte binlerce köy ya da mezra boşaltılmıştır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 49). Net bir rakam olmasa da yakın ifade ile 3700 köy ve mezra insansız bırakılmıştır. Sözü edilen dönem içinde yaklaşık olarak boşaltılan 3700 yerleşim yerinde yaşayan üç milyondan fazla insan, kendi rızaları ve kontrolleri dışında yaşam alanlarını bırakmak zorunda kalmıştır (Tmmob, 2003, s. 568). Zorunlu göçün iki önemli boyutu söz konusudur. Bunlardan birincisi insani boyut olan, bireylerin korkulardan sıyrılmış bir hayat yaşama hakkıdır. İkincisi ise, zorunlu göçün bölgesel ve ülke ekonomisine etkileri ve yerleşilen alanlarda oluşan güvenlik sorunlarıdır (Moore and Shellman, 2004, s. 724)

Yurtlarından ayrılan insanlar, önceden hazırlıksız şekilde ve gerekli planlamanın yapılmadığı bir göç sürecine tabi tutulmuş, topraklarından ayrılarak yakın yerlere veya bölge dışındaki kent merkezlerine göç etmişlerdir (Tmmob, 2003, s. 568). Zorunlu göç sonucu yerinden olmuş nüfusun akın ettiği kentsel yerleşmeler, gelen nüfusla birlikte alt yapı olarak tamamıyla alt üst olmuştur. Diğer yandan bu kentlerin o zamana dek yapmaya çalıştığı plânlı gelişme uğraşlarını da derinden sarsmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 17).

Rızaları dışında yerlerinden edilme; ailelerde, bireylerde hatta kamu hizmetleri dâhil birçok açıdan ülkenin zararına sonuçlar doğurmuştur (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Yaşanan bu göç süreci, 1980 senesinden sonrasında daha da artarak göç alan şehirlerde sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal farklılıklara ve problemlere sebep olmuştur (Bülbül ve Köse, 2010, s. 76). Diğer taraftan da boşaltılan bölgelerde ve yakın yerlerde ekonomi zarar görmüştür (Hacaloğlu, 1997, s. 29). Bunları temel olarak iki grupta incelemek mümkündür: Birinci olarak, zorunlu göç; yerinden olmuş kişileri huzursuz bir yaşam sürme, can güvenliği tehdidi, geçim sıkıntısı duyma, gelecek kaygısı duyumsama gibi halledilmesi oldukça zor ve karmaşık olan olaylarla yüz yüze bırakmıştır. İkinci olarak, zorunlu göçün mekânsal boyuta etkileri açısından Türkiye’nin Güneydoğu ve Doğu’su, gerçekleşen kırsal nüfusun boşalması sonucu birçok köy ve mezra nüfuslarını tamamen veya kısmen yitirerek atıl bir hale gelmiş ve bu durum kentlere nüfus yığılmasının nedeni olmuştur. Yerinden olan nüfusun yerleşmek

için tercih ettiği kırsal yerleşmelere göre daha iyi olan kentler, yeni sakinleriyle geçmişine nazaran farklı bir çehreye sahip olmuşlardır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 17).

Zorunlu göçün diğeri bir çıktısı ise konut ve işsizliktir. Nüfus hareketlerinin tamamında kendini gösteren barınma ve istihdam sorunları bu zorunlu göçte çok daha vahim tablolar oluşturmuştur. İstihdam ve konut dışında eğitim ve sağlık gibi temel hizmetlerden tamamıyla yoksun kalmaları da resmin başka bir karanlık tarafıdır (Tmmob, 2003, s. 568).

Köylerinden ayrılan kişilerin durumunu güçleştiren konulardan en önemlileri, gittikleri yerde de evsiz ve işsiz kalmalarıdır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19). Yerinden olmuş nüfusun büyük oranda toplandığı kentsel alanlarda göç sonucu işsizliğin önemli ölçüde arttığı, DİE'nin nüfus sayımlarında belirtilen işsizlik verilerinden görülebilmektedir. Kent ve kasabalarda 1985'e oranla 1990 ve 2000 yıllarında tespit edildiği üzere, işsizlik oranları hızlı bir artış göstermiştir (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 31) Barınma ve beslenmenin sağlanamaması arkasından yoksulluğu getirmektedir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19).

Bu kentlere sığınmış kitlelerin eskiden yaşamakta oldukları kırsalda eksikleri olmasına rağmen göçle birlikte düştükleri şartlar, yoksulluk sınırının bile altındadır (Tmmob, 2003, s. 568). Çünkü geçmişteki hiçbir göç bu zorunlu göçün çıkardığı büyüklükte problemleri yaratmamıştır. Önceden yaşanan zorunlu göç durumları bile meydana gelen bu göç kadar etkiler doğurmamıştır. Bu göçte hem göçe katılanlar hem de devletin takındığı tutum açısından büyük bir fark söz konusudur. Nitekim tarımsal üretimde iş gücü ihtiyacının olmadığı, hatta ihtiyaçtan fazlasının bulunduğu bugünkü Türkiye'de, zorla göç eden kişilere göç süreci ve sonrasındaki uzun yıllar ne yaşaması için yer gösterilmiş ne de maddi anlamda bir yardım yapılmıştır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19).

Zorunlu göçün bir başka sonucu olarak, insanların mekânlar ile kurdukları bağların kopması sonucu oluşan psikolojik sorunlar karşımıza çıkmaktadır. Güvenlik güçleri ile terör örgütü arasında süren çatışmalarla zorunlu göçe tabi tutulan insanların boşalttıkları yerler ile arasında bir ilişki söz konusudur. Bu ilişkiyi aniden kesmek kişide ister istemez travma yaratmaktadır. Bundan dolayı

terk ettikleri mekânlarla bağlarını devam ettirmeye çalışmaktadırlar (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 25). Nitekim gönüllü yer değişikliklerinde dahi insanlar terk ettikleri mekânlarıyla olan bağlarını koparamamakta iken Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da yaşanmış olan zorunlu göç sonucu yer değiştirmiş kişilerin yurtlarıyla olan bağlarını koruma çabası normal karşılanabilir (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19).

Zorunlu göçün meydana getirdiği bir diğer önemli sorun, yerinden edilen kişilerin aile yapılarında meydana gelen bozulma ve parçalanmadır. Kırsaldaki toplu yaşam anlayışı, kentte bireyselleşme anlayışıyla karşı karşıya kalmaktadır. Zaman içerisinde aile kavramı değer kaybetmeye başlamıştır. Bunun yanında kent toplumu tarafından da dışlanma gibi durumlara maruz kalmaktadırlar. Sahip oldukları kültürel ve sosyal yapı da kentte bir farklılık olarak nitelenmektedir. Kimi zaman yerleştikleri mekânlarda var olan bu kimliklerinden dolayı saldırıya bile uğramaktadırlar (Tmmob, 2003, s. 568). Gelişen bu durumların neticesinde kırsaldan kente gelen insanlar, uzun yıllar geçmesine rağmen kentlileşmekte sıkıntı yaşamaktadır (Taşçı, 2009, s. 195).

Tüm bu sorunlar göç edenler açısından hem toplu hem de bireysel yaşanan problemlerdir. Şu bir gerçek ki sorunlar hem tümdengelim hem de tümevarımla ilişkilidir. Nitekim bireyin sorunu toplumun en temel taşıdır. Bu yüzden sorunlar sadece bireyleri değil toplumu da etkilemektedir. Çünkü bireylerde oluşan travmalar, bir süre sonra topluma yansımaya başlar. Diğer yandan ortaya çıkan çevre kirliliği, kamu hizmetlerinin yetersizliği, yaşam koşullarının kötüleşmesi ve trafik sıkışıklığı gibi durumlar toplumun en küçük yapı taşını yani bireyi de aynı ölçüde etkilemektedir. Bu durum göçlerin sosyal birer maliyetidir (Çelik, 2005, s. 170). Nitekim göçü yalnızca yapan etkilenmez. Göç toplumun tüm katmanlarında kendini hissettiren ve kenti kökten etkileyen bir olgudur.

2.4. Terör Olayları ve OHAL Uygulamalarının Bölgedeki İskân Politikaları Üzerindeki Etkisi

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgesi’nde devlet, PKK tehlikesini bertaraf etmek için farklı zamanlarda değişik metotlar uygulamıştır. Bunlar OHAL, sıkıyönetim ve yerinden etme olarak bilinen iskân politikasıdır (Ceylan, 2012, s. 2-3). Türkiye’nin iskân politikası, Osmanlı Devleti’nden devraldığı mirasla ve

güvenlik gerekçelerinin özünde bulunan riskler ve tehditlerin algılamaları sonucu şekillenmiştir (İnan, 2016, s. 12).

Türkiye’de ilk olarak 14 Haziran 1934 tarihinde çıkarılan ve 21 Haziran 1934 tarihinde yürürlüğe giren yasa (İskân Kanunu) kapsamında, birçok defa göç ettirilme olayları yaşanmıştır. Kanun kapsamında son olarak, 1984 yılı sonrası artış gösteren terör olaylarından dolayı Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde yaşamakta olan insanlar “gönülsüz”, “anı”, “hazırlıksız” şekilde göç ettirilmiştir. Bu göçler, can ve mal güvenliğini sağlayabilmek için zorunlu bir “kaçış” halinde cereyan etmiştir. Gerçekleşen bu göçler günümüzde dahi etkilerini sürdürmektedir. Bunlar için özellikle 1990 yılındaki iskân uygulaması, süreç ve sonuçları açısından halen tartışılan bir olaydır (Ceylan, 2012, s. 5-1). Ancak İskân uygulamasından önce getirilen OHAL sürecin asıl başlama noktasıdır.

OHAL uygulaması, 1982 tarihli Anayasa’nın 120. Maddesi’nde belirtilen sebeplerle kamu düzeninin ciddi şekilde bozulduğu hallerde ilan edilmektedir (HÜNEE, 2006, s. 23-25). Türkiye’de OHAL uygulaması ilk kez 19 Mart 1984 tarihinde başlatılan sıkıyönetimin kaldırıldığı Kastamonu, Sinop, Çanakkale, Çankırı, Isparta, Gümüşhane, Kırşehir, Bitlis illerinde uygulanmıştır (Hünee, 2006, s. 23-25). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde OHAL uygulaması 1987 yılında başlamıştır (Kaya vd., 2006, s. 5-15). Bingöl, Diyarbakır, Hakkari, Siirt ve Mardin illerinde uygulanan sıkıyönetimin kaldırılmasıyla 285 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Elazığ, Hakkari, Diyarbakır, Bingöl, Van, Tunceli, Mardin ve Siirt illerinde OHAL uygulaması yapılmıştır (Hünee, 2006, s. 23-25). OHAL uygulaması döneminde terörle mücadele kapsamında bu kentler hakkında koruculuk ve köy boşaltma kararları alınmıştır. Bu uygulamalardaki temel amaç PKK’nin kırsaldaki gücünü kırmak ve burada beslendiği denizi kurutmaktır (Duru ve Yiğit, 2014, s. 125).

Yaşama geçirilen kararlar sonucu, kitlesel boyutlarda nüfus hareketleri gerçekleşmiştir. Meydana gelen bu göç sürecinin öncesi ve sonrasında büyük çapta can ve mal kayıpları yaşanmıştır (Durkal, 2018, s. 322). Söz konusu OHAL uygulaması 30 Kasım 2002 tarihine kadar devam etmiş, daha sonra ülke genelinde tamamıyla son bulmuştur (Hünee, 2006, s. 23-25). Devletin uygulamaları bunlarla

sınırlı kalmamıştır. Çeşitli alanlarda getirdiği yasaklar ve devreye koyduğu teknikler ile PKK terör örgütünün gücünü kırmaya ve onu zayıflatarak yok etmeye çalışmıştır.

PKK'nin isteyerek veya zorla herhangi bir sivilden yardım görmesini engellemek için köylülerin en büyük geçim kaynağı olan yaylalara çıkış yasaklanmıştır (Kaya vd., 2006, s. 5-20). Yine bölgede meydana gelen silahlı çatışmalardan kaynaklı kontrollü gıda ambargosu uygulaması yapılmıştır (Tmmob, 2003, s. 566). PKK'nin geçebileceği noktalara ve köylere girişlerini engellemek için, çatışma bölgesinde sakıncalı görülen alanlara mayınlar yerleştirilmiştir. Bu çerçevede 1989-92 yılları arasında Güneydoğu ve Doğu Anadolu'da güvenlik tesislerinin çevresine 39.569 mayın döşenmiştir (Kaya vd., 2006, s. 5-25). Devletin mayın yerleştirmesindeki neden, güvenlik güçlerinin korumakta zorlandığı alanların olmasıydı. Nitekim, çatışmaların yayıldığı alan, şiddeti, yoğunluğu olan yerler; OHAL bölgesindeki dağlık alanları içeren Türkiye'nin Güneydoğu ve Doğu sınır bölgeleridir. Buralar, dağlık olmasından ve yolların henüz olmayışından dolayı erişilebilirliğin zor olduğu, ayrıca derin vadilerin yarıdığı, barınmaya/saklanmaya elverişli mağara tipi yapılara sahip konumlardır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 25). Devletin yaptığı her uygulama o bölgede yaşamını sürdüren vatandaşlar için birer sorun niteliği oluşturmaktaydı. Bu nedenle hem PKK ile mücadele süreci içerisinde hem de sonrasında köylerin tamamen boşaltılmasına dek durmaksızın devam eden bir göç olayı yaşanmaya başlanmıştır.

Göçe etki eden faktörler bazında ilk sırada OHAL uygulaması, yayla yasağı, gıda ambargosu vs. yer alırken diğer önemli etken ise Koruculuk Kanunu olmuştur. Uygulamanın kırsalda yaratmış olduğu çözülmeye geçmeden önce koruculuk hakkında bazı temel bilgilere değinmek gerekmektedir (Kaya vd., 2006, s. 5-18). Geçici Köy Koruculuğu Sistemi, yasal olarak yapılan düzenlemeler ile 26 Mart 1985 tarihinde 442 sayılı Köy Kanunu'nun 74. Maddesi'nin 3175 sayılı Kanun ile değiştirilmesiyle yürürlüğe konmuştur. Bunun sonrasında, 27 Haziran 1985 tarihinde kanunda yapılan bu değişiklik ile kanun uygulanmaya başlanmıştır. Geçici köy korucuları, idari açıdan muhtara, mesleki açıdan ise Jandarma Komutanlığı'na bağlıdır. Ayrıca geçici köy korucuları haricinde devlet

tarafından silah verilen gönüllü köy korucuları da vardır. Yine gönüllü köy korucularının dayandığı yasal düzenlemeler de geçici köy korucuları ile aynıdır. Söz konusu yasal dayanak Köy Kanunu'nun 74. maddesidir (Göç-Der, 2013, s. 3-5).

Kanun kapsamında her köyün en az bir korucusu bulunur. Nüfus sayısı binden fazla olan köylerde her beş yüz kişi için bir korucu daha bulundurulur. Korucular köyün ihtiyar meclisi tarafından belirlenir ve muhtarın haber vermesi üzerine, Kaymakam'ın buyrultusu neticesinde işe başlamaktadır. Korucu seçilirken 22 yaşından küçük olmamasına, altmış yaşını aşmamış olmasına, bir suç sonucu cezalandırılmamış, nispeten iyi huyluluğu ile tanınmış olmasına ve kavgacı bir insan olmamasına göre belirlenir. Korucular emirlerini köy muhtarından almaktadır. Ayrıca güvenlik Korucularının ve Köy Korucularının görevde oldukları süre boyunca yaralanmaları, engelli duruma gelmeleri ya da ölmeleri durumunda "2330 sayılı Nakdi Tazminat ve Aylık Bağlanması Hakkında Kanun" maddeleri uygulanır (442 Köy Kanunu, 1924, s. 247-248).

Devlet tarafından Koruculuk kanunu getirilerek PKK terör örgütüne karşı köylülerin korucu olarak çatışmalara katılması istenmiştir (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 88-89). Söz konusu uygulamayla, köylülerin güvenlik güçlerine destek olmaları ve kendilerini de koruyabilmeleri amaçlanarak PKK ile mücadele kapsamında bölge halkını olaya dâhil etmek planlanmıştır. Öncelikle 22 ilde başlayan koruculuk uygulaması, daha sonra 1993'te 35 ile çıkarılmıştır (Kaya vd., 2006, s. 8). Ancak bu uygulamanın yarattığı durum köylüler açısından olumsuz bir tablo oluşturmuştur. Devletin koruculuk uygulamasını getirmesi, korucu olmayanları devlet gözünde şüpheli konuma getirmiştir. Koruculuğu kabul edenler ise terör örgütünün saldırılarına maruz kalmaktaydı. (Bozkurt, 2000). Bu durum köylülerin devlet ve PKK terör örgütü arasında tehlikede kalmasına neden olmuştur (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 88-89).

Terörle mücadele çerçevesinde gerçekleştirilen uygulamaların istenilen sonuçları vermemesi ve köylülerin yaşanan çatışmalardan dolayı birçok hususta zarar görmeleri, devletin bölgede bulunan köyleri tamamen boşaltmasına neden olmuştur. Devletin bunu yapmasındaki neden kişileri PKK terör örgütünden uzak

tutmayı ve kontrol altına almayı amaçlamasıdır (Kılıç, 2021, s. 28). Sonuç kırsalın tamamıyla boşaltılması olsa da, bu karar verinceye kadar pek çok farklı karar verilmiştir. Bunlar devletin PKK ile mücadele çerçevesinde bölgede uyguladığı yasaklardır.

1987 OHAL döneminde köylü ile PKK arasında bir iletişim olmaması ve güvenliğin sağlanması amacıyla kırsal için önemli bir yere sahip olan meralara çıkış yasaklanmıştır. Meraların yasaklanması Doğu ve Güneydoğu’da yaygın olan geçim kaynağı hayvancılık olan yerel halka darbe vurmuştur. Devletin meraları yasaklaması üzerine hayvancılıkla geçinen halkın geçim sıkıntısı başlamıştır. Ayrıca terör örgütü için kurulan mayınlar nedeniyle köylüler tarlalarına gidememiş ve bu durum sıkıntıların büyümesine neden olmuştur (Kaya vd., 2006, s. 5-23).

Kırsalda hayatı zorlaştıran diğer nedenlere örnek olarak PKK’ye destek olduğu suçlamasıyla karşı karşıya kalmak ve koruculuk uygulaması dayatmasına maruz kalmak, hem devlet hem de PKK tarafından baskı yaşamak gösterilebilir (Aker, 2008, s. 239-240). Nitekim koruculuğu kabul eden köylülere PKK’nin yaptığı baskınlar ve köylerini boşalttırmaları, diğer yandan korucu olmak istemeyenlere devletin kurduğu baskı önemli oranda etkili olmuştur (Ünal, 2013, s. 106). Buradan köy boşaltmalarının tamamının devlet tarafından olmayıp bir kısmının PKK terör örgütü tarafından yapıldığı da anlaşılmaktadır (Kılıç, 2021, s. 29).

Hayata geçirilen her yaptırım devlet açısından PKK ile mücadele için gerekli görülmekte, fakat köylüler açısından yaşam koşullarına vurulan birer pranga olmaktadır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 49). Devlet ve PKK arasında sıkışan köylülerin bazıları yaşadıkları zor şartlar karşısında yurtlarında tutunamayıp göç etmiştir. Her koşula rağmen kalmayı seçenler ise 1994 yılında devlet tarafından köylerinden çıkarılmıştır.

1990’larda yaşanan zorunlu göç konusunda yapılan çalışmalardan kitlesel hareketi ortaya çıkaran ana nedenler şöyle sıralanabilir:

- 1- Kırsal bölgede devletin halkın güvenliğini gerektiği ölçüde sağlayamaması

- 2- Kırsalda PKK'ye sağlanan yardımların önünü kesmek
- 3- PKK tarafından halka uygulanan baskı ve korku politikası
- 4- Önemli bir geçim kaynağı olan yaylaların yasaklanmış olması
- 5- Çatışmalardan dolayı var olan güvensizlik ortamı (Duru ve Yiğit, 2014, s. 126)
- 6- Devletin getirmiş olduğu koruculuk uygulaması
- 7- Devletin köyleri boşaltması
- 8- Gıda ambargosu.
- 9- OHAL uygulaması.

Bu nedenlerin zorunlu göç hareketindeki etki oranlarına bakıldığında zaman yayla yaşayının % 34,7'lik; gıda ambargosunun %29.17'lik; devlet güçlerinin baskısı ve OHAL uygulamalarının ise %80.83 oranında bir etkisinin olduğu görülmektedir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 36-37). Sonuç olarak bölgede terörün ortadan kaldırılması için yapılan çalışmalar vatandaşların hayatlarında geri dönüşü mümkün olmayan zararlara yol açmıştır.

2.5. Zorunlu Göç Olgusunda Ülke İçinde Yerinden Edilme

1990'larda meydana gelen zorunlu göç süreci, tarihsel olarak 1984'te PKK terör örgütünün gerçekleştirdiği silahlı eylemler sonucu ve bu eylemlerin 1987'de yoğunlaşmasından dolayı, Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde OHAL uygulamasının başlatılmasına kadar dayanmaktadır. PKK ile mücadele kapsamında daha etkin sonuçlar alınması için kırsal bölgelerde insansızlaştırma çalışmaları binlerce köyün boşaltılması ile neticelenmiştir (Tekin, 2011, s. 92). Bu zorunlu göçte zorla köylerinden göç etmeye mecbur bırakılmış kişilere uluslararası literatürde ÜYEK (Ülke içinde yerinden edilmiş kişiler) denmektedir.

Ülke İçinde Yerinden Edilmiş Kişiler (ÜYEK); Uluslararası alanda kullanılan tanıma göre, zorla veya mecbur olarak yurtlarından ya da yaşamakta oldukları yerlerden bilhassa silahlı çatışmalar nedeniyle; genel şekilde ise şiddet barındıran durumlardan, doğal ve insan kaynaklı felaketlerden veya insan hakları ihlallerinden dolayı ulusal sınırları geçmeden kaçan kişi ve gruplar için ülke içinde yerinden olmuş kişiler ifadesi kullanılmaktadır. Bu tanıma yalnızca zorunlu

şekilde ülke sınırları içinde yerlerinden olanlar girmektedir. Ekonomik nedenlerle ve gönüllü şekilde göç edenler bu kapsama girmemektedir (Hünee, 2006, s. 23-25). Kısacası yerinde edilme kavramına, uluslararası sınırların aşılp aşılmamasına bakılmaksızın savaş ortamında kalan kişilerin uluslararası arenada görünür hale gelmesi, meşrulaşması olarak bakılmaktadır (Lubkemann, 2008, s. 454).

Dünya üzerindeki milyonlarca kişi, ya uluslararası mülteci ya da ülke içinde yerinden edilmiş (ÜYEK) insanlardır (Ruiz and Silva, 2013, s. 772). Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliğinin 2008 yılına ait tablosunda, o zamana kadar 67 milyon göç eden insanın dörtte üçünden fazlası yerinden olmuş kişilerden oluşmaktadır (Sarvimäki, Uusitalo and Jantti, 2009, s. 3). Bu sayı 2010 yılında, tahmini şekilde 11 milyon civarında mülteci ve 27 milyonun üzerinde ülke içinde yerinden edilmiş kişi olarak belirtilmektedir (RuizandSilva, 2013, s. 772). Bu rakamlara ulaşması ani şekilde olmamıştır. Silahlı çatışma, savaş ve şiddet nedeniyle göç edenler, 1997 yılından itibaren sürekli ve istikrarlı bir şekilde artış kaydetmiştir (Ferris, Mooney and Stark, 2011, p. 1). Söz konusu rakamlara ek olarak Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin açıkladığı 2017 yılı verilerine göre, zorla yerinden edilmede mağdur olan kişi sayısı 68,5 milyona yaklaşmıştır. 25,4 milyonunun mülteci, 3,1 milyonunun sığınmacı ve 40 milyon kişinin ise ülke içinde yerinden edilmiş kişiler olduğu açıklanmıştır (Adıgüzel, 2015, s. 110-152). BMMYK'nin 2018 Raporu'na göre ise dünya üzerinde 70,8 milyon insan zorla yerinden edilmiştir. Bunlar arasında ülke içinde yerinden edilenlerin sayısı 41,3 milyon kişidir (Adıgüzel, 2020, s. 9). Bu rakamlar dünyada bir yıl içinde 2 milyona yakın insanın yerinden edildiğini göstermektedir.

Yerinden edilme kavramının hukuktaki yeri, BM'nin ÜYEK konusunda başlattığı çalışmalar 1992'de sunduğu ilk raporla ortaya konmuştur. Raporun ardından bu tip göçlerin yaşandığı ülkelerde incelemeler yapılması için temsilciler seçilmiştir. Bu temsilcilerin yaptıkları araştırmaların neticesinde Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu , “Ülke İçinde Yerinden Edilme Konusunda Yol Gösterici İlkeler” diye bir belge yayımlamıştır. Bu belgede ÜYEK kavramı uluslararası camiada tanınmış ve bu konuda hukuksal normlar çıkarılmıştır. Belgenin amacı mağduriyetlerin giderilmesi ve sorunların

özölmesidir. Fakat belgenin bir yaptırım gücü yoktur. Zira belgede ortaya konan ilkelerin uygulanması tamamıyla devletlerin inisiyatifine bırakılmıştır (Keser, 2011, s. 21-23).

Türkiye’de gerçekleştirilen yerinden edilmenin temel amacı, PKK ile mücadelede başarı sağlamaktır (Kılıç, 2021, s. 27). 1980’lerde başlayan yerinden edilme, 1991-1997 yıllarında doruğa ulaşmıştır. Göç süreci toplu şekilde gerçekleşmiş, 3 binin üzerinde kırsal yerleşim yeri insanlardan arındırılmış, ilçe ve kent merkezlerine kitlesel göçlerin yaşanmasıyla süreç sonuçlanmıştır (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 50). Bu göçlere bariz bir şekilde PKK’nin baskısı ve köy boşaltması, can güvenliğinin kalmaması, ekonomik sıkıntılar, gıda ambargosu, gelir kaynaklarının tükenmesi, güvenlik güçlerinin köyleri boşaltmaları sonucu ortaya çıkan sosyal bunalımlar neden olmuştur (Mazlumder, 1995). 1989-1994 yılları arasındaki süreçte vatandaşların bir kısmı yaşanan bu sebeplerden ötürü belli bir hazırlık süreci yaparak yurtlarını terk etmişlerdir. Kalmayı seçen köylüler ise ilerleyen zaman içinde şartların ağırlaşması sonucu güvenlik kuvvetleri, korucular ve PKK’nin baskıları ile hazırlıksız bir şekilde göç etmek zorunda kalmışlardır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 93-95).

Göç edenler terör örgütüyle güvenlik güçlerinin çatışmalarından dolayı ve 1987’de OHAL ilanı sonrası devletin çatışma bölgesinde ve yakınında bulunan köyleri boşaltması sonucu yerinden edilenlerdir. Askerler tarafından zorla göç ettirilmese de köylerin tamamen boşaltılmasına kadarki sürece kadar kendiliğinden yurtlarını terk edenler de yerinden edilmiş olarak kabul edilmektedir. Çünkü yerinden edilme kavramı bu kişilerin göç etme sebeplerini de kapsam içine almaktadır (Adıgüzel, 2020, s. 45). Söz konusu hareketliliğin yaşandığı süre olarak 1991-1995 yıllarında devlet güçleri ile PKK terör örgütü arasındaki çatışmaların yoğunlaştığı zaman aralığıdır. Bu dönem köy boşaltmalarının en fazla olduğu zaman aralığına tekabül etmektedir (Kılıç, 2021, s. 32).

Terör ve terörle mücadele kapsamında ortaya çıkan can güvenliği gibi durumlar nedeniyle toprağını, yurdunu bırakarak kaçan veya devletin bölgeyi tümüyle boşaltması sonucu göç eden kişilerin, ekonomik nitelikli göçlerin

güzergâhı olan Batı'ya ve Akdeniz Bölgesi'ne gittiği belirtilmiştir (Sağlam, 2006, s. 33-43). Ancak genel kanının aksine yerinden edilmiş kişiler, batıdaki kentlerden çok yoğunluklu olarak bulundukları bölgedeki yakın kentlere yerleşmişlerdir (Kılıç, 2021, s. 32). Bunlar bilhassa olayların cereyan ettiği yerler olan Güneydoğu ve Doğu Anadolu'daki kentler olmuştur (Sağlam, 2006, s. 33-43). Boşaltılan yerlerden ayrılan kitlelerin büyük çoğunluğu bölgeye yakın olan Diyarbakır, Van, Mardin gibi illere göç etmişlerdir (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013: 239). Ancak yine de yakın kentlere göç edenler kadar Batı ve Orta Anadolu'ya göç edenlerin sayısı da azımsanmayacak kadar fazladır (Adıgüzel, 2020, s. 45). Bölge dışı olarak yaşanan göçler özellikle Mersin, Adana, İzmir, İstanbul gibi şehirlere yapılmıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 239).

Çizelge 2.5.1. Yerleşim Yerleri ve İller Arası Göç Eden Nüfus (1975-2000)

Sayım Yılı	Daimi İkametgah Nüfusu	Dönem	Yerleşim Yerleri Arasında Göç Eden Nüfus Sayısı	Yerleşim Yerleri Arasında Göç Eden Nüfus Oranı	İller Arası Göç Eden Nüfus	İller Arası Göç Eden Nüfus Oranı
1980	38 395 730	1975-1980	3 584 421	9,34	2 700 977	7,03
1985	44 078 033	1980-1985	3 819 910	8,67	2 885 873	6,55
1990	49 986 117	1985-1990	5.402.690	10,81	4 065 173	8,13
2000	60 752 995	1995-2000	6 692 263	11,02	4 788 193	7,88

Kaynak: (http-12 / TÜİK, 2015).

1975-2000 döneminde İstanbul, İzmir ve Ankara kentleri; aldıkları göç büyüklüğü bakımından sürekli olarak ilk sıralarda yer almıştır. Bu kentlerin ardından Bursa, Adana, Kocaeli, Konya ve İçel illeri gelmektedir. Antalya kenti ise, en çok göç alan kentler sıralamasına 1985-2000 yıllarında dâhil olmuştur. Nüfus büyüklüğü açısından 1975-1985 yıllarında Hakkari ve 1985-2000 yıllarında ise Bayburt en az sayıda göç alan kentler konumunda olmuştur. İllerin verdiği göçler açısından 1975-2000 yıllarında Ankara ve İstanbul illeri göç veren kentler arasında ilk sıralarda yer almıştır. Bunlardan sonra Erzurum, Konya, Kars, İzmir, Sivas, Adana, Diyarbakır ve Kocaeli kentleri sıralamaları değişmekle birlikte en çok göç veren kentler grubunu oluşturmuşlardır. 1975-1990 yıllarında Hakkari, sonraki 1995-2000 döneminde de Kilis kenti en az sayıda göç veren yerler olmuşlardır (Kocaman, 2008, s. 21). Buradan da dönemler arasında oluşan göç verilerindeki değişim açık bir şekilde kendini göstermektedir. Doğu'da ve Güneydoğu'da her zaman göç veren konumda bulunan kentler söz konusu dönemde oldukça farklı bir tablo çizmiştir.

Son yapılan araştırmalarda elde edilen verilerde yerleşimler arası göçlere dair bilgi verilmemekte ancak iller arası göç sayıları açıklanmıştır.

Çizelge 2.5.2. İller Arası Göç Eden Nüfus (2008-2022)

Yıllar	2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022
Göç sayıları	2.273. 492	2.360. 079	2.317. 814	2.681. 275	2.619. 403	3.057. 606	2.258. 726	2.791. 156

Kaynak: (http-2 / TÜİK, 2023).

Gerçekleşen zorun göçün sayısal sonuçları hakkında birden fazla kurum çalışmalar gerçekleştirmiştir. Ancak her kurum birbirinden değişik rakamlar açıklamıştır. Devlet nezdinde yaptırılan çalışmalar ile sivil toplum kuruluşlarının araştırmalarının ortaya koyduğu sayılar arasında, önemli derecede farklılık görülmektedir. TBMM'nin Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da göç edenlerin sorunlarının tespiti için oluşturduğu komisyonun araştırmasında toplam 905 köy ile 2.523 mezranın boşaltıldığı belirtilmiştir (Keser, 2011, s. 52-53). 1989-1999

yılları içerisinde toplamda 3.438 kırsal yerleşim alanı boşaltılmıştır (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 21). Rapora göre bu süreçte 378.335 kişi göç ettirilmiştir. Fakat Türkiye İnsan Hakları Vakfı ve Mimarlar Odası Birliği'nin ortak çalışması, rakamın 3 milyon civarında olduğunu ortaya koymuş; Hacettepe Üniversitesinin incelemesinde ise sayının 1.200.000 kişi olduğu belirlenmiştir. Hatta bazı çalışmalar, söz konusu bu rakamlardan daha da fazlasının göç ettiğini belirtmektedir (Tekin, 2011, s. 93). Nitekim Göç-Der rakamın 3,5-4 milyon civarında olduğunu ileri sürmüştür (Keser, 2011, s. 52-53).

Değişik çalışmalardan elde edilen veriler göz önüne alındığında 4 milyondan daha fazla insan yerleşim yerlerinden ayrılmak zorunda bırakılmıştır (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 21).

Güvenlik gerekçeli konularda da en fazla göç veren kentlerin başında İstanbul, Diyarbakır, Bingöl, Mardin, Hakkari, Siirt, Van, Muş, Tunceli öne çıkmaktadır (Kocaman, 2008: 65). Nitekim 1990 nüfus sayımında nüfusu bulunmayan köylerde, daha önceki 1985 nüfus sayımında önemli sayıda kişinin yaşadığı görülmektedir. Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'ndeki köyler tamamıyla boşalmadan önce yapılan sayımda bazı köy nüfuslarının 2 bini dahi aştığı saptanabilmektedir. Fakat Olağanüstü Hal Bölgesi kapsamında bulunan 14 ilin her birinde aynı sayıda köy boşalmamıştır. Ayrıca boşalmış olan köy miktarının en üst rakamlara vardığı zaman, 1997 nüfus tespitinde görülmektedir. Bu sayımda sırasıyla Tunceli (80), Mardin (117), Siirt (58), Şırnak (86), Bitlis (60) ve Diyarbakır'da (57) köy boşalmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 23).

OHAL bölgesinde yer alan 5 ilde (Şırnak, Siirt, Tunceli, Hakkari ve Mardin) toplam olarak bütün köyler içinde boşalmış olan köylerin oranı %20'yi aşmıştır. Hatta Şırnak ilinde boşalan köylerin tüm köyleri içindeki payı, %35,5 gibi bir orana denk gelmektedir. Tüm boşalmış köy sayıları illere eşit dağılmadığı gibi yerinden olmuş nüfus da yine eşit olarak dağılmamaktadır. Yerinden olmuş nüfus miktarı Şırnak ve Mardin illerinde 40 bini aşmışken; Siirt, Hakkari, Diyarbakır ve Bitlis illerinde 20 bin ile 40 bin arasındaki sayılara karşılık gelmektedir. Köyleri boşalmış diğer illerde ise bu miktar 20 binin altında sayılara denk gelmektedir (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 24).

2.6. Ülke İçerisinde Yerinden Edilme Sonrası Ortaya Çıkan Sorunlar

Kırdan kente gerçekleşen göç; ekonomik, sosyal, siyasal, kültürel, psikolojik ve sosyo-psikolojik ve benzeri değişik boyut ve yönleri olan bir gerçekliktir (Sevim, 2003, s. 24). Meydana gelen bir zorunlu göç vakasında ise ortaya çıkabilecek belirli bazı problemler vardır. Bunlar güvenlik, konut, sağlık, ekonomi, eğitim, kültürel uyum ve çatışma vb. sıralanabilir. Belirtilen bu sonuçlar dünya çapındaki tüm zorunlu göçlerde görülebilmektedir (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19).

1990'larda yaşanan göçte yüz binlerce hatta milyonlarca kişi yerinden olmuştur. Böyle bir durumun büyük etkileri olmaması beklenemezdi (Kaya vd., 2006, s. 5-32). Bu kapsamda yerinden edilme sonucu gerçekleşen iç göçler, birçok soruna temel oluşturmuştur (Özdemir, 2012, s. 1-18). Bilhassa yaşanma şekli açısından etkisi olmuştur (Kaya vd., 2006, s. 5-35). Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'nde terör ve yoksulluğun kışkırtıcılarından kaçan kitlelerin zorunlu göçle beraber başka kentlere kayması, tamiri zor sorunlara neden oldu (Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 82). Rızaları dışında yerlerinden edilme; ailelerde, bireylerde hatta kamu hizmetleri dâhil birçok açıdan ülkenin zararına sonuçları doğurmuştur (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). En fazla etkilenen bölgeler Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri'dir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 50). Ancak Türkiye'de yaşanmış olan ülke içinde yerinden edilme durumu yalnızca olayın gerçekleştiği Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri'ni değil hemen hemen tüm ülkeyi, bilhassa da büyük şehirleri etkileyen bir kentsel sorun olarak kendini göstermiştir (Aker, 2008, s. 238).

Zorunlu göç ile ortaya çıkan durumlar Türkiye'nin tüm dengesini alt üst etmiştir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 21). Zorunlu şekilde yapılan göçlerde, kent ortamına hazırlıksız geline yerleşim yerinde sorunlar yaşanmasına sebep olmuştur (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1353). Zincirleme sorunlar yumağı şeklinde konut, temiz su, elektrik, kanalizasyon, ulaşım alt yapı tarzı hizmetleri ve bunlar dışında; eğitim, sağlık, güvenlik hizmetleri alanında da problemlere sebep olmaktadır. Ayrıca göç alan bölgelerdeki nüfus artışı ısınmada kullanılan yakıtlardan tutun da taşıtların egzoz gazlarından dolayı oluşan çevre ve hava

kirliliğine kadar birçok olumsuz çevre sorununa neden olmuştur (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103).

Türkiye’de zorunlu göç hususunda öncelikle ilk dikkat çeken durum, 1975-1980 yıllarında göçe katılanların yüzde 48,90’ı kentten kente göç ettiği, sonraki yıllarda kentten kente göç edenlerin oranının daha da arttığıdır. Nitekim 1995-2000 dönemine gelindiğinde göçlerin yüzde 57,80’ini kentten kente göçler oluşturmaktadır. Kırdan kente göçlerin oranlarında zaman içinde dalgalanmalar yaşansa da, 1995-2000 dönemi içinde göç eden insanların yüzde 17,46’sı kırdan kente göç etmişlerdir (Kocaman, 2008, s. 18). Bu verilerden de anlaşılacağı üzere göç sonucu kent nüfuslarında büyük artışlar yaşanmıştır. Göçün ilk etkisi bu şekilde görülebilir.

1984’te Türkiye’nin Güneydoğu ve Doğu’sunda çatışmaların başlamasıyla birçok köyün tamamen boşaltılarak nüfussuz duruma gelmesinin ilk yansımaları, 1990 nüfus sayımında ortaya çıkmıştır (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 23). 1985-90 döneminde yaşanan çatışmalardan kaçan ilk gruplar, ilk sırada İstanbul olmak üzere batıdaki kentlere yerleşmişlerdir. 1990 sonrası süreçte ise devam eden zorunlu göç, büyük ölçüde yoksul köylüyü etkilediğinden ötürü, onlar ancak yakınlardaki yerlere yönelmişlerdir. Doğu Anadolu’da bulunan Van, Diyarbakır, Hakkari, Adıyaman gibi yıllardır göç veren iller bu göç sonucu kırsaldan gelen göçmenlerle adeta dolup taşmıştır. Güneydoğu Anadolu’da göçe dâhil olanlar ise Adana ve İçel gibi yerlere yığılmışlardır (Özbay ve Yücel, 2001, s. 19). 1997’de ortaya konan verilere göre, nüfusu en hızlı artan ilk sıradaki on il; Antalya, Adıyaman, Şanlıurfa, Kocaeli, İstanbul, Hakkari, Bursa, Yalova, Tekirdağ ve son olarak Şırnak şeklinde belirlenmiştir (Tüsiad, 1999, s. 83-84). Bu nedenle Güneydoğu Anadolu Bölgesi 1999-2000 döneminde, yıllık ortalama nüfus artış hızı tam olarak binde 24.8 ile, en çok artış yaşanan Marmara Bölgesi’nden sonra kentsel nüfusu en hızlı şekilde artış gösteren bölge olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçal, 2015, s. 229-237). İnsanların zorda kaldıkları vakit buldukları ve başvurdıkları çareler çoğu zaman kentin gelişmişliğine birer engel koymakta ve kentte birbirinden değişik bölgeler meydana getirmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19).

Türkiye’de 1980’lere kadar süren ekonomik tabanlı göçe maruz kalan kentlerin zorunlu göçle birlikte gelen büyük sayılarda nüfus sonucu, zaten yetersiz olan alt yapı daha da azalarak sıkıntıların baş göstermesine sebep olmuştur (Sağlam, 2006, s. 33-43).

Kitlelerin yoğun olarak yığıldığı yerlerde kentsel ve çevresel doku oldukça büyük çapta bozulmaya uğramıştır (İnsan Hakları Vakfı, 2000, s. 13). Bu süreçte en büyük sorunlardan biri de konut bulma sıkıntısıdır (Sevim, 2010, s. 17-35). Şehirlere gelen kişilerden barınma imkânı bulamayanlar, sokaklarda bir süre yaşadktan sonra kısıtlı imkânları elverdiğince ufak gecekondular inşa etmişlerdir (Ceylan, 2012, s. 1-18). Bundan dolayı kentlerde dengesiz şekilde artan nüfus hızlı bir kaçak yapılaşmayı getirmiştir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 21). Kente gelen kırsal kesim yaptıkları gecekondularla kentlerin kalkınmasında yaralar açmaktadır (Tekeli, 2008, s. 331). Bu yapılaşma kentin fiziki görüntüsünü bozmakta ve çarpık yapılaşma, kentlerin kırsaldan farkı olmayan bir görünüme bürünmesine neden olmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183). Buna göç edenler bazında bakıldığında düşülen çaresizlik içinde kendilerine çözüm üretme olarak düşünülmektedir. Nitekim bu ve benzeri pek çok sorunlarını şaşırtıcı ve yaratıcı atfedilecek çözümlerle bertaraf etmektedirler (Colson, 2003, s. 3). Söz konusu bu çözümlerin arkasında sunulmayan devlet destekleri bulunmaktadır. Ancak göç eden kitlelere imkânlar sunulması durumunda bu tarz değişik girişimlerle karşılaşma olasılıkları azalacaktır.

Meydana gelen tüm bu göçlerin sosyo-mekânsal etkileri hatta bizatihi toplumsal yapı üzerindeki etkisi, göç nedenlerine bağlı olarak farklılaşmaktadır. Nitekim gönüllü şekilde yapılan göçlerde kişiler, geldikleri yeni mekânlarda/yerleşimlerde bütünleşme ve entegrasyon konusunda daha çabuk ve kolay uyum gösterebilmekteyken; zorunlu göçlerde ise yeni yerleşilen yere hazırlık yapılmadan ve birikimsiz olarak gelmek durumunda kalan bireylerin sosyal açıdan uyumu ve bütünleşmesi, gönüllü göç edenlere göre daha zorlu olabilmektedir. Üstelik şüphesiz ki, göç edenlerin ve geldikleri yeni yerleşim yerlerinin etno-kültürel yapıları da, söz konusu bütünleşme ve sosyal uyum engelinin önemli sebeplerinden biridir (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1347-1348).

Göç edenler genellikle kentlerin fakir gecekondu mahallelerinde, sağlıksız çevre şartları içinde, iş ve gelir olanakları anlamında yetersiz olan yerlerde yaşamak zorunda kalmaktadırlar (Hünee, 2006, s. 5). Yine bu tarz bölgelerde kümelenme kentle bütünleşmede de zorluk çıkarmaktadır. Bu durum sosyal anlamda uyumsuzluklar meydana getirmektedir (Özdemir, 2012, s. 1-18). Nitekim insanların yer değiştirmiş olsa da davranışlarını değiştirmesi daha uzun sürdüğünden önceki yaşam tarzını geldiği yerde devam ettirmesi, kültürel farklılıkları da gün yüzüne çıkarmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Bunlardan dolayı Güneydoğu ve Doğu Anadolu'dan gelen kişiler yerleştikleri yerlerde gettolaşma tarzı bir alt kültür inşa etmişlerdir. Özellikle bu tür oluşumlar büyük kentlerde kendini göstermektedir. Belli mahallelerde toplaşan bu nüfus kentin toplumsal yapısından bağımsız kapalı bir topluluk oluşturur. Bu topluluğu meydana getiren etkenler olarak akrabalık, aynı yerden gelmiş olmak, benzer kültürel öğelere sahip olmak, dini etkinlikler vs. gibi faktörler sıralanabilir (Sağlam, 2006, s. 33-43). Kırdan kente yapılan göçte, köy hayatında kendine ait geleneksel bir yapıya sahip olan kişilerin göç etmesiyle birlikte kentteki yapının bozulduğu ve bunun sonucunda akrabalık, hemşerilik gibi kabileci anlayışın ortaya çıktığı görülmüştür. Kentte tutunabilmek ve bir aidiyet hisnine girebilme ihtiyacından dolayı oluşan bu ilişkiler, sosyal açıdan kent toplumu içinde dışlanmanın ve yabancılaşmanın etkisi ile var olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 12-13). Bu oluşum kentin mevcut görünümüne ve yapısına zarar vermektedir. Üstelik bu toplulukların bulunduğu yerler, kentin gelişmişlik seviyesine zıt bir tablo çizmektedir (Sağlam, 2006, s. 33-43).

Genellikle göçle gelenlerin konumlandığı noktalar, şehrin diğer bölümünden değişik bir görünüme sahip olmaktadır. Buralarda kentin öteki yerlerine nispeten sağlık, eğitim, ulaşım, altyapı benzeri kaynaklar sınırlı ve yetersiz durumdadır. Kentten görüntü olarak farklılaşan bu bölgeler zamanla kültürel olarak da kapalı oluşundan dolayı diğer kent toplumundan kopmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Göç eden kişilerin kırsal alandaki yaşam stillerini kentlerde sürdürmeleri, kültürel çatışmaya neden olmaktadır. Kentin yerli kesimi bu durumlardan dolayı onlara öteki muamelesi yapmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 164-183).

Diğer taraftan da boşaltılan bölgelerde ve yakın yerlerde ekonomi zarar görmüştür. Boşaltılan köylerde yapılan tarımsal ve hayvansal üretim durduğu için buradan merkez ve ilçelere olan ticaret de hasar almıştır (Hacaloğlu, 1997, s. 29). İnsanlar; var olan tüm düzenlerini, geçim kaynaklarını, alışkanlıklarını bırakmak durumunda kalmış ve hiç bilmedikleri yerlere gitmek zorunda kalmışlardır (Sevim, 2010, s. 17-35). Bundan dolayı yerleştikleri ilçe ve kentlerde üretici sınıftan tüketici konumuna geçmişlerdir (Hacaloğlu, 1997, s. 32). Tüketici ve işlevsiz konuma gelmeleri, devlet yardımına muhtaç hale gelmelerine ve bundan kaynaklı doğan devlete ekstra maliyetler yüklemektedir. Nitekim kente gelen nüfusun da hizmete ihtiyaç duyması ve genişleyen kentsel alanlara bu hizmeti götürmek fazladan maliyet oluşturmaktadır (Sürmeli, 2017, s. 283). Bu maliyetler ülkenin gelişmesine darbe vurmakta ve maliyetlerin giderilememesi sosyal açıdan negatif bir sonuç doğurmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19).

Kentlere yerleşen kitlelerin tarım ve hayvancılık dışında mesleki bilgilerinin olmaması nedeniyle iş bulamaması da önemli bir problem olarak karşımıza çıkmaktadır (Sevim, 2010, s. 17-35). Batı ve Akdeniz'e gidenler şehir hayatına uygun eğitim ve becerilere haiz olmamalarından kaynaklı istihdam sağlanamadığından dolayı genellikle beden gücü gerektiren işlerde çalışmaktadırlar (Sağlam, 2006, s. 33-43). Göçler sonucunda oluşan bu durum, hizmet ve sanayi alanındaki iş gücü ve rekabet piyasası içinde yer alan iş gücüne karşılık emeğini, olması gerekenden daha ucuza satan büyük bir nüfusun kentlere doluşmasına sebep olmaktadır (İçduygu vd., 1998, s. 225-226). Bundan kaynaklı işsizlik oranlarında artışlar yaşanmıştır. Bu sebepten var olan iş olanaklarında ücret bazında bir düşüş yaşanmaktadır. Gelen ucuz iş gücü yerli halk içinde olumsuz bir durum oluşturmaktadır. Emeğinin karşılığını artan iş gücünden kaynaklı olarak tam olarak alamayan vatandaşlar, oluşan durum için göçle gelenleri suçlama, dışlama reaksiyonları göstermektedir.

Göç, etki bakımında karmaşık bir yapıya sahiptir. Yer değiştiren insanlar kadar yerleşilen bölgenin yerli nüfusunu da fazlasıyla etkilemektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Göç edenlerin gidilen yerde kendilerine bir dam bulamadığında sokaklarda çadırlar kurmaları, buldukları konutta ekonomik ve güvenlik sebeplerinden ötürü birkaç aile birlikte yaşamaları yahut ev sahiplerinin

bunu fırsata çevirerek ev kiralarını yükseltmesi hem göç edenler hem de yerliler için zorluk çıkarmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Ortaya çıkan ekonomik tablo ve sosyal koşullar iki yönlü de zor durumlara zemin hazırlamaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10). Ayrıca göçle oluşan işsiz, boş kalabalık kent hayatının da güvensizleşmesine sebep olmuş ve kalkınmasına büyük zarar vermiştir (Ceylan, 2012, s. 1-18). Gelişmiş yerlerde, göçlerden dolayı gelişme durumu sekteye uğramakta, tıkanmakta veya geriye sarmaktadır (Yılmaz ve Çelik, 2018, s. 132-136).

Özet olarak göç edenler, birçok sorunla baş etmek zorunda kalmışlardır. Eğitim, kültürel farklılıklar, sağlık gibi konular öne çıkan sorunlardır. Geçim sıkıntısı nedeniyle okula gitmek yerine çalışan çocuk işçiler, barınacak yer bulamayıp sokakta kalanlar, buldukları küçük evlerde birkaç ailenin bir arada yaşamasından doğan sağlık sorunları, üretici konumdan tüketici sınıfa geçen işsizler, kültür ve dil olarak ayrışan noktaların dezavantajları, yerli toplum tarafından dışlanma, yabancı muamelesi görme ve ayrımcılığın bariz olarak yaşanması bu sıkıntıların yalnızca su yüzüne çıkmış olanlarıdır (Kaya vd., 2006, s. 5-34). Zorunlu göçün ülkemizde meydana geldiği zamandan bu yana yarattığı etkiler günümüzde dahi büyük oranda devam etmektedir (Ceylan, 2012, s. 2-3). Bu sorunların yıllar geçmesine rağmen çözülememiş olmaları, göç edilmiş kentlerdeki gelişmişliği de baltalamaya devam etmektedir (Erkan ve Erdoğan, 2006, s. 82).

2.6.1. Yerinden Edilmenin Yarattığı Ekonomik Sorunlar

Göç ve yoksulluk konusu, dünyada yoğun bir şekilde tartışılan konulardan biridir. Nitekim göç ve yoksulluk küresel alanda yaşanan sorunlar olarak görülmekte ve bu yönde çözümler düşünülmektedir. Bu iki durum birbiriyle ilişkilidir. Zira yoksulluk durumu yerleşim birimleri arasında göçle taşınabilmektedir. Bu yoksulluk durumu neden-sonuç çerçevesinde ortaya çıkmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 19).

1980 yılı sonrası Türkiye’de uygulanmaya konulan neo-liberal politikalar neticesinde yaşanan gelişmelerle, ülkenin genelinde söz konusu yoksulluk

görüntülerinin çoğaldığı görülmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 7).1980'lerden sonraki dönem süresince bölge ve ülke ekonomisine büyük damga vuracak (GAP) Güneydoğu Anadolu Kalkınma Projesi ile sağlanan teknik ve malî olanaklarla, ağaların mülkiyetinde bulunan geniş toprakların endüstriyel şekilde işlenip sulanması; yöresel ve geleneksel dilde maraba olarak nitelenen toprağı olmayan işçi köylülerin emeklerini değersizleştirmiş, bu nedenle ülke içinde ve bölge içi göçte önemli ölçüde artış meydana gelmiştir (Koçal, 2015, s. 222). Bu durmaksızın devam eden göç durumu, ekonomik gelişmelerden ve sanayileşmeden daha hızlı geliştiğı için kalkınmanın geriden gelmesi kentsel mekânlarda istihdama katılamayan nüfusun birikmesine ve var olan kentsel yapıda yoksulluk görüntülerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (Tümtaş ve Ergun, 2014, s. 7).

Göç edenlerin en önemli sorunları, ekonomik konuda yaşadıkları geçim sıkıntısı olmaktadır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103). Çünkü köylüler eskiden geçimini topraktan sağlarken ve hayvancılıkla uğraşırken evi bildiğı yurdundan ve toprağından ayrılmış, geldikleri yerlerde uzun süreler işsiz kalmışlardır (Tmmob, 2003, s. 566). Kırsalda yaşadıkları dönem yaşamlarını sürdürmek için üretim yapmaktalarken, kente geldikten sonra ürettikleri her maddeyi artık dışarıdan temin etmek durumunda kalmışlardır. Diğer bir ifade ile kırsalda üretici sınıfında olan insanlar göç sonrası kentlerde tüketici sınıfına düşmektedirler (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103).Zorunlu göç sürecinde yerinden olan kitle geldikleri mekânlarda yurtlarından getirebildikleri ile kısa bir süre idare etmiş fakat ellerindeki kaynakların tükenmesinden sonra tarım ve hayvancılık dışında meslek bilgisine sahip olmadıklarından dolayı istihdam olanağına sahip olamamışlardır. İşsiz kalan kitle içinde bilhassa dikkat çeken nokta, genç kitle içindeki işsizlik oranının yüksek olmasıdır (Hacaloğlu, 1997, s. 29-32).

İş bulma konusunda kırsaldan gelenler arasında varlıklı, varlıksız, koruyucu olmaları hiç fark etmeksizin hemen hemen hepsi; aynı sorunları yaşamışlardır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99). Gelişmemiş bölgelerde bu durum daha da vahim boyutlardadır. Van, Hakkari, Şırnak gibi yerlerde göç eden kitlenin küçük bir kısmı sınır ticaretinden geçimini sağlamaya uğraşmış, geri kalan çoğunluk kentlerin işsiz sınıfına katılmıştır (Hacaloğlu, 1997, s. 32). Geçim

sıkıntısı yaşıyan bu kişiler işsizlikten kurtulma yolu olarak enformel çalışma alanlarına başvurmuş ve durum büyük oranda artış göstermiştir. Hatta çoğu zaman kişisel çabaları sonucunda yeni enformel iş olanakları yaratmışlardır. (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1356). Nitekim göçmenler, vasıfsız işçi durumuna düştüklerinden dolayı zorunlu olarak marjinal sektörlerde yer almış; zor ve ağır işlerde çalışmaktan başka çareleri kalmamıştır (Çatalbaş ve Yazar, 2015, s. 103). Ancak yoksulluğun bir çıktısı olarak geçici bir çözüm olanağı olarak yaratılan enformel iş alanları, uzun vadede kentler bağlamında kalıcı problemler ortaya çıkarmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1356). Hamallık, İşportacılık, kapıcılık, ayakkabı boyacılığı, piyango satıcılığı gibi serbest işleri içeren enformel/marjinal sektör; iş güvenliğinden yoksun, örgütlü olmayan, gelecek kaygısı taşıyan, düşük ücret, yoğun emek ve çaba isteyen bir sektör olarak bilinmektedir. Diğer bir deyişle marjinal sektör; örgütsüz ve ucuz ve iş gücü arzıyla, işçi sınıfını ikili bir yapı haline getiren unsur olarak karşımıza çıkmaktadır (İçduygu vd., 1998, s. 225-226).

Marjinal sektörün kazanç olarak geçinmeye yetecek ücretleri sağlamayışının yanında, hiçbir iş olanağı bulamayan kişiler de yoksulluk sınırının altında hayat sürmektedir (Sevim, 2003, s. 27). Hatta göç edenlerin yaşadıkları bu yoksulluk adeta bir kültür haline gelmiştir. Göçle gelen ailelerin eğitim görmesi gereken yaşlardaki çocukları, ekonomik açıdan zorlandıklarından dolayı sokaklarda su ve mendil gibi şeyler satarak aileye destek olmaya çalışmaktadır. Bu nedenle bazen suçlara karışmaları olası bir durum haline gelmektedir (Taşçı, 2009, s. 198). Sokakta çalışan çocuklar probleminin göç alan büyük kentlerin büyük bir sorunu olarak ortaya çıkmasında, 1990'larda yaşanan zorunlu göç sürecinin önemli oranda etkisi vardır (Tmmob, 2003, s. 568).

Göç ve yoksulluk arasındaki ilişki, bazı veriler sonucunda da görülebilmektedir. 1980- 1990 yılları arasında Türkiye'deki 67 ilin net göç oranları ile birlikte gelir rakamları araştırması sonucunda, göç ve gelirin birbirine bağımlı şekilde olduğu saptanmıştır (Yamak ve Yamak, 1999, s. 27). Düşük yaşam koşullarında hayatını sürdüren göç edenler; Batman, Diyarbakır, Van gibi yerlerin şehir merkezlerinde veya Ankara, İstanbul, İzmir, Mersin, Adana gibi metropol şehirlerde gettolaşmış alanlarda görülebilir (Tmmob, 2003, s. 568). Bu durum, birçok konuda sınırlılıklar getirdiği için göçle gelenlerin kentsel yaşam

şartlarını daha ağır yaşamalarına sebep olmaktadır. Aynı zamanda kişilerin sahip olduğu düşük yaşam koşulları, yerli nüfusla aralarında toplumsal ayrışmayı da oluşturmaktadır (Hünee, 2006, s. 5).

Günümüz göç almış kentlerin neredeyse hepsinde kentsel alanda yoksulluk ve bununla alakalı olarak da ortaya çıkan yoksunluk, kentsel hayatın bilinen gerçeği haline gelmiştir. Yoksunluğun mekânsal yapıda meydana getirdiği en önemli sonuçlardan biri, gecekondulaşma şeklinde karşımıza çıkmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1353). Maddi problemlere bağlı olarak doğan konut problemi de göç edenler için büyük sorunlardan biridir (Sevim, 2003, s. 24). Nitekim Türkiye’deki göç hareketlerinde görüldüğü üzere, yaşanan nüfus hareketleri sanayileşme ile aynı ölçüde gerçekleşmediğinden, kentsel alanlar göçlere hazırlıksız bir şekilde yakalanmaktadır. Bahsedilen hazırlıksızlığın en belirgin sonucu olarak barınma ve istihdam problemlerinin ortaya çıkmasıdır. Buna bağlı olarak ise yoksunluk ve yoksulluğun mekânsal yapıdaki görüntüsü gecekondulardır. Bu kapsamda piyasa şartlarının şekillendirdiği tüketime odaklı kentsel yaşam yerleri, yoksul kesimler bakımından yaşanması sıkıntılı ve zor alanlara dönüşmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1353).

Konut problemi kişiden kişiye farklılık göstermiştir. Çatışmaların başlamasından sonra göç eden kişilerin, belli hazırlık süreci yaşadıkları için konut bulmaları, hazırlıksız gelenlere göre daha kolay olmuştur. Köylerde varlıklı olanlar kente gelişte ve sonrasında bir nebze de olsa daha iyi bir süreç geçirmişlerdir. Buna rağmen varlıklı olan aileler dahi konut bulmakta zorlanmışlardır. Bu kişiler konut bulamadıklarından dolayı bulabildikleri boş arazilere çadırlar kurarak zor koşullarda yaşamak mecburiyetinde kalmışlardır. Planlı şekilde hazırlık yaparak göç edenler, geldikleri yerlerde iş bulma konusunda hazırlıksız gelenlere göre daha avantajlı konumda olmuşlardır. Bu konuda korucu olanların aileleri devletin kısmen de olsa sağladığı konut olanaklarından faydalanmışlardır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99).

Yıllar bazında sayısal verilere bakıldığında ve 1984-2000 yılı verileri bir arada analiz edildiğinde, 1984’te ve 2000 yılında GAP bölgesinde ortalama her 100 kişiye düşen konut sayısı, Türkiye ortalamasının yarısına denk gelmekteydi.

Bu sonuçlardan anlaşılacağı üzere GAP bölgesinde yer alan konut sayısı nüfusa göre niceliksel olarak Türkiye ortalamasına oranla yetersizdir (Kayan, 2013, s. 27). Buradan anlıyoruz ki göç etmiş kişiler geçim sıkıntılarından dolayı beslenme problemleri yaşamakla kalmamış, konut imkânları olmadığından ötürü de gecekonduarda veya çadırlarda yaşamak durumunda kalmışlardır. Zira şehrin kısıtlı olan ekonomik imkânları çalışmalarına ve barınmalarına engel olmuştur (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99).

Sözü geçen hususlar, kentlerde toplumsal ve ekonomik planların aksamasına neden olmuştur. Bu durum kentlerde alt yapıların yetersiz kalmasına, içme suyundan kanalizasyon sistemine kadar birçok yetersizliğin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Kamusal kaynakların böyle bir durumda fazlasıyla tüketilmesi kentsel kalkınma üzerinde olumsuz durumlar yaratmıştır. Bu yüzden göç sonrası kentlerin genel profilinde bir köylüleşme görülmüştür (Özdemir, 2012, s. 1-18). Zira göçle gelenler imarsız, plansız, alt yapısı bulunmayan mahallelerde, sağlık açısından elverişsiz şartlardaki konutlarda yaşamaya çalışmaktadır (Sevim, 2003, s. 27). Kentlere göç edenlerin karşı karşıya kaldıkları konut sorunlarına çözüm olarak ürettikleri gecekonduar, gelenlerin kentle bağ kurmalarına ve bu sayede kentlileşmelerine de engel oluşturmaktadır (Taşçı, 2009, s. 198).

Zorunlu göçte mağdur olan kişilerin bu sorunlarla karşılaşmalarındaki en büyük etken, göç sürecinden herhangi bir destek görmemeleridir. Bu konuda devlet, belediye ve STK'lerden kayda alınacak düzeyde bir yardım almayı bekledikleri ancak alamadıklarını, mağdur ifadeleri ortaya koymaktadır. Bu süreçte belediyelerin göçler sonucu kurulmuş mahallelere götürmeleri gereken kamu hizmetlerini bile sağlamadıkları belirtilmiştir. Buradan, yerinden edilmiş kişilerin kırsalla kent arasındaki geçiş sürecinde kendi kaderlerine terk edildikleri anlaşılmaktadır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99).(Güzel)

Göç olayının her zaman olumsuz sonuçları olmamaktadır. Bazı konularda kişilerin kentlere gelmesi kendileri için artı değer niteliği de taşıyabilmektedir. Bu hususta eğitim ve sağlık olanakları örnek gösterilebilir. Çünkü kırsalda çok fazla eğitim ve sağlık olanağı bulunmamaktadır. Kent ortamında eğitimin ücretsiz oluşu, çocukların okumasının önünde ekonominin bir engel teşkil etmesini bir

nebe önlemiştir (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99). Yine sağlık açısından kırsal bölgelerin neredeyse çok az imkân tanınmasına karşın kentlerde bu olanağın olması, kişiler için artı bir özellik niteliğindedir. Bu durum gelişmiş bölge ve ülkelerde aynı sorunları yaratmamaktadır. İş gücü gelişimi gelişmiş bölge için bir avantajdır. Yatırımları arttırır ve ekonominin büyümesini sağlar. Zorunlu göçü büyük bir sorun haline getiren unsur plansızlıktır. Bir plan dâhilinde göç ettirilme belli başlı etkiler yaratabilir ama kontrolsüz halinden çok daha az olumsuz durum yaratır. Göç ettirilen kişilere yardımlar verilmesi, belli bir yasal koruma sağlanması, yer gösterilmesi, istihdama alınmaları sorun çıkma olasılığını azaltacaktır (Dadush and Niebuhr, 216, s. 1).

2.6.2 Yerinden Edilmenin Yarattığı Sosyal Sorunlar

Zorunlu göç, insani açıdan oldukça yaralayıcı bir nitelik taşımaktadır. Zira, psikolojik durumlardan tutun da toplumsal boyutlarda insana özgü olan her şeyi etkileyebilen bir olaydır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 10).

Ülkemizde çıkan terör probleminin çözümü amacıyla ortaya konan köy boşaltma fikri, soruna çözüm olmadığı gibi huzurlu ve güvenli olan kent yaşamının da güvensizliğe düşmesine neden olmuştur. Köyünde tarlası, merası, hayvanları bulunan ve bunlar aracılığıyla yaşamını sürdüren insanlar; gelmek zorunda kaldıkları kentlerde evsiz ve işsiz kalmışlardır. Zorunlu göç sebebiyle evsiz kalan insanlar, kentin kenar mahallelerine gecekondular inşa ederek kent içinde varoş bölgeler oluşturmuş ve buralarda sağlık ve refahtan uzak bir hayat sürdürmüşlerdir. (Ceylan, 2012, s. 1).

Zorunlu göç, istem dışı ve hazırlıksız bir süreci barındırdığından, yaşayanlar açısından tam olarak sosyal bir yıkıma sebep olmuştur. Yeni yaşam alanlarında hayata tutunabilme mücadelesi içindeki göçmenler; yeni yerleşim yerlerinin gereklerine ve niteliklerine uygun özellikler gösterememişler, bu yüzden de işsiz kalmışlardır. Bu durum yalnızca iş konusunda değil aynı zamanda yaşam, çalışma tarzında ve değerlerinde de dönüşüme neden olmuştur. Zorunlu şekilde kurulu olan düzeninden kopup gelen aileler, bu süreçte ciddi derecede zarar görmekte pek çok aile ise işlevsiz hale gelmektedir (Tmmob, 2003, s. 570).

Göçle birlikte kişiler yalnızca fiziki olarak yerini değiştirmekle kalmayıp manevi açıdan da değişimler yaşamaktadırlar. Bundan dolayı kişilik ve aile yapılarında değişim yaşanmakta, eski ile yeni hali arasında tanımlanamayacak ölçüde yıpranma meydana gelmektedir. Bu husus analiz edildiğinde göç sonrası aile kavramının büyük bir yıkım yaşadığı görülebilir. Nitekim aile bağları gevşemeye ve yok olmaya doğru gitmektedir (Tmmob, 2003, s. 566-570). Geniş aile şeklinde yaşamaya alışmış olan bu aileler, kentlere geldikten sonra buranın bireysellik ortamında yani bireysel yaşam sahasında toplu şekilde kalamamakta ve dağılmakta ve aidiyet duyguları da zamanla kaybolmaktadır (Sami, 2009, s. 259). Bunun neticesinde kırdaki sahip olunan geniş aile yapısı, kentte yerini çekirdek aileye bırakmaktadır (Taşçı, 2009, s. 198). Bunların yanında yapı olarak ataerkillik bir temele sahip olan göç mağduru ailelerde, çocuklar ve kadınlar zorunlu göçün ortaya çıkardığı etkilerden daha fazla etkilenmektedir (Tmmob, 2003, s. 566).

Göçle gelen ailelerin eğitim görmesi gereken yaşlardaki çocukları, ekonomik açıdan zorlandıklarından dolayı sokaklarda su ve mendil gibi şeyler satarak aileye destek olmaya çalışmışlardır. Bu nedenle bazen suçlara karışmaları, olası bir durum haline gelmektedir. Bu nedenle ailelerde belli bir zaman sonra parçalanmalar görülmektedir (Taşçı, 2009, s. 198). Fakat kent yaşamı, bireyselliğin hâkim olduğu mekânlardır. Kişi kentte yaşam mücadelesi verirken farkında olsun veya olmasın bireyselleşmeye başlamaktadır. Kırsaldaki birçok değer kentte önemi kalmadığından, ayakta durabilmek için toplumsal bağlardan kopma gereksinimini hissetmektedir. Temelinde sosyal bir varlık olan insanoğlu, toplumundan koptuğu zaman kent ortamında güvensiz hissetmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Bu hususta göç edenlerin yeni yerleşim yerindeki toplumsal yapıya ve bu yerleşim yerindeki toplumsal yapının da göç edenlere pozitif anlamda bir etkisi olmamaktadır. Söz konusu alanda en temel sonuçlarından birisi sosyal anlamda yaşanan ayrışmalardır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1353).

Göç edenlerin ve yeni yerleşim alanındaki toplumun ayrışmasının mekânsal yapıdaki karşılığı, ikisinin yaşam alanlarının ayrışması olarak karşımıza çıkmaktadır. Bunun nedeni göç edenlerin güvende hissetme amacıyla kendi profillerine en yakın kişilerle birlikte aynı yerde yaşama eğilimidir. Eğilimin

neticesinde olan mekânsal birlikteliklerde sosyo- ekonomik ve etno-kültürel benzerlikler oldukça etkilidir. Meydana gelen bu birlikteliklerin bir sonucu olarak kentlerde gecekondulaşma faktörüyle karşılaşmaktayız (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1353).

Aile, hemşehrilik, akrabalık, dini veya etnik bağlar gibi değişik toplumsal sermayelerin devreye girmesiyle kurulmuş olan sosyal bağlar, göç edenlerin katlanmak zorunda kaldığı sıkıntıları kısmen de olsa hafifletmektedir. Göçün kurduğu bu bağlar, yerli halk içinde de kendileriyle benzer özellikler taşıyan alt gruplara eklenebilmelerinde kolaylık sağlamaktadır. Kentlerde bulunan göç mağdurları, diğer göçle gelmiş gruplar gibi sahip oldukları sosyal sermayeler aracılığıyla iş ve ev alanlarında farklı oluşumlar halinde gruplanmış toplumsal parçalara eklenerek “parçalı şekilde bir bütünleşme” durumu yaşamaktadır. Bunun sonucunda, kentteki mekânsal ve iktisadi dağılımda bir takım göç edenlerin oluşturduğu kümelenmeler ortaya çıkmaktadır (Danış, 2019, s.41). Kitleler halinde yerleşim olduğunda, yerli toplumun buna bakışı olumsuzdur. (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Ayrıca yaşanan mekânlar çerçevesinde toplumsal, kültürel olarak yaşanan uyum problemleri belirlemiştir(Sevim, 2003, s. 27). Şüphesiz bu tür ayrılmış dokular, kentler açısından fazlasıyla tehlikeli gerginliklere yol açmaktadırlar(Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1355). Bunun haricinde kırdan gelen kitlelerin yerleştikleri bölgelerde kırdaki yaşam tarzını ve gelenek göreneklerini kısaca anlam ve değerlerini devam ettirme çabası, kent halkı ile uyumun yoluna engeller koymaktadır. Her iki topluluğun kaynaşmasına, uyum kurmasına, ortak noktalar oluşturmaya engel olmaktadır. Dışlanma, ötekileştirme, milliyetçi hareketler, kutuplaşma gibi çıktılar bu durumun göstergeleridir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Kentlere göç edenlerin oluşturduğu küme halinde yaşam, gelenlerin kentle bağ kurmalarına ve bu sayede kentlileşmelerine de engel oluşturmaktadır (Taşçı, 2009, s. 198).

Kültürel etkileşimin nasıl gerçekleşeceğini belirlemekteki en önemli unsur, göç edenlerin gittikleri yerlerdeki yerli halkla sosyo-kültürel açıdan farklılıkları olup olmamasıdır. Bu farklılığın boyutu, yeni oluşacak olan toplumsal yapı ve bütünleşmede belirleyici rol oynamaktadır. Başka bir deyişle sosyo-kültürel

farklılıkların belirgin şekilde olduğu zamanlarda uyum ve etkileşim daha zor olmaktadır. Bu etkileşimin problemlili olduğu toplumlarda asimilasyon ve ayrışma problemleri yaşanmakta, diğer yandan etkileşimin sorunsuz şekilde yaşandığı toplumlarda ise entegrasyon ve kültürleşme sonucu toplumsal değişme yaşanmaktadır (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1352).

Zorunlu göç; ekonomik, sosyal ve siyasal anlamda oluşan tahribatın haricinde kültür ve/veya etnik grupların da zedelenmesine neden olmuştur (İnsan Hakları Vakfı, 2000, s. 13). Toprak mülkiyetine göre kurulmuş iktidar bağlantıları, aşiret yapısı, geri kalmışlık ve işsizlik zaten bölge halkını fazlasıyla fakirleştirmişken; göçün etkilerinden doğan fakirlik olgusu insanların kendilerine olan öz saygıyı da yitirmelerine sebep olmuştur. Bu saygınlık yitirme genç nesillerde daha farklı bir etki yaratmış ve siyasi bakış açısı olarak diğerlerine göre siyasette daha radikal olan bir kitleye evirilmelerine neden olmuştur (Yıldırım, 2014, s. 26).

Göç eden kişilerin yaşadığı Psikolojik ve sosyolojik sorunlara göç edilen yeni mekâna uyum problemleri de eklenince göç edilen yerden kişilerin eski yurduna geri dönüş isteklerinin sayısında yaşanan artış, kaçınılmaz olmaktadır (Sevim, 2003, s. 24).

Sosyologlar, göçün kişiler üzerinde yarattığı bu etkilerin izlerinin 40 yıl sonrasında dahi görüleceğini belirtmektedirler. Kırsaldan göç etmek durumunda kalan köylülerin yaşamış oldukları mağduriyetlerin ve travmaların yaşanmamış gibi olması için ihtiyaç olan güven ortamının yaratılmaması, hızlı ve sağlıklı bir çözümü engellemektedir (Tmmob, 2003, s. 567).

2.7. Yerinden Edilmeden Kaynaklı Doğan Zararların Karşılanması Amacıyla Atılan Adımlar

Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşme ve protokollerde yaşanan zorunlu göç hareketi, yerinden edilme süreci olarak nitelenmektedir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 24). Türkiye'de yerinden edilen kişiler için etkin ve kapsamlı politikaların uygulanmayışı meydana gelen sorunları ve içinde bulundukları yaşam şartlarını daha da ağırlaştırmıştır (Kılıç, 2021, s. 34-35).

Türkiye tabii olduğu sözleşmelerden doğan zorunluluklar sonucunda bu konuda bazı politikalar oluşturmak durumunda kalmıştır (Kabakuşak, 2018, s. 104). Zorunlu göç üzerinden belli bir süre geçtikten sonra uygulanmaya çalışılan iki politika ile ortaya çıkan sorunlar çözülmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri köye dönüş ve rehabilitasyon projesi, diğeri ise 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'dur (Kılıç, 2021, s. 35-39).

2000'lere gelindiğinde dünya üzerinde meydana gelen demografik etkileşim, ülkemizdeki nüfus hareketlerinin niteliğinde değişiklikler yaratmış ve göç konusunda yapılan araştırmalar da bu değişikliklerden etkilenmiştir. Söz konusu dönemde göç araştırmalarının niteliğine etki eden en önemli değişiklik, AB ile Türkiye'nin ilişkilerinin artmasıdır (Erder, 2019, s. 37). Türkiye, Avrupa Birliği'ne aday ülkelerden biri olduğu için, üye olan ülkelerin kabul ettiği mevzuatın gerektirdiği kurallara uymakla mükelleftir. Bu süreçte göç, Türkiye ve Avrupa ülkeleri arasında devamlı olarak gündeme gelen bir konu olmuştur (Kabakuşak, 2018, s. 117). Bu gelişmeler tabuların yıkılmasına ve araştırmacılar bakımından görece düzeyde çok daha demokratik bir ortamın oluşmasına katkı sağlamıştır. Bahsi geçen dönemde yaşanan başka bir değişim ise ülkemizdeki "gönüllü" iç göçlerin beraberinde, zorunlu göç olgusunun da ne kadar önemli bir konu olduğunun anlaşılması olmuştur. Bu kapsamda, tarihsel ve güncel göç hareketleri arasında bulunan "zorunlu" göç hareketlerinin ülkemizde ortaya çıkan gerilimlerin bir sonucu ve yeni gerilimlerin de kaynağı haline geldiği anlaşılmıştır. AB ilişkileri kurulmadan önce üzerinde herhangi bir araştırma yapılmayan veya sonuçları giderilmeye çalışılmayan birçok konu olmakla birlikte, AB ile kurulan ilişkiler neticesinde bir zorunluluk halini alan bu araştırma ve sonuçları üzerinde durma eğilimi, bazı gelişmelerin yaşanmasında etkili olmuştur. Yapılmaya başlanılan araştırmalar, bir yandan geçmişin yeni baştan değerlendirilmesine diğeri yandan da günümüz gerilimlerinin nedenlerinin de sorgulanmasında katkı sunmuştur (Erder, 2019, s. 37).

1999'da Türkiye'nin AB aday ülke statüsüne gelmesi, yerinden edilme sorununu uluslararası mecrada görüşülen bir konu haline getirmiştir. Bu süreçte 2000'lerde Türkiye, yerinden edilenler için bazı iyileştirici önlemler almak

mecburiyetinde kalmıştır. Bu kapsamda 2002 yılında yerinden edilmiş kişilerin durumlarını ve problemlerini incelemek için Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler Özel Temsilcisi Francis Deng, Türkiye’ye davet edilmiştir. Francis Deng’in yerinden edilmiş kişilerle ilgili yaptığı çalışma sonunda Türkiye hükümetine için 7 başlık altında öneriler sunmuştur (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 53-54). Birleşmiş Milletler yerinden olmuş kişiler için yol gösterici ilkeler içeren bu rapor, yerinden olmuş kişilerin ülkelerindeki iç hukuktan ve uluslararası hukuktan, diğer kişilerin sahip olduğu hak ve özgürlüklerle aynı ölçüde faydalanacağını belirtmiştir (Kılıç, 2021, s. 13-15).

Bu ilkeler içinde özellikle konu ile ilgili çalışmalar yapılmasını gerektiren maddeler vardır: Ülke içinde yerinden olmaları, hak ve özgürlüklerini kullanmalarına engel teşkil etmez. Bu konuda ayrımcılık yapılamaz (Altıparmak, 2005, s. 2). Ulusal yetkililerin, sahip oldukları yetkiler kapsamında bu kişileri korumak ve insani yardımlarda bulunmak üzere görevli oldukları vurgulanmaktadır. Aynı zamanda devletin; bu kişilerin geri dönüşlerinde, yerleşmelerinde ve topluma entegre olmaları konusunda da uygun koşulları sunmakla sorumlu olduklarını ifade etmektedir (Kılıç, 2021, s. 13-15). Ülke içinde yerinden olmuş tüm insanlar, iyi yaşam koşullarında barınma hakkına sahiptir. Konu hakkında yetkili olan makamlar, koşullar fark etmeksizin ayırım yapmadan yerinden olmuş kişilere içme suyu, temel gıda, barınak veya konut, kıyafet, tıbbi yardım ve temizlik ürünleri temin etmeli yahut bu olanaklara erişimlerini sağlamalıdır. Söz konusu ihtiyaçların karşılanması sırasında kadınların ihtiyaçlara erişimine sağlanması amacıyla özel bir çaba harcanmalıdır (Altıparmak, 2005, s.10). Bu maddeler çerçevesinde Türkiye’de bir takım adımlar atılmıştır.

Türkiye’de Francis Deng’in yaptığı ziyaret, yerinden edilmiş kişilerin çektiği güçlüklerle kamuoyunun dikkatini çekme konusunda bir dönüm noktası oluşturmaktadır. 2002 yılında özel temsilcinin yerinden edilmiş kişilerle ilgili hazırladığı raporu sonrasında, bu konuda hükümet tarafından somut adımlar atılmıştır. Bu anlamda 2004 yılında Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararlarını Karşılanması Hakkında Kanun kabul edilerek yürürlüğe konulmuştur. Yine Hacettepe Üniversitesi’nin “Türkiye Göç ve Yerinden Olmuş Nüfus

Araştırması” adlı çalışma ile göç eden kişi sayısı ve içinde bulundukları şartlar tespit edilmeye çalışılmıştır. “TGYONA” olarak bilinen bu saha araştırması ile yerinden olmuş kişiler sorunu ile köye dönüş ve rehabilitasyon projesine yönelik tedbirler adında, hükümetin bu konudaki politikasını özetleyen çerçeve bir metin, 2005 yılında ortaya konmuştur. Birleşmiş Milletler söz konusu süreçte Türkiye hükümetine yol göstericilik ve danışmanlık yapmış; hükümet ile Birleşmiş Milletler kalkınma programı arasında “Türkiye’de Yerinden Olmuş Kişiler Programının Geliştirilmesine Destek” adlı bir anlaşma imzalanmıştır (Çulhaoğlu ve Aşılması, 2006, s. 9).

2.7.1.Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP)

Köy boşaltmaları sonucu yurtlarını terk etmek zorunda kalanların geri dönme istekleri doğrultusunda, ya kendi köyleri ya da müsait olan başka çevre köylere yerleştirilmişlerdir. Proje kapsamında ekonomik, sosyal ihtiyaçların karşılanması ile sürdürülebilir bir yaşam oluşturulması hedeflenmiştir (Kaya vd., 2006, s. 5-42).

Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde terör sorunundan dolayı göç etmek zorunda kalan kişilerin, gönüllü olarak terk ettikleri yerlere geri dönmesinin sağlanması planlanmıştır. (Duru ve Yiğit, 2014, s. 127). Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü daha sonrasında ise GAP idaresi ve İçişleri Bakanlığı tarafından sürdürülen projede, kurulan merkez köyler vasıtasıyla yerinden edilen kişilerin geri dönüşlerinin sağlanması amaçlanmıştır; geri dönüş sürecinde kaybolan haklarının iadesi ve terör tazminatları için de hazırlıklar planlanmıştır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 241).

Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında kırsalda yaşamın yeniden kurulması ve sürekli hale getirilmesi amaçlanarak hayvancılık, el sanatları ve tarım faaliyetlerinin ıslahına dair çalışmalar yapılması; meslek ve iş edindirme kurslarının verilmesi; kırsalda istihdamı arttıracak projeler yapılması hedeflenen amaçlar arasındadır (İçişleri Bakanlığı, 2010). Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü tarafından 1994-1999 yılları içinde yürütülmüş olan bu uygulamanın daha pratik ve kapsamlı uygulanabilmesi için ilerleyen süreçte uygulama T.C.

Başbakanlık GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı ve T.C. İçişleri Bakanlığının ortak çalışmasına bırakılmıştır (Duru ve Yiğit, 2014, s. 130). Başbakanlık tarafından Güneydoğu Anadolu Projesi(GAP) kapsamında, 15 Aralık 1999 tarihinde Kalkındırma İdaresi tarafından Valiliklere yollanan bir genelgeyle Güneydoğu ve Doğu Anadolu’da “Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi” uygulanmaya başlanmıştır. Bu proje çerçevesinde devlet; kurulacak merkez köylerde sağlık, güvenlik, eğitim ve diğer alt yapı olanaklarını sağlayacak ve geri dönüşlerin bu köylere yapılmasını teşvik edecektir (Sevim, 2003, s. 25). Bu proje merkezi olarak İçişleri Bakanlığına bağlı, yerel olarak ise valiliklerin koordinasyonu altında genelgeler ve 17.08.2005 tarihli belirlenen ilke ve esaslar doğrultusunda sürdürülmektedir. Proje Ağrı, Bingöl, Adıyaman, Bitlis, Batman, Elazığ, Diyarbakır, Mardin, Muş, Hakkari, Şırnak, Siirt, Van, Tunceli olmak üzere 14 ili kapsamaktadır (İçişleri Bakanlığı, 2010).

Bunun yanında GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı, 1999-2005 yılları içinde GAP bölgesi kapsamındaki kentlerde (Diyarbakır, Batman, Mardin, Siirt, Şırnak) gerçekleştirilecek “Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Alt Bölge Gelişme Planı Hazırlama” uygulamasını yatırım planlarına dâhil etmiştir (Hünee, 2006, s. 5). Bu husus çerçevesinde 2000’lerde çiftçilere kırsal bölgelerde üretimin yapılması için çeşitli destekler verilmiştir (Sadıkoğlu, 2021, s. 185). Söz konusu proje ile Türkiye’de 1990’larda meydana getirilen zorunlu göçün meydana getirdiği mağduriyetler giderilmeye çalışılmıştır (Duru ve Yiğit, 2014, s. 130). Ancak 1994’te uygulanmaya başlanan projenin bugüne kadar elle tutulur bir katkısı olmamıştır (Kaya vd., 2006, s. 5-42). Nitekim yapılan araştırmalar neticesinde 1999 yılına dek yerinden edilmiş kişilerin hükümet tarafından kayda değer bir yardım almadıkları bu tarihten sonra sağlanan yardımların da sınırlı olduğu ifade edilmiştir (Çulhaoğlu ve Aşılması, 2006, s. 9).

Köylere geri dönüş kapsamında bazı projeler uygulanmaya çalışılmıştır. Bu projelerin temelinde insansızlaşan kırsalın yeniden canlılık kazanması ve kent ortamlarında yoğunlaşmış fazla nüfusu azaltabilmek gibi amaçlar yer almaktadır. Söz konusu projeleri şunlardır;

2.7.1.1. Köy-kent projesi

Kırsal kalkınma konusunun en yoğun tartışıldığı dönem, 1960'lı yılların sonları ve 1970'li yıllar arasındaki süreçtir. Bu süreçte, iki ana kırsal kalkınma yaklaşımı ile ortaya çıkan duruma çözüm oluşturmak istenmiştir. Bunlar; Merkez Köyler ve Köy-kent Projesi'dir. Türkiye'de üçüncü beş yıllık kalkınma planı çerçevesinde ortaya konan Merkez Köyler fikrinin özünde, dağınık yerleşimler sebebiyle hizmet götürmekte sorunların ortaya çıkmasından dolayı kırsalda bazı yerleşimlerin merkez köyler olarak seçilmesi yatmaktadır. Böylelikle bütün temel hizmet yatırımları olan sağlık, eğitim, iletişim vb. alanlar bu merkez köylerde yoğunlaşacaktır. Bu kapsamda o dönem Türkiye'de bulunan 40 bin civarındaki köyden 7 bini merkez köyler olarak belirlenmiştir (DPT, 2000, s. 71-73).

Kentlerin cazip gelen koşullarının kırsal bölgelerde oluşturulması ile halkın buralardan göç etmesine engel olmak veya gidenleri geri dönüşe teşvik etmek amacıyla planlanan projeydi. Ancak başarılı sonuçlar alınamamıştır (Kaya vd., 2006, s. 5-45). Aynı uygulama zorunlu göç sonrası da devreye konulmuştur. Kırsalın yeniden canlanması ve dağınık yerleşimin aksine bütünleştirilmiş bir köy organizasyonu amaçlanan projede hedeflenen sonuçlara ulaşılamamıştır.

2.7.1.2. Ülke içinde yerinden olmuş kişiler programının geliştirilmesine destek projesi

BM Kalkınma Programı (UNDP) ve Türkiye ittifakıyla yerinden edilmiş olan nüfusun geri dönüşü için uygun bir planlama yapılması ve programın oluşturulması için destek verilmesi amaçlanmıştır (Kaya vd., 2006, s. 5-41)

Geri dönüşler için uygulanmış olan programlar, genel anlamda bir başarı gösterememiştir. Bunun pek çok nedeni olmakla beraber günümüz koşullarında dahi tam anlamıyla geri dönüş için uygun bir ortamın olmayışı bu duruma etki etmektedir. Buna genellikle alakalı problemin azalmış olmasına rağmen halen devam etmesi, yayla ve meralarda sürmekte olan yasak örnek gösterilebilir (Kaya vd., 2006, s. 5- 52).

Göçlerin yaşandığı bölgelerin bazı yerlerinde güvenlik şartlarının kısmen veya tamamen düzelmesi sonucu kısmen de olsa geri dönüşler söz konusu olmuştur (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 100-102). Ancak göç eden kişilerin çok azı şimdiye kadar köylerine geri dönebilmiştir (Kaya vd., 2006, s. 5-46). Zira geri dönüş anlamında kişilerin halen tedirgin olduğu bazı noktalar mevcuttur. Bölgelerin güvenliğinin tam olarak sağlanamamış olması, PKK'nin buralarda etkinliğinin devam ediyor olması veya terk ettikleri mülklerin tahrip edilmiş veya bakımsızlıktan harap duruma gelmiş olması geri dönüşlerin az olmasına sebep olmuştur. Ayrıca uzun süre kentlerde kalmış kişiler, belli bir düzen kurmuş olanlar geri dönüş konusunda olumlu düşünmemektedir. Geri dönüşü yalnızca geçici şekilde ekip biçme amacıyla düşünmektedirler. Zira göç sonrası büyük yoksulluk içerisinde kalmış olmalarına rağmen yıllar içerisinde kentte kendilerine bir düzen kurmuşlardır (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 100-102). Nitekim yerinden edilen nüfusun halen geri dönebileceği bir köy ortamı mevcut değildir. Güvenlik sorununun henüz tam anlamıyla çözülmemiş olması, köy şartlarında iyileştirmeler yapılmaması, köyün ulaşım, sağlık, eğitim ve alt yapıdan mahrum durumda olması geri dönüşleri engellemektedir (Kaya vd., 2006, s. 5-49). Ayrıca yerinden olmuş kişiler, diğer göç edip geri dönmelerde yaşadığı travmaların hatırlatan çevreden kaynaklı stres faktörlerine maruz kalabilmektedir. Bu durumdan kaynaklı da zihinsel bozuklukların gelişmesi olasılığı artmaktadır. Henüz ÜYEK'ler hakkında göç sonrası ruh sağlığı üzerine tam anlamıyla net bir tanım yapılamamıştır (Siriwardhana and Stewart, 2013, s. 21).

2.7.2. Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun

Devletin yaşanan mağduriyetlerin tazminine ilişkin çıkardığı 5233 sayılı Yasa, ilk olarak 4 Aralık 2000 tarihinde AB ile yapılan “Katılım Ortaklığı Anlaşması” kapsamında oluşturulan program sonrasında 24 Mart 2001’de yürürlüğe girdi. Programda terörden dolayı mağdur olanların zararlarının karşılanması da yer almıştır (Durkal, 2018, s. 322). Bu gelişmenin ardından ayrıca 185 köyün boşaltılması sonucu mağdur olan kişiler için de bu durumun tazmini adına, 2004’te 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların

Karşılanması Hakkında Kanun yapıldı. (Terör ve Terörizmle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı, 2004, s. 1) Bu kanun, köy boşaltma uygulamaları başta olmak üzere siyasi sebeplerle zorunlu şekilde göç eden kişiler için çıkartıldı (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 241). “Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun” 27 Temmuz 2004’te yürürlüğe girdi (Kaya vd., 2006, s. 5-47).

5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun, zarara uğramış kişilerin uluslararası mercilere gerek kalmaksızın adaletli, etkin ve hızlı bir şekilde sulh yoluyla çözülmesi için hazırlanmıştır. Bu zararlar kapsamına hayvanlara, ürünlere, ağaçlara, taşınır ve taşınmazlara verilen zararları, sakatlanma yaralanma ve ölüm durumlarında yaşanan zararları, terörle mücadelede dolayı yerel halkın mal varlıklarına ulaşamamasından dolayı doğan zararlar alınmıştır (Hünee, 2006, s. 23-25). Bu kapsamda, 2004 yılından sonra kişilerin uğradıkları zararlar devlet tarafından tazmin edilmeye başlanmıştır. (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022 s. 1). 5233 sayılı Kanun’un 7. Maddesi kapsamında sulh yoluyla giderilebilecek zararlar şunlardır:

a) Hayvanlara, ürünlere, ağaçlara, diğer taşınır ve taşınmazlara gelen her çeşit zararlar

b) Engelli, yaralanma durumuna gelme ve ölüm durumunda yaşanan zararlar ile tedavi ve cenaze masrafları

c) Terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen faaliyetler sebebiyle insanların mal varlıklarına ulaşamamalarından dolayı oluşan maddî zararlar

Zarara sebep olan eylemin terör ya da terörle mücadele kapsamında bir durum olması yeterlidir. Zarar gören kişinin rastgele şekilde veya hedef seçilerek zarar görmesi kanunun uygulama alanı açısından önemli değildir. Sadece bir kişinin doğrudan doğruya hedef seçildiği bir durum da kanunun kapsamı içine girebilmektedir (Sever, 2017, s. 180).

5233 sayılı Kanun kapsamında değerlendirilmeye alınmayan bazı durumlar vardır: Devletin arazi veya konut vermesi sonucunda zararın

karşılanması, terör haricinde sosyal ve ekonomik sebepli yaşanan zararlar, güvenlik endişesi dışında kişinin rızasıyla yerleşimini terk etmesi sonucu uğranılan zararlar, kişilerin kendileri tarafından meydana getirilen zararlar, terör örgütüne yardım ve yataklık etme suçlarından dolayı mahkûm olanların uğradığı zararlar terör ve terörle mücadelede dolayı meydana gelse dahi karşılanmamaktadır. (Yıldız, 2006).

Olağanüstü hal döneminde bölge valilerinin yaptıkları işlemlere karşı yargı yolunun kapalı olmasından dolayı 2003 yılına kadar AİHM'ye yapılan başvuruların sayıları artmıştır. Bu durumun sonucunda 17.07.2004 tarihinde çıkarılan 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun 27.07.2004 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Kapsam olarak yalnızca bu kanunun tarihi baz alınmamış ayrıca 19.07.1987 tarihinden söz konusu kanunun yürürlüğe girdiği zamana kadar gerçekleşen terör eylemleri ya da terörle mücadele kapsamında gerçekleştirilen uygulamalar sebebiyle zarara uğrayan gerçek ve özel hukuk tüzel kişilerin maddi zararlarının sulh yoluyla giderileceği düzenlenmiştir (Sever, 2017, s. 164). Bu kanunun yürürlüğe girmesiyle birlikte zarar tespit komisyonları oluşturulmuştur (Kaya vd., 2006, s. 5-54). Söz konusu komisyonların başında vali yardımcısı bulunmaktadır (Hünee, 2006, s. 23-25). Komisyonlara yapılan başvurular hakkında gerekli tespitlerin yapılması sonucu, kişilere tazminat ödemeleri yapılmaktadır (Sadıkoğlu, 2021, s. 185). Tazminat Kanunu uygulamasında kişinin başvurusu üzerine göç ettiği zaman uğradığı zararlar günümüz piyasa koşulları göz önünde bulundurularak uygun görülen şekilde tazminatlar verilmektedir. Ancak tazminatlar tek seferlik olmamakta, kişinin köyüne ulaşımı söz konusu olmadığı süre boyunca ödenmektedir. Diğer yandan köylerinde yerleşim yasağı kalkan kişilere ise engelin ortadan kalktığı tarihten itibaren tazminat ödenmemektedir.

Her ilin komisyonu ayrı olmakla birlikte bu komisyonlar başvurular üzerine 10 gün içinde oluşturulmaktadır. Her komisyonda başkan ve altı üye bulunmaktadır. Başkan olarak vali yardımcısı görev alırken üyeleri de iskân ve bayındırlık, maliye, tarım ve köy işleri, sağlık, ticaret ve sanayi konularında ilde

görev yapan uzman kamu görevlileri içinden Vali tarafından belirlenmekte ve baro yönetim kurulunca seçilecek bir avukat da komisyonun üyesi olarak görevlendirilmektedir. Her sene komisyonun başkan ve üyeleri ocak ayının ilk haftası yeniden belirlenmekte, önceki senelerde görev yapan üyeler de yeniden görevlendirilebilmektedir (5233 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, 2004, s. 2).

Komisyon toplantısında salt çoğunlukla veya üye tam sayısının salt çoğunluğuyla kararlar alınır. Komisyona yapılan başvuru, talebin olduğu tarihten itibaren altı ay içinde tamamlanmak zorundadır. Ancak zorunlu durumlarda bu süre komisyon kararı ve Vali onayı ile belirli olan süreye üç ay daha eklemeye yapılabilmektedir (Sever, 2017, s. 184). Komisyonun çalışma usul ve esasları, başvurularda takip edilmesi gereken usuller, vücut bütünlüğüne, cana ve mala gelen zararların tespiti, yaşanan zararları sulh yoluyla karşılayabilecek safi miktarların belirlenmesi, nakdi ödemenin şekli, tutarı ve çalışma gücü kaybı oranının tespitine yönelik esas ve usuller ve geri kalan hususlar, Cumhurbaşkanı tarafından yürürlüğe konulacak bir yönetmelikte düzenlenmektedir (5233 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, 2004, s. 7).

Yapılan başvurular ilgili valilik haricinde başka valilik, kaymakamlık, bakanlık, Türkiye Cumhuriyeti dış temsilcilikleri veya kamu kurum ve kuruluşlarının hangisine yapılırsa yapılsın başvurular ilgili valiliğe aktarılır (5233 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, 2004, s. 3) Komisyonlara yapılan başvurular değerlendirilmekte ve zararın tespiti neticesinde komisyonun uygun gördüğü miktarda tazminat ödenmektedir (Durkal, 2018, s. 343). Kanunda zararların karşılanma şekli ayni veya nakdi olarak belirtilmiştir. Hatta olanaklar ölçüsünde ayni şekilde ifaya öncelik tanınmaktadır (5233 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun, 2004, s. 5).

Ülke genelinde ilk kurulduğu zamanlardan beri günümüzde dahi aktif şekilde çalışmalarını sürdüren komisyonlar mevcuttur. Tazminat Kanunu'nun yürürlüğe girdiği zamandan 2022 yılına kadarki sürede Zarar Tespit

Komisyonlarına toplamda 560.243 başvuru yapılmıştır. Yapılan başvurulardan 478.698 tanesi sonuçlandırılmıştır. Bunların 274.590 tanesi için tazminat verilmesine hükmedilmiştir. Geri kalan 204.108 başvuru reddedilmiştir. Önceden köy boşaltma iddiasıyla yapılan başvuruları iç hukuktaki yolların tüketilmiş olması koşulu aranmaksızın sonuca bağlayan AİHM, 5233 sayılı Kanun'un yürürlüğe girmesinden sonraki süreçte etkili bir iç hukuk yolu olduğunu vurgulayarak direk başvuruları kabul etmeyeceğini, ancak iç hukuk yolları tüketildikten sonra kabul edeceğini bildirmiştir. Bu yüzden başvuruları zarar tespit komisyonlarına yönlendirmiştir (İller İdaresi Genel Müdürlüğü, 2022, s. 1).

Kişilerin gördükleri zarar şahsi bir durumdan doğmamış olmak şartıyla, direk terör örgütünden veya terör örgütü ile güvenlik güçlerinin çatışmasından yahut kimliği belirsiz kişilerce yapılan eylemlerden ya da güvenlik güçlerinin faaliyetlerinden olması fark etmeksizin yapılacak başvurularda tazminat davaları için İdare Mahkemeleri, en uygun iç hukuk yolu olarak görünmektedir. Buralardan yani ülkedeki yargı yerlerinden alınan sonucun olumlu olmaması veya alınan sonucun tatmin etmemesi durumunda Avrupa İnsan Hakları Komisyonu'na başvurma imkânı mevcuttur (Gözübüyük, 1995, s. 199).

Hak arayışı sırasında yerinden olmuş kişiler için ortaya çıkan bazı engeller söz konusudur. Kırsal bölgelerde devlet kurumlarının etkin olmaması ve köylülerin resmîyetle sahip olduğu arazi veya konut adına tapu kaydı açılmamış olması yahut göç süreci sonra bu bilgilerine ulaşmakta zorluklar yaşaması hak arayışında kişileri sonuçsuz bırakmaktadır (Kaya vd., 2006, s. 5-55).

Kanunda göç eden kitle haricinde köy korucuları için de 2 Haziran 2007'de yeni bir değişiklik yapılmıştır. 3713 sayılı Terörle Mücadele Kanunu'nun Ek 1 maddesinde ölen geçici korucuların yaşayan ailelerine devlet memurluğu verilmesi hakkı tanınmıştır (Göç-Der, 2013, s. 6). (

Yerinden olmuş kişiler için iki politika dışında başka kalkındırma çalışmaları da yapılmış fakat önem arz edecek düzeyde bir başarı elde edilmemiştir (Sadıkoğlu, 2021, s. 185).

3. TÜRKİYE’DE ZORUNLU GÖÇÜN SOSYO-EKONOMİK ETKİSİ: 1984 SONRASI HAKKARİ İLİ ZORUNLU GÖÇ HAREKETLERİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA

Türkiye’nin dağlık yerlerinde, bilhassa güneydoğusundaki devlet sınırlarına yakın yerler olan Hakkari, Bitlis, Mardin üçgeninde köylerin boşaltılması, diğer kentlere oranla daha fazla yaşanmıştır. Buna bağlı olarak da yerinden olmuş nüfus sayısı buralarda yüksektir. Nitekim bu yerler, PKK’nin bağlı olduğu grupların Türkiye’nin komşusu olan ülkelerdeki (İran, Irak ve Suriye) bağlantılarıyla iletişimde oldukları ve onlardan lojistik destek alarak ülkede silahlı eylemler gerçekleştirdikleri yerlerdir (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 25).

Hakkari’nin bu bölgede yer alması, hem çatışma hem de köy boşaltma döneminde büyük nüfus kayıpları yaşamasına neden olmuştur. Özellikle köylerden yoğun şekilde merkez ve ilçelere göçler yaşanmıştır. Gerçekleşen göçler sonucunda Hakkari nüfusu merkez ilçe nüfusu iki katı artış göstermiştir. Bu durum beraberinde sorunları da getirmiştir. Göçlerin meydana geldiği tarihlerde kalkınma düzeyinde bir ilerleme yaşamamış olan kent, ortaya çıkan göç dalgalarıyla tam bir yıkım yaşamıştır. Nitekim hem boşaltılan köylerin çevre bölgelerinde hem de taşınılan merkez ve ilçelerinde sosyal ve ekonomik açıdan değişim ve dönüşümler gerçekleşmiştir.

3.1.Araştırmanın Metodolojisi

Bu kısımda çalışmanın konusu, literatür açısından önemi, çalışmanın kapsamı ve sınırlılıkları, örneklem ve yöntemi hakkında bilgiler verilmiştir.

3.1.1. Araştırmanın Konusu

Bu çalışmada, Türkiye’de 1990 yıllarında Güneydoğu ve Doğu Anadolu Bölgeleri’nde yaşanan zorunlu göç olgusunun ortaya çıkardığı sorunlar ve göç edenler üzerinde bıraktığı etkiler irdelenmiştir. Araştırmada meydana gelen

zorunlu göçün, Hakkari kent merkezi ölçeğinde yaratmış olduğu değişimleri ve kente yerleşen göç mağdurlarının geçirmiş oldukları sosyo-ekonomik dönüşümü belirlemek amaçlanmıştır. Ayrıca kentlerde görülen göç sonuçlarından uyum sorununun Hakkari’de yaşanıp yaşanmadığına bakılmış, yerli vatandaşların gelen kitleye yönelik tutumu da irdelenmiştir.

3.1.2. Araştırmanın Önemi

Araştırmada elde edilen sonuçlar, ülkemizde gerçekleşen zorunlu göçün anlaşılması adına önem taşımaktadır. Özellikle kent bazında bir çalışma olmasından dolayı göçün kentlerde yarattığı değişimlerin, farklılıkların ve benzerliklerin ortaya konmasında çalışmanın faydası olacaktır. Nitekim literatürde birçok kent için araştırmalar olmasına rağmen, Hakkari özelinde çok fazla çalışma bulunmamaktadır. Özellikle tez olarak Hakkari ölçeğinde bir zorunlu göç çalışması bulunmamaktadır. Tezin bu hususta önemli bir yere sahip olması ve kaynak açısından literatüre zenginlik katması beklenmektedir. Zira bu ve benzer daha fazla çalışma yapılarak yaşanan zorunlu göçler konusunda karanlık noktalar aydınlatılacaktır. Ayrıca çalışma zorunlu göçe tabi olmuş kişiler yok olmadan önce konu hakkındaki gerçeklerin birinci ağızdan alınarak yaşanan sürecin tüm hatlarıyla anlaşılmasına yardımcı olacaktır. Üstelik bu sayede yerinden olmanın yarattığı etkiler tam olarak ortaya konabilecektir.

Hakkari hakkında yapılmış çalışmalarda, anket ve doküman analizi tarzı veri toplama teknikleri kullanılmıştır. Bu çalışmalarda belli başlı boyutlarıyla zorunlu göç süreci ve etkileri ortaya konmuştur. Ancak birebir derinlemesine görüşme tekniğinin kullanılmayışı, verilerin yüzeysel ve tek boyutlu olmasına neden olmuştur. Bu çalışmada birebir derinlemesine mülakatlar yapılarak varılmış sonuçlar, göç etkilerinin her boyutuyla incelenmesinde ve sorunların detaylı şekilde ortaya konmasında faydalı olacaktır.

3.1.3. Araştırmanın Kapsamı ve Sınırlılıkları

Çalışmada irdelenen konu Türkiye çapında yansımaları olmuş bir olaydır. Ülkemizde 1990’larda Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde gerçekleşen

zorunlu göç konusu ele alınmıştır. Bu bölgelerde meydana gelen göçte binlerce insan yerinden olmuştur. Kitleseel şekilde yer değıştiren bu kişiler, yakın kentler başta olmak üzere Batı bölgesi dâhil birçok yere dağılmışlardır. Araştırmanın kapsamını bu göç olayında yakın kentlerden olan ve göçün etkilerine fazlasıyla maruz kalan Hakkari il merkezi oluşturmaktadır. Araştırmanın alan çalışması kente gelen binlerce insanın toplu olarak yerleştiği mahallelerden 4 tanesinde yapılmıştır. Bunlar Merzan Mahallesi, Bağlar Mahallesi, Biçer Mahallesi ve Keklikpınar Mahalleleri'dir. Bu mahallerden seçilen toplamda 30 kişilik örneklem kümesi ile derinlemesine görüşmeler yapılmıştır. Kent merkezi dışında herhangi bir katılıma yer verilmemiştir.

Çalışmanın sınırlılıkları olarak Hakkari özelinde zorunlu göç konusu ile ilgili az sayıda literatür bulunması, kentle ilgili göç sürecinin incelenmesinde kısıtlılık oluşturmuştur. Örnekleme yer alan katılımcıların farklı mahallelerden olması, bu mahallelerin birbirinden uzak kalması ve evlerin dağınık yerleşiminden dolayı kişilerle bir araya gelmek ve alan çalışmasını yapmak uzun bir zaman dilimini gerektirmiştir. Bunların yanında örnekleme yer alan katılımcıların çoğunluğunun Türkçe bilmemesi, soruların anlaşılmasında güçlük yaratmıştır. Bu durum her soru için açıklama yapma zorunluluğu doğurmuştur. Söz konusu durumdan dolayı her katılımcı ile tüm soruların cevaplanması 2 saate yakın bir süre zarfında sonlandırılmıştır. Katılımcılarla evlerinde görüşüldüğünden dolayı aynı hanedeki diğer kişilerin ve çevrede bulunan komşuların mülakata dâhil olmaya çalışmaları veya kalabalık oluşturarak dikkat dağıtma gibi eylemleri problem oluşturmuştur. Bunlara çözüm olarak kişiler, tek başlarına cevap verebilecekleri boş bir odaya alınmışlardır. Katılımcı ifadelerinin Kürtçe verilmesi, bunları Türkçeye çevirmek için ayrıca bir zaman ayrılması ve bu ifadelerin bazılarında Türkçe karşılıklarını bulunmasında zorluk çekilmesi de çalışmanın bir başka sınırlılığı olmuştur.

3.1.4. Araştırmanın Örnekleme

Derinlemesine görüşme yapmak için seçilen örneklem, Hakkari il merkezi evren seçilerek belirlenmiştir. Merkezde yer alan 4 farklı mahalleden toplamda 30

kişinin bulunduğu bir örneklem oluşturulmuştur. Bu grup içerisinde köy boşaltmalarından gelenler ve bunlardan bir kaç ay öncesinde göç edenler de yer almaktadır. Örneklemin oluşturulmasında özellikle olaya tanıklık edenlerin seçilmesine dikkat edilmiştir. Bu nedenle grupta göçün yaşandığı dönemde çocuk veya yetişkin olan kişiler bulunmaktadır. Zorunlu göç olayı üzerinden 30 yılı aşkın bir süre geçtiğinden dolayı seçilen örneklem kümesi 40 yaşından büyük katılımcılardan oluşmaktadır.

3.1.5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmada yer alan konunun toplumsal bir olgu olmasından kaynaklı olarak nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Bire bir görüşmeler yapılarak elde edilmiş veriler, göç olgusunun etkilerini her açıdan görmeye olanak tanımaktadır. Açık ve kapalı uçlu sorular kullanılarak yapılandırılmış nitel bir araştırma tekniği olan “Derinlemesine Görüşme” yönteminden faydalanılmıştır. Nitel araştırma yönteminin tercih edilmesindeki temel etken, çalışmada ele alınan konu açısından nicel yöntemle göre daha uygun özellikler taşımasıdır.(güzel)

Sosyal bilimlerde var olan nicel yöntemler belli bir evrensel genellemeye ulaşma amacındayken, nitel araştırma yöntemi belli bir özel konu ve alanı araştırma eğilimindedir (Baltacı, 2019, s. 382). Diğer bir ifadeyle nicel araştırma yöntemi birtakım genele aksettirilebilecek bilgiler ortaya koysa da konular hakkında önerilerde bulunma ve pratik bilgiler verme konusunda yetersiz düzeyde kalmaktadır (Yıldırım, 1999, s. 9). İnsanlara dair olay ve olguların sayısal verilerle açıklanmaktan çok keşfedilmeye, anlaşılma, anlamsal olarak açığa çıkartılmaya ihtiyacı vardır (Baltacı, 2019, s. 382). Nicel araştırmalarda verilerin açıklık anlamında sınırlı bir yapıda olması ve ortaya çıkan sonuçlara anlam yüklemekte yetersiz oluşu, birçok hususta ulaşılmak istenen nokta için yeni arayışlar başlatmıştır. Bu da nitel araştırma yönetiminin doğmasını sağlamıştır (Yıldırım, 1999, s. 9). Nitel ve nicel yöntem arasında bazı temel farklar vardır: Bu farklılıklar analitik hedefleri, sorulan soru tarzları, üretilen veri türleri, kullanılan veri toplama teknikleri ve çalışma tasarımlarının farklı olması nedeniyle nitel ve nicel veriyi birbirinden ayırır. (Mack vd., 2005, s. 2).

Nitel araştırma yöntemi için genel bir tanımlama yapmak güçtür. Nitel araştırma, oluşturulan bir teori temelinde sosyal olgulara bağlı kalarak doğal çevrede araştırma yapmayı esas almaktadır (Yıldırım, 1999, s. 9-10). Nitel araştırma birden fazla teknik ve fizyolojilerin yer aldığı şemsiye bir terimdir. Genel bir tanımla yapılırsa, derinlemesine mülakatlar gibi araştırma tekniklerinin kullanılarak bireylerin deneyimleri hakkında detaylı bilgilere ulaşılmasını sağlayan yaklaşımdır (Hennik vd., 2020, s.10). Nitel araştırma yöntemi; tutum ve davranışların altında yatan sebepleri, kişi ve toplumun meydana gelen olaylardan etkilenme durumlarını, kişilerin olay ve olgular karşısında sergiledikleri davranışları, insan etkeninin bulunduğu olayların neden ve nasıl geliştiğini, sosyal olarak insanların ve grupların iletişim kurma şekillerini ve özelliklerini araştırmaktadır. Nitel araştırma nicel araştırmanın aksine sayısal verilere değil; insanların tecrübelerine, kanaatlerine, algılarına ve duygularına odaklanmaktadır (Baltacı, 2019, s. 382).

Nitel araştırmanın en temel özelliği, var olan konuyu veya sorunu katılımcılar açısından değerlendirmesi ve insanların olaylara, nesnelere, davranışlara verdikleri tepki ve anlamları yorumlamaya olanak tanımasıdır (Hennik vd., 2020, s.10). Nitel araştırma insana dair duygu ve davranışları keşfetme konusunda başarılı sonuçlar elde edilmesini sağlamaktadır (Neale vd., 2005, s. 1586). Nitel yöntem kişilerin yalnızca ifadelerine değil, bulunduğu çevreyi de bu ifadelerle bütünleştirerek anlamlandırmaya yönelik bir çalışmaya imkân sunar. Konu hakkında “Nasıl?” ve “Neden?” gibi sorulara karşılık gelen cevaplar aranır (Khan, 2014, s. 301). Kısacası bulguların ötesinde detaylı, açıklayıcı ve derinlemesine bilgiler sunarak uygulayıcının daha, net ve anlamlı sonuçlar elde etmesini sağlamaktadır (Yıldırım, 1999, s. 9). Nitel araştırma yöntemi ile yapılan çalışmalarda güçlü veriler sağlanmaktadır. Özellikle nitel araştırma tekniklerinden biri olan “Görüşme Tekniği” bu hususta önemli bir yere sahiptir. Nitekim görüşmeler esnasında olaylar ve kişiler hakkında ayrıntılı bilgiler elde edilmektedir (Yüksel, 2020, s. 552). Kişilerin bakış açılarını, fenomenlere nasıl anlamlar verdiklerini, deneyimlerini keşfetme konusunda faydalı olmaktadır. Araştırma yöntemi aynı zamanda kişiler arası farklılıklar konusunda birçok bilgiye varmamızı sağlamaktadır (Hall and Harvey, 2018, s.

527). Görüşme tekniği, araştırmacının yönelttiği sorulara katılımcıların cevap vermesi şeklinde işlemektedir. (Tokmak, 2016, s. 90). Yarı yapılandırılmış sorular ile odaklanılmış konu üzerine görüşler alınmaktadır (Hammarberg vd., 2016, 499). Bu yüzden derinlemesine görüşmeyi hem görüşmecinin hem de katılımcının şekillendirdiği ortak eser olarak nitelendirmek yanlış olmayacaktır (Tokmak, 2016, s. 90).

Nitel araştırmalarda üç farklı veri toplama tekniği olan görüşme, doküman inceleme ve gözlem kullanılmaktadır (Baltacı, 2019, s. 374). Yöntemin en önemli safhaları veri toplama ve bu verilerin analiz süreçleridir. Bu kısımlar araştırmanın ilerleme noktasında kilit role sahiptir (Ounand Bach, 2014, s. 253). Yaklaşımın temelinde sözlü görüşmelerin yer aldığı bilgi toplama yöntemi vardır. Yöntem, görüşme için hazırlanan formlar ve bu formların test edilmesi, yapılacak olan görüşmelerin ayarlanması ve görüşmelerin gerçekleştirilmesi gibi birçok süreci içermektedir (Yıldırım, 1999, s. 9-10). Görüşme, sözlü iletişimin etkin olduğu veri toplama tekniğidir. Genellikle yüz yüze gerçekleştirilen tekniğin telefon veya görüntülü görüşme yöntemiyle de kullanıldığı olmaktadır. Bu teknikte temel olarak üç amaç yer almaktadır: İş birliği oluşturmak, güveni sağlamak ve akademik alanda ihtiyaç duyulan veriyi toplamak. Görüşme, çeşitli durumlar hakkında düşüncelerin, bilgilerin, tutum ve davranışların sebeplerini saptamada ve nedenlerin anlaşılmasında eskiden bu yana kullanılmaktadır. Görüşme yönteminin en büyük avantajı, verilerin toplanması açısından geniş bir alan sağlamasıdır (Karasar, 2015, s. 165-166). Görüşmelerde açık uçlu sorular kullanılarak veriler toplanmaktadır (Tekin, 2006, s. 101). Görüşmeci sorulacak soruları önceden ana hatlarıyla belirlemekte, görüşme esnasında gelişecek olan durumlara karşı esnek bir plan oluşturarak hazırlanmaktadır (Hünee, 2006, s. 11). Bu sorular sorulurken katılımcı yönlendirme gibi durumlardan mümkün olduğunca uzak durularak, kişilerin kendilerini özgür ve rahat bir şekilde ifade etmelerine izin verilmelidir. Katılımcıların dikkatini dağıtacak ses kaydedici cihaz benzeri unsurlar kullanılmamasına dikkat edilmelidir. Mülakatta önem arz eden noktalar not defteri gibi materyallerle kayıt altına alınabilir (Fossey vd., 2002, s. 728).

Bu yöntemin kullanıldığı çalışmada, katılımcılara ait bilgilerin gizliliğine önem verilmelidir. Bu şekildeki bir görüşmede, kişiler sorulara cevap verirken

daha samimi davranma eğilimi gösterecektir (Harvey, 2011, s. 678). Katılımcı ile araştırmacı arasında bağ oluşturulmasına olanak verilmelidir. Nitekim tanıdıklık hissi kişilerin ifadelerinde doğruluğu arttırmaktadır (DwyerandBuckle, 2009, s. 57). Yöntem kapsamında çalışmada yer alan katılımcıların beyanlarının çevresindeki kişiler tarafından da onaylanması, doğruluğunun kanıtlanmasında etkili olmakta ve bir olay hakkında kolektif bir algının varlığını ortaya koymaktadır (Munford vd., 2009, s. 421). Nitel araştırma yönteminde kullanılan bir diğer teknik ise gözlemdir. Sosyal olguları anlamada gözlemin de büyük katkısı vardır (Yıldıırım, 1999, s. 9-10).

Çalışmada yer alan katılımcılara görüşmeler esnasında 20 tane soru yöneltilmiştir. Sorular çeşitli kaynaklardan yararlanılarak ve görüşme esnasında gelişen durumlardan hareketle yarı yapılandırılmış sorulardan oluşturulmuştur. Bunlar, literatürde yer alan yüksek lisans ve doktora tezlerinde yer alan konuyla ilgili yarı yapılandırılmış sorulardan bir karma halinde meydana getirilmiştir. (Karabıyık, 2022) “Toplumsal Eşitsizlikler Kesişimindeki Afgan Kadınların Uluslararası Zorunlu Göç Deneyimleri” adlı doktora tezi, (Şen, 2020) “Zorunlu Göçle Türkiye’ye Gelen Suriyelilerin Entegrasyonu: İstanbul İli Örneği” adlı doktora tezi, (Çağırkan, 2020) “Ahıska Türklerinin Sürgünü, Zorunlu Göç Süreçleri Ve Türkiye’ye Dönüşleri: Ahlat Örneği” doktora tezi, (Şatıroğlu, 2012) “Zorunlu Göç Ve Yeniden Yerleşimin Toplumsal Çevre Üzerindeki Etkisi: Tahtalı Barajı Örneği” doktora tezi, (Akıncı, 2016) “Zorunlu Göç ve İtici Göçün Etkilerine İlişkin Algılar: Diyarbakır Örneği” yüksek lisans tezi, (Sal, 2015) “Zorunlu Göç Ve Kentleşme “Siirt Örneği”” yüksek lisans tezi, (Biçim, 2012) “Zorunlu Göç, Göçebelilik Ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği” yüksek lisans tezi, (Aker, 2006) “Zorunlu Göç Yaşayan Ailelerin İkinci Kuşak Üyelerinin Sağlık Durumu” yüksek lisans tezi, (Sayan, 2021) “Zorunlu Göç Deneyimi Ve Psikolojik Dayanıklılık İlişkisi” yüksek lisans tezi, (Naghiyeva, 2021) “Zorunlu Göç Kapsamında Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler: Azerbaycan Örneği” yüksek lisans tezi, (Kayrak, 2019) “1990-2000 Yılları Arasında Zorunlu Göçle İstanbul’a Gelen Kürt Kadınların İstihdamı” yüksek lisans tezi, (Korkmaz, 2022) “1989 Büyük Zorunlu Göç ile Türkiye’ye Göç Etmek Zorunda Kalan/Bırakılan Bireylerin Anılarının Duyguları Üzerindeki

Etkisi-Bursa Örneği” yüksek lisans tezi sorularından faydalanılarak, söz konusu zorunlu göçün Hakkari ölçeğindeki çalışmasında kullanılan sorular oluşturulmuştur. Yine süreç içerisinde katılımcıların beyanlarından ve bulunulan atmosferden yola çıkılarak Hakkari’ye özgü birkaç soru eklenmiştir. Çalışmada araştırmacının ailesi aynı göç olayında söz konusu süreci bire bir yaşamıştır. Bu durum araştırmacının çalışmada izleyeceği yol ve yöntemler hakkında belli ölçülerde fikir vermiştir.

Her katılımcıyla yüz yüze ve bire bir olarak görüşmeler yapılmıştır. Seçilenlerin her biri ayrı hanelerde yaşamaktadır. Bu kişilerin geneli yaşlı ve kadın olduğundan görüşmeler için evlerine gidilmiştir. Bundan dolayı katılımcı olan kişi dışında evde bulunan diğer hane halkı ile de görüşmeler yapılmıştır.

Ortaya çıkan bu durumlar değerlendirilerek, 30 kişi olan örneklemden alınan verilerin aslında görüşmeler sırasında hanede bulunan diğer bireyler tarafından da konu hakkında eklemeler ve doğrulamalar yapılması ile verilerin aslında 100’e yakın bir kitlenin beyanları sonucu ortaya çıktığı söylenebilir. Zira görüşmeler esnasında kişilerin yalnızca söylemleri değil tutum ve davranışları da gözlemlenerek bilgilerin doğruluğu kayda alınmıştır. Görüşmecilerin her biri ayrı ayrı şekilde ve yalnız olarak mülakata alınmıştır. Katılımcıların neredeyse tamamı, Türkçe dilini bilmediklerinden dolayı soruları anlamakta zorluk çekmişlerdir. Bu nedenle her soru için açıklamalar yapılmıştır. Bu durumdan kaynaklı her katılımcı ile görüşmeler 1,5-3 saat aralığında sürmüştür. İfadeler Kürtçe verildiğinden daha sonra bu beyanlar Türkçeye çevrilmiştir. Örnekleme yer alan kişiler ayrı dört mahallede yaşadıklarından ve bu mahallelerin birbirinden uzak olmasından dolayı ulaşım uzun bir süreyi kapsamıştır.

Görüşmede önce kişisel bilgileri alınmış; kendilerine ailesi, çocukları vb. konulara dair sorular yöneltilmiştir. Görüşme, göçten önceki köy hayatı ile ilgili sorularla devam etmiştir. Görüşmenin sonraki basamağında, göç sürecinin başından taşınma sürecinin gerçekleşmesine kadar detaylar sorulmuştur. Son olarak kente geldikten sonra neler yaşadıkları ve günümüz şartlarında yararlandıkları devlet yardımları gibi hususlara cevap aranmıştır.

Bu çalışmada zorunlu göç kapsamında örneklem olarak aldığımız Hakkari kentin dederinlemesine görüşmeler yapılarak göç edenlerin hayatlarında meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler ortaya konulmuştur. Görüşmelerde katılımcılara sorulan sorular (Ekler Dizini) Ek-1 olarak çalışmanın son sayfalarında yer almaktadır.

Çalışmada elde edilen bulgulara geçmeden önce kent hakkında bazı bilgilere sahip olunması yerinde olacaktır.

3.2. Hakkari'nin Sosyo-Ekonomik ve Kültürel Özellikleri

Hakkari kültürel, sosyal, ekonomik ve teknik yapısıyla bir bütün olarak değerlendirilmelidir. Zira bunlar birbiriyle harmanlanmış vaziyettedir (Ökde, 2022, s. 11). Kente şekil veren bu özelliklerini anlamak için geçmişinden bu yana gelişimini bilmek gerekmektedir.

Hakkari ismi, Sakaların Akar boyundan gelmektedir (Kaya, 2010, s. 15). Başka verilerde ise Hakkari ismi, 639 yılında bölgeye gelen Müslüman Araplar tarafından kullanılan Hakariyye'den gelmektedir (Tuncel, 1997, s. 205-207). Hakkari, yüzyıllar boyu Anadolu'da hâkimiyet kurmuş olan siyasi güçlerin yönetimlerinde kalmıştır (Kaya: 2010, s. 43). Hakkari, coğrafi olarak engebeli ve ulaşım açısından Türkiye'nin en zor şartlara sahip kentlerinden biridir. Yapısı gereği kapalı ve korunaklı oluşu kontrol ve denetimini zorlaştırmaktadır (Ertuş, 2019, s. 93). Bu sebeple Anadolu, İran ve Ortadoğu'da hüküm süren güçler, Hakkari ve civarıyla da yakından ilgilenmişlerdir. Hakkari'de en son hâkimiyet kuran devlet Osmanlı'dır. Osmanlı burada da diğer bölgelerinde uyguladığı yönetim sistemini icra etmiştir (Kaya, 2010, s. 67). Farklı medeniyetlere yurt olmuş kent, diğer bir adı olan "Çölemerik" olarak da bilinmektedir. Ancak Osmanlı toprağı olduktan sonra Hakkari ismini daha fazla kullanmıştır. Hakkari'nin kelime anlamı "güçlü, kuvvetli" şeklinde tanımlanırken (Yıldırım vd., 2022, s. 10-12), diğer adı Çölemerik ise "çöl içindeki yeşillik alan" anlamına gelmektedir (Kaya, 2010, s. 17). Ancak Çölemerik ismi genellikle kent merkezi için kullanılmakta olduğundan ilçeleri açısından ifade edilmesi doğru olmayabilir (Sadıkoğlu, 2021, s. 73).

Geçmişte birçok topluluk için, güvenlik ve savunma açısından tercih edilen bir yer olmasından kaynaklı, Hakkari bölgesinde eskiden kalma kale tipi yerleşimler oldukça dikkat çekmektedir (Oy, 2015, s. 44). Bu yerleşimlerden En görkemlisi olan Hakkari Kalesi, kent merkezinde kuzey güney yönlü uzanan 100-200 m yüksekliğe sahip bir tepeye kurulmuştur. Bay Kalesi ise, kentin güneyinde 2025 m yükseklikte kayalıklar üzerinde yer almaktadır. Kalenin yapısından Demir Çağı ile Orta Çağ arasındaki süre boyunca kentte yerleşimin var olduğu anlaşılmaktadır (Top, 1999, s.11-13).

Hakkari; 1936 yılında il statüsü kazanmış, 1990'da ise günümüzdeki idari yapısına ulaşmıştır (Şahin ve Kahraman, 2017, s.2-3). Türkiye'nin Doğu Anadolu Bölgesi'nin güneydoğusunun en ucunda yer alan Hakkari ilinin, İran ve Irak ile sınırı olan kuzey tarafında Van ilinin Başkale ve Gürpınar ilçeleri; batısında ise Şırnak iline Bağlı Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri bulunmaktadır (Kaya, 2010, s. 5).

Şekil 3.2.1. Hakkari Kent Merkezinin 1952 Yılına Ait Genel Bir Görüntüsü.

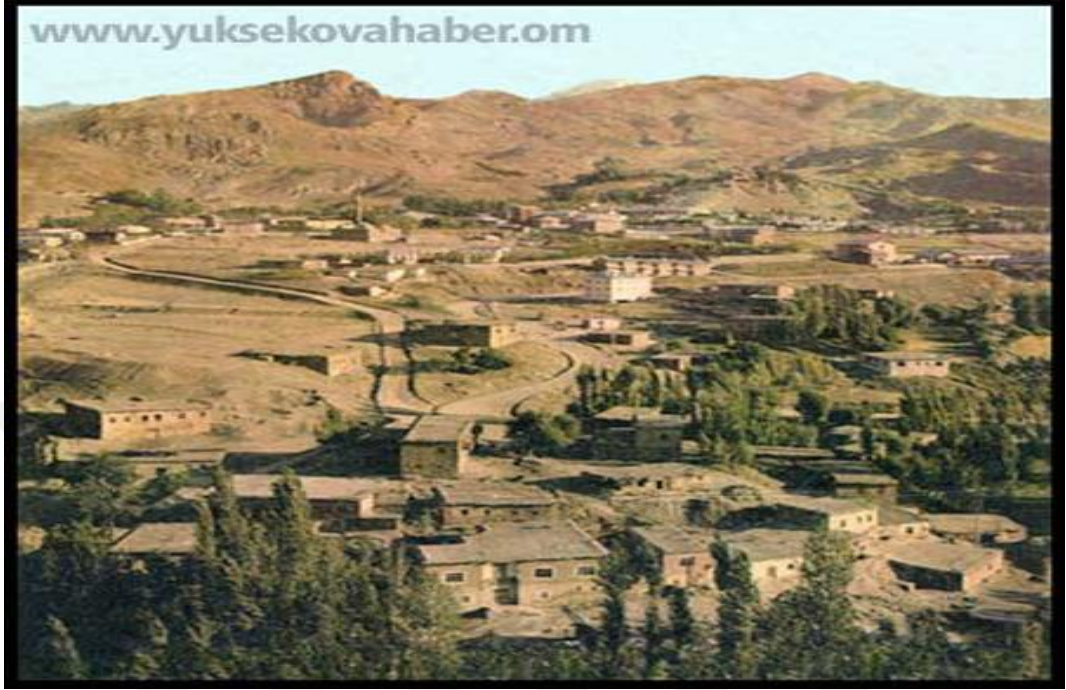
Kaynak: (http-8).

Hakkari'nin Yüksekova, Çukurca, Şemdinli ve Derecik olmak üzere dört ilçesi bulunmaktadır. Şemdinli ve Yüksekova'nın İran ile sınırı bulunurken Çukurca'nın ise Irak ile sınırı vardır (Oy, 2015, s. 41). İran ve Irak ile sınıra sahip olan kent, yükseltisi fazla ve yüksek dağlarla çevrili durumdadır (Aker, 2008, s. 238). Yüksekova ilçesi ise yüksek bir alanda kent merkezine nazaran daha düzlük bir konumda kurulmuştur. Çukurca ilçesi, yeryüzü şekilleri bakımından engebeli bir alanda bulunmaktadır (Oy, 2015, s. 41). Yüksek dağlarla çevrili bulunan parça parça düzlükleri ile küçük bir yerleşim alanı halindedir (İzbırak, 1946: 109). Bol ve temiz su kaynakları bulunan bölgede birçok endemik canlı ve bitki türü bulunmaktadır (Sadıkoğlu, 2021, s. 48-67). Hakkari'de 6 adet akarsu ve birden fazla doğal göl bulunmaktadır. Buralarda aynalı sazan ve alabalık üretimi gerçekleştirilmektedir (Daka, 2010, s. 11). Kentte önemli bir akarsu olan Zap Suyu bulunmaktadır. Hakkari ve bölge açısından önemli bir akarsu olan 400 km uzunluğundaki Zap Suyu, Van/Başkale tarafından gelerek Hakkari'nin sınırlarından Kuzey Irak'a kadar ulaşmaktadır. Bu akarsuyun oluşturduğu Zap Vadisi dik ve derin bir yapı özelliğine sahiptir (Oy, 2015, s. 41).

Kent tatlı sular konusunda da zengin bir bölgedir. Merkez için içme suyu, bölgenin yüksek bir noktasında yer alan Berçelan ve Golan Yaylaları'ndan tedarik edilmektedir. Yine burada Volkanizma ve buzullaşma hareketleri sonucu oluşmuş birçok göl bulunur (Sadıkoğlu, 2021, s. 48-67). 3000 metrelere ulaşan dağları bulunmaktadır. Kentin %86.7'si dağlarla kaplıdır (Ökde, 2022, s. 17). Sat ve Cilo Dağları arasında fazla uzunluğa sahip olmayan bir boğaz şeklinde uzanmakta bulunan dar ve derin yapısıyla Avarobaşın de kentin içinde yer alan yağma bir vadi özelliği göstermektedir (Kaya, 2010, s. 11). Bu durum kent için ulaşımı oldukça zorlaştırmakta ve kente ulaşmayı güçleştirmektedir (Aker, 2008, s. 238). Ulaşım Hakkari-Şırnak ve Hakkari-Van karayolları üzerinden ve son birkaç yıldır açılmış olan Yüksekova'daki Esendere Havaalanı'ndan yapılmaktadır (Sadıkoğlu, 2021, s. 161).

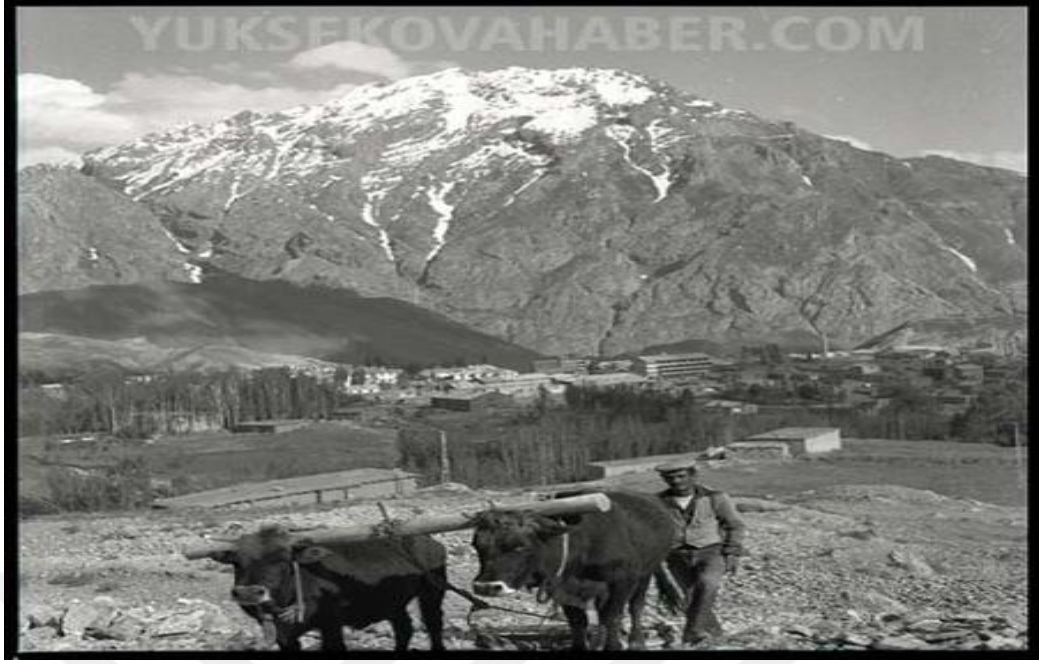
Zap Vadisi'ni ve Hakkari'yi güzel bir betimleme ile dile döken Şimşek'e göre (1990);

“Uçurumlu, kayalık dağlar, dibinden öfkeyle akan Zap, keskin virajlar, önümüzden kaçan yabanıl hayvanlar, yabanılaşmış meyve ağaçları... Doğanın böylesine sert çıkışını ilk görüyordum.” (s. 14).

Şekil 3.2.2. Hakkari Kent Merkezinin 1970 Yılındaki Bir Görüntüsü.

Kaynak: (http-8).

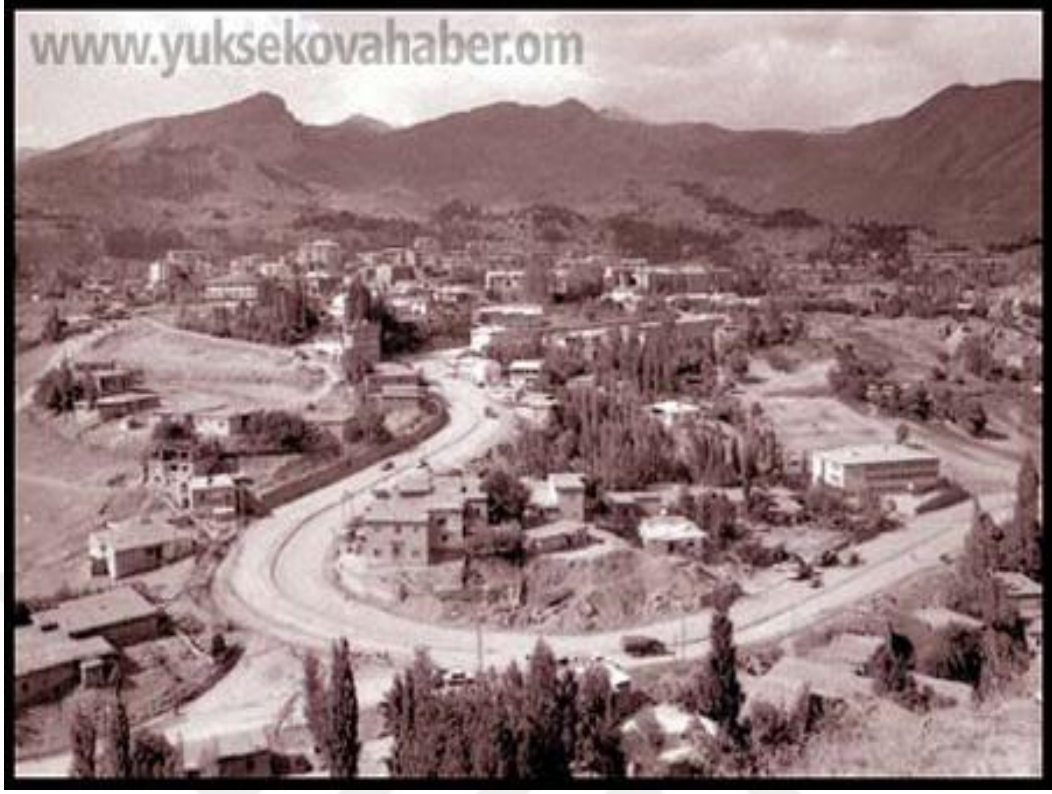
Şekil 3.2.3. Hakkari Kent Merkezinin 1973 Yılına Ait Bir Görüntüsü.

Kaynak: (http-8).

Şekil 3.2.4. Hakkari Kent Merkezinin 1974 Yılına Ait Bir Görüntüsü
(Günümüzde çarşı olarak bilinen ve Ziraat Bankası'nın bulunduğu yer).

Kaynak: (http-8).

Şekil 3.2.5. Hakkari Kent Merkezinin 1980’li Yılların Başına Ait Bir Görüntüsü.

Kaynak: (http-8).

Doğunun karasal iklim şartları burada da görülmektedir. Bu duruma, denize uzaklık ve yükselti faktörleri etki etmektedir (Sadıkoğlu, 2021, s. 16). Kentin dar ve derin vadilerinin en alt tabakalarında Akdeniz’i aratmayacak özellikte bir iklim görülürken, yüksek rakımlarda ise sert karasal iklim şartları kendini göstermektedir (Şahin ve Kahraman, 2017, s. 2-3). Topoğrafik farklılıkları nedeniyle arıcılık faaliyetleri başka illere göre daha uzun süre yapılmaktadır. Yörede çiçek çeşitliliğinin fazla olması, arıcılık faaliyetinin dayandığı önemli bir noktadır (Kaya, 2015, s. 84).

Şekil 3.2.6. Hakkari Kent Merkezinden Bir Görüntü (1980)

Kaynak: (http-8).

Şekil 3.2.7. Hakkari Kent Merkezinin 1990 Yıllarına Ait Bir Görüntüsü.

Kaynak: (http-8).

Hakkari'nin öne çıkan özelliklerinden biri, tarım dışı olmasıdır (Ökde, 2022, s. 11). Kentin engebeli arazisinden dolayı sınırlı tarım alanlarının olması, yöre halkını geçinmek için hayvancılık yapmaya yöneltmektedir (Kaya, 2015, s. 84). Kentte az da olsa arpa, mısır ve buğday ekimi yapılmakta ancak genelinde tarımdan çok hayvancılık yapılmaktadır (Kaya, 2010, s. 11). Yüzden fazla mezarı bulunması, kenti hayvancılık açısından elverişli hale getirmektedir (Aker, 2008, s. 238). Farklı etnik kökenden topluluğa ev sahipliği yapması, hem ekonomik uğraş hem de kültürel açıdan çeşitliliği meydana getirmektedir. (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı).

Hakkari, Osmanlı toprağı iken bölgede yaşayan Nesturiler bağcılık ve tarım; Müslümanlar tarım ve hayvancılık; Ermeni halkı ise ticaretle uğraşmışlardır (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Günümüzde ise sanayi, ticaret ve hizmet alanları öne çıkmıştır (Ökde, 2022, s. 11).

Günümüz şartlarında Hakkari ilinin sosyo-ekonomik açıdan gelişmişlik seviyesine bakıldığında, kentin yatırım teşviklerinden aldığı payının düşük olması ve ekonomisinin istikrarlı bir çizgide gitmemesi, gelişmesi önünde büyük bir engel oluşturmaktadır (Hakkari Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2021, s. 1). Ancak gelişmemiş bir kent olmasına rağmen, Van ile birlikte Doğu Anadolu'da bölge ithalatının %90'ını gerçekleştirmektedir (Daka, 2014, s. 29-31).

Hakkari'de merkez ile ilçeler arasında ekonomik anlamda büyük farklılıklar görülmektedir. Bunun yanında ilçelerin birbiri arasında da ekonomik farklılıklar dikkat çekmektedir (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 54-55).

Hakkari'de arıcılık yaygın şekilde yapılmaktadır. Ancak hayvancılık faaliyeti, geçimlik bir düzeyde ve meraya dayalı olarak yapılmaktadır (Daka, 2010, s. 10). Hakkari'de işletme sayıları ve tarım faaliyetleri az olduğundan dolayı geçinme düzeyi de düşük olmaktadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 21). Bu nedenle Hakkari'nin Çukurca ilçesinde, temel geçim kaynağı tarım ve hayvancılık olsa da geçici köy koruculuğu da yapılmaktadır. Nitekim, ilçede bir sanayi tesisi bulunmadığı gibi esnafılık da yaygın şekilde yapılmamaktadır (Yılmaz, 2017, s. 64).

Hakkari’de tarımdaki istihdamın az olması üzerinde, ücretsiz aile işçiliği etkili olmaktadır. Kentte yer alan İŞKUR kurumunda, büyük ölçüde kayıtlı işsiz kişi bulunmaktadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 50). Diğer yandan kentin sektör bazında en fazla istihdamı maden ve taş ocaklarında sağlanmaktadır (Hakkari Çalışma ve İş Kurumu İl Müdürlüğü, 2021, s. 23). Buna karşın Hakkari, %70,8 oran ile Türkiye’de hizmet sektöründeki istihdamın en yüksek olduğu 3 şehir arasında yer almaktadır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 45).

Hakkari’de Sibiryâ yüksek basıncının etkili olmasından kaynaklı olarak, kışları uzun ve soğuk; yazları ise bir o kadar kısa sürmektedir (Sadıkoğlu, 2021, s. 17). Bu açıdan kent, yaz ve kış turizmi konusunda önemli bir potansiyel barındırmaktadır (İzbırak, 1946, s. 109). Ayrıca kentin doğası birçok spor için elverişlidir. Bu sayede yaylacılık, kayakçılık, dağcılık, doğa yürüyüşleri, yamaç paraşütü, rafting vb. aktiviteler gerçekleştirilmektedir. Bu tarz etkinlikler sayesinde bölge turizmi de canlanmaktadır (T.C. Hakkari Valiliği).

Kentte yaşayan yerli halk çoğunlukla Kürt kökenli müslümanlardan oluşmaktadır (Aker, 2008: 238). Hakkari’de yaşayan en büyük iki aşiret olan Pinyanişi ve Ertuşi aşiretlerinin, sözü edilen Hakkar boyunun devamı niteliğinde olduğu rivayet edilmektedir (Kaya, 2010: 16). Kentin kendine has bir toplumsal düzeni söz konusudur (Ökde, 2022, s. 11). Bu kültürüyle kentin tarihiyle bütünleşmiş yaşamını İbrahim, (2000) şöyle özetlemektedir:

“Yollar ki bir serüven karmaşası, her kavşak bir ayrıntı, her ayrıntı bir tarihin limonla ıslatılmış kokusu, suskunluğudur artık. Madeni dağ yamaçlarında bakır rengi güneşin ağırlığı çökmüştür kentin üstüne. Bozulmasın diye uykuları, çerçevelemiş imam resimlerinin huzmetinde saklarlar umutlarını. İbadetleri üç bin yıllık bir öykünün o derin uykusudur. Gülüşleri temkinli ve çatık kaşlıdır “(s. 31)

Gastronomi açısından baktığımızda coğrafik ve toplumsal özelliklerinden dolayı geçmişten bugüne dek mutfağı çok fazla bozulmamıştır. Farklı lezzetlerini bölgedeki toplumun aşiretlere bölünmesinden almaktadır. Hayvancılığın temel ekonomik faaliyet olmasından, yemeklerinin başlıca unsurunu et oluşturmaktadır (Sayılan, 2019, s. 255).

Türkiye geneline göre aile yapısı, geniş aile özelliği göstermektedir. Ancak yıllar içerisinde hane halkı sayısı azalma göstermektedir (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 39). 2000 yılında 7,91 olan ortalama hane halkı büyüklüğü (http-4/ TÜİK, 2015), 2011 yılı verilerinde 7.2'ye düşmüştür (http-3 /TÜİK, 2013). İlerleyen süreçte de söz konusu oranın giderek azalacağı tahmin edilmektedir (Ökde ve Özer, 2023, s. 69). Son yıllara ait hane halkı sayıları ise aşağıda verilmektedir.

Çizelge 3.2.1. :Hakkari İli Ortalama Hane Halkı Büyüklüğü (2008-2022)

2008	2010	2012	2014	2016	2018	2020	2022
7,8	7,8	7,4	6,6	5,9	5,5	5,2	4,6

Kaynak: (http-6/ TÜİK, 2023).

Ailelerde cinsiyet bazında bir ayrım görülmektedir. Ancak kırsalda kadın ve erkek ayrımı yoğun şekilde yaşanırken, kentte bu durum zayıflamıştır (Ertuş, 2019, s. 106).

İlde modern eğitim kurumları Cumhuriyet Dönemi ile beraber gelişme göstermiştir (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 450). Cumhuriyet Dönemi'nden önce bölgede Hakkari beyleri tarafından eğitim kurumu olarak Zeynel Bey Medresesi ve Meydan Medresesi yapılmıştır (Top, 1999, s. 11-13). Cumhuriyetin ilk 15 yılı ilde yalnızca ilkokul düzeyinde eğitim verilmiştir (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 450). Hakkari; ilkokullarla 1925 yılında, ortaokul düzeyi ile 1945'lerde, lise eğitimi ile 1957'lerde tanışmıştır. Fakat 1965'lerde yatılı bölge okulları kuruluncaya kadar köylerdeki öğrenciler zorlu kış koşulları nedeniyle eğitim alamamışlardır (Şahin, 2020, s. 2798). Özellikle merkez ilçede eğitim kurumlarının açılmasına öncelik verilmiştir. Bu yüzden, kent merkezi ilçelerine oranla eğitim seviyesi bakımından daha yüksek seviyelere ulaşmıştır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 24). Yine de eğitim alanında yaşanan gelişmelerle yıllar içerisinde okuryazar oranında değişim meydana gelmiştir. Hakkari'de okuryazar olmayan nüfus oranı, 1950'lerde %90 civarında iken 1975'lerde %70'lere düşmüştür. İlk defa 1990 yılında, okuryazar oranı okuryazar olmayan oranını geçmiştir (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 454) Yavaş ilerleyen

eğitim konusu üzerinde, bölgede yaşanan terör faktörü etkili olmuştur (Şahin, 2020, s. 2798).

Hakkari'nin eğitim seviyesi, Türkiye geneline göre en düşük olan bölge olarak görülmektedir. Ekonomik ihtiyaçların karşılanma amacı daha baskın olduğundan, eğitim yeterli ölçüde önemsenmemektedir. (Şahin, 2020, s. 2798). Bu konuda bölgenin kırsallığı ve ulaşım zorlukları etkili olmaktadır. Yine bu durum yüzünden, bölgeye zorunlu doğu görevi kapsamında atanan öğretmenler zorunlu süreyi doldurduktan hemen sonra gitmektedir. Bu öğretmen değişiklikleri eğitimi olumsuz şekilde etkilemektedir (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 461). Bundan kaynaklı Hakkari, okul ve öğretmen eksiğini en fazla yaşayan iller arasında bulunmaktadır. Ayrıca il için ayrılan eğitim bütçesinin düşük oluşu, okul sayısı ve elektrik konusundaki yetersizlikler eğitimde istenilen sonuçları ulaşmayı güçleştirmektedir (Özgen, 2018, s. 82-83).

1959'da Hakkari'deki 126 köy içinde yalnızca 56 köyde ilkokul varken, 70 köyde ise okul bulunmamaktaydı. Bölgedeki halk eğitim alabilmek için göç etmek zorunda kalmaktaydı (Özgen, 2018, s. 82-83). İlerleyen yıllarda kentte okullaşma oranları artış göstermiştir. Hatta kentte, 2008 yılında Van Yüzüncü Yıl Üniversitesine bağlı olarak Hakkari Üniversitesi açılmıştır (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 28). Üniversitenin açılması, yükseköğretime giden kişi sayısında artış sağlamıştır.

Hakkari, sınırlarında oluşan güvenlik sıkıntıları ve çetin coğrafik koşulları nedeniyle gelişme olarak geri kalmaktadır. Devamlı olarak terör olayları ve sınırdaki güvenlik sorunlarıyla gündeme gelen Hakkari, kamuoyunda olumsuz bir imaj taşımaktadır. Hakkari, günümüzde dahi ekstansif tarım uygulamalarıyla, yetersiz ulaşım ağıyla ve olmayan sanayisi, verdiği göçlerle olumsuz bir tablo oluşturmaktadır (Şahin ve Kahraman, 2017, s. 2-3). Hakkari'nin gelişmesine pek çok etmen engel oluşturmaktadır. Kentin geri kalmasının ve kalkınamamasının en büyük sebebi 1990 yıllarında artan şiddet ve çatışmalar olmuştur (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). 1990'larda terörle mücadele kapsamında yayla ve meralara çıkışın yasaklanması, tarım ve hayvancılığa büyük darbe vurmuştur (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 21). Bu süreçten dolayı kitleler halinde göçler

yaşanmıştır. Hakkari, göçle gelenleri istihdam edememiştir. Bu yüzden hızlı ama sağlıklı bir gelişim yaşamıştır.

3.3. Hakkari’de Nüfus Gelişim Süreci

Hakkari, tarih boyunca yer altı zenginlikleri ve coğrafi yapısı nedeniyle, sıkça kullanılan bir yerleşim alanı olmuştur. Diğer yandan geçmişten bu yana göç alıp vermiştir. Geçmişte Moğol saldırıları nedeniyle ve 1915’te Rus saldırısı nedeniyle göçlerin yaşandığı bilinmektedir (Ertuş, 2019, s. 91).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımında, Hakkari 24.980 kişi olarak kayıt altına alınmıştır. Bu sayı kadın ve erkek olarak hemen hemen eşit orandaydı. 1940 yılına gelindiğinde, nüfus verilerine göre Hakkari’de %25 oranında nüfus artışı yaşanmıştır (Kasarcı, 1996, s. 254-262). Ancak, Hakkari’nin nüfus gelişimi yıllar içinde dalgalanma yaşamıştır. Özellikle nüfus artış hızının eksilere düştüğü iki zaman aralığı olmuştur. 1940-1945 arasında, Türkiye genelinde olduğu gibi Hakkari’de de II Dünya Savaşı’ndan dolayı nüfus artış hızı düşmüştür (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı).

1950 yılında yapılan araştırmaya göre ise Hakkari Türkiye’nin en az nüfuslu ili olmasına rağmen, 27.204 kişiye tekabül eden bir nüfus artışı yaşamıştır. 1960 yılında 46.015 nüfuslu Hakkari, yıllık nüfus artış hızı en yüksek il konumuna gelmiştir. Yine de 1960-1970 yılları arası dönemde nüfusu 100.000’i geçmeyen iki il olarak Hakkari ve Iğdır öne çıkmıştır (Kasarcı, 1996, s. 254-262). 1980-1995 arasındaki sürede ise yaşanan idari bölünüş ve terör eylemlerinden kaynaklı, nüfus artış hızı eksilere inmiştir (T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı). Nitekim Hakkari’ye bağlı olan Beytüşşebap ve Uludere ilçeleri, 1990 yılında il olan Şırnak’a bağlanmıştır (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 452).

Hakkari, 1990 yılında yapılan nüfus sayımına göre 172.479 kişilik nüfus ve %24 nüfus yoğunluğuna sahip olan bir kent olarak karşımıza çıkmıştır (Tuncel, 1997, s. 205-207). Hakkari’de 1990’lara kadar kır nüfusu kent nüfusuna oranla hep daha fazla olmuştur (Ertuş, 2019, s. 104). Bu yıldan sonra terör sorunundan dolayı yaşanan kitlesel göçlerle nüfus dağılımında değişim meydana gelmiştir.

1995-2000 yılları arasında nüfus artışı hızı en yüksek 10 il içinde, Marmara Bölgesi'nden Tekirdağ, Bursa ve Kocaeli kentleri; Doğu Anadolu Bölgesi'nden Hakkari, Van, Batman, Şırnak illeri yer almıştır (Kocaman, 2008, s. 8). Hakkari, 1927'den 1970'lere kadar, Türkiye'nin en hızlı nüfus artış oranlarını da gösteren illerinden biri olmuştur. Bilhassa kent merkezi, yaşadığı iç göçler sonucunda hızlı bir nüfus artışıyla karşı karşıya kalmıştır (Kasarcı, 1996, s. 258-260). Yine 2008 yılında yayınlanan TÜİK verilerine göre Türkiye'de nüfusu en hızlı artan 3. şehir Hakkari olmuştur (Daka, 2010, s. 2). 1923-2019 arasında Türkiye'nin toplam nüfusu %501 artarken, Hakkari nüfusu ise %1045 oranında artış göstermiştir (Şahin, 2020, s. 2798).

Çizelge 3.3.1. Hakkari İli (1927-2021) Nüfus Gelişimi

Yıllar	Toplam nüfus	Kent	Köy	Kent%	Köy%
1927	25.016	0	0	0.00	0.00
1940	36.446	3.699	32.742	10.15	89.85
1945	35.124	4.657	30.467	13.26	86.74
1950	44.207	6.191	38.016	14.00	86.00
1955	54.824	7.216	47.608	13.16	86.84
1960	67.766	9.956	57.810	14.69	85.31
1965	83.937	14.132	69.805	16.84	83.16
1970	102.312	20.794	81.518	20.32	79.68
1975	126.036	30.332	95.704	24.07	75.93
1980	155.463	44.118	111.345	28.38	71.62
1985	182.645	55.563	127.082	30.42	69.58
1990	172.479	71.099	101.380	41.22	58.78
2000	216.790	120.102	96.688	55.40	44.60

2009	256.761	141.632	115.129	55.17	44.83
2014	276.287	150.779	125.208	54.57	45.43
2016	267.813	146.538	121.275	54.72	45.28
2018	286.470	167.905	118.565	58.61	41.39
2020	280.514	166.101	114.413	59.22	40.88
2021	278.218	166.604	111.614	59.89	40.11
2022	275.333	167.671	107.662	60.89	39.11

Kaynak: (<http-5/> TÜİK, 2022).

3.4. Hakkari’de 1984 Sonrası Zorunlu Göç Süreci

Cumhuriyet tarihi boyunca Hakkari ilinden dışarıya yapılan göçler, birçok nedenden kaynaklanmıştır. Bunlar genellikle istihdam olanaklarının kısıtlı oluşu, eğitim faaliyetlerinin yetersizliği, sağlık hizmetlerinin sınırlı oluşu gibi sebepler olmuştur (Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı, 2015, s. 20). Ancak alışlagelmiş göç düzeninde ekonomik ve sosyal nedenler yüzünden yaşanan nüfus hareketliliğinin aksine, 1990’lara gelindiğinde göçlerin niteliğinde değişiklikler olmuştur. Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde gerçekleşen terör olayları ve ardından gelişen doğal afetler buralardaki nüfusun bölge içi ve bölgeler arası şekillerde yer değiştirmesine yol açmıştır (Kocaman, 2008, s. 1). Söz konusu yıllarda bölgede gerçekleşen terör olayları sonucu oluşan çatışma ve şiddet ortamı, kırsaldan kentlere yaşanan göçleri arttırmıştır. Tüm bu durumlara ek olarak devlet tarafından güvenlik gerekçesi altında kırsaldaki yüzlerce köy ve mezranın boşaltılması, göçlerde büyük bir artışa yol açmıştır (Yıldız ve Alaaddinoğlu, 2011, s. 441). Devletin yeterince var olamadığı Hakkari’de de meydana gelen bu terör olayları, kitlesel boyutta göçlere yol açmıştır (Ertuş, 2019, s. 93). Bu durum, Türkiye’nin genel göç verilerine göre Doğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan Hakkari, en çok göç veren illerden biri iken, 1990’larda yaşanan zorunlu göç sonucu göç edenlerin için bir varış noktası olmuştur. (Yıldız ve Alaaddinoğlu, 2011, s. 441).

Doğu ve Güneydoğu’da yapılan köy boşaltmalarında kişilerin çoğu, ani ve hazırlık göç ettiklerinden dolayı uzak yerler yerine ulaşması daha kolay olan yakın kentlere gitmeyi seçmişlerdir. Zira insanlar, sahip oldukları becerilere benzer olarak gördükleri yakın yerlere taşınmaya daima daha yatkın olmuşlardır (Turton, 2006, s. 24). Bu nedenle Hakkari kentinin bulunduğu bölgede de kırsaldan gelen göçlerin yoğunluklu adresi Hakkari il, ilçe merkezleri ve Van olmuştur (Aker, 2008, s. 240). Binlerce insanın akın etmesiyle Hakkari’nin kendi nüfusundan daha fazla göç aldığı, hatta Merkez ve Yüksekova’ya gelen kişi sayısının 100 bine yakın olduğu belirtilmiştir (Tekin, 2011, s. 93) Bu durum Hakkari’de zorunlu göçün yaşanmasından önce 30.000 olan nüfusunun, göçle gelen kitlelerden sonra 80.000’i bulmasından da anlaşılmıştır (Aker, 2008, s. 240). Gerçekleşen nüfus artışı ile Hakkari, 1990 yılından önceleri en az nüfuslu iller arasında yer alırken; bu yıldan sonra en az nüfuslu iller statüsünün dışına çıkmıştır (Kocaman, 2008, s. 8).

Her örnekte görüldüğü üzere, Hakkari de aldığı bu göçlerle beraber birçok sorunla karşı karşıya kalmıştır (Yıldız ve Alaaddinoğlu, 2011, s. 441). Bu sorunlar, dönemin şartları içerisinde kentin üzerinde büyük bir yük oluşturmuştur. Yaşanan yoğun nüfus artışıyla birçok alanda yetersizlikler ortaya çıkmıştır. Kentin yaşadığı problemler ve gelen kitlenin karşılaştığı sorunlar göç sonrası süreci her iki kutup için de ağırlaştırmıştır.

3.4.1. Hakkari İl Merkezinde Zorunlu Göçün Yarattığı Sorunlar

Hakkari, geçmişten bu yana ekonomik ve sosyal göstergeler bakımından en altlarda yer alan kentlerden biri olmuştur. Hem ulaşım ve erişim imkânlarının kısıtlı olması hem de siyasal ve tarihsel anlamda sahip olduğu yapı, kentin pek çok hususta problem yaşamasına neden olmuştur (Tatlilioğlu, 2020, s. 63-64). Yakın tarihte ise terör sebebiyle devletin güvenlik amaçlı yaptığı köy boşaltmaları sonucu bir göç hareketliliği gerçekleşmiştir (Ertuş, 2020, s. 91). Bu göçlere yol açan temel faktör, terörden kaynaklı gerçekleştirilen politikalar ve köy boşaltmalarıdır.

Terörle mücadele çerçevesinde başlatılan operasyonlar, kırsalda yaşamın zorlaşmasına yol açmıştır. Özellikle bu süreçte PKK ve güvenlik güçleri tarafından çeşitli sorunlarla karşılaşılması, kırsal nüfus için göçle sonuçlanacak bir sürecin önünü açmıştır. Nitekim devlet ile PKK arasındaki çatışmalar, zaten kalkınmamış olan bölgeye tam manasıyla darbe vurmuştur (Yıldırım, 2014, s. 26). Hakkari’de bu durumun yaşandığı illerden biri olmuştur. Kırsalda yaşayanlar, çatışmalardan veya devletin köyleri boşaltma kararından dolayı Hakkari kent merkezine doğru göç etmişlerdir. Gelen büyük çaplı göçler, kentte birçok sorunun oluşmasına sebep olmuştur. Söz konusu durum zaten yoksul olan şehrin sefalet içinde kalmasına yol açmıştır. Yaşanan göçle beraber yoksulluğun getirdiği suç ve şiddet de şehrin sorunlarını arttırmıştır. Zorunlu göçün yaşandığı bölgelerde yerleşim birimlerinin pek çoğunda benzer süreçler yaşanırken, özellikle Hakkari gibi küçük şehirlerde meydana gelen tablo daha da olumsuz bir manzara oluşturmuştur (Tatlilioğlu, 2020, s. 63-64).

Hakkari’nin köylerinden şehir merkezine ani ve hazırlık şekilde kitlesel göçler yaşanmıştır (Ertuş, 2019, s. 91). Bu göçler özellikle il merkezine ve ilçelere yapılmıştır (Tatlilioğlu, 2020, s. 63-64). 1990 yılında Hakkari’nin ilçeler ve köylerle beraber toplam nüfusu 172.478 iken, 2000 yılında 236.581 gibi bir sayıya ulaşmıştır. Aynı zamanda kent ve kır nüfusu arasındaki dağılımda gözle görülür bir değişme meydana gelmiştir (Bkz. Çizelge 3.3.1.). Bu veriler Hakkari’de kırsaldan kente gerçekleşen zorunlu göçlerin sayısal verilerini de ortaya koymuştur. Merkez ilçe olan Hakkari’nin ve Yüksekova ilçesinin zorunlu göçün gerçekleştiği yıllarda aldıkları göç sayıları aşağıdaki tablodan da görülebilmektedir.

Çizelge 3.4.1. Hakkari Kent Merkezinin Nüfus Sayılarında Yıllar İçerisinde Gerçekleşen Değişim (1985-2000)

Yıllar	1985	1990	1997	2000
Hakkari	20.754	30.407	57.077	58.145
Yüksekova	16.334	28.486	54.739	59.662

Kaynak: (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s.29)

Hakkari'ye gelen binlerce insanın dışında ilden ayrılarak Van gibi kentlere giden kişilerin sayısı da oldukça fazladır. Söz konusu durum Van gibi bir şehirde göç sonrası kurulan ve sadece Hakkari'den gelen kişilerin yaşadığı mahallelerden de anlaşılmaktadır (Tiren, 2012, s. 118). Bu durum, gerçekleşen göçlerin birçoğunun il dışına da yapıldığını göstermektedir.

1990'larda yaşanan göçler, Hakkari'de birçok problemin doğmasına sebep olmuştur (Kaya, 2015, s. 84). Göçler şehirde alt yapı (su, elektrik, kanalizasyon, vb.), üst yapı (eğitim, sağlık, trafik vb.) gibi birçok sorun meydana getirmiştir (Ertuş, 2019, s. 97). Bu artış, kentte büyük bir nüfus yoğunluğu oluşturmuştur. Göçle gelenler, kentte yeni mahallelerin kurulmasına yol açmıştır (Aker, 2008, s. 240). Nitekim göçlerin yapıldığı dönem kent, küçük çapta bir yerleşim yeri olduğundan, gelen kitle yeni mahalleler kurmuşlardır. Buralarda derme çatma yapılan evlerde, sağlıklı bir yaşam sürmüşlerdir. Zira beslenme ve barınma konusunda büyük problemler yaşamışlardır (Tatlılıoğlu, 2020, s. 63-64).

Hakkari hakkında yazılmış yazıların birinde Hakkari şu şekilde anlatılmıştır. Edgü'ye göre (2017):

“Kente vardım.

Kent denilen yer büyükçe bir köy.

Kenti ortadan bir yol bölüyor ikiye.

Toprak bir yol. Yağmurlar başladığından diz boyu çamur bir yol.

Yolun sonunda dikenli teller: Mahfel.

Onun gerisinde, iki katlı, garip mimarisi olan bir yapı.

Sordum, söylediler: Valinin evi.

İkisinin ortasında tek katlı bir okul ile iki katlı hükümet konağı.” (s. 25)

Zorunlu şekilde göç eden kişiler, refahtan çok sığınak aradıklarından gidilen yerin ekonomik şartlarına odaklanmazlar. Bu nedenle geldikleri yerler yoksul bölge ve kentler olduğunda iş bulma konusu oldukça büyük bir problem olmaktadır. Ayrıca göçle gelenlerden dolayı yerli nüfusun çalıştıkları işlerde de ücret düşüşü neredeyse kaçınılmazdır. (Dadush and Niebuhr, 216, s. 1). Bu

yüzden Hakkari’de, gelen göç kitlesinden sonra işsizlik oranları büyük oranlarda artış göstermiştir. Zorunlu göçün yaşandığı Hakkari ve çevre kentlerde var olan işsiz sınıfına katılan binlerce kişinin yarattığı oransal farklılık aşağıdaki çizelgede görülmektedir.

Çizelge 3.4.2. Yerinden Edilmeden Kaynaklı İşsizlik Oranlarında Yaşanan Değişim (1985-2000)

Yıllar	1985	1990	2000
Hakkari	10.3	15.9	31.0
Van	19.1	25.2	32.2
Şanlıurfa	15.0	17.6	30.0
Batman	27.7	24.8	36.8
Diyarbakır	18.1	26.5	30.3

Kaynak: (Yüceşahin ve Özgür, 2006, s. 30)

Hakkari, zorunlu göç sürecine dek Türkiye’nin en büyük küçükbaş hayvan potansiyeline sahipti (Kaya, 2015, s. 84). Çatışmalardan kaynaklı yasaklanan otlak arazilerin kullanılamaması, üretim ve tüketim ilişkisinin bozulmasına ve kültürel değişimin meydana gelmesine yol açmıştır (Yılmaz, 2017, s. 98). Diğer yandan, boşaltılan köylerde yapılan tarımsal ve hayvansal üretim durduğu için, buradan merkez ve ilçelere olan ticaret de hasar almıştır. Aynanın diğer tarafından bakıldığında ise bu köylerden çıkan kişiler yerleştikleri ilçe ve kentlerde üretici sınıftan tüketici konumuna geçmişlerdir (Hacaloğlu, 1997, s. 32).

Hakkari’de göçten önce en fazla yapılan iş hayvancılık iken, kent hayvansal gıda konusunda bir problem yaşamamıştır. Ancak göç sonrası hayvancılığın bitme durumuna geldiği, hayvan ve hayvansal gıdaların dışardan ithal edilerek karşılanmaya çalışıldığı belirtilmiştir. Bu duruma etki eden faktörlerden biri Koruculuk uygulamasıdır. Koruculuk yapmak istemeyenlerin köylerini terk etmek zorunda kalması ve köyde kalanların koruculuk yapması sonucunda devletten belirli bir maaş alması, köylüleri üretim yapmaktan uzaklaştırmıştır (Aker, 2008, s. 244). Üretim konusu dışında ortaya çıkan önemli

sorunlardan biri, kentte oluşan kümelenmeler ve kültürel ayrışmalar olarak belirlenmiştir.

Göç sonrası sosyal sorunların görülmesi, kaçınılmaz bir hale gelmektedir. Göçle gelenler ve yerli halk arasında kültürel uyumsuzluklar sıklıkla görülmektedir. Bu durum, göçle gelenlerin dışlanması ve ötekileştirilmesi gibi ileri davranış boyutlarına ulaşabilmektedir. Ötekileştirme durumuna maruz kalan kitleler bu yaklaşımdan dolayı kendisiyle aynı kaderi paylaşan kişilerle hemşehrilik, akrabalık vb. ilişkiler çerçevesinde bir kabilecilik anlayışı geliştirmektedir. Bu anlayışın kent bazında getirdiği sonuç ise kümelenmeler olmaktadır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011, s. 441).

Gelen büyük sayıda insan kentlerde yeterli konut sayısı olmadığı zaman veya bir dışlanma etkenine maruz kaldığında kümeleşerek gecekondu yapılar yaratmaya başlamaktadırlar. Gecekondu yapıların bir arada kurulması sonucu kentin genel görüntüsü içinde bir çarpıklık meydana gelmektedir (Koçak ve Terzi, 2012, s. 168-179).

Hakkari’de de gelen kitle konut problemi ile uzun süre baş etmek durumunda kalmıştır. Ancak zaman içinde kazandıkları ile satın aldıkları arazilere küçük toprak evler yaparak konut sorunlarına çözüm üretmişlerdir. Derinlemesine görüşmelerde katılımcı ifadelerinden anlaşıldığı üzere, ne gecekondu ne de kaçak yapı yapılmıştır. Zira geldikleri vakit kent merkezindeki tüm araziler, belli şahıslara aitti. Bu kişilerden satın alarak konut yapmışlardır.

Göçün diğer açıdan bir zararı ise kırsalın alışılmış anlayışının kent ortamında yaşatılması şeklinde ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, 2017, s. 98). Aynı bölgeden göç edenler geldikleri yerlerde aynı bölgeye yerleşerek kentte, kendi bünyesinde kapalı bir kültür oluşturmaktadır. Yerleşilen mahalle veya semt, terk ettikleri yerlerin küçük bir modeli haline gelmektedir. Kente gelen her göç mağduru; kimlik desenine uyan bir mahalleye, bölgeye yerleşmektedir. Kentteki ilk yerleşme ve bir işe başlama, göç mağdurlarının çoğu için akrabalığa, kökene, geldiği yere dayalı kurulan ilişkiler neticesinde olmaktadır (Kaştan, 2016, s. 698). Bu hususta Hakkari’de benzer deneyimler yaşanmıştır. Göç edenler, genellikle aynı bölge ve mahallelere yerleşmişlerdir. Buralarda kentin diğer bölgelerinden

farklı bir kültür yaşatılmaktadır. Kültürün yanında bu mahallelerde diğer bölgelere nazaran kırsallık ve yoksulluk görülmektedir.

Göçlerin varış noktalarında ortaya çıkan yoksulluk hali, özellikle Van ve Hakkari gibi kentlerde göçler sonucu kurulmuş mahallelerde kendini göstermektedir (Tekin, 2011, s. 97). Kentin nüfus dağılımına baktığımızda göçle gelenler yoğunluklu olarak, Merzan, Bağlar, Biçer ve Keklikpınar mahallelerinde bulunmaktadır. Bu mahallelerde kırsal özellikler yoğun şekilde görülmektedir (Sadıkoğlu, 2021, s. 142).

Kitlesel boyutlarda yaşanan göç kolektif bir hafızanın oluşmasına sebep olmuştur. Kırsalda yoğunluklu olarak akrabalık ve aşiret ideolojisi anlayışında yaşamış olan insanlar, kentin modern kurum ve değerleri içinde sahip oldukları sosyal sermayelerini kaybetmişlerdir. Akrabalık gibi sıkı dayanışma ve birlikteliğe bağlı, kendine özgü aşiret gibi bir hiyerarşi sistemine sahip geleneksel yapıları ve değerleri; modern şehir yapısında sert ideolojilerin saldırısı altında kalmıştır (Tekin, 2011, s. 97).

Kırsaldaki aşiret ve ağalık yapısı, kentte bazı durumlarda kendini belirgin olarak hissettirmektedir. Bunlar düğün, taziye, kavga, bayramlaşma gibi toplu şekilde gerçekleştirilen faaliyetlerdir (Yılmaz, 2017, s. 98). Aşiret ve ağalık anlayışının göç sonrası zayıfladığı ancak tam anlamıyla yok olduğu söylenemez. Nitekim Hakkari’de bu anlayış özellikle gelenek ve göreneklerde kendini belirgin olarak göstermektedir.

Zorunlu göçün sonuçlarından biri de göç eden kişilerin vardıkları yerlerde kamu bütçesine baskı oluşturmalarıdır. Nitekim yerleşilen yerlerde mevcut hizmetlerin yetersiz kalmasına yol açmaktadır. Özellikle alt yapı ve kamu hizmetleri alanında oluşan ihtiyaç kamu harcamalarına büyük bir yük oluşturur. (Dadush and Niebuhr, 216, s. 1). Zira göçle birlikte büyüyen yerlerde kentleşme artar. Bu da alt yapı için talep yaratır (Liu and Zhang, 2020).

Hakkari’de de meydana gelen sorunlardan biri alt yapı problemi olarak belirtilmiştir. Var olan su kaynağının halk tarafından kaçak şekillerde kullanımı ve bunun faturalandırılmaması, belediye açısından su temini konusunda sorun

oluşturmuştur. Ayrıca göç sonrası kurulan mahallelere hizmetlerin gitmesi konusu da oldukça büyük problem yaratmıştır. Yine bir başka sorun olarak kanalizasyon sisteminin 30.000 kişiye uygun yapılmasından dolayı, 80.000'e yükselen nüfus karşısında ihtiyacı karşılamakta yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Artan nüfusun yarattığı çöp problemi konusunda kamu hizmetlerinin yetersizleşmesi de diğer sorunlar olarak gösterilmiştir (Aker, 2008, s. 241). Bu da yatırımları azaltarak gelişime zarar vermiştir. (Dadush and Niebuhr, 216, s. 1).

Hakkari'de, alt yapı güçlükleri ile baş edilmekte fazlasıyla zorluk çekilmiştir. Söz konusu dönem asfalt yolun yok denecek kadar az olduğu ve il merkezinde, ana yollar üzerinde büyük baş hayvan görüntülerine sıklıkla rastlanılmıştır. Hatta kentte bu durumun normal olarak karşılanacak durumlara geldiği belirtilmiştir. Bu görüntülere neden olan hayvanların göçle gelenlerle beraber ortaya çıktıkları, göç edildiği vakit bir güvence niteliğinde yanlarında getirdikleri ifade edilmiştir (Aker, 2008, s. 241).

Kır ve kent yaşayış tarzının kendilerine has anlayışları, kent ortamında karşı karşıya gelmektedir. Bundan dolayı kentteki ve kırsaldaki kültür farklılıkları nedeniyle kültür çatışması ortaya çıkmaktadır. Bu kültür çatışması genellikle yerlilik ve köylülük şeklinde konuşma ve sohbet kültüründe kendini göstermektedir (Ertuş, 2019, s. 91). Bu anlayışın oluşmasındaki etken kırsaldan gelenlerin kentlileşmede başarısız olmasıdır (Kaya, 2015, s. 84). Kırdan gelenlerin belli bir kentlileşme süreci olmaktadır. Bu kentlileşme uzun bir süreç olmakla beraber kendiliğinden de oluşamamaktadır (Kaştan, 2016, s. 700). Zira kente göç edenler kırsaldaki gibi, çoğunlukla kalabalık aileler halinde yaşamaktadırlar (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1606). Derme çatma baraka ve toprak evlerde yaşayan kitleler, kentin uç noktalarında konumlandıkları ve bundan ötürü kent kültürünü benimseyemedikleri için kentlileşmede de sorun yaşamaktadırlar (Kaya, 2015, s. 84).

Kente gelenler, kentte kırdaki üretim geleneklerini (hayvan beslemek, tandır ekmeği ve küçük tarlacıklar) sürdürmektedir. Bu durum kent ve kır kültürünün çatışma yaşamasına sebep olmaktadır (Kaştan, 2016, s. 698). Göç edenlerin sahip oldukları bu anlayış ve toplu yaşam kültürü kentlileşmeleri

önünde engel oluşturmaktadır. Nitekim kent toplumunun kullandığı köylülük kavramı da mekândan bağımsız bir şekilde kişinin zihniyeti anlamında kullanılmaktadır (Ertuş, 2019, s. 103). Bunlardan kaynaklı kırsaldan gelen insanların yaşadığı adaptasyon ve kentlileşme sorunları, Hakkari'nin gelişimine zarar vermiş ve geri kalmasına yol açmaktadır (Kaya, 2015, s. 84).

Göç edenlerle birlikte ortaya çıkan diğer durumlar ise; sosyal olarak marjinalleşme, okul ve derslik yetersizliği, örgütsel suçlarda artış, sokak çocuklarında yaşanan artış, kayıt dışı istihdam, sağlıksız bir çevre ve kadın problemleri vb. şekilde sıralanmaktadır (Kaştan, 2016, s. 700).

Ekonomik ve kültürel bütünleşme, siyasal olarak üst yapıya da etki etmekte ve yerli toplumun siyasal davranış ve algılarını çeşitli yollarla biçimlendirmektedir. Kente ve ülke dışına yaşanan göçlerle oluşan toplumsal, ekonomik, demografik değişme süreçleri; doğrudan veya dolaylı şekillerde siyasal değişimi gerçekleştirmektedir (Koçal, 2015, s. 229-237). Buna örnek olarak Ankara ve İstanbul gibi büyük kentlerin kırsaldan aldıkları göçler ile zamanla siyaset anlamında muhafazakar bir seçmen kitlesine sahip olması gösterilebilir (Kaştan, 2016, s. 700). Sonuç olarak politik alan da sosyo-ekonomik alt-yapıda gerçekleşen değişimlere bağımlı şekilde biçimlenip dönüşmektedir (Koçal, 2015, s. 229-237).

Bu dönüşüm Hakkari kenti için de geçerlidir. Zira göç öncesinde bölge halkı, siyasallaşma anlamında keskin bir taraf sahibi olmayan ve kendi geçim kaygısı içinde oldukları bir döngüde yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Ancak göç süreci ve sonrasında, yerinden edilmiş bu kişileri siyasallaşma açısından büyük bir değişim yaşamışlardır. Söz konusu duruma araştırma verilerinden elde edilen sonuçlar üzerinden ulaşılmıştır.

Yaşanan göçler kent için her zaman sorun niteliği göstermiş olsa da, bazı noktalarda olumsuzlukların içinde faydalı çıktılarının olduğu da inkar edilemez. Zorunlu göçün kent açısından sorunlar yaratması kadar faydalı çıktıları da olmuştur. Kente gelen insanlar ilk zamanlar ev ve küçük arsa alımlarıyla, küçük çapta ticari faaliyetlerle ekonomik yaşamda yer alırken; terzilik, tesisatçılık, şoförlük ve duvarcılık gibi alanlarda ustalaşmıştır. Bu sayede sektördeki

boşlukları doldurmuş ve belli bir rekabet ortamı yaratmış oldukları gözlemlenmiştir. Ayrıca terörden dolayı uğradıkları zararlar karşılığında aldıkları köy tazminatları da kentin ekonomisine sıcak paranın girmesini sağlamıştır (Ertuş, 2020, s. 105).

3.4.2. Hakkari İl Merkezine Zorunlu Göç ile Gelenlerin Yaşadığı Sorunlar

1980’lerde başlayıp hala devam eden göçlerin etkisi, günümüzde dahi devam etmektedir (Ceylan, 2012, s. 1-18). Hakkari’de zorunlu göç sürecine dahil olan kişilerin %90.83’lük kısmı hemşehrileri, köy halkı ve akrabalarıyla beraber bir bütün halinde göç etmişlerdir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 38). Topluluk halinde hareket eden bu kitleler, gittikleri yerlerde de, aynı mekânda barınma çabasına girmektedirler. Bundan kaynaklı kent merkezlerinden uzak alanlara evlerini yaparak barınma problemlerini çözmeye çalışmışlardır. Sonuç olarak Hakkari il merkezinde göç sonrası yeni mahalleler oluştuğu belirlenmiştir. Bunlar; Bağlar, Yeni Mahalle, Biçer, Keklikpınar gibi mahalleler gelen göçler neticesinde ortaya çıkmıştır (Aker, 2008, s. 240).

Hakkari’de yerinden olmuş halkın yığma tarzı konutlar olarak inşa ettiği bu evler, 2005’te meydana gelen depremde zarar görmüştür. Devlet deprem sonrası mağduriyetleri gidermek için yıkılan konutların yerine afet konutları yaptırıp halka taksitle ödemeler karşılığında dağıtmıştır. Fakat söz konusu dönemde, hem göç sonrası ekonomik olarak toparlanamamış hem de depremde olan göç mağdurlarının taksitleri ödemekte de güçlük çektikleri ifade edilmiştir (Aker, 2008, s. 241).

Göç öncesi ve sonrası süreçte yerinden edilenler büyük oranda zararlar ve kayıplar yaşamıştır. Hakkari’de göç süreci bakımından yaşanan kayıp ve zarar %90 civarında olmuştur (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 39). Köylerinden birtakım eşya ve yiyecek getirebilenler, bunları ilk zamanlar kullanarak geçinmeye çalışmışlardır. Getirdikleri eşyaları satarak kendilerine bir baraka edinme yoluna gitmişlerdir. Söz konusu kişiler zorunlu göç olayından önceki süreçte; yalnızca çay, şeker, tuz gibi köylerde üretme imkânları olmayan ürünleri almak ve ellerindeki hayvansal ürünleri satmak için kent merkezine gelmekteydi.

Göç sonrasında ise tamamıyla tüketici bir konuma geçerek, yoksulluk kısılacında bir hayat yaşamak durumunda kalmışlardır (Aker, 2008, s. 240). Bunlar dışında hazırlıksız ve ani bir şekilde köylerinden ayrılan, hiçbir eşya veya mal varlığını getiremeyen mağdurların sayısı da oldukça yüksektir. Bu kişiler hazırlıksız geldiklerinden dolayı, diğer göç edenlere göre daha ağır şartlarda yaşamak zorunda kalmışlardır.

Hakkari'ye göç eden kırsal nüfus, köylerde yaşadıkları süre boyunca eğitim konusunda yalnızca ilköğretim eğitimi alabilmişlerdir. Buna rağmen kırsalda bulundukları sürece yetersiz olan eğitim şartlarından dolayı şikâyetçi olmadıkları belirtilmiştir. Fakat geldikleri şehir merkezinde eğitime yönelik ihtiyaç ve beklentiler artmıştır (Aker, 2008, s. 241).

Yerinden olmuş kişilerin, kent ortamında uygun eğitim niteliklerine sahip olmamaları iş bulma konusunda ve sosyal ilişkilerinde sorun teşkil etmektedir (Hünee, 2006, s. 108). Ekonomik koşulların düşük olması ve kültür farklılıklarından dolayı çocuklar da eğitim olanaklarından faydalanmakta sorun yaşamaktadırlar (Başel, 2007, s. 539). Bu duruma kişilerin ekonomik sorunları kadar, Hakkari'nin kent olarak eğitim konusunda yaşadığı problemler de etki etmektedir.

Hakkari, eğitim konusunda büyük problemler yaşamaktadır. Bu duruma öğretmen ihtiyacı ve var olan öğretmenlerin kısa sürede şehirden ayrılmaları, kırsaldan gelen kitlenin Türkçeyi çok fazla bilmemesi örnek olarak gösterilebilir (Aker, 2008, s. 242). Bu yetersizlikler kırsaldan gelen çocukların eğitim olanağına erişiminde engel oluşturmaktadır (Hünee, 2006, s. 108). Bu ihtiyaçların giderilememesi, kırsala oranla kentte daha büyük bir sorun niteliği taşımaktadır (Aker, 2008, s. 241).

Kırdan kente göç eden kişiler mevcut eğitim seviyeleri düşük olduğundan ötürü, nitelikli iş gücü ve uzmanlaşma aranılan işlerde yer alamamaktadır. Bu da yüksek gelir sahibi olmalarını engellemektedir. Gelenlerin kentte umduğu refahı bulamaması ve bundan dolayı yaşadığı yoksulluk, kente uyum sağlamasını da güçleştirmektedir. Zira beklenen sosyal ve ekonomik fayda elde edilememektedir (Sevinç vd., 2018, s. 78).

Göç edenlerin karşılaştığı ekonomik sorunlar bazı olumsuz çıktıları doğurmuştur. Bu negatif çıktılarından biri de küçük yaşta çocukların çalışmak zorunda kalması olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayakkabı boyacılığı, sigara satışı, küçük parça şeyler satmak gibi farklı şekillerde çocukları çalışma hayatında görmek mümkündür (Aker, 2008, s. 243-244).

Yaşanılan yoksulluk, tüm aile bireylerinin çalışmak zorunda kalmasına sebep olmaktadır. Zira büyük şehirlerde çocuk yaşta işçilerin (mendil satan, cam silen vb.) görülmesinde bu durum etkilidir (Sevinç vd., 2018, s. 78).

Hakkari’de mevcut iş piyasasında fazla seçenek ve olanağın bulunmamasından dolayı, gelen kitle ile birlikte halkın toplamda %70-80’inin işsiz olduğu belirtilmektedir (Aker, 2008, s. 243-244) Kent yoksulları, yaşadıkları işsizlik ve istihdam yetersizliği nedeniyle enformel iş piyasasına yönelmektedirler (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1356). Zira istihdam olanaklarının zayıf olduğu kentte marjinal sektörün rağbet görmesi kaçınılmazdır. Bu yüzden göç edenler arasından işsiz olanların bazıları seyyar satıcılık, hamallık gibi geçici işlerle geçimini sağlamaya çalışmaktadırlar (Hacaloğlu, 1997, s. 29-32).

Hakkari’de bölge halkının en önemli kazanç kapısı haline gelmiş olan sınır kapıları, geçim konusunda birçok kişi için fayda sağlamaktadır. Ancak devletin göç edilen yıllarda güvenlik kontrollerinde ek tedbirler getirmesi, halkın bu alanda geçinmesini engellemektedir. Bölgedeki ticaretin yoğunluklu olarak sınır kapılarından getirilen ürünlerle yapılması durumun yarattığı olumsuzluğun boyutunu tırmandırmaktadır (Ertuş, 2019, s. 105).

Kültürel değişimin merkezinde insan vardır. Toplumsal ve kültürel değişim, bireyin yaşantısındaki kültürel değişikliklerle orantılı şekilde gerçekleşmektedir (Yılmaz, 2017, s. 58). Kişi yerleştiği yerdeki değer ve anlamları reddederek barınamaz. Yahut kendi değerlerini kabul ettirmesi pek olası değildir. Bu durumda değer ve anlam dünyalarının ikisini harmanlayarak (Yılmaz, 2019, s. 1711-1715) bir değişim ve dönüşüm geçirmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015: 10). Bu kültürel etkileşimde sorunlar olduğu zaman dışlanma ve asimilasyon, sorun çıkmadığı durumda ise uyum ve çoklu kültürleşme meydana gelmektedir (Tümtaş ve Ergun, 2016, s. 1352).

Hakkari'ye göç eden kitleler kır ve kent kültürü arasındaki farklılıkları bariz bir şekilde yaşamışlardır. Yıllar içerisinde kent ve kır anlayışını harmanlayarak kimi yerde kendilerinden, kimi noktada kent kültüründen kırparak bir kültür oluşturmuşlardır.

Hakkari'de kitlesel göçlerde karşılaşılan kolektif hazıfa ve siyasal dönüşüm, kent bazında etkili olduğu kadar kişilerin hayatında da büyük değişimlere neden olmuşlardır. Hakkari'de kırsal alanlarda kendi kendilerine yetecek düzeyde üretim yapıp geçinen insanlar, göçler sonucunda yaşadıkları yoksulluk ve olanaksızlıklar içinde geçirdikleri travmalar sonucunda kolektif bir politik kimlik edinmişlerdir. Göç öncesinde siyasal konularla ilgisi olmayan bu insanlar geçirdikleri zorlu süreç sonrasında yoğun bir siyasallaşma süreci yaşamışlardır (Tekin, 2011, s. 98). Nitekim örnek olarak göstermek gerekirse, düğünlerinde klasik şarkılar eşliğinde yapılan halaylar göç sonrası yerini siyasi şarkılara bırakmıştır (Ertuş, 2019, s. 106).

Kişilerin göç süreci sonrasında yıllarca yerleşim yerine gidememekten dolayı yaşadıkları zarar, %55.00 oranındadır (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 41). Yurtlarına geri dönme eğilimi gösterenlerin, çeşitli sebepler doğrultusunda köylerini boşaltmak durumunda kalanlar olduğu söylenebilir. Terörden kaynaklı kaldığı yeri terk etmek zorunda kalan kişiler ekonomik nedenlerle göç edenlere nazaran daha fazla geri dönme eğilimi içerisinde olmaktadır (Dpt, 2001, s. 32). Nitekim zorunlu göç olayı da isteğe bağlı bir durum olmaksızın tamamıyla zorla göç ettirilme veya zorunda kalarak yapılmaktadır (Ceylan, 2012, s. 1-18). Geri dönme isteği, kişilerin zorunlu olarak yurtlarını terk etmelerinden ve gittikleri yerlerde birçok sorunla karşılaşmalarından kaynaklanmaktadır. Kırsalda kendi geçimini sağlayabilen kişiler kent ortamında barınma ve beslenme gibi temel ihtiyaçlardan mahrum kalmışlardır.

Göç mağdurlarından bazıları köylerine geri dönmek istese de genellikle halen can güvenliği açısından tehlike arz eden bölgeler oldukları için, güvenlik güçleri tarafından engellenmektedir (Tmmob, 2003, s. 568).

Yerinden olanlarda, çoğunlukla travma durumları oluşmaktadır. Travma yerinden edilmiş kişilerden, %57.50'lik bir kesimi etkilemiştir. Travmaya,

kişilerin uzun süre yerleşim alanına gidememesi, huzursuz hissetme, geçmişini endişe ve korkuyla hatırlaması, tanık olduğu kötü muameleler, ailenin göç sürecinde ve sonrasında parçalanması gibi durumların etki ettiği görülmüştür (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 49). Zorunlu göçler sonrası hükümetin sosyal devlet kimliğini yeterli ölçüde göstermemesi de bu sonuçları daha da ağırlaştırmıştır (Ertuş, 2020, s. 97).

Hakkari’de göçe katılanların %70.00’i, geçmişte korkuya ve endişeye yönelik anılar edindikleri belirtilmektedir (Göç Platformu ve Göç-Der, 2011, s. 48). Hatta günümüzde bile bölgede terörden ve devletin yoğun kontrollerinden kaynaklı güvenlik sorunlarının varlığı, Hakkari açısından olumsuz bir hava yaratmakta ve normal bir hayat sürmelerini zorlaştırmaktadır (Aker, 2008, s. 241-242).

Zorunlu göç sonucu gelen kitlenin, anadili konusunda yaşadığı problemler de hayatlarını önemli ölçüde zorlaştırmıştır. Kırsalda Kürtçe dışında bir dil konuşmayan ve eğitim olanağı olmadığı için, bilhassa devlet kurumlarında olmak üzere pek çok yerde bunun sıkıntısını yaşamışlardır. Okuma- yazması olmayan kitle, dil öğrenebilecekleri bir fırsat da sunulmadığından sağlık gibi en temel ihtiyaçlarını bile giderirken güçlüklerle karşılaşmışlardır (Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi, 2011, s. 14).

Zorunlu yapılan göç olayında en fazla göze çarpan sonuçlar olumsuz olanlardır. Fakat bu durumun bazı pozitif çıktıları da söz konusudur. Bu duruma çocukların eğitim konusunda kent merkezinde daha çok olanak bulması, sağlık sektöründe köy hayatına nazaran kentin daha iyi standartlar barındırması örnek olarak gösterilebilir. Zira zorunlu göç olayının gerçekleştiği dönemlerde Hakkari kent merkezinde dahi eğitim ve sağlık konusu yetersiz iken, kırsalda bu olanaklara erişim daha da olanaksızdı (Sadıkoğlu ve Doğan, 2020, s. 456). Sağlık ve eğitim durumu açısından ise kırsal ile kıyaslandığında ekonomik ve sosyal alanda yaşanan çöküşün yaşanmadığı belirlenmiştir (Kurban ve Yeğen, 2012, s. 95-99).

4. ARAŞTIRMANIN VERİLERİ VE BULGULARI

Araştırmada elde edilen veriler ışığında yaşanmış olan zorunlu göçten dolayı Hakkari il merkezinde meydana gelen sosyo-ekonomik değişimler, katılımcıların ifadelerinin benzerliğinden yola çıkılarak belirlenmiştir. Söz konusu ifadelerde kişilerin Türkçeyi bilmemesinden ötürü araştırmacı tarafından katılımcıların verdikleri Kürtçe beyanlar, Türkçe olarak yazıya dökülmüştür.

Araştırmadaki örneklem içinde yer alan katılımcıların cinsiyet açısından dağılımı:

Tablo:1 Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Cinsiyet Olarak Dağılımı:

Cinsiyet	Sayı	Yüzde
Kadın	20	%66,7
Erkek	10	%33,3

Zorunlu göç olayından bugüne dek 30 yılı aşkın sürenin geçmiş olmasından dolayı, araştırmada katılımcıların duruma hâkimiyetleri göz önünde bulundurularak 40 yaş ve üstü kişiler örneklem içine alınmıştır.

Tablo: 2 Araştırmada Yer Alan Katılımcıların Yaş Aralıklarına Göre Dağılımı:

Yaş Aralıkları	40-50 yaş	50-60 yaş	60-70 yaş	70-üstü
Kadın	6 kişi	6 kişi	3 kişi	5 kişi
Erkek	2 kişi	2 kişi	3 kişi	3 kişi

4.1. Hakkari’de Zorunlu Göç Sonrası Ortaya Çıkan Sosyal Sorunlar

Göç olayında ortaya çıkan önemli sorunlardan biri, yerleştikleri bölgede kurulan insani ilişkilerdir. Bu konuda yer değiştiren kişilerin var olan anlam ve değer yargıları etkili olmaktadır (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Zira kişilerin yer değiştirmesi, sahip oldukları davranışlarını değiştirmekten daha kısa

sürmektedir. Bundan dolayı uzun süre anlam ve değer dünyalarını geldikleri yerlerde sürdürme eğilimi görülmektedir. Ancak eski hayat tarzını devam ettirme çabası da, ister istemez kültürel ayrışmaları ortaya çıkarmaktadır (Tamer ve Birvural, 2018, s. 12-19). Bunun sonucunda meydana gelen uyum problemleri adaptasyon sürecini hem uzatmakta hem de zorlaştırmaktadır (Özdemir, 2012, s. 1-18).

Araştırma katılımcılara **“Köy hayatınıza göre hayatınızda değişen durumlar nelerdi?”** sorusu yönlendirilmiş, ardından bir dipnot olarak kültürel ve sosyal açıdan uyum sürecinin nasıl geçtiği sorulmuştur.

Gerçekleştirilen görüşmelerden, hepsinin uyum konusunda sıkıntılar yaşadıkları belirlenmiştir. Kentteki insani ilişkilere, geleneklere, hayat tarzları gibi pek çok duruma alışma süreci oldukça uzun ve sorunlu geçmiştir. Bahsettiğimiz konuyla ilgili bazı görüşmeler şunlardır:

7 çocuk annesi 46 yaşındaki “Katılımcı 6”:

-Burada da etrafımızda tanıdıklarımız hatta akrabalarımız var ama köydeki gibi samimiyet yardımlaşma yok. Burada herkes kendi başınadır. Yine ilk zamanlar samimiyeti korumaya çalıştık fakat şehrin havasından mı değişti bilmiyorum ama içtenlik, yardımlaşma falan kalmadı.

7 çocuk annesi 82 yaşındaki “Katılımcı 15”:

-Köy hayatımız buradaki gibi değildi, oradayken insanlar birbirine değer verirdi. Burada paran varsa saygı görüyorsun. Köyde paranın önemi yoktu. Kağıt parçasını bir tek şehirde bir şeyler alacağımız zaman kullanırdık. Hatta çoğu kişi paranın muhteviyatından habersizdi. Köyde takas usulü iş yapardık. Kimin ne eksiği varsa diğeriyle takas ederdi. Hayvan çoktu. Burada etin tadını unuttuk. Köyde parayla alındığı için makarna değerliydi fakat et sıradandı. Burada et almak lüks kalıyor artık. Köyde baharlarda toplaşıp evlenecek olan gençlere toplu düğün yapar üç gün eğlence yapardık. Sık sık mevlit yapardık. Yemeklerde dualar okunurdu.

8 çocuk babası 66 yaşındaki “Katılımcı 19”:

-Köyde bizim parayla pek işimiz olmazdı. Biz köyde takas usulüyle alışveriş yapardık. Kimde ne çoksa onu verip karşılığında elinde olmayan gıdayı ya da başka bir ihtiyacı alırdı. Mesela koyun verip pirinç falan alırdık. Burada her şey parayla hallediliyor. Para olmayınca hiçbir şey alamıyorsunuz. Buranın halkı da çok iyi insanlar ve yardım konusunda fazlasıyla eli açıktır. Fakat köydeki insanlar kadar olamaz. Köyde hiçbir şeyi olmayan insanlara hep beraber destek olurduk. Kimse yoklukta kalmazdı. Aşımızı, tarlamızın mahsulünü paylaşırdık.

8 çocuk annesi 56 yaşındaki “Katılımcı 20”:

-Hakkari’deki ilk zamanlarımızda buradaki insanlar bizi düğünlerine çağırıyorlar. Biz de köydeki adetlerimizden farklı olmayacağını zannedip gitmiştik. Köyde düğünleri toplu yapardık. Evlenmek isteyen birkaç çiftin düğünü birlikte yapılırdı. Ve gelen kimseden bir şey beklenmezdi. Çünkü zaten birçok ailenin düğünü olduğundan herkesin bir yardımı olurdu. Eğlenirdik üç gün üç gece. Burada da öyle olacağını düşünüp düğüne gittik. Sonradan anladık ki düğüne davetli olan kişiler bir zarfın içine para koyup düğün sahibine vermeliymiş. Şaşırmıştık ama zamanla bu usule bizde alıştık ve kendi düğünlerimizde de yapmaya başladık. Halen de devam ediyoruz.

5 çocuk babası 55 yaşındaki “Katılımcı 25”:

-İlk geldiğimizde buradaki insanlara adetlerimiz değişik geliyordu. Onların adetleri de bize tuhaf geliyordu. Ama gel gör ki şu an köydeki hayatımızda yaptığımız çoğu şeyi burada yapmaz olduk. Köydeki çoğu âdetimiz burada kayboldu.

Dünyada içinde yaşadığımız çağın yoksulluk kavramı, karın tokluğundan ziyade marjinalleşme, sınıf altı betimlemeler ve sosyal dışlanma unsurlarıyla nitelenmektedir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 81). Bu durumdan yola çıkarak yapılmış olan bazı çalışmalarda göçle tanışmış olanlar arasında zorunlu yer değiştirenlerin, diğer nedenlerden göç edenlere nazaran daha çok mutsuz bir yaşam sürdükleri ortaya konmuştur (Berker, 2016, s. 688).

Araştırmada “**Şu an da nasıl bir hayatınız var?**” Sorusu yöneltilmiş ve altına dipnot olarak hayatlarından ne derece memnun oldukları sorusu sorulmuştur.

Katılımcılarla yapılan görüşmelerden edinilen bilgiler doğrultusunda, köy yaşamında refah içinde yaşamayıp kentte kendilerine iyi bir yaşam sağlayanların, kırsalda ekonomik olarak yüksek hayat şartlarına sahip olup kentte bu imtiyazı sağlamayanlara göre daha mutlu oldukları tespit edilmiştir. Bu durumu teyit eden bazı görüşmeler şunlardır:

5 çocuk babası 84 yaşındaki “Katılımcı 4”:

-Köyde her şeyimiz vardı. Bir sürü arazi ve hayvanımız vardı. Geçim konusunda hiçbir vakit sıkıntı çekmedim. Köyde ihtiyacı olana yardım ederken burada güç bela geçimimizi sağlar olduk. Buraya geldikten sonra ilk zamanlar iyi idare ettik hatta yakınlarıma yardımlar yaptım. Fakat sonraları her şey suyunu çekti. Durumumuz kötüleşti. Köyde gördüğüm itibarı burada görmedim. Köydeki rahat hayatımı burada hiçbir zaman bulamadım. Çocuklarıma bir mal mülk dahi bırakamayacağım.

7 çocuk annesi 48 yaşındaki “Katılımcı 5”:

-Burada da uzun süre hayvan besledik fakat köydeki kadar çok hayvanımız yoktu. Genelde yoğurt için inek besledim. Yine de köyü özlemiyorum. Buradaki hayatım oraya göre daha rahat.

7 çocuk annesi 70 yaşında “Katılımcı 11”:

-Köy hayatı güzeldi. Huzurumuz vardı. Temiz hava ve sürekli çalışmadan dolayı hastalık tanımazdık. Yaşlılarımız bile uzun süre yaşardı ve güç kuvvet olarak yerindeydiler. Oranın hiçbir şeyini buraya değişmem. Biz orada paşa gibi yaşardık burada ise yoksul gibi. Terör ve devletten yana başımız ağrımasaydı, hiçbir güç bizi buralara getiremezdi. Bizim gibi gelenlerin hemen hepsi hep aynı şeyi düşünür. Burada belki çok çalışmıyoruz ama evlerin içinde sorunlarla boğuşuyoruz. Geçim derdi, hastalıklar bizi bırakmıyor. Hep yarının kaygısı var içimizde. Çocuklarımız ne olacak diye düşünüyoruz. Köyde meslek sahibi olmasanız da tarlanızı eker yerdiniz. Burada okuyan bile iş bulamıyor. Ben

köydeyken insanlar dişim ağrıyor gibi durumlardan bahsettiği zaman şaşardım. Çünkü çok fazla denk gelmezdik. Hastalık nedir bilmezdik. Burada kimse kimsenin yüzüne bakmıyor. Köyde herkes kardeş gibiydi. Biri aç olsa yardım ederdik.

7 çocuk babası 79 yaşındaki “Katılımcı 12”:

-Valla ben köyde muhtardım. Orada her türlü bela gelip beni bulurdu. Köyün en zengini olduğum için de her şey beni bulurdu. Burada iken kendi halinde sıradan bir hayatım oldu. Köydeki gibi zengin değilim ama vukuatlar yaşamadım en azından.

8 çocuk babası 66 yaşındaki “Katılımcı 19”:

-Benim için kent hayatı köye göre yüz kat daha iyidir. Bizim aile olarak köyde hiçbir mal varlığımız yoktu. Sabahtan akşama bir öğün için didinip dururduk. Her gün yeniden aynı şekil yaşardık. Yani köy boşaltmaları olmasaydı da biz zaten gelirdik. Ailemiz büyüyordu. O yüzden şartlar daha da zorlaşıyordu. Bakmak zorunda olduğum küçük çocuklarım vardı. Buraya geldikten sonra önceleri hep kazma kürek ve araba boşaltma gibi işler yaptım daha sonra belediye işçi alımı yapıyordu. Orada işe girdim o günden beri çok şükür idare ettik. Çocuklarımı okuttum. Hiç geriye bakmadım. Bunların hiçbirini köy hayatında yapamazdım. İyi ki gelmişiz.

Göç konusu yaşandığı her yerde daima bir dışlanma yaratır (Yıldız ve Alaeddinoğlu, 2011, s. 441). Özellikle büyük kitlelere hazırlıksız olan kentlere yerleşen kişiler, mevcut nüfus içinde kimi zaman destek görseler de kimileri tarafından dışlanma gibi davranışlara maruz kalmışlardır. Üstelik bu tür yaklaşımda bulunanlar yine göç sonucu gelmiş olanlardır. Tek farkları zorla bir yer değişimi yaşamamış olan kişiler olmalarıdır. Kendileri gibi göçmen olan zorunlu göç mağdurlarına üstünlük taslama benzeri davranışları ile, kent ortamında köylülük imajının yer etmesine yol açmışlardır (Ertuş, 2019, s. 97). Fakat başka bir tarafta yerli toplumun da zorunlu göç edenlere yönelik davranışları ile keyfi şekilde gelenlere karşı yaklaşımları farklılık göstermektedir (Kule ve Es, 2005, s. 273). Bu ve benzeri sebeplerden dolayı siyasi sebeplerden

göç edenler, ekonomik sebepli göç edenlere nazaran daha farklı bir siyasallaşma ve toplumsallaşma süreci yaşamaktadır (Tuncel ve Gündoğmuş, 2013, s. 238).

Araştırmada katılımcılara **“Hakkari’deki geçirdiğiniz süre içinde buranın yerli halkı ile sorunlar yaşadınız mı?”** sorusu yöneltilmiştir.

Genel olarak çoğunluğun görüşlerinden edinilen bilgilere göre, taşındıkları yerde yerli toplumdan pek fazla negatif tutum görmedikleri anlaşılmıştır. Onların aksine yine göçle gelmiş olan insanların zorla göç etmiş bu kişilere karşı üstünlük göstermesi veya istenmeme gibi davranışları olmuştur. Bu hususta gönüllü ve zorunlu durumlarının ayrımı açık bir şekilde görülmektedir. Nitekim iki göç eden kitle arasında göç durumuna binaen farklılıklar mevcuttur. En basit örneklerinden biri siyasallaşma boyutunda zorunlu göç edenlerin, diğer gruba nazaran devlete karşı daha fazla güvensiz bir tutum içinde olmaları gösterilebilir. Hem ifadelerden hem de gözlemlerden bu ayrıma ulaşılmıştır. Konu hakkındaki bazı beyanlar şu şekildedir:

8 çocuk annesi 80 yaşındaki “Katılımcı 1”:

-Yerli halktan yana bir sıkıntımız olmadı. Bize karşı olumsuz bir tutumları yoktu. Zamanla kaynaştık. Onlardan araziler alıp kendimize evler yaptık.

8 çocuk annesi 45 yaşındaki “Katılımcı 3”:

-Hakkari’ye göç ettikten sonra çok zor zamanlar geçirdik Buranın insanından hiçbir zaman ne bir kötü söz ne de hareket gördük. Ne faydasını ne zararını gördüm. Bir iletişimimiz yoktu. Kendi geçim derdimizdeydik. Fakat bizim gibi Çukurca’dan göçmüş buralara yerleşmiş insanlar buranın yerli halkından daha fazla rahatsızdı gelişimizden. Bazen -Neden geldiniz, gelmeseydiniz! -gibi şeyler söylerlerdi. Bu duruma hiç akıl erdiremedim. Hâlbuki onlarla hem aynı toprağın insanıyız hem de iki taraf da göç edip gelmiş.

7 çocuk annesi 46 yaşındaki “Katılımcı” 6:

-Hakkari’de yerli toplum değil de Çukurcalı olup buraya yerleşmiş kişiler bizden haz etmezdi. Bizi istemediklerini açıkça belli ederlerdi. Kendi halkı ise bize çoğu zaman yardım etti. Bizi dışlamadılar. Aşırı samimi değildik ama bizi

istemediklerini falan hiç söylemediler. Hatta arada bir hal hatırımızı sorarlardı. Bir şey istesek yardım etmeye çalışırlardı. Ama biz utanırdık.

5 çocuk babası 55 yaşındaki “Katılımcı 25”:

-İlk zamanlarımız en kötü dönemimizdi. Yerli halkla pek ilişkimiz yoktu. Ancak onlar için arada işlerini yapardık. Üç beş kuruş öyle kazanırdık. Bizim derdimiz yerel halk değildi. Onlarda fakir fukara insanlardı. Devletten yardım gelmesi gerekirdi. Hiçbir yardım, destek görmedik. Haklarını yiyemem buranın insanı olmasa devletin yok saydığı bizler açlıktan ölürdük.

9 çocuk babası 53 yaşındaki “Katılımcı 27”:

-Kimseden bir zarar görmedik. Yardım da almadık. Devlet bizi gönderdi buralara ama ne yapacağımızı umursamadılar. Bir kere bile ne halde olduğumuzu sormadılar. Çok zor zamanlar geçirdik. Bazen çocuklarımıza ekmek getiremiyorduk. Aç yattığımız zamanları hiç unutmam. Bugünlerimize şükürler olsun. Rabbim bir daha öyle zorluklar göstermesin.

İnsanoğlunun doğası sosyal bir canlı olmasını gerektirmektedir. Her türlü bedensel ve sosyal ihtiyaçlarını bulunduğu çevreden karşıladığından dolayı, toplumsal ve mekânsal düzeyde bağlar kurmaktadır. Göç olayından kaynaklı yaşanan yer değişikliği, oluşturdıkları bu bağlarda da değişimleri beraberinde getirmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19). Kırsal bölgelerde topluluk halinde yaşam oldukça önemli bir olgudur. Ancak kentlere gelen büyük aile yapıları, göç sonrası gelinen mekânda parçalanmaya başlamaktadır (Başel, 2007, s. 539). Zira köylerinden kentlere göçenler, kırsaldaki toplu yaşam anlayışından uzaklaşarak bireyselleşmeye başlamaktadır. Kentte özgürlük kavramı ile eş değer tutulan bireysellik, güçlü olabilme ve kentte varlığını sürdürebilmenin bir sonucu niteliğinde meydana gelmektedir. Bireyselleşme beraberinde toplumsal bağların kopmasını, değer anlayışında değişmeyi ve geçmişini unutma gibi durumları getirmektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19).

Araştırmada katılımcılara **“Köy hayatınıza göre hayatınızda değişen durumlar nelerdi, zorluk ve kolaylıkları nelerdir?”** ve **“Buradaki insan**

ilişkilerinin köy ortamındaki ilişkilerinizle farkları nelerdir?” soruları yöneltilmiştir.

Bu sorulara karşılık katılımcılar tarafından, toplumsal değerlerin bir dönüşümden geçtiği ve kırsaldaki sıcak insani ilişkileri kent hayatında kaybettiklerini ifade etmişlerdir. Bunun yerine ise herkesin kendi yaşam mücadelesi içine hapsolup bencilleştiği bir hayat tarzının geldiği gibi ifadeler kullanılmıştır. Katılımcıların hepsinin aynı fikirde olması konu hakkındaki literatürün haklılığını ortaya koymuştur. Üstelik bahsedilen bu durum, yapılan görüşmelerde katılımcıların göçten yana rahatsızlık duydukları önemli noktalardan biri olarak da belirlenmiştir. Söz konusu hususta verilen ifadelerden bazıları şunlardır:

5 çocuk annesi 67 yaşındaki “Katılımcı 13”:

-İnsan ilişkileri açısından köy daha iyiydi. Çünkü köyde herkes herkese yardım ederdi. Sohbet ederdik. Gider gelirdik. Eğlencelerimiz birlikteydi. Burada herkes kendi derdindedir. Kimsenin kimseyi umursadığı yok.

8 çocuk annesi 57 yaşındaki “Katılımcı 14”:

-Köyde insanlar birbirini sever kollardı. Birinin derdi varsa hep beraber çözerdik. Sohbet muhabbet vardı. İnsanlar birbirleriyle daima iletişim halindeydi. Burada yaşam kavgasından kimse kimseyi umursamıyor.

4 çocuk babası 45 yaşındaki “Katılımcı 17”:

-Köydeyken birbirimizle olan ilişkilerimiz güzeldi. İnsanlık, değer, saygı, sevgi, yardımlaşma, birliktelik vardı. Burada hiçbir ilişkimiz kalmadı. Arada bir cenaze, düğün gibi zorunlu adetlerimiz olmasa ya da hasta ziyareti kimse kimsenin evine uğramıyor. Köyde akşamları illaki bir evde toplaşıp eğlenir, muhabbetler ederdik. Burada artık herkes kendi hayat derdine düşmüş. Kimse kimseye bakmıyor bile.

17 çocuk babası 77 yaşındaki “Katılımcı 21”:

-İnsan ilişkileri köye göre çok zayıf kaldı. Biz köyde birbirimize gidip gelirdik. Yardımlaşırdık. Düğünlerimiz, taziyelerimiz herkesin yardımıyla ortak

yapılırdı. Varsa birinin ihtiyacı hep beraber giderirdik. Buraya geldikten sonra ne sohbet kaldı ne yardımlaşma. Burada yeni adetler edindik. Köydeki törenlerimiz geleneklerimiz neredeyse kayboldu. Hatta gençler bizim yaptıklarımızı dahi yapmıyor. Artık tamamıyla eski adetlerimiz unutuluyor.

9 çocuk babası 53 yaşındaki “Katılımcı 27”:

-Köyde her şey daha bir tatlıydı. Bozulan ekonomik durumumuz ve çatışmalar olmasa gelmeyi asla düşünmezdik. Burada ekonomik hayatımız daha iyi ama akrabalarımızla köydeki gibi değiliz. Oradaki kadar bağlılık burada yok.

Devlete karşı köylülerin sadakatlerini ispatlamaları, PKK’ye karşı silah almaktan geçiyordu. Korucu olmanın karşılığında verilen maaş ise bu uygulamaya katılmanın ekonomik artısı olarak görülmekteydi. Köy koruculuğu uygulaması, gerçekleşen zorunlu göç üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Nitekim bu uygulamaya katılmak da katılmamak da göçle sonuçlanmaktaydı (Göç-Der, 2013, s. 1-6).

Araştırma esnasında katılımcılara “**Köy koruculuğu uygulaması hayatınızda nasıl bir etki yarattı?**” sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya karşılık katılımcılar, göç nedenleri arasında koruculuk uygulamasının oldukça büyük oranda etkili olduğunu ifade etmişlerdir. Nitekim korucu olmaları yönünde uygulanan baskıdan kaçanlar olduğu kadar, korucu olmasına rağmen kırsalda barınmakta zorluk çekenler de göç etmek mecburiyetinde kalmışlardır. Korucu olan bazı kişiler, koruculuk yapmalarına rağmen devletin güvenini kazanamadıklarından ve PKK terör örgütünün yarattığı korku ve baskıdan dolayı koruculuktan ayrılma kararı vermişlerdir. Konu hakkında verilen bazı beyanlar aşağıda yer almaktadır.

8 çocuk annesi 81 yaşındaki “Katılımcı 1”:

-Devlet köydeki erkeklerden korucu olmalarını istiyordu. Ama korucu olanların güvende olmaması, koruculuğa karşı korkular yaratıyordu. Hatta halen korucu olduğu dönem yaralanan bir kişi yatalak durumdadır. Devlet korucu

olmayanların PKK'ye destek verdiğini onları koruduğunu düşünüyordu. Bu yüzden köyümüzü terk etmemizi istiyordu.

5 çocuk babası 84 yaşındaki “Katılımcı 4”:

-Devletin ısrarlarıyla koruculuğu kabul edenlerden biriydim. Fakat korucu olduktan sonra PKK'nin baskıları artmıştı. Ben ve diğer köylüler askerlere koruculuktan ayrılmak istediğimizi söyledik. Daha sonra bu tatsız gerginlik sonrası bize köyü derhal terk etmemizi söylediler. Ben açlıktan gelmedim. Hatta köyün en zenginlerinden biriydim. Bir sürü toprağım, hayvanım vardı. Satabildiğimi sattım geriye elimde kalan torbalarca gıdayı, yağı, peyniri yanımda getiremediğim için köylülere dağıttım. Biz köylerin tamamen boşaltılmasından önce göç ettik. Arkamızda bıraktığımız akrabalarımız bir ay sonra bize haber ulaştırdılar. Yardım istediler. Askerlerin köyü boşalttığını onları almam için gelmemi söylediler.

8 çocuk babası 66 yaşındaki “Katılımcı 19”:

-Bir gün başka bir köydeki tanıdık kişiye yardıma gitmiştim. Koruculuk yapan bir köydü. Benim misafirleri olduğum günün akşamı, PKK köye gelip koruculuk yapan evleri ateşe vermeye başladı. O gün Allah yardım etti de kurtulduk. Yoksa bugün burada olamazdım.

9 çocuk annesi 61 yaşındaki “Katılımcı 26”:

-Valla biz ne koruculuğu istiyorduk ne de PKK'yi koruyorduk. Biz kendi yaşam savaşımızın içindeydik. Devlet ile PKK olmasa hayatımızdan gayet memnunduk. Ezilen biz, hor görülen biz, yerinden edilen yine biz olduk. Hâlbuki biz hiçbir şey yapmamıştık.

6 çocuk annesi 73 yaşındaki “Katılımcı 30”:

-Köyde bazıları koruculuğu kabul etmek zorunda kalmıştı. Belki devletten yana güvenimiz olur diye düşündüler. Ama korucu olduktan sonra da PKK tarafından da korkuya düştüler. En son dayanamadılar ve koruculuğu bıraktılar. Zaten sonrasında göç ettiler.

Göçle gelen kitleler içinde kadın, çoğunlukla ev hayatı ile sınırlı kalmaktadır. Ev kadını olarak ailenin bakımını üstlenir (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 95-97).

Araştırmada katılımcılara **“Hayatınızda değişen neler oldu?”** sorusu yönlendirilmiştir.

Bu soruda bilhassa kadınlar, kendi hayatları açısından belli başlı farklılıkların ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Yapılan görüşmelerden ve gözlemlerden elde edilen veriler ışığında köy hayatında bilhassa aktif olan kadınların, kent yaşamında evlere hapsediğı anlaşılmıştır. Bunu tasdikleyen bazı ifadeler aşağıda yer almaktadır.

8 çocuk annesi 61 yaşındaki “Katılımcı 2”:

-Şehirde köydeki kadar ağır işimiz yok. Kentte sabahtan akşama kadar durmaksızın çalışmıyoruz. Ama orada özgürdük. Biz hayvanları dağlara otlatmaya götürüyorduk. Fakat burada genellikle kol gücüne dayalı işler olduğundan hep erkekler çalışıyor.

7 çocuk annesi 46 yaşındaki “Katılımcı 6”:

-Biz çobanlık yapıyorduk. Erkekler genelde başka işlere gittiğinden köydeki işler bize kalırdı. Hayvanları biz otlatmaya götürürdük. Odun toplar evimize taşırdık. Suyu taşırdık.

8 çocuk annesi 57 yaşındaki “Katılımcı 14”:

-Köy hayatı bizim açımızdan güzeldi. Koyunları inekleri sağardık, odun toplardık, hayvanlar için saman balyaları yapardık. Taş havanda mısır falan döverdük. Aş değirmende pirinç öğütürdük. Ekmek pişirirdik. Hayvanları meralara çıkarıp otlatırdık. Evde durmazdık. Hep bir şeyler için çalışırdık. Şimdiki gibi dört duvara sıkışmazdık.

7 çocuk annesi 58 yaşındaki “Katılımcı 22”:

-Köyde istediğimiz yere gidip geliyorduk. Dağlarda, meralarda, yaylalarda dolaşırdık. Burada varsa yoksa ev temizliği yapıyoruz. Dışarı çıkmak istesek “nereye, niçin gidiyorsunuz” diyorlar. Ancak bir işimiz olursa çıkar halleder eve döneriz.

9 çocuk annesi 61 yaşındaki “Katılımcı 26”:

-Evde tüm gün çocuklarla uğraşır, yemek yapıp, temizlik yapıyoruz. Köyde daha rahattı. Çocuklar dışarda oynar, biz de işlerimizi hallederdik. Akşam olunca evde toplanırdık. Burada düğün falan olmasa çok az insan içine çıkıyoruz.

Çoğunlukla göç eden kişiler, yakınları varsa onların yanına gelmektedir. Yabancılik hissinden kurtulmak ve onlardan daha deneyimli olan akrabalarından yardım almak için bu yolu seçerler (Koçak ve Terzi, 2012: 181). Bundan kaynaklı kırsalda bir cemaat yapısı sürdüren topluluklar, geldikleri kentlerde de bu yaşantının benzerini oluşturmaktadır (Sağlam, 2006, s. 41-42).

Araştırmada **“Buradaki insan ilişkilerinin köy ortamındaki ilişkilerinizle farkları nelerdir?”** sorusu sorulmuş ve alınan cevaplardan literatürde ortaya konan verilerin Hakkari kent merkezinde yaşanıp yaşanmadığı anlaşılmaya çalışılmıştır.

Burada hem katılımcıların ifadelerinden hem de gözlemlerden anlaşıldığı üzere köyden gelenler belli mahallelerde yakın şekilde yaşamaktadır. Bu, hem aynı köyden gelmekten hem de zorunlu göçle gelen kitlelerin birbirini takip etmesinden kaynaklı görünmektedir. Bu durum hem ifadelerle hem de gözlemlerle anlaşılmıştır. Bunu gösteren bazı beyanlar aşağıda verilmektedir.

11 çocuk annesi 54 yaşındaki “Katılımcı 8”:

-Valla benim kayınım gelmeye karar verdiğinde eşim gelmeye niyetli değildi. Benim ısrarlarımdan sonra kabul etti. Biz baskıdan ya da açlıktan çok

kendi isteğimiz sonucu geldik. Yani elbette etkisi vardı olayların ama öncelikli olarak ben kayınım ailesiyle gitmeye karar verince onlardan ayrılmak istemedim. Akrabalarımızın yanına gelip burada kendimize ev yaptık.

12 çocuk annesi 57 yaşındaki “Katılımcı 9”:

-Köydeki hayat zorlaşmıştı artık bizim için yaşanacak bir ortam değildi. Bazı akrabalarımız bizden önce şehre gelmişti ve yerleşmişti. Biz de hem köydeki şartlar zorlaştığı için hem de akrabalarımızın telkiniyle geldik. Zaten kalsaydık da bir ay sonra askerlerin baskısı ile çıkacaktık. İyi ki o zamana kalmadık.

9 çocuk annesi 49 yaşındaki “Katılımcı 23”:

-Ben küçüktüm. Akrabalarımız şehre taşındıkları zaman onların arkasından beni de götürün diye ağlardım. Sonrasında köyler boşaltılınca biz de geldik. Ben kendi adıma geldiğim için mutluyum. Daha sonra benden önce bir kayınım yan tarafımızda ayrı ev yaptı ve ayrıldı. Biz ancak 10 yıl sonra bulunduğumuz evi paylaşp birkaç oda ekleyip ayrıldık. Maddi imkânlar elvermediğinden başka bir yerde ev yapamadık. Kayınpederimin, kayınlarımın ve akrabaların yardımı ile ev yaptık.

3 çocuk annesi 47 yaşındaki “Katılımcı 29”:

İlk geldiğimizde biz ve kayınımın ailesi akrabalarımızın yanında bir ev yapıp beraber yaşadık. Hatta eşimi kanserden kaybettikten sonra da uzun yıllar kayınımın ailesi ile yaşadık. Yaklaşık 8 yıldır ancak ayrı eve geçebildik. Bu evi de devlet yardımları ile yapabildik. Yine akrabalarımıza yakın olduğumuz için gidip geliyoruz.

6 çocuk annesi 73 yaşındaki “Katılımcı 30”:

-Biz ilk geldiğimizde kayınlarımız ile akrabalarımızın yanına sığındık. Bizden birkaç ay önce gelmişlerdi. Bir zaman onlarla kaldıktan sonra onların yakınında ve yardımlarıyla birkaç odalı bir ev yaptık; iki oğlum, gelinlerim ve torunlarımızla orada uzun zaman yaşadık. Şimdi çok şükür hepsinin borç harç yaptığı kendi evleri var.

Doğup büyüdüğü yeri tanıması, sahiplenmesi, bildiği mekânlarda yaşamak insana sahiplik hissi kazandırır. Şehrin bilinmeyen yüzü, statik olmayan yapısı, kişiselliği, şehre gelen kişiyi kendi doğduğu mekânla tek taraflı bir ilişkiye sokar. Ayrıldığı mekâna geri dönüşün olmadığı zamana kadar, ona olan sevgisi ve bağlılığı artar (Yıldırım, 2014, s. 26). Göç edenler için terk ettikleri yerlerde uygun koşullar oluşturulduğunda, genellikle memleketlerine geri dönme eğilimi gösterdikleri görülmektedir. Tabi bu durum kent ortamında uzun süre kalınmadığı sürece geçerlidir. Nitekim uzun zaman kentte yaşamını geçirenlerin geri dönme eğilimi azalır (Dpt, 2001, s. 31).

Araştırma katılımcılara **“Köyünüze gidip gelebiliyor musunuz, uygun şartlar sağlanırsa geri dönmeyi düşünür müsünüz?”** sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya karşılık katılımcıların tamamı köye geri dönüş konusunda aynı tezi savunmaktadır. Uzun süredir kentte yaşamının getirdiği bir sonuç olarak köye geri dönmek için kurulu düzenlerini bozmayacaklarını ancak ekip biçme amaçlı, gidiş geliş yaparak köydeki arazilerinden faydalanacaklarını ifade etmektedirler. Nitekim göçe tanık olmuş kitlenin çok yaş almış olması, çocukları ve torunlarının kent hayatına alışık olmasından dolayı, geri dönüş konusunda kalıcı bir durum düşünülmemektedir. Bunu ortaya koyan beyanlardan bazıları aşağıda yer almaktadır.

5 çocuk annesi 45 yaşındaki “Katılımcı 7”:

-Toprağımızı ekip biçmek için giderim yaşamak için gitmem. Burada bir düzen kurmuşum.

5 çocuk annesi 67 yaşında “Katılımcı 13”:

-Biz artık yaşıyoruz dönüp ne yapacağız ki. Dağlara çıkacak, meralarda hayvan güdecek kuvvet kalmamış. Çocuklarımız da burada büyüdü, köy hayatına alışık değiller.

2 çocuk babası 41 yaşındaki “Katılımcı 16”:

-Babam şuan köye gidip geliyorlar zaten. Bizim köyümüzde tarlaları ekmeye gidip gelmeye izin veriliyor. Hayvan falan besleyemiyorlar fakat belli saatler içinde köyde işlerini görebiliyorlar. Akşamları çıkamıyorlar. Akşam beşten sabah dokuzaya kadar köyde dışarı çıkmak yasaktır. Özel izin alıp gidip gelebiliyoruz.

9 çocuk babası 69 yaşındaki “Katılımcı 24”:

-Bizim köyde de öyle güzel bir hayatımız yoktu. Sefalet ve yoksulluk çekiyorduk. Burada hiç yoksa evimiz, işimiz var. Çocuklarımız okuyor. Hastaneye gidebiliyoruz. İnsani ilişkilerimiz köydekine göre bozuldu ama maddi olarak köyden daha iyi şartlarda yaşıyoruz. Geri dönmeyi hiç düşünmüyoruz.

8 çocuk annesi 58 yaşındaki “Katılımcı 28”:

-Biz şimdi de gidip geliyoruz. Tarlamızı ekıyoruz. Sumak ve bittimlarımızı topluyoruz. Pirinç ekıyoruz ama kalıcı olarak yaşamıyoruz. Bu saatten sonra da devamlı olarak oraya yerleşmeyiz.

4.2. Hakkari’de Zorunlu Göç Sonrası Ortaya Çıkan Ekonomik Sorunlar

Türkiye’de yoksulluk unsurunu göçlere dayandıran herhangi bir bilimsel veri olmayabilir. Ancak yoksulluğun göçler neticesinde oluşması, bu düşünceyi kuvvetlendirmektedir. Özellikle bu durumun zorunlu göçlerden sonra daha çok yaşanması konu hakkındaki fikirleri güçlendirmektedir (Kule ve Es, 2005, s. 273). Diğer yandan göç, ekonomik hayata bir anlamda hareketlilik de getirmektedir. Bu dinamiklik kimi zaman olumsuzluklar da doğurmaktadır. İş gücünde oluşan artış var olan iş piyasasında ücreti aşağı çekmekte ve işsizlik oranlarında da büyümeye sebep olmaktadır. Ortaya çıkan vaziyet işveren tarafından fırsat olarak görülürken,

işçi tarafında sorun şeklinde kendini göstermektedir (Ekici ve Tuncel, 2015, s. 11-19).

Araştırmada katılımcılara **“Hakkari’de geçirdiğiniz süre içinde buranın yerli halkı ile sorunlar yaşadınız mı?”** ve **“İş olanakları olarak nasıl sahalarda çalıştınız?”** soruları sorulmuştur.

Yukarda bahsedilen konuya yönelik araştırmada yer alan tüm katılımcılar ile yapılan görüşmelerden yola çıkılarak gelen nüfusun eğitim düzeyi ve beceriler bazında, yerli halkın işinden olmasına neden olabilecek bir düzeyde olmadıkları belirlenmiştir. Ayrıca ifadelerden anlaşıldığı üzere göç eden kişilerin yaptığı işlerin yerli toplum tarafından beğenilmeyen ve ağır işler olduğu için rağbet görmediği belirtilmiştir. Diğer yandan kentte işsizliğin artması, gelen kitlenin boşta kalmasından dolayı oluşmuştur. Zira Hakkari, o dönemlerde zaten köyden farksız bir konumdaydı. Aynı zamanda kentsel sorunlara rağmen, yerli halkın beğenmediği işleri ve onların birçok işini de düşük ücretler karşılığında gördükleri için ekonomik hayata da bir canlılık getirmişlerdir. Hatta göç edenlerden birçoğu, kendi tedarik ettikleri farklı ürünleri de piyasaya kazandırmışlardır. Bu konu üzerinde verilen bazı ifadeler aşağıda yer almaktadır.

8 çocuk annesi 80 yaşındaki “Katılımcı 1”:

-Yerli halktan yana bir sıkıntımız olmadı. Zaten bizim çalıştığımız işler genellikle ağır işlerdi, onların çalışmayı isteyeceği işlerden değildi. Üzüm yaprağı gibi şeyleri satarak kazanç sağlıyorduk. Bu yüzden günde üç defa üzüm yaprağı toplamaya giderdik.

7 çocuk annesi 48 yaşındaki “Katılımcı 5”:

-Erkekler uçkun toplayıp satarak; biz kadınlar yün ayıklayıp, inek falan besleyerek geçinirdik. En çok ilk zamanlarımız zordu. Gerçi şimdi de çok bollukta sayılmayız ama şükür başımızda damımız, evimizde ekmeğimiz var. Allah o günleri aratmasın.

7 çocuk annesi 46 yaşında “Katılımcı 6”:

-Yıllarca iş olarak babam seyyar satıcılık yaptı. Sirtına alırdı bohçasını alıp mahalle mahalle satış yapardı. Arada dağlardan uçkun, siyabu ve ment toplayıp kentte satardı.

8 çocuk annesi 71 yaşındaki “Katılımcı 10”:

-Evin erkekleri ilk geldiğinde de inşaatlarda çalışırlardı. Hatta şimdi de o işlerde çalışırlar. Zaten bir oğlumu inşaatta çalışırken düştüğünde kaybettim. Ama yapacak bir şey yok. Diğer oğullarım da o işlerde çalışıyor.

5 çocuk babası 55 yaşındaki “Katılımcı 25”:

-Köyde her işi yapardık. Buraya gelince de ne bulursak yapardık. İş ayırt etmezdik. Bir dönem esnafılık yaptım. Zücacıye dükkânı açtım. Sonra mahallemde muhtar oldum. Dükkânla ilgilenemedim. Sonrasında dükkânı kapattım ve sadece muhtarlık yaptım.

Göç olayında öne çıkan önemli kavramlardan biri yoksulluk olmaktadır (Tümtaş, 2009, s. 112). Kırsaldan kente gelen kişiler, bilhassa İstanbul vb. büyükşehirlere yerleşenler, kendi durum analizlerini yaparken köydeki durumları ile kentteki durumlarını karşılaştırdıklarında kent yaşantılarından daha memnun olarak bahsetmekte; bu değerlendirmeyi yaparken göreceli yoksulluk duymamaktadır (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1606).

Araştırmada katılımcılara **“Göç etmeye nasıl karar verdiniz, Hazırlık süreciniz nasıldı, Sizi zorlayan durumlar nelerdi, Nasıl başa çıktınız, Herhangi bir yardım aldınız mı?”** soruları sorulmuştur.

Katılımcılardan edinilen verilere dayanılarak, göç sırasında bazı ailelerin diğerlerine göre daha şanslı olduğu söylenebilir. Zira bu aileler geldikleri vakit yanlarında taşıyabildikleri kadar erzak ile ilk aylarında daha rahat idare etmişken, hiçbir şeyini getiremeyen vatandaşlar geldikleri gibi ekmek kazanma derdine düşmüşlerdir. Bu hususta köy boşaltmalarından önce gelenler belli bir hazırlık süreci geçirebildiklerinden dolayı, sahip oldukları mal varlıklarını getirebilme imkânı bulmuşlardır. Ani köy boşaltma sonucu gelenler ise bu avantajdan yoksun

oldukları için, neredeyse hiçbir eşyalarını alamadan göç etmek zorunda kalmışlardır. Bu da geldikleri kent ortamında tamamıyla evsiz kalmalarına, çıplak ve aç dolaşmalarına sebep olmuştur. Söz konusu durumlarla ilgili bir takım ifadelerle aşağıda yer verilmiştir.

8 çocuk annesi 80 yaşındaki “Katılımcı 1”:

-Herhangi bir hazırlık sürecimiz olmadı. Askerler köyümüze gelip yarın öğleye varmadan köyü boşaltmamızı söylediler. Erkekler şehre gelip araç ayarladılar ve ertesi sabah birkaç parça eşyamızı alıp çıktık. Hayvanlarımızı her şeyimizi geride bırakmak zorunda kaldık.

8 çocuk annesi 45 yaşındaki “Katılımcı 3”:

-Hazırlıksız bir şekilde çıkıp geldik. Çocuklarıma dahi ne elbise ne ayakkabı giydirebildim. Çıplak vaziyetteydiler. Her şeyimizi geride bıraktık. Bir battaniye bile yoktu yanımızda.

7 çocuk annesi 70 yaşında “Katılımcı 11”:

-Gelmek sorun olmadı. Eşim o sıra şehirdeydi zaten bize araç ayarladı. Bazı eşyalarımızı bırakmak zorunda kaldık. Her şeyimizi taşıyacak kadar süre vermediler. Böyle olacağını bildiğimiz için hayvanları daha önceden elden çıkarmıştık. Yardım falan görmedik. Kendi başımıza hallettik. Geldiğimiz ilk zamanlarda biz hiçbir işte çalışmadık. Köyden getirebildiğimiz erzaklar ile bir süre idare ettik. Sonrada bir şekilde geçimimizi idame ettik. Yani zor zamanlardı. Çocuklarım küçüktü çalışacak durumda değillerdi.

12 çocuk babası 64 yaşındaki “Katılımcı 18”:

-Hazırlık falan yapamadık. Pek bir şey alamadan çıktık geldik. Bizden aylar önce gelenler eşyalarını da alıp gitmişlerdi. Biz apar topar gittik. Ne bir erzak ne de bir eşya alabildik. Sorunsuz geldik. Ama sıkış tepiş, kalabalıktık. Bir araca doluştuk. Yol boyunca aç kaldık.

17 çocuk babası 77 yaşındaki “Katılımcı 21”:

-Çok şükür biz köylerin boşaltmasına kadar kalmadık. Öncesinde zaten ekonomik durumumuz kötüydü. Devlet her yeri yasaklamıştı. Geçimimizi sağlayamadık. O yüzden elimizdeki hayvanları sattık geldik.

Türkiye tarihinde 1980’lerde getirilen serbest piyasa anlayışı ve terörle beraber oluşan çatışma ortamından kaynaklı kırsaldan kentlere yapılan göçler sonrası, ülkenin genel görüntüsünde bir yoksullaşma görülmüştür. Bu tablonun birer tamamlayıcısı olarak da kentlerde gecekondulaşmalar yapılmıştır ve bu durumun getirisi olan çarpık kentleşme meydana gelmiştir (Açıkgöz ve Yusifoğlu, 2012, s. 79).

1990 yılında zorunlu göçle gelen kişiler, daha öncesinde gelenlere göre dezavantajlı olmaktadır. Bu kişilerin, ilk gelenlere kıyasla konut yapma olanakları daha az olmaktadır. Bu yüzden ya şehrin içine yayılmak veya kiracı olmak zorunda kaldılar (Açıkgöz ve Yusifoğlu, 2012, s. 95-97). Kentlerde göçle gelenler arasından bir dam bulamayanlar, çözüm olarak çadırlar kurarak yaşamaya çalışmaktadır. Konut bulabilenler ise hem ekonomik hem de güvenlik gibi nedenlerden ötürü birden fazla aile bir arada yaşamak zorunda kalmaktadır. Kitleler halinde göçün bir sonucu olarak yükselen ev kiralari bunu kaçınılmaz kılmaktadır (Aksoy, 2012, s. 292-296).

Araştırma katılımcılara **“Hakkari’ye geldiğinizde ilk nerede kaldınız, Konut bulmakta nasıl zorluklarla veya kolaylıklarla karşılaştınız?”** sorusu yöneltilmiştir.

Bu konuda katılımcılardan bazıları, kırsalda çatışma ortamında kaldıklarında göç etmelerinin veya yerlerinden edilmelerinin mutlaka gerçekleşeceğini ön görmüşlerdir. Bundan dolayı, akrabaları aracılığıyla kendilerine kentte küçük de olsa bir ev yaptırmıştır. Bu sayede geldikleri vakit konut sorunu yaşamamışlardır. Ancak bu olanağa sahip olmayan çoğu aile kiralık bir eve taşınmıştır. Bunlar arasında ev bulamayan aileler ise dışarda aylarca çadırlarda hayatını sürdürmüştür. Bunun haricinde ilk yıllarda yaşadıkları konutlarda, birkaç aile bir arada yaşamak durumunda kaldıklarını ifade

etmişlerdir. Bu durum hakkındaki katılımcı ifadelerinden bazılarına aşağıda yer verilmiştir.

8 çocuk annesi 80 yaşında “Katılımcı 1”:

-İlk geldiğimizde çok fazla konut yoktu. Kimisi bulabildiği ev varsa ona sığındı, kimisi akrabası varsa onun yanına gitti, kimisi de hiçbir yer bulamadığı için sokakta kaldı. Üstelik bir aile değil birkaç aile beraber yaşıyorlardı. Parası olanlar bu sıkıntılardan daha çabuk kurtuldu. Kendilerine iyi, kötü bir ev yapıp kiradan çıktılar. Fakat bizim gibi parası olmayan aileler kazma kürek işinde çalıştılar. Biz kadınlar üzüm yaprağı toplayıp satarak geçinmeye çalışıyorduk. İlk geldiğimizde ev bulamadığımız için çadır benzeri bir şey yaptık. Üstünü naylonla kapattık. Ev değildi ama en azından yağmurdan korunuyorduk. Kazancımız ancak karnımızı doyurmaya yetiyordu. Bu yüzden konut olarak uzun bir süre başka bir yerde yaşama fırsatımız olmadı. Daha sonra küçük bir yeri kiraladık. Ev demeye bin şahit isteyen yere para ödüyorduk.

5 çocuk babası 84 yaşındaki “Katılımcı 4”:

-Ben 94’te Hakkari’ye gelen akrabalarımıza 95’te evimi yaptırmıştım. Yani geldiğimde evim hazırды. Çünkü eninde sonunda gelmek zorunda kalacağımızı biliyorduk. Her geçen zaman, köyde yaşamak daha zor oluyordu.. Huzur olmayınca da mal mülk insanı mutlu etmiyor. İllaki pes edip geleceğimizi ya da köyümüzden çıkarılacağımızı biliyordum. O yüzden de evimi gelmeden önce hazırlamıştım. Ben o konuda zorluk çekmedim ama evsiz kalan ortada kalan da çok aile olmuştu. Ben Hakkari’ye geldikten sonra da tanıdıklarına yardım etmeye çalışıyordum. Paraya ihtiyacı olana destek veriyordum.

7 çocuk annesi 48 yaşındaki “Katılımcı 5”:

-İlk birkaç yıl kirada kaldık. Daha sonra kendimize birikimler ile ufak bir yer alıp, taştan bir ev yaptık. Kalabalık bir aileydik. Kayınım ve ailesiyle birlikte yaşıyorduk. Uzun süre aynı evde yaşadık.

5 çocuk annesi 45 yaşındaki “Katılımcı 7”:

Devlet konutlarında üç ay kadar kaldık. Ondan sonra oradan da çıkartıldık. Bizimle beraber 35 aile de aynı binada yaşıyordu hepimiz çıkarıldık. Oradan çıkarılınca 2 yıldan fazla çadırda yaşadık, ta ki kendimize ufak iki odalı bir ev yapana kadar.

9 çocuk annesi 49 yaşındaki “Katılımcı 23”:

-İlk evimiz çok kötüydü. Zaten o yüzden çok kalamadık. Üç aile birlikte kalıyorduk. Hem sığamıyorduk hem de ev denecek yerler değildi. Sadece dam diyebileceğimiz bir çatımız var diye kalıyorduk. Şükür biz bazı akrabalarımız gibi çadırlarda kalmadık. Perişanlıktı. Benim ablam ve kocasının ailesi kaç zaman çadırda kaldılar. Onların haline çok üzülüyorduk ama bizim de yardım edecek gücümüz, imkânımız yoktu. Sonradan bir toprak ev yapabildik. Ama şimdi şükür her birimizin zor da olsa yaptığı bir dairesi var. Ev içinde birkaç aile yaşamıyor.

Göç edebilmek de bir masraf gerektirdiği için, insanlar köylerindeki mallarını ve hayvanlarını nakde çevirerek bunu karşılamaya çalışmışlardır. Buna karşın kırsalda hiçbir mal varlığı bulunmayan kişiler, ya başkasından borç alarak veya tüm yolu yürüyerek göç etmek zorunda kalmıştır (Hünee, 2006, s. 79).

Araştırmada katılımcılara **“Göç sürecinizden biraz bahseder misiniz, Göç sırasında bir travma (terörizm, yakınınızın ölümü, can güvenliğinize yönelen bir saldırı) yaşadınız mı?”** soruları sorulmuştur.

Bu sorulara verilen cevaplardan anlaşıldığı üzere, göç etme aşamasında birçok aile ellerinde olan mallarını veya hayvanlarını satarak yol masrafını karşılamıştır. Lakin bazı aileler hiçbir şeyleri olmadığı için ya yürüyerek yahut başka aileler ile aynı araçta gelmek durumunda kalmışlardır. Her ailenin kalabalık olduğu düşünüldüğünde birden fazla aile halinde yolculuk gerçekleştirmek sıkıntılı durumlara da meydan vermiştir. Bu yolculuğun kalabalık ve sıkışık bir pozisyonda yapılmasından dolayı, sağlık bakımından olumsuz koşullarda ve konfordan uzak nitelikte olduğu belirtilmiştir. Ayrıca kaza olasılığı hesaba

katıldığında, fazlasıyla tehlikeli bir süreç geçirildiği anlaşılmaktadır. Konuyla ilgili bazı katılımcı beyanları şu şekildedir.

11 çocuk annesi 54 yaşındaki “Katılımcı 8”:

-Yolculuk sırasında bir sorunla karşılaşmadık. Ama kalabalık olduğumuz için arabada sıkış tepiş geldik. Nefes almakta bile zorluk çekiyorduk. Bir de yiyecek falan olmadığı için aç kaldık.

8 çocuk annesi 71 yaşındaki “Katılımcı 10”:

-Köyümüzü boşalttıkları gün yaşadıklarımız hala aklımda. Korkmuştuk. Bir anda olduğu içinde hiçbir şeyimizi alamadan çıktık geldik. Korku, endişe içinde kalmıştık. Bize gelip hemen yarın öğlene varmadan boşaltın dendi. Hazırlık falan yapamadık. Üstümüze bir şeyler alacak fırsatımız doğru dürüst olmadı. Bazılarımız çıplak ayak geldi. Yol üstünde akrabalarımızın gelip bizi almalarını bekledik. Ne paramız vardı ne de bir yiyeceğimiz vardı. Allaha emanet bir durumdaydık.

7 çocuk annesi 70 yaşındaki “Katılımcı 11”:

-Gelmek sorun olmadı. Eşim o sıra şehirdeydi zaten bize araç ayarladı. Hazırlıksız çıktığımız için bazı eşyalarımızı bırakmak zorunda kaldık. Her şeyimizi taşıyacak kadar süre vermediler. Böyle olacağını bildiğimiz için hayvanları daha önceden elden çıkarmıştık. Yolda ya da öncesinde sonrasında yardım falan görmedik. Kendi başımıza sorunlarımızı hallettik.

5 çocuk babası 55 yaşındaki “Katılımcı 25”:

-Biz askerlerin köyü boşaltmasından birkaç ay önce geldik. Satıp savacak bir şeyimiz yoktu. Ama üç beş eşyamızı getirdik. Amcalarla ve kardeşlerimle, aileleriyle birlikte geldik. Gelirken sorun yaşamadık. Sadece çok fazla kişi olduğumuz için zor oldu.

9 çocuk babası 53 yaşındaki “Katılımcı 27”:

Köyler boşaltılmadan önce geldik. Yolda bir sorun yaşamadık. Bir araba tuttuk. Hepimiz onunla geldik. Yanımızda birkaç şey de getirdik. Ama getirdiklerimiz birkaç hafta bile yetmedi. Kalabalık bir aileydik.

Göçle gelenler, kentlerde uygun istihdam koşullarının olmayışından ve sağlık, eğitim benzeri alanların yetersizliğinden dolayı bu konularda sorunlar yaşamışlardır (Bostan, 2017, s. 13). Gelen kitleler içinde aile olarak gelenlerde genellikle yalnızca erkek bireyler değil, diğer aile üyeleri de(kadın, çocuk, yaşlı) çalışmak durumunda kalmışlardır. Göç olgusuyla beraber, büyük sayılarda işsizlik, yoksullaşmada artış görülmüştür. Ayrıca gelir dağılımında adaletsizlik, eğitimde maddi getirilerinin daha da azalması ve çocuk emeğinin yaygınlaşması görülmüştür (Öztürk ve Altuntepe, 2018, s. 1600-1605). Gerekli eğitim ve nitelikleri olmayan bu kişiler, çoğunlukla beden gücüne ihtiyaç duyulan ve vasıfsız işlerde yer almışlardır (Sağlam, 2006, s. 41-42). Ayrıca istihdamın yetersizliği, kişileri kayıt dışı çalışmaya mecbur kılmıştır (Bostan, 2017, s. 13). Marjinâl sektör olarak hamallık, işportacılık, ayakkabı boyacılığı, seyyar satıcılık, kapıcılık gibi mesleklerde çalışmaya yönelmişlerdir (İçduygu vd., 1998, s. 225).

Araştırmada katılımcılara **“Geldiğiniz dönem ilk işinizi nasıl buldunuz?”** sorusu yöneltilmiştir.

Katılımcıların ifadelerine göre ilk zamanlar bulabildikleri kazı işleri, duvar örme işleri, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, hamallık, araba boşaltma ve bunlar haricinde bazı marjinâl işlerden kazanç sağlamışlardır. Yine kadın ve çocuklar, dağlardan topladıkları bazı besinleri ve şifalı bitkileri satarak, geçim konusunda ailelerine destek olmuşlardır. Diğer yandan geldikleri zamandan bu yana kentte yaptıkları işlerde birçoğu ustalaşma göstermiştir. İnşaat işlerinde, ayakkabı boyacılığında, seyyar satıştan tuhafiyeci açmaya kadar pek çok alanda ustalık seviyesine gelen katılımcılar bulunmaktadır. Katılımcıların göç sonrası ekonomik uğraşlarıyla ilgili beyanlarından bazıları şunlardır.

12 çocuk annesi 57 yaşındaki “Katılımcı 9”:

-İlk zamanlar eşim hamallık yaptı. Uçkun, pancar falan toplayıp satardı. Şimdi de halen o işleri yapıyor. Hamallık dışında.

4 çocuk babası 45 yaşındaki “Katılımcı 17”:

-İlk geldiğimizde ayakkabı boyacılığı yapıyordum. Araba da boşaltıyorduk. Hala da ayakkabı boyayarak geçimimi sağlıyorum.

7 çocuk annesi 58 yaşındaki “Katılımcı 22”:

-Eşim ve çocuklarım çalıştılar. Ne iş bulsalar yapıyorlardı. O zamanlar araba boşaltma ve kazma kürek işleri çok oluyordu. Milletin ev yapmasına yardım ediyorlardı. O şekil birkaç yıl geçti. Daha sonra ticaret yapmaya başladılar.

9 çocuk babası 53 yaşındaki “Katılımcı 27”:

-O zamanlar en çok araba boşaltma, kazma kürek, duvar yapma işleri oluyordu. Biz de bu işlerde uzun seneler çalıştık. O işler azalınca başka işler yapmaya başladım. Kalorifer ateşçiliği yaptım. İnşaatlarda çalıştım. Şimdi belediyede işçi olarak çalışıyorum.

6 çocuk annesi 73 yaşındaki “Katılımcı 30”:

-Çocuklarım da babaları da çalışkandı. Her işi yaparlardı. İnşaat işlerine giderlerdi. Duvar örme işlerini yaparlardı. Hatta halen bir oğlum usta olarak inşaatlarda çalışıyor. Çok şükür işinde iyi kazanıyor.

Göç eden insanların çok fazla seçenekleri olmamaktadır. Gelenler ya akrabalarına sığınmakta; ya da sokaklarda, derme çatma barakalarda, birkaç aile halinde barınmaktadır (Başel, 2007, s. 539). Göçlerin değişmeyen sonuçları arasında bu tarz yerleşim oluşumları vardır (Açıkgöz ve Yusufoğlu, 2012, s. 102). Bunun nedeni kentlerin gelen ailelere sunabileceği konut sayısının az olmasıdır. Bunun dışında gelenlerin sosyal bakımdan toplumdan ayrışmaları, kümeleşmelerin meydana gelmesine neden olmaktadır (Koçak ve Terzi, 2012, s. 168-179). Bu yerler kentin ana gelişimine nazaran aynı düzeyde ilerleme sağlayamadığından, daha fazla kırsallık ve yoksulluk içermektedir (Başel, 2007, s.

538). Kendi imkanlarıyla yaptıkları evlerde yaşamlarını sürdürmektedirler. Bu yapıları topraktan olduğu için, belli zaman aralığında onarımdan geçirmek zorunda kalmaktadırlar. Oda sayısının az, hane halkının kalabalık olduğu bu yapılar; kentin içinde çarpık bir görüntü oluşturmaktadır (Açıkgöz ve Yusufoglu, 2012, s. 95-97).

Araştırmada katılımcılara “**Şu an ki eviniz kira mı yoksa sizin mi?**” sorusu sorulmuştur.

Konu kapsamında, görüşülen katılımcıların hemen hepsi betonarme evler içinde yaşamaktadır. Kente ilk geldikleri zamanlarda, konut açısından sorunlar yaşamışlardır. İlk olarak kendilerine yaptıkları evlerin gecekondü olduğunu ve birkaç yılda bir onarımdan geçirdiklerini ifade etmişlerdir. Son yıllarda birikimleri ile oturdukları betonarme evleri inşa ettiklerini dile getirmişlerdir. Önceki evlerinin iki odalı olduğu ve tuvaletinin uzun yıllar dışarıda olduğu belirtilmiştir. Bu kişilerin oturduğu mahalleler işlek noktalardan uzak, ücra yerler olduğundan; yoksulluğu ve kırsallığı barındırdığı gözlemlenmiştir.

8 çocuk annesi 61 yaşındaki “Katılımcı 2”:

-Devlet konutlarında üç ay kadar kaldık. Ondan sonra oradan da çıkartıldık. Bizimle beraber 35 aile de aynı binada yaşıyordu, hepimiz çıkarıldık. Oradan çıkarılınca 2 yıldan fazla çadırdaki yaşadık, ta ki kendimize ufak iki odalı bir toprak ev yapana kadar. O evi de birkaç yılda bir bakımdan geçirmesek barınılmıyordu. Üstü toprak olduğu için evin içi hep böcek kaynıyordu.

7 çocuk babası 79 yaşındaki “Katılımcı 12”:

-Ben ailem daha yoldayken kalacağımız bir ev tuttum. Orada üç dört ay kaldık, ta ki kendimize bir yer alıp ev yapana kadar. Durumumuz iyiydi. Köyün zengini bendim. Bu sayede ev alıp yapmam falan uzun sürmedi. Fakat öyle lüks bir şey değil derme çatma bir toprak evdi. Benim gibi olmayıp köyde de zar zor geçinenler buralarda ilk zamanlar sefalet çekti. Sokakta kaldılar. Çadırlarda yaşadılar.

56 yaşında 8 çocuk annesi “Katılımcı 20”:

-Kirada kaldığım seneler çok sıkıntı çektim. Ahır gibi yerlerde kalıyorduk. En son dayanamadım eşime bize bir yer almasını, tek oda dahi olsa bizim olan bir ev yapmasını istedim. Bir şekilde bulduk buluşturduk bir yer aldık ve iki odalı bir yer yaptık. Hatta o kadar kiradan bunalmıştım ki daha evin tek odası tamamlanmadan içine girdik. İçindeyken diğer odasını ve mutfağını falan yaptık.

5 çocuk babası 55 yaşındaki “Katılımcı 25”:

-İki yıldan fazla kirada kaldık. Değişik evlerde ama genelde hep kötüydü. Kirada olmak her zaman kötü oluyor. Bizim olsun bir oda olsun dedik. Biraz birikim yaptık. Evimizi yapıp yerleştik. Şimdi o toprak evler bile kalmadı herkesin binası var.

8 çocuk annesi 58 yaşındaki “Katılımcı 28”:

-Biz akrabalarımızın yanına geldik. Evimizi yaptık. Onlar da bizi misafir ettiler. Ah o zamanki samimiyet içtenlik şimdi yok. Bugün binamızı yaptık. Henüz tamamlanmadı. Ama yavaş yavaş bitiyor.

İnsanlar bazen göç etmesine rağmen kırsaldaki hayatıyla ilişkisini tam koparamaz. Aile içinden birkaçının orada yaşaması ya da geliş gidiş halinde olması, çoğu zaman kırsalda yapılan üretimin kentteki aile bireyleri için birer yiyecek ve gelir kaynağı olmasından ileri gelmektedir (İçduygu vd., 1998, s. 211). Ancak kırsal bölgelerin güvenliği konusu bugün bile tam olarak sağlanabilmiş değildir. Nitekim Türkiye’de 1990’larda yaşanan zorunlu göç sonrası PKK ile devlet arasındaki çatışmalar bitmemiştir. 2004-2015 yılları arası daha az yoğunlukta olsa da, bu süreç sonrası yeniden artış göstermiştir (Akyol ve Erikci, 2023, s. 9).

Araştırmada katılımcılara **“Devlet izin verirse köylerinize döner misiniz?”** sorusu sorulmuştur.

Konu hakkında verilen yanıtlar genel olarak benzerlik göstermektedir. İçlerinden birkaç aile zaten köyleri ile bağlantıyı koparmamış ve hala gidiş geliş

yapmaktadır. Ancak kalıcı olarak orada kalmadıkları yalnızca ekip biçme amacıyla gidip geldiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca bu insanlar yine de birçok yerin yasaklı olduğunu köylerine giriş çıkış saatlerinin de belirli saatler aralığında olduğunu söylemişlerdir. Bu kişiler dışında kalanlar henüz köylerine izin çıkmadığını, bu yüzden göç ettiklerinden beri gitmediklerini ve devlet uygun koşulları sağlasa dahi yerleşme durumunun olmayacağını, yalnızca mahsul için gidip geleceklerini belirtmişlerdir.

5 çocuk babası 84 yaşındaki “Katılımcı 4”:

-Gitmem. Çünkü ben yaşlandım. Eşim zaten vefat etti. Çocuklarımın da iyi kötü bir kurulu düzenleri var. Gitmek istemezler. Üstünden 30 yıl geçmiş ne bizde o günlerin hevesi kalmış ne de çocuklarımızda.

7 çocuk annesi 70 yaşındaki “Katılımcı 11”:

-Dönerim ama yerleşmek için değil, tarlalarımızı ekmeye mahsulümüzü toplamaya gideriz. Diğer şekil zaten oralarda yaşanacak bir şey kalmadı. Evlerden eser yok. Kimsenin de yerleşmek için döneceğini sanmıyorum.

2 çocuk babası 41 yaşındaki “Katılımcı 16”:

-Babam şuan köyde yaşıyor zaten. Bizim köyümüzde tarlaları ekmeye gidip gelmeye izin veriliyor. Hayvan falan besleyemiyorlar fakat belli saatler içinde köyde işlerini görebiliyorlar. Akşamları çıkamıyorlar. Ve dağlık bölgeler yasak. Akşam beşten sabah dokuza kadar yasaktır.

12 çocuk babası 64 yaşındaki “Katılımcı 18”:

-Tarlalarımızı ekmeye mahsulümüzü toplamaya gideriz. Artık burada bir düzenimiz var. Hadi biz yaşarız da çocuklarımız köye alışkın değiller.

9 çocuk annesi 61 yaşındaki “Katılımcı 26”:

-Köy mü kalmış? Hiçbir şeyimiz kalmamış. Gitsek ne yapacağız. Bu saatten sonra hastalıklar belimizi bükmüş.

Kırsaldan kentlere gelen kişiler, öncelikle ilk seferlerinde küçük küçük arsa alımları yaparak kendilerine ait bir mekân kurmaktadırlar. Ticari faaliyetlere de başlayarak, ekonomik hayatın içinde yer almaya çalışmaktadırlar. Köy yaşamında tarım ve hayvancılık dışında bir beceri kazanmayan kişiler, kent ortamında ufaktan bazı alanlarda ustalaşmaya başlamaktadır. Bu meslekler içinde inşaat işleri, tesisatçılık, duvar örme, terzilik gibi işler yer almaktadır. Bu gelişmeler kentin ticari faaliyetlerinde canlılık oluşturmaktadır (Ertuş, 2019, s. 105).

2004 yılında göç yüzünden mağdur olan kişiler için “5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Yasa” çıkarmıştır. Bu yasa sayesinde göç eden insanlar, maddi olarak bir tazminat hakkı elde etmiştir (Terör ve Terörizmle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun Tasarısı, 2004, s. 1). Bu kanun çerçevesinde kişilerin aldığı tazminatlar kent ekonomisinde hareketlendirmeler yaratmıştır (Ertuş, 2019, s. 105).

Araştırmada katılımcılara **“Devlet köyünüzü boşaltmanızdan dolayı herhangi bir tazminat ödedi mi?, Bu tazminat yeterli mi?”** sorusu yöneltilmiştir.

Bu soruya katılımcıların tümü, maddi tazminat aldıklarını ifade etmişlerdir. Ancak bu tazminatların yaşadıkları olaya nispeten çok az rakamlar olduğunu belirtmişlerdir. Katılımcıların hepsi benzer ifadeler kullandığından, içlerinden bir kaçının ifadesine yer verilmiştir.

8 çocuk annesi 71 yaşında “Katılımcı 10”:

-Tazminat aldık fakat çok büyük meblağlar değildi. Bu durumun bedelinin daha fazla olması gerekirdi. Hele ailemiz kalabalık olduğu için hiçbir şeye yetmedi.

4 çocuk babası 45 yaşındaki “Katılımcı 17”:

-Aldık fakat birçok arazimizin tazminatı verilmedi. Bizim birçok arazimiz, hayvanımız vardı. Hepsini ya kaybettik ya da halen ulaşımına izin verilmiyor. Bu

yüzden ödenen para çok azdı. Devletimiz umarım bunun farkına varıp hakkımız olanı öder.

8 çocuk annesi 56 yaşındaki “Katılımcı 20”:

-Tazminat aldık. Ancak hiçbir aile, köydeki arazi ve hayvanlarının karşılığını alamadı. Keşke hakkımızı tam verselerdi de bugün biz de geçmişi acı şekilde hatırlamasaydık. Yaşadıklarımıza değmedi. Onunla kapı ve penceremizi bile yaptıramadık.

7 çocuk annesi 58 yaşındaki “Katılımcı 22”:

-Tazminat tutarı fazla değildi ama buna da şükür dedik. Bunca zaman hiçbir yardım almadan yaşayabildik. Hiç vermeyebilirlerdi. Hiç yoktan iyidir. En azından o parayla kömür aldık.

3 çocuk annesi 47 yaşında “Katılımcı 29”:

-Köy paralarını aldık. Aldığımız tazminatlar hiçbir şeye yetmedi. Köyden buralara gelişimiz için yıllar sonra verilen paraların, en azından yaşadığımız durumu karşılaması gerekirdi. Belki evimizi yapacak bir para değildi ama birkaç zaman harcamalarımızı karşıladı.

Hakkari kent merkezi hakkında yapılan görüşmeler, örneklem içinde tutulmamıştır. Nitekim literatür ve katılımcı ifadelerinden, kent merkezi hakkında dolaylı şekilde bilgiler edinilmiştir. Ek olarak kent hakkında, İl Özel İdaresi kurumundan görüşülen üst seviye bir yetkiliden alınan bilgilere göre;

Hakkari kent merkezi, 1990’lı yıllara nazaran hem nüfus açısından hem de kentleşme açısından değişim yaşamıştır. Nüfus yoğunluğu ile kamu hizmetleri açısından oldukça sorunlu zamanlar geçirilmiştir. Bu süreçte Hakkari, göçü takip eden ilk on yıl içinde altyapı ve üst yapı olarak yavaş ilerleyen bir gelişim izlemiştir. Nitekim göçün üzerinden geçen 30 yılı aşkın süreye rağmen, diğer kentlerde gerçekleşen düzeyde bir gelişim yaşamamıştır. Bu durum, bilhassa kentleşme ve kentlileşme kavramlarında bariz şekilde görülmektedir. Nitekim kentleşmede nüfus artışıyla hızlı bir değişim yaşamasına rağmen kentlileşmede halen kırsallık barındıran görüntülerin varlığı söz konusudur.

5. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Bu çalışma kapsamında yapılan araştırma ve literatür taramaları sonucunda anlaşıldığı üzere, Türkiye’deki iç göçler geçmişten günümüze dek durmaksızın devam etmiştir. Bu süre zarfında göçlerin boyutlarında, sayılarında kimi zaman artışlar kimi dönem ise düşüşler gözlemlenmiştir. 1950’li yıllarda yeni yeni toparlanmaya başlayan ve sanayileşme adımları atan Türkiye, uygulanan ekonomik ve siyasi politikalar nedeniyle bir iç göç hareketliliği yaşamaya başlamıştır. Henüz emekleme döneminde olan sanayileşme, bu göçlere hazır olmadığı için gelen kitleyi istihdam edememiştir.

Türkiye’de sanayileşme belirli kentlerde sınırlı tutulup diğer kentlere orantılı dağılmadığından dolayı, bölgesel bazda gelişmişlik farkları ortaya çıkmıştır. Bu durum bölgeler arasında iç göçlerin temel nedeni haline gelmiştir. İç göçlerde geçmişten bu yana değişmeyen bir kural olarak bazı bölgeler sürekli göç verirken diğer bölgeler göç alan konumuna gelmiştir. Ancak geçmişten günümüze dek gerçekleşen iç göçlerin nedeni sadece ekonomik kaygılar olmamıştır. Nitekim bazı dönemler ekonominin yanında bir de güvenlik nedeni göçler de yaşanmıştır.

1990’larda güvenlik nedeni gerçekleşen zorunlu göç, ekonomik göçlere nazaran farklı bir yere konulmaktadır. Göçün içinde birden fazla etkenin var olması, göç kavramının tanımlanmasında da güçlük yaratmaktadır. Bu tür göçlerde ekonomi, güvenlik, siyasi, kültürel gibi faktörler rol oynamaktadır.

1984’te PKK terör örgütünün yaptığı eylemler sonucunda başlayan çatışma dönemi, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgeleri’nde tam bir yıkıma neden olmuştur. Devlet ve PKK arasında kalmış köylüler, bir taraftan kısıtlanmış geçim kaynakları yüzünden yoksullaşmış, diğer taraftan PKK baskısı altında can güvenliğinden yoksun durumda kalmıştır. Bunlara ek olarak çatışma ortamında hayatlarını sürdürmeye çalışan köylüler, devletin getirdiği koruculuk uygulamasına da sıcak bakmamışlardır. Zira Korucu olmayı kabul edenler PKK tarafından baskı, tehdit ve şiddete maruz kalmıştır. Çatışmalardan ve kırsalda geçim kaynaklarının ellerinden alınmasından dolayı, insanlar kırsalı terk etmeye

başlamıştır. Her şeye rağmen kalmayı seçenler ise 1994'te devletin köyleri tamamen boşaltması üzerine ani ve hazırlıksız şekilde kentlere göç etmiştir.

Göçler yoğunluklu olarak yakın kentlere yapılmış olup, batıya ve yurt dışına yönelenler de olmuştur. Zorunlu göçün ekonomik göçten ayrıldığı en büyük nokta, yaşanan hareketliliğin boyutunda gizlidir. Zira ekonomik göçler genellikle tek kişi veya bir aile halinde yaşanırken zorunlu göç binlerce kişiyi bulan kitleler halinde gerçekleşmiştir.

Çalışmada, bu kitlesel göçlerden fazlasıyla etkilenen kentlerden biri olan Hakkari ele alınmıştır. Araştırmada göç eden kitlelerden seçilen 30 kişilik örnekleme yüz yüze mülakatlar yapılarak göç öncesi, taşınma süreci ve göç sonrası hakkında bilgilere ulaşılmıştır. Bu sonuçlar, tezin başında açıklanan hipotezler üzerinden değerlendirilecek olunursa;

* Zorunlu göç eden kişiler sosyal ve ekonomik açıdan etkilenmişlerdir:

- a) Zorunlu göç eden kişiler sosyal olarak değişim yaşamışlardır.
- b) Zorunlu göç edenler ekonomik olarak değişim yaşamışlardır.

Zorunlu göçün yer değiştiren kişilerin hayatlarında sosyal açıdan yarattığı değişim, ekonomik açıdan meydana getirdiklerinden daha fazla olmuştur. Katılımcıların ifadelerinden çıkarılan sonuçlar doğrultusunda, bunların başında insani ilişkiler yer etmiştir. Kırsalda samimi, sıcak, içten ve yardıma dayalı olan insan ilişkileri; kentte bozularak yerini bireysellik, bencillik, kıskançlık, insandan çok paraya değer verme tarzı tutumlara bırakmıştır. Katılımcılar, bunun dışında kırsalda sahip oldukları gelenek ve göreneklerin kentte kaldıkları süre boyunca kaybolmaya başladığını, yerli toplumun kültüründen etkilenecek değişimler yaşadıklarını dile getirmişlerdir.

Kırsalda toplu yaşam ve aşiret yapısıyla yaşamlarını sürdüren bu insanlar; kentte bu anlayışı yavaş yavaş kaybettiklerini, birlik ve beraberliğin kalmadığını belirtmişlerdir. Günümüz şartlarında aşiret kavramı varlığını sürdürmesine rağmen, eskiye oranla bütünsellik söz konusu değildir.

Göç edenlerde ortaya çıkan bir diğer durum, memnuniyet unsurudur. Kişilerin göç öncesi ve sonrasında yaşam memnuniyeti bazında yapılan tespitler üç şekilde gruplanmıştır. Birinci gruptakiler, köy hayatında ekonomik olarak refah içinde olanlar, kent ortamına geldiklerinden dolayı mutlu olmadıklarını dile getirmişlerdir. İkinci grupta yer alan kişiler ise kırsalda geçim konusunda zorluk yaşayıp kentte kendilerine ortalama bir yaşam kurduklarından, köyden geldikleri için memnun olduklarını açıklamışlardır. Üçüncü gruptakiler ise hem kırsalda hem de kentte ekonomik açıdan bir farklılık yaşamamışlardır. Bu kişiler için köyde veya kentte olmanın bir fark yaratmadığı, bu nedenle memnuniyet açısından ne mutlu ne de mutsuz olduklarını ifade etmişlerdir.

Göç eden kişilerde kendini hissettiren bir diğer konu, politik görüş olmuştur. Ekonomik göçlerin aksine zorunlu göçlerin, insanı siyasi yönelimlere teşvik ettiği pek çok araştırmada tespit edilmiştir. Devletin kırsalda yaptığı baskı ve köyleri boşaltması nedeniyle, yer değiştiren kitlede devlete karşı olumsuz bir tutum gözlenmiştir. Üstelik bu duruma, göç sonrası devletin herhangi bir destek ve yardım da bulunmayışı da büyük oranda etki etmiştir.

Koruculuk uygulamasının zorla dayatılması ve kabul etmeyenleri şüpheli olarak konumlandırma, insanların devlete güvenini zedelemiştir. PKK ve devletten yana bir tercih yapılması konusundaki baskılardan dolayı oluşan travma, yaşananların unutulmamasına sebep olmuştur.

Göç sonuçlarından bir diğeri ise, kadınların kır ve kent hayatı içinde değişen konumları olmuştur. Kadınlar, kırsal hayata oranla kent hayatı içinde ev ile sınırlanan bir hayata mahkûm kalmışlardır. Köyde yaşadıkları süre zarfında, erkek ve kadın arasında genel anlamda bir alan ayrımı olmadığı ifade edilmiştir. Erkekler gibi pek çok işi yapabildikleri ve özgürlük konusunda erkeklerle hemen hemen aynı haklara sahip oldukları dile getirilmiştir. Kent ortamında ise bu durumun değiştiği ve özgürlüğün, kent ortamında sınırlandığı belirlenmiştir. Kadınların kent ortamında ev ve çocuk bakımıyla görevli oldukları, yaşam sahalarının daraltıldığı kişilerce beyan edilmiştir.

Göçle gelenlerin yaşadıkları bu değişimler düşünüldüğünde, söz konusu hipotezler içinde yer alan sosyal değişimin gerçekleştiği açık bir şekilde ortaya

konmuştur. Katılımcıların göç sonrası kırsal hayatındaki sosyal sermayeleri kent ortamında ya kaybedilmiş ya da dönüşüme uğramıştır. Araştırmada elde edilen bu veriler doğrultusunda “Zorunlu göç eden kişiler sosyal olarak değişim yaşamışlardır.” hipotezinin doğruluğu kanıtlanmıştır.

Göç sonrası kişilerin hayatlarında ekonomik açıdan yaşanan değişimlere bakıldığında ise, farklılaşmanın meydana geldiği görülmüştür. Bunlardan biri, iş alanlarında yaşanan dönüşümdür. Katılımcılar, kırsalda yaşadıkları süre içinde hayvancılık ve tarım yaparak geçimlerini sağlamışlardır. Sanayi veya hizmete dayalı bir alanın kırsalda bulunmayışından dolayı, kişilerin ekonomik hayat becerileri ve bilgileri de kentte sorunlar oluşturmuştur. Nitekim kent hayatında tarım ve hayvancılık yapamadıklarından dolayı, bulabildikleri her işte çalışmışlardır. Bu hususta yoğunluklu olarak kazma kürek, araba boşaltma, duvar örme, seyyar satıcılık, ayakkabı boyacılığı, çeşitli bitkisel ürünler toplayıp satma, hamallık gibi marjinal işlerde çalışmışlardır. Hatta birçoğu o işlerde ustalaşarak işlerini devam ettirmişlerdir. Bir kısmı ise farklı alanlarda ekonomik uğraşlara yönelmişlerdir. Bu kişiler haricinde geldiği ilk yıllarda hiçbir işte çalışmayıp işsiz kalan kişilerin varlığı da söz konusudur.

Akademik literatürde göçler ile ilgili yapılan çalışmaların genelinde, göçle gelenlerin yerleştikleri yerlerde kent yerlileri için birçok konuda sorun oluşturdukları belirtilmektedir. Ucuz iş gücü olarak görülen göç mağdurları, kent ortamındaki iş piyasasında ücretlerin düşmesine ve iş olanakların sınırlandırılmasına sebep olmaktadır. Diğer taraftan göçle gelenler kiraların artmasına ve konut yetersizliğinin oluşmasına da yol açmaktadır. Başka bir durum olarak da kentte oluşan güvensizlik ortamının sebebi de göç olgusuna bağlanmaktadır.

Hakkari’de yaşanan göçlerde, söz konusu sorunların çoğunda söylenilen etki görülmemiştir. Zira göç eden kitleler, kent ortamına uygun olmayan becerilerden dolayı var olan işlerde çalışmamışlardır. Bunun yerine ağırlıklı olarak, marjinal sektörde seyyar satıcılık, terzilik, ayakkabı boyacılığı, duvarcılık vb. işlerde ekonomik kazanç sağlamaya çalışmışlardır. Bunun haricinde göç edenlerin yaptıkları pek çok iş, yerli toplumun tercih etmedikleri olmuştur. Ağır,

yorucu olan bu işler dışında ek olarak yerli halkın isteği doğrultusunda da, onların verdikleri çeşitli işler sayesinde kazanç elde edebilmişlerdir.

Göç sonrası yaşanan sorunlardan biri de konut problemidir. Yerinden olmuş kişilerin karşılaştıkları barınma sorununu da katılımcılar arasında üç grupta değerlendirmek mümkündür: Birinci grupta yer alan kişiler, çatışmalar sırasında kırsalda geçim zorluğu ve can güvenliği nedeniyle, göç tehlikesinin farkına varmışlardır. Bu sebeple söz konusu gruptaki kişiler, henüz kırsaldan taşınmaya mecbur olmadan önce akrabaları aracılığı ile, kentte kendilerine birer toprak ev yaptırmışlardır. Evleri hazır olduğundan dolayı bu kişiler, göç sonrası konut sorunu yaşamadan göç sürecini gerçekleştirmiştir. İkinci grupta yer alan kişiler ise, göç sonrasında geldikleri kent ortamında kiralık bir dam bulabilmiş olanlardır. Bu gruptaki katılımcılar, kiralanan evlerin insan yaşamına uygun koşullarda olmadığını ve kalabalık aileler halinde yaşadıklarını belirtilmişlerdir. Bunlar geldikten sonraki ilk birkaç yıl, kiracı olarak yaşamlarını sürdürmüştür. Belli bir süre sonra akrabalarının desteği ile, kendilerine toprak evler yaparak kiracılıktan kurtulmuşlardır. Üçüncü gruptakiler ise konut probleminin en fazla görüldüğü kişilerdir. Nitekim bu kişiler, ekonomik anlamda bir birikimi olmayan ve ani şekilde gerçekleşen göç sonrası geline kent ortamında da kiralık konut bulamayanlardır. Bundan ötürü söz konusu kişiler, aylarca sokaklarda çadırlar kurarak yaşamlarını sürdürmüşlerdir. Birkaç ay çalışıp, birikim yaptıktan sonra bir toprak yapabilmüşlerdir. Bu süreçte hanede bulunan erkek, kadın ve çocukların hepsi çalışma hayatına atılmak zorunda kalmışlardır. Göç eden kitlenin yaptıkları konutlar, kullanılan yapı malzemeleri nedeniyle belli süre aralıklarla çeşitli bakımlardan geçirilmekteydi. Bu sayede uzun yıllar barınma sorununa çözüm olabilmıştır.

Göçün kişiler bazında etkilerinden biri de, göç sürecinde hazırlık yapıp yapılamamasıdır. Bu konuyu iki grup olarak değerlendirmek doğru olacaktır:

Birinci grupta köy boşaltmalarından birkaç ay önce ekonomik ve güvenlik kaygıları nedeniyle göç edenler yer almışlardır. Bu kişiler devletin ani bir baskını veya zorlaması olmadan gitmeye karar verdikleri için, belli bir süre hazırlık yapma şansına sahip olmuşlardır. Elllerinden çıkarabildikleri hayvan, gıda veya

eşyaları satarak yolculuk ve sonrası için bir olanak oluşturmuşlardır. Bu sayede, göç safhası ve sonrasını daha kolay atlatabilmişlerdir. Diğer grupta ise köy boşaltmaları esnasında hiçbir hazırlık yapamadan, eşya veya gıda alamadan göç ettirilen kişiler yer almıştır. Ani şekilde göç eden bu kişiler; tüm mal varlıklarını kaybettiklerinden, kent ortamında adeta çıplak kalmışlardır. Bu kişiler arasında akrabasına sığınabilenler, kendilerini bir nebze de olsa şanslı saymışlardır. Diğer kişiler ise tamamıyla evsiz, parasız, aç şekilde ortada kalmışlardır.

Göçten kaynaklanan sorunlar, bunlarla sınırlı değildir. Göç sonrasında 2004'e kadar yerinden olmuş kişiler için, destek veren veya yardım içeren bir adım atılmamıştır. Avrupa Birliği ile ilişkiler kurulmaya başladıktan sonra 2002'de Francis Deng'in, (Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Temsilcisi) Türkiye ziyareti sonrası gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde oluşturulan rapor, belli başlı hukuki altyapının oluşturulmasına önayak olmuştur.

Türkiye bu rapor sonrası yerinden edilmiş kişilerin sayılarını, yaşadıkları şartları ve karşılaştıkları sorunları tespit etmek amacıyla komisyon çalışmaları başlatmıştır. Hem TBMM bünyesinde kurulan komisyonlarca yapılan araştırmalar hem de Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsünün yaptığı araştırmalar neticesinde bazı veriler elde edilmiştir. Bu çalışmaların ortaya koyduğu nüfus sayısı çeşitli STK'ler tarafından yayımlanan başka verilere göre düşük olarak belirtilmiştir (Keser, 2011, s. 52-53). Yine de Hünee'nin çalışması baz alındığında dahi, 1.200.000 kişi göç ettirilmiş olarak belgelenmiştir (Tekin, 2011, s. 93). Bu verilerin ardından devlet öncelikle çeşitli projeler ile göç ettirilen kişilerin, köylere dönmesi için çalışmalar yürütmüştür. Ancak hem bölgede var olan tehlikenin devam ediyor olması, hem de yeni düzenlerini bozmak istemeyen insanlar, geri dönüşe sıcak bakmamıştır. Bu nedenle yapılan Geri Dönüş ve Çiftçiye Ekonomik Destek projeleri başarılı sonuçlar vermemişlerdir.

Devletin zararları telafi için yaptığı iki politikadan biri "Geri Dönüş" diğeri ise 5233 sayılı Terör ve Terörden Kaynaklı Doğan Zararların Karşılanması Hakkındaki Kanun olmuştur. Devlet bu kanunu terörden dolayı köylerinden gitmek zorunda kalan kişilerin ulaşamadıkları mal varlıkları olması durumunda veya terörle mücadele sırasında herhangi bir taraftan sakatlanmaya, ölüme yol

açan durumların oluşması karşılığında aynı veya maddi şekilde zararı tazmin etmek için çıkarmıştır. Bu kanun, insanların hak arayışında iç hukuk yolunu denemeden AİHM'ye gidişinin önünü kapatmıştır. AİHM gerekli hukuki yolların varlığı olduğundan dolayı, başvuruları iç hukuk yolları tüketilmeden kabul etmeyeceğini belirtmiştir. Ancak kanun kapsamında zarara uğrayan kitlelerin geneli; okuma yazma bilmeyen, devlet daireleri ile askerlik haricinde karşılaşmamış kişilerden oluşmaktadır. Bu kişiler köyde sahip olduğu arazi, ev veya herhangi bir mal varlığı için göç öncesinde bir tapu edinme gereksinimi duymamışlardır. Bu hususta tapu vasıtasıyla kaybedilen mal varlığı ispatlanamadığından, birçok kişi tazminat alamamıştır.

Hakkari'ye yerleşen kitlelerden örneklem içinde bulunan kişilere tazminat alıp almadığı sorulmuştur. Karşılığında ise kişilerin tazminat aldıkları ancak hiçbirinin verilen tazminat miktarından memnun olmadıkları anlaşılmıştır. Zira yaşanan büyük kayıplar ve korkuların karşılığında, ödenen rakamların çok düşük olduğu belirtilmiştir.

Göçün kişiler üzerindeki olumsuz durumları dışında bir takım pozitif yanları olduğu da aşikârdır. Kırsalda olmayan eğitim koşullarına ve sağlık koşullarına kent ortamında erişmiş olmak, katılımcıların kent hakkındaki olumlu düşüncelerinde önemli bir yere sahiptir.

Göçle gelen kişilerin yaşadıkları sorunlar arasında sıralanan bu durumlar konu kapsamında yapılan alan çalışmasında öne çıkan hususlardır. Göçün kişi açısından sorunları dışında kentin, karşılaştığı problemler göç olgusunun bir başka boyutunu göstermektedir.

* Zorunlu göç sonucu Hakkari kent merkezinde birçok alanda problemler ortaya çıkmıştır:

a) Hakkari'nin zorunlu göçten dolayı sosyal yapısı değişime uğramıştır.

b) Hakkari'nin zorunlu göçten dolayı ekonomik işlevlerinde değişimler yaşanmıştır.

Hakkari kenti, göçten önce yaklaşık olarak 20-30 bin civarında bir nüfusu barındırmaktaydı. Göç sonrasında ise sadece merkezine, 40-50 bin civarında bir

göç yaşanmıştır. Bu göç sonrasında kentte birçok sorun ortaya çıkmıştır. Kentte alt yapı sorunları (içme suyu, kanalizasyon vb.), üst yapı sorunları (çarpık yapılaşma, ulaşım, yol yapım maliyetleri vb.), işsizliğin artması, yeterli istihdam sağlanamayışı, eğitim imkânlarının yetersizliği, sağlık olanaklarının yetersiz kalması gibi daha birçok konuda sorunlar yaşanmıştır.

Göç sonrası yaşanan en belirgin durum, kente gelenlerin kurduğu yeni mahallelerdir. Buralara belediyenin, il özel idarenin hizmet götürmek için çeşitli maliyetlere girmesi, zaten kırsaldan farkı olmayan kent merkezini daha da yoksullaştırmıştır. Ancak göçün kent açısından bir faydası da vardır. Tüm sorun ve zorluklara karşın göçün zorunlu bir kentleşmenin önünü açması, kentin şehirleşmesine katkı sunmuştur. Diğer taraftan yerli halk ve göçle gelen kitle arasında büyük kültürel farklılıklar olmayışı sosyal uyum konusunda çok fazla sorunun çıkmasına engel olmuştur. Yine de her iki tarafın gelenek, görenek, yaşayış tarzı, toplumsal yapıları birbirinden belli noktalarda ayrılmaktadır. Bu da göç sonrası her iki tarafın birbirlerini etkilemesine ve ortaya ortak bir kültürün çıkmasına olanak vermiştir.

Kent merkezinde aşiret anlayışı fazla olmamakla birlikte, göç sonrası gelen kitle ile çeşitli gruplar halinde bir aşiret gruplaşması görülmüştür. Ayrıca bu aşiret gruplaşması yerleşim dağılımında da kendini göstermiştir. Aynı aile ve aşirete mensup kişiler, aynı mahallelere yerleşmişlerdir. Göç sonrasında keskin bir kültürel uçurumun olmayışına rağmen göçle gelen kitleler, hem yerli halk ile hem de diğer aşiret mensubu kişilerle ilişkilerinde mesafeli şekilde davranmışlardır.

Göçle gelenler kendi aşiretindeki kişiler ile her etkinliği yapmakta; yalnızca düğün, cenaze, mevlit gibi büyük etkinliklerde aşiretinden olmayan komşularıyla görüşmeler sağlanılmaktadır. Ancak bu mesafeli tutum sayesinde, aralarındaki iletişimi geçmişten bu yana sorunsuz devam ettirdiklerini ve birbirlerine rahatsızlık vermediklerini belirtmektedirler.

Buradan çıkarılan sonuç olarak Hakkari kent merkezi, göç sonrasında birçok konuda sorunlar ve değişimler yaşamıştır. Söz konusu veriler tezde araştırmakta olunan hipotezin doğruluğunu kanıtlamaktadır.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu’da gerçekleşen göçle birlikte hem göç edenler hem de göçe uğrayan kentler, büyük zararlar görmüşlerdir.

Bu çalışmadan çıkarılan sonuçlar baz alınarak, yaşanan sorunların tekrarı olmaması adına alınabilecek bir takım önlemler ve süreç sonrası uygulanabilecek adımlar şunlardır:

- Herhangi bir çatışma veya afet durumu oluştuğunda, bölgede yaşayan halkın güvenliği ve ekonomik hayatı güvenceye alınmalıdır. Bölgeden gönderilmeleri bir çözüm olarak düşünülmemelidir. Yahut, başvurulacak en son çare olmalıdır.

- Gerçekleştirilecek herhangi yer değişimi iyi planlanmalı, göç edecek kişilere, alt yapısı kurulu yerler oluşturulmalı veya gösterilmelidir. Bu sayede mağduriyetler en aza indirilebilir.

- Göç edilecek tampon bir bölge oluşturulmalı ve burada yaşayacak kişilere birçok hususta yardım sağlanmalıdır.

- Göçle gelen kişiler istihdam edilmelidir. Nitekim bir ülkenin beşeri sermayesini faydalı bir şekilde kullanması, elzemdir. Doğru bir şekilde kullanılması durumunda, nüfus büyümesi bir avantaja dönüşmektedir.

- Göç alan yerlerde, alt yapı ile beraber üst yapı yatırımlarının da yapılması önem arz etmektedir.

- Yaşanan zararlar kısa sürede ödenmelidir. Bu sayede kişiler yeni hayatlarına daha kolay adapte olabilir.

- Maddi desteğin yanında, rehabilitasyon desteği de verilmelidir.

- Toplum içinde dışlanma gibi durumların oluşmamasına özen gösterilmelidir.

- Göç edilmeden önce kişilere bir hazırlık süresi verilmeli ve söz konusu yolculuk boyunca gereken yardımlar da sağlanmalıdır.

- Bölgedeki yerli halkın imkânları kısıtlanmadan, göç edenlere ekonomik sosyal, eğitim ve sağlık gibi alanlarda destekler verilmelidir.

- Göç mağdurlarına, insan hakları ve hukukuna uygun yaklaşılmalıdır.

-Göçlerin yarattığı hızlı nüfus artışını durdurmak için ülkenin her tarafında iş imkânlarının sağlanması ve can güvenliğinin yaşanabilir seviyelere çıkarılması gerekmektedir.

- Bölgesel gelişim farkları azaltılmalıdır. Göç veren bölgelerde de sanayi gibi iş olanağı yaratan sektörler arttırılmalıdır.

Şekil 5.1. Hakkari Kent Merkezinin 2020 Yılına Ait Bir Görüntüsü.

Kaynak: (<http-9>).

Şekil 5.2. Hakkari Kent Merkezinden Bir Görüntü (2020 Yılı)

Kaynak: (http-11).

Şekil 5.3. Hakkari Kent Merkezinin 2021 Yılına Ait Bir Görüntüsü.

Kaynak: (http-10).

Yapılan araştırmada katılımcıların görüşleri doğrultusunda derinlemesine görüşme sonuçları, tablo halinde gösterilmiştir. Bu şekilde bulgularda her soru için katılımcıların görüşleri ortaya konmuştur. Soruların kendi içinde değişen tarzlarından kaynaklı iki şekilde cevap anahtarı oluşturulmuştur.

	SORULAR	Çok İyi (Kişi Sayısı)	İyi (Kişi Sayısı)	Ne İyi Ne Kötü (Kişi Sayısı)	Kötü (Kişi Sayısı)	Çok Kötü (Kişi Sayısı)
1	Şu anki hayatınızdan ne derece memnunsunuz?		8	11	5	6
2	Köyde ekonomik durumunuz nasıldı?	7	4	9	7	3
3	Zorluklarla başa çıkabiliyor muydunuz?		11	14	5	
4	Köyde insani ilişkileriniz nasıldı?	25	5			
5	Hazırlık süreciniz nasıldı?		4	8	3	15
6	Göç ederken nasıl durumlarla karşılaştınız?		1	12	13	4
7	Yerli halkın size karşı davranışları nasıldı?	1	6	21	2	
8	Sizce kent hayatınızı köye göre nasıl değerlendirirsiniz?	6	10	8	4	2
9	Kentte bulduğunuz ilk işinizin şartları nasıldı?			6	19	5
10	Kentteki insan ilişkilerinizden memnun musunuz?			1	13	16
11	Aldığınız tazminat miktarını nasıl değerlendiriyorsunuz?			5	11	14
12	Köy koruculuğu uygulaması hayatınızı nasıl etkiledi?				2	28
13	Kente geldiğiniz ilk zamanlarda ekonomik durumunuz nasıldı?		5	3	7	15
14	Kentte bulduğunuz konutlarda yaşam şartları nasıldı?			6	17	7
15	Günümüzde geçim durumunuz nasıldır?		6	11	7	6
17	Zorunlu göçten dolayı aldığınız tazminat sizin açınızdan yeterli mi?					30
		Evet (Kişi Sayısı)		Hayır (Kişi Sayısı)		
1	Kentte dışlanma ile karşılaştınız mı?	11		19		
2	Göç ederken veya Hakkari'ye geldiğiniz ilk zamanlar, herhangi kimseden yardım aldınız mı?	9		21		

3	Göç sırasında herhangi bir travma yaşadınız mı?	13	17
4	Şu anki eviniz sizin mi?	30	
5	Köyünüze gidip gelebiliyor musunuz?	6	24
6	Devlet uygun imkânları sağlarsa köyünüze geri dönmeyi düşünür müsünüz?		30
7	Kendi isteğinizle mi göç ettiniz?	7	23
8	Tazminat aldınız mı?	30	
9	Şu an çalıştığınız bir iş var mı?	9	21
9	Kente göç ettikten sonra konut bulmakta zorlandınız mı?	20	10

KAYNAKLAR

- 3713 Terörle Mücadele Kanunu. (1991, 4 12).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.3713.pdf> Adresinden
alındı. (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- 442 Köy Kanunu(1). (1924, 4 7).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.3.442.pdf> Adresinden
Alındı. (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- 5233 Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşıllanması Hakkında
Kanun. (2004, 7 17).
<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.5233.pdf> Adresinden
Alındı. (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- Açıkgöz, R. ve Yusufoglu, Ö. Ş. (2012). “Türkiye’de Yoksulluk Olgusu Ve
Toplumsal Yansımaları”, *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları
Dergisi*, 1(1), s. 76-117.
- Adıgüzel, Y. (2015). *Küreselleşme Çağında Göç*. İstanbul Üniversitesi Açık Ve
Uzaktan Eğitim Fakültesi.
- Adıgüzel, Y. (2020). *Göç Sosyolojisi*, 4. Baskı, Nobel Akademik, Ankara.
- Agier, M. (2011). *Managing the Undesirables*. Polity Press, United Kingdom.
- Aker, A. T. (2008). Hakkari İli Alan Araştırması Değerlendirmesi: Yerinden
Adilmenin Nedenleri, Ruhsal Ve Toplumsal Sonuçları Ve Geri Döneüş
Süreci. D. Kurban, D. Yüksek, A. B. Çelik, T. Ünal, & A. T. Aker
İçinde, *Zorunlu Göç İle Yüzleşmek: Türkiye’de Yerinden Edilme Sonrası
Vatandaşlığın İnşası*. İstanbul: Tesev Yayınları, s. 238-248.
- Aker, A. T. (2006). Zorunlu göç yaşayan ailelerin ikinci kuşak üyelerinin sağlık
durumu. *Yüksek Lisans Tezi*, Kocaeli Üniversitesi, Sağlık Bilimleri
Enstitüsü, s. 88.
- Akıncı, B., Nergiz, A. ve Gedik, E. (2015). Uyum Süreci Üzerine Bir
Değerlendirme: Göç Ve Toplumsal Kabul. *Göç Araştırmaları Dergisi*,
1(2), s. 58-83.

- Akıncı, Z. (2016). Zorunlu göç ve itici göçün etkilerine ilişkin algılar: Diyarbakır örneği. *Yüksek lisans Tezi*, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 100.
- Akkayan, T. (2002). Türkiye'de İç Göçler ve Sorunlar. *Antropoloji*, (15), 29-61.
- Aksoy, Z. (2012). "Uluslararası Göç Ve Kültürlerarası İletişim", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 5(20), s. 292-304.
- Akşit, B. (2015). "Köy Tarafından Bakış" Adlı Bahattin Akşit'in Makalesi Üzerinden Türkiye'de Ki Mevsimlik İşçi Göçleri. *Göç Krizi*.
- Akşit, D. G., Bozok, Y. D. ve Bozok, Y. D. (2015). "Zorunlu Göç, Sorunlu Karşılaşmalar: Hisar Köyü, Nevşehir'deki Suriyeli Göçmenler Örneği", *Maltepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 92-116.
- Akyol, P., & Erikci, S. (2023). Effects of forced migration on women's educational attainment: Evidence from Turkey.
- Albayrak, N. ve Abdioğlu, Z. (2017). Türkiye'de İç Göçü Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Researcher: Social Science Studies*, 5(3), s. 293-309.
- Anavatan, A. G. (2017). Türkiye'de İç Göç Ve Belirleyicileri: Mekansal Veri Analizi. *Social Sciences Studies Journal*, s. 1109-1116.
- Arghavan, M. (2019). The Migrant Scholar of Color as Refugee in The Western Academy. M. Arghavan, N.Hirschfelder, L.Kopp, K.Motyl (Eds.) *Who Can Speak and Who Is Heard/Hurt?: Facing Problems of Race, Racism, and Ethnic Diversty in The Humanities in Germany* inside (pp. 177-193), Almanya: Transkript
- Avşar, B. Z. (2009). Terör ve Göç Sarmalında Doğu Ve Güneydoğu. *Erciyes İletişim Dergisi*, 1(1), s. 208-233.
- Aydınlı, H. İ., Ve Çiftçi, S. (2015). "Türkiye'de Kır-Kent Kavramlarının Değişen Niteliği Ve Mevzuatın Sürece Etkisi", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 14(54), s. 192-200.
- Bakanlığı, İ. (2010, Haziran 23). *Köye Dönüş Ve Rehabilitasyon Projesi (Kdrp)*. Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı:

<https://www.icisleri.gov.tr/Koye-Donus-Ve-Rehabilitasyon-Projesi-Kdrp-Adresinden-Alindi>. (Erişim tarihi: 15.06.2022).

Baltacı, A. (2019). Nitel Araştırma Süreci: Nitel Bir Araşçakırtırma Nasıl Yapılır? *Ahi Evran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Aeüsbed)*, 5(2), s. 368-388.

Barışık, S. (2020). *Göç Kavramı, Tanımı Ve Türleri. Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç Ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi*, Gazi Kitabevi: Ankara.

Başel, H. (2007). “Türkiye’de Nüfus Hareketlerinin Ve İç Göçün Nedenleri”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (53), s. 515-542.

Berker, A. (2016). “Zorunlu Göçün Yol Açtığı Refah Kaybının İncelenmesi: Yaşam Memnuniyeti Yaklaşımı”, *Odtü Gelişim Dergisi*, 43, s. 675-706.

Betts, A. (2009). *Forced migration and global politics*. United Kingdom: John Wiley & Sons.

Biçim, H. (2012). Zorunlu Göç, Göçebelęk Ve Kentte Tutunma Tarzları: Batman Pazaryeri Mahallesi Örneği. *Yüksek lisans Tezi*, s. 193.

Bloch, A. and Dona, G. (2018). Forced Migration: Setting the Scene. A. Bloch and G. Dona (Edited by), *Forced Migration: Current Issues and Debates Inside* (s. 1- 25). Routledge. [Rhttps://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=oQtpDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA1961&dq=forced+migration&ots=4dJSwizCa&sig=mxAxkPjL1XKoscghOQxE4T_jNHY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false](https://books.google.com.tr/books?hl=tr&lr=&id=oQtpDwAAQBAJ&oi=fnd&pg=PA1961&dq=forced+migration&ots=4dJSwizCa&sig=mxAxkPjL1XKoscghOQxE4T_jNHY&redir_esc=y#v=onepage&q&f=false) (01.05.2023 tarihinde erişildi.)

Bostan, H. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Toplumsal Yapıda Neden Olduğu Değişimler, Meydana Getirdiği Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Cografya Dergisi*, (35), s. 1-16.

Bozkurt, N. (2000). *Denizi Kurutmak*, 1. Baskı, Belge, İstanbul.

- Bülbül, S., ve Köse, A. (2010). Türkiye’de bölgelerarası iç göç hareketlerinin çok boyutlu ölçekleme yöntemi ile diyarbakır büyüncelenmesi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi*, 39(1), s. 75-94.
- Castells, M. (2020). *Kent,Sınıf, İktidar*. (Çev. Ç. A. Türkün) Ankara: Phoenix Yayınevi.
- Castles, S. (2003). The international politics of forced migration. *Socialist register*, 39.
- Castles, S. (2003). Towards a Sociology of Forced Migration and Social Transformation. *Sociology*, 37(1), s. 13-34
- Ceylan, Y. (2012). “Zorunlu Göç Ve Suç İlişkisi (Muş İli Örneği)”, *Akademik Bakış Dergisi*, 32(7), s. 1-18.
- Colson, E. (2003). Forced Migration and the Anthropological Response. *Journal of Refugee Studies*, 16(1), s. 1-18).
- Çağırkan, B. Ahıska Türklerinin sürgünü, zorunlu göç süreçleri ve Türkiye’ye dönüşleri: Ahlat örneği (Doktora Tezi), Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, s. 318.
- Çağlar, T. (2018). “Göç Çalışmaları İçin Kavramsal Bir Çerçeve”, *Toros Üniversitesi İisbf Sosyal Bilimler Dergisi*, Haziran, 5(8), s. 26-49.
- Çağlayan, S. (2006). Göç Kuramları, Göç Ve Göçmen İlişkisi. *Muş Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (17), s. 67-91.
- Çakır, S. (2011). Geleneksel Türk Kültüründe Göç Ve Toplumsal Değişme. *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (24), s. 129-142 .
- Çakır, S. (2011). Türkiye’de Göç, Kentleşme/Gecekondü Sorunu Ve Üretilen Politikalar . *Sdü Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (23), s. 209-222.
- Çan, M. F. (2010). Kentleşme, Sanayileşme Ve Kalkınma Etkileşimi. *T.C. Fırat Kalkınma Ajansı*, s. 1-11.

- Çatalbaş, G. K., ve Yarar, Ö. (2015). Türkiye'deki bölgeler arası iç göçü etkileyen faktörlerin panel veri analizi ile belirlenmesi. *Alphanumeric Journal*, 3(1), s. 99-117.
- Çelik, F. (2005). İç Göçler : Teorik Bir Analiz. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2), s. 167-184 .
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici Ve Çekici Güçler Yaklaşımı İle Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27), s. 149-170.
- Çelik, N., ve Murat, G. (2014). Türkiye'de İç Göç Sorununa Yeni Bir Yaklaşım: Stratejik İç Göç Yönetimi. *İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Yönetim Dergisi*, 25(76), s. 1-23.
- Çetin, İ., ve Çetin, S. (2018). Türkiye’de iç göçün belirleyicilerinin analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 16(1), s. 98-115.
- Çulhaoğlu, M., ve Aşılması, G. M. (2006). Devlet ve Yerinden Edilmiş Kişiler Arasında Toplumsal Mutabakata Doğru. *Tesev, İstanbul*.
- Dadush, U., and Niebuhr, M. (2016). The economic impact of forced migration.
- Dağışan, E. ve Aydın, S. (2017). Göçün Sosyal Hayata Yansımaları: 93 Harbi Döneminde Oltu’dan Tokat’a Bir Göç Hikayesi. P. D. Köse İçinde, *Geçmişten Günümüze Göç Iı* (S. 737). Samsun: Canık Belediyesi Kültür Yayınları.
- Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi (2011). Yerinden Edilme Sorunu. *İç Göçün Kentlere Etkilerine Yönelik Çözüm Önerileri*. Ankara: Diyarbakır Büyükşehir Belediyesi. https://www.tepav.org.tr/upload/files/haber/1262790144r7786.Fahrettin_Cagdas___Yerinden_Edilme_Sorunu.pdf
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı Daka. (2010). *Ön Bölgesel Gelişme Planı (2009-2010)*. Daka.

- Daka. (2014). *Trb2 Bölgesi Ekonomik Sosyal Göstergeler*. Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı.
- Danış, D. D. (2019). Türkiye’de Kent Mültecileri Ve Misafirperlik. B. Kitabı İçinde, *Göç, Mekân, Siyaset* (S. 40-43). Ankara: Tmmob Şehir Plancıları Odası.
- Deniz, T. (2014). “Uluslararası Göç Sorunu Perspektifinde Türkiye”, *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 181(181), s. 175-204.
- Doğu Anadolu Kalkınma Ajansı (2015). *Hakkari İli Sosyal Analiz Raporu*. Hakkari: Daka.
- DPT, 2000. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Kırsal Kalkınma Özel İhtisas Komisyonu Raporu. Ankara.
- Dpt. (2001). *Nüfus, Demokrasi Yapısı, Göç Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara: Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı.
- Durkal, D. Ö. (2018). Terörden Ve Terörle Mücadeleden Doğan Tazminat Sorumluluğunun Dayanağı. *Erühfd*, 13(2), s. 315-369.
- Duru, H. ve Yiğit, M. (2014). Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılansısı Hakkında Kanun, Uygulanması Ve Etkileri. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İibf Dergisi*, 9(2), s. 123- 149.
- Dücan, E. (2016), Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi, *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2), s. 167-183.
- Dwyer, S. C. and Buckle, J. L. (2009). The Space Between: On Being an Insider-Outsider in Qualitative Research. *International Journal of Qualitative Methods*, 8(1), s. 54-63.
- Edgü, F. (2017). *Hakkari’de Bir Mevsim*. 33. baskı, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Ekici, S. Ve Tuncel, G. (2015). “Göç Ve İnsan” *Birey Ve Toplum*,5(9), s. 9-22.
- Enstitüsü, B. M., ve Altıparmak, Ç. Y. (2005). *Bm Ülke İçinde Yerinden Olma Konusunda Yol Gösterici İlkeler*. Ankara: İmaj Yayınevi.

- Erder, P. D. (2019). “Göç Kuramları” Ve Türkiye’de Göç Araştırmaları. B. Kitabı İçinde, *Göç, Mekân, Siyaset* (S. 34-39). Ankara: Tmmob Şehir Plancıları Odası.
- Ergun, D. (1993). *100 Soruda Sosyoloji El Kitabı*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Erkan, R. ve Erdoğan, M. Y. (2006). “Göç Ve Çocuk Suçluluğu”, *Aile Ve Toplum*, 8(3), 79-90.
- Erol, M., ve Ersever, O. G. (2014). Göç Krizi Ve Göç Krizine Müdahale. *Kho Bilim Dergisi* , 24(1), s. 47-68.
- Ertekin, M. S. ve Kırca, M. (2017). Türkiye’de Kentleşme Ve İktisadi Büyüme İlişkisinin Zamanla Değişen Nedensellik Analizi Yöntemiyle İncelenmesi. *Joeep | Journal Of Emerging Economies And Policy*, 2(2), s. 44-63.
- Ertuş, M. S. (2019). "1990’lı Yıllarda Hakkari İlinde Köy Boşaltmalarıyla Oluşan Göç Hareketlerinin Hakkari Şehri Üzerindeki Sosyo Kültürel Ve Mekânsal Etkileri", *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkari Uluslararası Sempozyumu*, Hakkari: Atatürk Kültür Dil Ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk Araştırma Merkezi Yayını, 482, s. 87-112.
- Es, M. Ve Ateş, H. (2004). Kent Yönetimi, Kentleşme Ve Göç: Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 48, s. 205-248.
- Faist, T. (2018). Forced Migration in a Moral Polity and the Public Role of Migration Research, *Bielefeld: Comcad*, No. 163, s. 1-37.
- Ferris, E., Mooney, E. and Stark, C.(2011). *The Report “From Responsibility to Response: Assessing National Approaches to Internal Displacement”*. The Brookings Institution – London School of Economics, November.

- Fiddian, Q. E., Loescher, G., Long, K., and Sigona, N. (2014). Introduction: Refugee and Forced Migration Studies in Transition. E. Q. Fiddian, G. Loescher, K. Long and N. Sigona (Edited by). *The Oxford Handbook of Refugee and Forced Migration Studies* inside (s. 1-22). United Kingdom: Oxford University Press.
- Fossey, E., Harvey, C., McDermott, F. and Davidson, L. (2002). Understanding and evaluating qualitative research. *Australian and New Zealand Journal of Psychiatry*, 36, s. 717–732
- Göç-Der. (2013). *Türkiye’de Koruculuk Sistemi: Zorunlu Göç Ve Geri Dönüşler*. İstanbul: Göç Edenler Sosyal Yardımlaşma Ve Kültür Derneği.
- Göç Platformu, ve Göç-Der, A. (2011). Zorla Yerinden Edilenler İçin Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Araştırma Raporu.
- Gökburun, İ. (2019). Ekonomik Gelişmişliğin Göçler Üzerindeki Etkisi: Denizli Örneği. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 2(3), s. 564-582.
- Gözübüyük, P. D. (1995). Terör Olayları Ve Yönetimin Sorumluluğu. *Ankara Üniversitesi Sbf Dergisi*, 50(3), s. 193-199.
- Günay, E., Atılgan, D., & Serin, E. (2017). Dünya’da ve Türkiye’de göç yönetimi. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), s. 37-60.
- Hacaloğlu, A. (1997). Doğu Ve Güneydoğu Anadolu’da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu Raporu.
- Hakkari Çalışma Ve İş Kurumu İl Müdürlüğü. (2021). İşgücü Piyasası Araştırması Hakkari İli 2021 Yılı Sonuç Raporu
- Hakkari İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü. (Tarih Yok). T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı: <https://Hakkari.Ktb.Gov.Tr/Tr-160244/Hakkari-İlinde-Nufus.Html> Adresinden Alındı. (Erişim tarihi: 11.05.2023).

- Hall, R. and Harvey, L. A. (2018). Qualitative research provides insights into the experiences and perspectives of people with spinal cord injuries and those involved in their care. *International Spinal Cord Society*, 56, s. 527.
- Hammarberg, K., Kirkman, M. and Lacey, S. (2016). Qualitative research methods: when to use them and how to judge them. *Human Reproduction*, 31(3), s. 498–501.
- Harvey, D. (2008). The right to the city. *The city reader*, 6(1), s. 23-40.
- Harvey, D. (2018). *The limits to capital*. Verso books.
- Harvey, L. (2011). Intimate reflections: private diaries in qualitative research. *Qualitative Research*, 11(6), s. 664–682.
- Hayta, Y. (2016). Kent Kültürü Ve Değişen Kent Kavramı. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s. 165-184.
- Henderson, V. (2003). The urbanization process and economic growth: The so-what question. *Journal of Economic growth*, 8, s. 47-71.
- Hennik, M., Hutter, I. and Bailey, A. (2020) *Qualitative Research Methods*. (2. baskı). Londra: Sage Publications.
- Hünee. (2006). *Türkiye Göç Ve Yerinden Olmuş Nüfus Araştırması (Tgyona)* (2006). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü.
- International Court of Justice (IOM), (2017). World Migration Report . M. McAuliffe and M. Ruhs (Eds.).
- İbrahim, A. (2000). *Gönülsüz Bir Gezginin Hakkari Günlüğü*. İstanbul : Tohum
- İçduygu, A. ve Sirkeci, İ. (1999). *Cumhuriyet Dönemi Türkiye'sinde Göç Hareketleri*.
- İçduygu, A., Sirkeci, İ. ve Aydınğün, İ. (1998). "Türkiye'de İç Göç Ve İç Göçün İşçi Hareketine Etkisi", *Türkiye'de İçgöç: Sorunsal Alanları Ve Araştırma Yöntemleri Konferansı*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul, 6-8 Haziran, s. 207-244.

- İller idaresi Genel Müdürlüğü, (2022). 5233 sayılı Terör Ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılınması Hakkında Kanunun Uygulamasına Yönelik İşlemler.
- İnan, C. E. (2016). Türkiye’de Göç Politikaları: İskân Kanunları Üzerinden Bir İnceleme. *Göç Araştırmaları Dergisi*, (3), s. 10-33.
- İnsan Hakları Vakfı (2000). Nihai Rapor Ve Sonuç Bildirgesi. *Türkiye İnsan Hakları Hareketi Konferansı*, (S. 1-25). Ankara. https://www.ihd.org.tr/images/pdf/insan_haklari_hareketi_konferansi_bildirileri_2000.pdf Adresinden Alındı. (Erişim tarihi: 24.10.2022).
- İzbırak, R. (1946). Cilo ve Nemrut dağlarıyla Hakkari Ve Van Gölü Çevrelerinde Coğrafya Araştırmaları. *Ankara Üniversitesi Dil Ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 4(1), s. 103-112.
- Jacobsen, K. (2006). Refugees and Asylum Seekers in Urban Areas: A Livelihoods Perspective. *Journal of Refugee Studies*, 19(3), 273-287.
- Jacobsen, K. (2014). Livelihoods and forced migration. *The Oxford handbook of refugee and forced migration studies*, s. 99-111.
- Kabakuşak, D. (2018). Kültürel Çeşitliliğin Yönetim Modelleri Üzerine Bir İnceleme: İltica Ve Göç Ulusal Eylem Planı. *Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, 21(1), 102-130.
- Khan, S. N. (2014). Qualitative Research Method - Phenomenology. *Asian Social Science*, 10(21), s. 298-310.
- Kandemir, O. (2017). Refah Göstergeleri Bağlamında Türkiye’de İller Arası İç Göç Hareketlerinin Analizi. *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(1), s. 275-288.
- Karabıyık, M.S. (2022). Toplumsal Eşitsizlikler Kesişimindeki Afgan Kadınların Uluslararası Zorunlu Göç Deneyimleri (Doktora Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, s. 210.

- Karaman, K. (2003). Türkiye'de Şehirleşme Olgusu Ve Gecekondu Sorunu. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 2(1), s. 108-117.
- Karasar, P. D. (2015). *Bilimsel Araştırma Yöntemi*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Karpat, P. D. (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma Ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Kasarcı, R. (1996). "Türkiye'de Nüfus Gelişimi", *Türkiye Coğrafyası Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, (5), s. 247-267
- Kaştan, Y. (2016). Türkiye'de Cumhuriyet Dönemi İç Göç Hareketleri . *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 9(42), s. 692-700.
- Kaya, A. M. (2010). *Tarihi Konuşan Bir Kent Hakkari*. Ankara: Berikan Yayınevi.
- Kaya, F. (2015). Hakkari İli'nin İdari Coğrafya Analizi. *International Journal Of Social Science* , s. 79-99.
- Kaya, N., Doğan, R., Meertens, S. ve Aydın, Y. (2006). Türkiye'de Yerinden Edilen Kişiler Sorunu. Geri Dönüş ve Zararlarının Tazmini İçin Eylem Kılavuzu, Toplum ve Hukuk Araştırmaları. (02.10.2022). <http://www.tohav.org/Content/UserFiles/ListItem/Docs/katalog6427kilavuz.pdf>
- Kayan, A. (2013). Gap Bölgesinde Kentleşmeden Doğan Sorunlar Ve Çözüm Önerileri. *Dicle Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* , 2(3), s. 24-43.
- Kayrak, F.Ö. (2019). 1990-2000 Yılları Arasında Zorunlu Göçle İstanbul'a Gelen Kürt Kadınların İstihdamı (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: İstanbul, s. 144.
- Keleş, D. İ. (1997). Türkiye'de Göç Eğilimleri Ve Şehirleşme Süreci. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 1(2), s. 167-187.

- Keleş, P. D. (2019). Göç, Kent, Kentleşme Ve Kentsel Siyaset. B. Kitabı İçinde, *Göç, Mekân, Siyaset*. Ankara: Tmmob Şehir Plancıları Odası, s. 31-33.
- Keleş, R. (2010). *Kentleşme Politikası*. Ankara: İmge Kitabevi.
- Keser, İ. (2011). *Göç ve Zor*, 1. Baskı, Ütopya, Ankara.
- Kılıç, A. (2021). 1990’lardan 2016’ya Türkiye’de Ülke İçi Yerinden Edilmeyi Deneyimlemek (Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Kınık, K. (2010). Göç, sürgün ve iltica. *Hayat Sağlık Dergisi*, 2(7), s. 36-39.
- Kırdar, M. G. ve Saracoğlu, D. Ş. (2012). İç Göç, Bölgesel Yakınsama Sorunu Ve Ekonomik Büyüme: Türkiye Örneği. D. D. Ne Yaptı İçinde, *Ekonomik Büyümenin Dinamikleri Ve İstihdam: Kaynaklar Ve Etkiler*. (No. 2012/75). Discussion Paper.
- Kocaman, T. (2008). *Türkiye’de İç Göçler Ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000*. Dpt Sosyal Sektörler Ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü.
- Koçak, Y. D. ve Terzi, E. (2012). Türkiye’de Göç Olgusu, Göç Edenlerin Kentlere Olan Etkileri Ve Çözüm Önerileri. *Kafkas Üniversitesi, İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), s. 163-184.
- Koçal, A. (2015). Bir Siyasal Değişme Etkeni Olarak Göç: Kürt Kimliğinin Siyasal Evriminde Göç Dinamiği Örneği- Nedenler Ve Sonuçlar -. *İdealkent*, 6(15), s. 214-241.
- Koppenberg, S. (2012). Where do forced migrants stand in the migration and development debate. *Oxford Monitor of Forced Migration*, 2(1), s. 77-90.
- Korkmaz, G. (2022). 1989 Büyük Zorunlu Göç ile Türkiye’ye Göç Etmek Zorunda Kalan/Bırakılan Bireylerin Anılarının Duyguları Üzerindeki Etkisi-Bursa Örneği (Yüksek lisans Tezi), Karabük Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü: Karabük, s. 174.
- Kule, H. ve Es, M. (2005). “Türkiye’de kentsel yoksulluk: Kocaeli örneği”, *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, 50, s. 259-300

- Kurban, D., Yüksek, D., Çelik, A. B., Ünal, T. ve Aker, A. T. (2008). *Zorunlu Göç ile Yüzleşmek: Türkiye'de Yerinden Edilme Sonrası Vatandaşlığın İnşası*, 2. Baskı, Tesev Yayınları: İstanbul.
- Leonard, H. J. (Ed.). (1989). *Environment and the poor development: development strategies for a common agenda* (Vol. 11). Transaction Publishers.
- Levent, D. Ö. (2019). Kenti ve Kentsel Planlamayı Kitleler Dış Göç Üzerinden Düşünmek: Mersin Örneği Üzerinden Açılımlar. B. Kitabı İçinde, *Göç, Mekân, Siyaset* (S. 59-71). Ankara: Tmmob Şehir Plancıları Odası.
- Liu, S., and Zhang, Y. (2020). Cities without slums? China's land regime and dual-track urbanization. *Cities*, 101, 102652.
- Lubkemann, S. C. (2008). Involuntary Immobility: On a Theoretical Invisibility in Forced Migration Studies. *Journal of Refugee Studies*, 21(4), s. 454-475.
- Mack, N., Woodsong, C., Macqueen, K. M. Guest, G. and Namey, E. (2005). *Qualitative Research Methods: A Data Collector's Field Guide*. North Carolina: Family Health International.
- Mazlumder. (1995). Mazlumder Göç Raporu: Doğu Ve Güneydoğu'da İç Göç, Neden Ve Sonuçları.
- Melander, E., ve Öberg, M. (2006). Time to go? Duration dependence in forced migration. *International Interactions*, 32(2), s. 129-152.
- Moore, W. H., and Shellman, S. M. (2004). Fear of persecution: Forced migration, 1952-1995. *Journal of Conflict Resolution*, 48(5), s.723-745.
- Munford, R., Oka, T. and Desai, M. (2009). Qualitative Social Work Research in the Asia-Pacific Region. *Qualitative Social Work*, 8(49), s. 419-425.
- Naghiyeva, L. (2021). Zorunlu Göç Kapsamında Ülke İçinde Yerinden Olmuş Kişiler: Azerbaycan ÖRNEĞİ (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, s. 126.
- Neale, N., Allen, D. and Coombes, L. (2005). Qualitative research methods within the addictions. *Addiction*, 100(11), 1584–1593.

- Oun, M. A. and Bach, C. (2014). Qualitative Research Method Summary. *Journal of Multidisciplinary Engineering Science and Technology (JMEST)*, 1(5), s. 252-258.
- Orhan, F. (2018). Ahıska'dan Erzincan'a Uzanan Bitmeyen Göç: Ahıska Türklerinin Sürgün Ve Zorunlu Göç İle Geçen Hayatı. *Zorunlu Göçler Ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, İçinde Ankara: Hegem Yayınları, s. 89-112.
- Oy, H. (2015). Hakkari ve Çevresinin Eski Çağ'daki Konumu. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Elektronik Dergisi*, 6(13), s. 40-50.
- Ökde, F. (2022). Hakkari' de Kadın. 1. Baskı, İstanbul: Beta yayınları.
- Ökde, F. ve Özer, R. (2023). Kentlerde Zorunlu Göçün Etkileri: Hakkari Örneği. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (55), s. 61-80.
- Özgüler, V. C. (2018). GÖÇ VE UYUM POLİTİKALARI. *GSI Journals Serie B: Advancements in Business and Economics*, 1(1), 1-10.
- Özbay, F., ve Yücel, B. (2001). Türkiye'de Göç Hareketleri, Devlet Politikaları Ve Demografik Yapı. F. Ö. Diğerleri. İçinde, *Nüfus Ve Kalkınma*. Ankara: Hacettepe Nüfus Etütleri Enstitüsü yayınları, s. 1-68.
- Özdemir, D. (2018). Türkiye'de Bölgelerarası İç Göç Hareketlerinin Belirleyicileri. *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22(3), s. 1337-1349.
- Özdemir, H. (2012). “Türkiye'de İç Göçler Üzerine Genel Bir Değerlendirme”, *Akademik Bakış Dergisi*, 30(11), s. 1-18
- Özgen, D. (2018). Cumhuriyet Döneminde Hakkari'de Eğitim (1923-1960). *Assam Uluslararası Hakemli Dergi (Assam - Uhad)*, 5(10), s. 64-87.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu Ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi XLVII*, 33(47), s. 127-145

- Özkaptan, B. B. (2018). Göç Sürecinin Göç Edenler Ve Göç Edilen Yerlerde Yaşayan Bireylerin Sağlık Durumları Üzerindeki Etkisi. V. Özpolat İçinde, *Zorunlu Göçler Ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*. Hegem, Ankara, s. 356-373
- Özpolat, V. ve Solak, A. (2018). Zorunlu göçler ve doğurduğu sosyal travmalar. Ankara: Hegem Yayınları.
- Öztürk, Y. D., ve Altuntepe, A. G. (2008). Türkiye’de Kentsel Alanlara Göç Edenlerin Kent Ve Çalışma Hayatına Uyum Durumları: Bir Alan Araştırması. *Yaşar Üniversitesi E- Dergisi*, 3(11), s. 1587-1625.
- Pazarlıoğlu, D. D. (2007). İzmir Örneğinde İç Göçün Ekonometrik Analizi . *Yönetim Ve Ekonomi*, 14(1), s. 121-135 .
- Reed, H. E., Ludwig, B., and Braslow, L. (2016). Forced migration. *International handbook of migration and population distribution*, s. 605-625.
- Resmi Gazete (2012). On Dört İlde Büyükşehir Belediyesi ve Yirmi Yedi İlçe Kurulması ile Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun. (25.04.2022). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6360.pdf>. (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- Ruiz, İ. and Silva, C. V. (2013). The Economics of Forced Migration. *The Journal of Development Studies*, 49(6), s. 772-784,
- Sadıkoglu, B. (2021). "Hakkari İlinin Beşeri ve Ekonomik Coğrafyası" (Doktora Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalı: İstanbul.
- Sadıkoglu, B. ve Doğan, P. D. (2020). “Hakkari İlinde Cumhuriyet’ten Günümüze Eğitim Fonksiyonunun Gelişimi”, *Journal of Awareness*, 5(3), s. 449-462.
- Sağlam, S. (2006). “Türkiye’de İç Göç Olgusu ve Kentleşme”, *Türkiyat Araştırmaları*, 5, s. 33-45
- Sal, Ö. (2015). Zorunlu göç ve kentleşme “Siirt örneği” (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sosyoloji Anabilim Dalı: Muğla, s. 140.

- Samaddar, R. (2020). *The postcolonial age of migration*. Taylor & Francis.
- Sami, Y. K. (2009). "Zorunlu Göçle Yüzleşirken; Kentsel Bağlamda Ortaya Çıkan Kültürel ve Toplumsal Ayrışma: Diyarbakır Kent Örneği", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(30), s. 250-265.
- Sarı, A. (2008). Türkiye'de İç Göç: Fiziksel, Sosyal Ve Ekonomik Sonuçları. *Istanbul Journal of Sociological Studies*, (37), s. 1-18.
- Sarman, A., Günay, U. ve Sarman, E. (2018). "Savaş ve Göçün Çocuklar Üzerindeki Travmatik Etkileri", *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar içinde Ankara: Hegem Yayınları*, s. 34-42
- Sarvimäki, M., Uusitalo, R., and Jantti, M. (2009). *Long-term effects of forced migration*. IZA Discussion Paper, No. 4003.
- Savage, M., Warde, A., and Ward, K. (2020). *Urban sociology, capitalism and modernity*. Bloomsbury Publishing.
- Sayan, K. (2021). *Zorunlu göç deneyimi ve psikolojik dayanıklılık ilişkisi* (Yüksek lisans Tezi), Başkent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Ankara, 74.
- Sayılan, H. (2019). "Coğrafi Açıdan Hakkari İlinin Tarihi ve Kültürel Turizm Potansiyeli", *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkari Uluslararası Sempozyumu*, Hakkari: Atatürk Kültür Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Atatürk, 482, s. 241-269
- Sever, D. Ç. (2017). Terörle Bağlantılı Zararlardan Dolayı İdarenin. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (133), s. 163-210.
- Sevim, Y. (2003). Terör Nedeniyle Köylerinden Ayrılanların Geriye Dönme Eğilimleri Ve Çözüm Önerileri. *Fırat Üniversitesi Doğu Araştırmaları Dergisi*, 1(3), s. 24-27.
- Sevim, Y. (2010). "Terör Mağdurları: Geriye Göç Çözüm mü?", *Uluslararası Güvenlik ve Terörizm Dergisi*, 1(1), s. 17-35.
- Sevinç, G., Davran, M. K., ve Sevinç, M. R. (2018). Türkiye'de Kırdan Kente Göç Ve Göçün Aile Üzerindeki Etkileri. *İktisadi İdari Ve Siyasal Araştırmalar Dergisi*, 3(6), s. 70-82.
- Sirkeci, İ., ve Yücesahin, M. M. (2014). Türkiye'de Göç Çalışmaları. *Göç Dergisi*, 1(1), s. 1-10.

- Siriwardhana, C., and Stewart, R. (2013). Forced migration and mental health: prolonged internal displacement, return migration and resilience. *International health*, 5(1), s. 19-23.
- Sürmeli, İ. (2017). Türkiye’de iç göçün değişim ve dönüşümü: Kentten kıra yöneliş. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (Special), s. 275.
- Şahin, G., ve Kahraman, M. (2017). Hakkari’nin Turizme Yönelik Potansiyelleri Hakkında Bir Değerlendirme. *İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Coğrafya Dergisi*, (34), s. 1-21.
- Şahin, M. (2020). Cumhuriyet Döneminde Hakkari’de Eğitim. *Belgi Dergisi*, 2(20), s. 2787-2799.
- Şatıroğlu, K. İ. (2012). Zorunlu Göç Ve Yeniden Yerleşimin Toplumsal Çevre Üzerindeki Etkisi: Tahtalı Barajı Örneği. (Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara. s. 258.
- Şehitoğlu, M., ve Erdoğan, N. (2019). 1927 Genel Nüfus Sayımı Verileri Işığında Hakkari. *Beü Sbe Dergisi*, 8(1), s. 30-42.
- Şen, H. (2020). Zorunlu Göçle Türkiye’ye Gelen Suriyelilerin Entegrasyonu: İstanbul İli Örneği (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Çanakkale On sekiz Mart Üniversitesi: Çanakkale.
- Şen, M. (2014). Türkiye’de İç Göçlerin Neden Ve Sonuç Kapsamında İncelenmesi. *Çalışma Ve Toplum*, 1(40), s. 231-256.
- Şener, E., ve Töre, D. D. (2019). Göç Kıskaçında Kentsel Politikalar: Gaziantep Örneği. B. Kitabı İçinde, *Göç, Mekân, Siyaset* (S. 45-58). Ankara: Tmmob Şehir Plancıları Odası.
- Şimşek, R. (2017). Türkiye’de İç Göçlerin Dönemsel Tasnifi Üzerine Bir Değerlendirme. E. F. Nas İçinde, *Yüzyılın Sorunları Ve Sosyoloji II* (S. 131-145). Gece Kitaplığı.
- Şimşek, S. (1990). *Hakkari Dedikleri*. İstanbul: Martı Yayınları.

- Tamer, M. ve Birvural, A. (2018). “Zorunlu Göçün Toplumlarda Oluşturduğu Problemler”. *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, (Ed. Solak, A. Ve Özpolat), Hegem Yayınları, Ankara, s. 9-21.
- Taşçı, A. F. (2009). Bir Sosyal Politika Sorunu Olarak Göç . *Kamu-İş*, 10(4), s. 177-204.
- Tatlılıoğlu, K. (2020). Göç, Kentleşme, Yoksulluk, Suç Ve Travma Kavramlarının Hakkari Şehri Bağlamında Değerlendirilmesi. *Cumhuriyet Devrinin Bir Serhat Vilayeti Hakkari Uluslararası Sempozyumu*. Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları. s. 59-86.
- T.C. Kültür Ve Turizm Bakanlığı. (Tarih Yok). Hakkari İl Kültür Ve Turizm Müdürlüğü: <https://Hakkari.Ktb.Gov.Tr/Tr-160244/Hakkâri-İlinde-Nufus.Html> Adresinden Alındı. (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- TDK (2022). Göç. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- Tekeli, İ. (2008)."Göç ve Ötesi", *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, 22, 329-336
- Tekeli, İ. ve Erder, L. (1978). *Yerleşme Yapısının Uyum Süreci Olarak İç Göçler*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Tekin, F. (2011). Kültürel Travma Olarak Zorunlu Göç. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, (25), s. 91-100.
- Tekin, H. H. (2006). “Nitel Araştırma Yönteminin Bir Veri Toplama Tekniği Olarak Derinlemesine Görüşme, *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi*, 3(13), s. 101-116.
- Tiren, F. (2012). Cumhuriyet Dönemi'nde Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde iskân politikası olarak uygulanan zorunlu göç hareketleri ve 1984 sonrası Van kentinde zorunlu göç hareketlerinin çocuk suçluğu üzerine etkileri. (Yüksek Lisans Tezi), YYÜSBE: Van, s. 164.
- Tisdale, H. (1941). The process of urbanization. *Soc. F.*, 20, s. 311.
- Tmmob İnsan Hakları Komisyonu. (2003). *Zorunlu Göç Raporu*. Ankara: Tmmob.

- Tokmak, M. (2016). “Sözlü Tarih Ve Derinlemesine Görüşme”, *Ardahan Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 2(3), s. 83-98.
- Top, M. (1999). say Meydan Medresesi. *Dağların Kenti Hakkari: Kültür, Sanat, Aktüalite Dergisi*, (10), s. 11-13.
- Topbaş, F. Ve Tanrıöver, B. (2009). Türkiye’de İç Göç Akımları Üzerine Bir Çalışma: Lowry Hipotezi. *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 24(1), s. 93-104.
- Tuncel, G. Ve Gündoğmuş, B. (2013). Güneydoğuda Yaşanan Köy Boşaltma Hadiselerinin Siyasal Yansımaları Ve Şırnak İl Ölçeğindeki Seçmen Tercihine Etkisi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(44), s. 234-254.
- Tuncel, M. (1997). Hakkari. T. D. Vakfı İçinde, *Tdv İslam Ansiklopedisi* (S. 205-207). İstanbul: Diyanet Vakfı Yayını. Tdv İslam Ansiklopedisi. (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- Turkoglu, O. (2022). Look who perpetrates violence and where: Explaining variation in forced migration. *Political Geography*, 94, 102558, s. 1-13.
- Turton, D. (2006). Who is a forced migrant. *Development Induced Displacement: Problems, Policies and People*, s. 13-27.
- Tümtaş, M. S. (2009). Yoksulluktan yoksunluğa göç: Marmaris ve Mersin örnekleri. *Toplum ve Demokrasi Dergisi*, 3(5), s. 111-134.
- Tümtaş, M. S. ve Ergun, C. (2014). “Göç Ve Yoksulluk Kısılcasında Yıkılan Bir Kent: Van”, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5(2), s. 1-23.
- Tümtaş, M. S., ve Ergun, C. (2016). Göçün toplumsal ve mekânsal yapı üzerindeki etkileri. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 21(4), s. 1347-1359.
- TÜSİAD. (1999). *Türkiye’nin Fırsat Penceresi: Demografik Dönüşüm ve İzdüşümleri*, TÜSİAD Yayınları, İstanbul.
- Uluslararası Göç Örgütü (IOM). Göç Terimleri Sözlüğü. https://publications.iom.int/system/files/pdf/iml31_turkish_2ndedition.pdf

- Ünal, A. Z. (2013). “Yerinden Olmuşların Yoksulluğunu Yeniden Üreten Habitus”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15(25), s. 105-112.
- Yamak, R. ve Yamak N. (1999), “Türkiye’de Gelir Dağılımı ve İç Göç”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(1), s. 16-28.
- Yıldırım, A. (1999). Nitel araştırma yöntemlerinin temel özellikleri ve eğitim araştırmalarındaki yeri ve önemi. *Eğitim ve Bilim*, 23(112).
- Yıldırım, A. (2014). Kırsaldan kente göç ve değişen siyaset: Muş örneği. *Karamanoğlu Mehmet bey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, (3), s. 25-32.
- Yıldırım, E., Adıyaman, M. ve Kaplan, Y. (2022). Hakkari Doğa Sporları Rotaları, Hakkari Üniversitesi Yayınları, Hakkari.
- Yıldız, A. M. (2006, 09 03). 5233 sayılı Tazminat Yasası Ve Uygulaması. https://www.hukukmarket.com/media/contentspdf/26231_9786257802574.pdf (Erişim tarihi:11.05.2023).
- Yıldız, M.Z ve Alaeddinoğlu, F. (2011). Göç Ve Yoksulluk: Hakkari Örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 10(1).
- Yılmaz, A. (2014). Uluslararası Göç: Çeşitleri, Nedenleri Ve Etkileri. *Turkish Studies (Elektronik)*, 9(2), s. 1685-1705.
- Yılmaz, A. (2017). Güneydoğu Anadolu’da Kültürel Değişim: Çukurca Örneği. *Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 21(1), s. 55-102.
- Yılmaz, C. (2009). Türkiye’de Kırdan Kente Göç Sürecinde Etkili Olan Faktörlerden Biri; Evlilik Yoluyla Göç. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 14(21), s. 221-232.
- Yılmaz, V. (2019). İç Göçün Nedenleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis İli Örneği. *OPUS International Journal of Society Researches*, 11(18), s. 1709-1735.
- Yılmaz, V. ve Çelik, M. (2018). “İç Göçün Sebepleri ve Değerlendirilmesi: Bitlis”. *Zorunlu Göçler ve Doğurduğu Sosyal Travmalar*, (Ed. Solak, A. Ve Özpolat, V), Hegem yayınları, Ankara, s. 132-158.

- Yüceşahin, M. M., ve Özgür, E. (2006). “Türkiye’nin Güneydoğusunda Nüfusun Zorunlu Yerinden Oluşu: Süreçler ve Mekansal Örüntü”, *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 4(2), s. 15-35.
- Yüksel, A. N. (2020). “Nitel Bir Araştırma Tekniği Olarak: Görüşme”, *Social Sciences Studies Journal*, 56, s. 542-557.
- Zafer, A. B. (2016). Göç Çalışmaları İçin Bir Anahtar Olarak “Kültürleşme” Kavramı. *U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(30), s. 75-92.

İNTERNET KAYNAKLARI

- http-1: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2015), (Erişim tarihi: 24.10.2022).
- http-2: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2023), (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-3: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik,2013), (Erişim tarihi: 15.06.2022).
- http-4: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2015), (Erişim tarihi: 24.10.2022).
- http-5: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2022), (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-6: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2023), (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-7: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2023), (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-8: <https://www.yuksekovahaber.com.tr/galeri/nostalji-gecmisten-kareler-1125.htm> (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-9: <https://www.gezivetatilrehberi.com/hakkari-ilceleri/hakkari-merkez> (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-10: <https://www.haberturk.com/hakkari-nerede-hangi-bolgede-hakkari-nufusu-kac-ilceleri-nedir-iste-hakkari-de-gezilecek-yerler-3107189> (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-11: <https://www.colemerghaber.com/haber/hakkari-tarihi-1050> (Erişim tarihi: 11.05.2023).
- http-12: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=nufus-ve-demografi-109&dil=1> (Tüik, 2015), (Erişim tarihi: 11.05.2023).

http-13: <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Nufus-ve-Demografi-109>

Ek 1: Türkiye’de Zorunlu Göçün Sosyo-Ekonomik Etkisi: Hakkari Örneği
Araştırmasında Katılımcılarla yapılan görüşmelerde sorulan sorular

- 1- Yaşınız?
- 2- Medeni durumunuz nedir?
- 3- Eğitim durumunuz nedir?
- 4- Birlikte yaşadığınız kaç kişi var? Kaç çocuğunuz var? Eğitim durumları nedir?
- 5- Ne kadar zamandır Hakkari il merkezinde yaşıyorsunuz? Çalışma durumunuz nedir?
- 6- Göç öncesi hayatınızı anlatır mısınız?
 - Geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?
 - En çok sizi zorlayan durumlar nelerdi? Zorluklarla nasıl başa çıkardınız?
 - O zamanlar ki en güçlü yanınız neydi?
- 7- Göç öncesinde bir travma(terörizm, yakınınızın ölümü, can güvenliğinize yönelen bir saldırı) yaşadınız mı?
- 8- Göç etmeye nasıl karar verdiniz?
 - Hazırlık süreciniz nasıldı?
 - Sizi zorlayan durumlar nelerdi? Nasıl başa çıktınız?
 - Herhangi bir yardım aldınız mı?
- 9- Göç sürecinizden biraz bahseder misiniz?
 - Nasıl zorluklarla karşılaştınız? Bu zorlukları nasıl aştınız?
 - Göç sırasında bir travma(terörizm, yakınınızın ölümü, can güvenliğinize yönelen bir saldırı)yaşadınız mı?
- 10- Şu an nasıl bir hayatınız var?
- 11- Köy hayatınıza göre hayatınızda değişen durumlar nelerdi? Zorluk ve kolaylıkları nelerdir?

- 12- Hakkari'deki geçirdiğiniz süre içinde buranın yerli halkı ile sorunlar yaşadınız mı?
- 13- Geldiğiniz dönem ilk işinizi nasıl buldunuz? İş olanakları olarak nasıl sahalarda çalıştınız?
- 14- Şu an ki eviniz kira yoksa sizin mi? Toplam geliriniz ne kadar?
- 15- Göç ettikten sonra şu ana kadar ekonomik anlamda en zorlandığınız dönemi ve bu durumla nasıl başa çıktığınızı anlatır mısınız?
- 16- Hakkari'ye geldiğinizde ilk nerede kaldınız? Konut bulmakta nasıl zorluklarla veya kolaylıklarla karşılaştınız?
- 17- Köyünüze gidip gelebiliyor musunuz? Uygun şartlar sağlanırsa geri dönmeyi düşünür müsünüz?
- 18- Buradaki insan ilişkilerinin köy ortamındaki ilişkilerinizle farkları nelerdir?
- 19- Devlet köyünüzü boşaltmanızdan dolayı herhangi bir tazminat ödedi mi? Bu tazminat yeterli mi?
- 20- Köy koruculuğu uygulaması hayatınızda nasıl bir etki yarattı?

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Adı Soyadı : Revşen ÖZER

Doğum Yeri ve Tarihi :

EĞİTİM DURUMU

Lisans Öğrenimi : Hatay Mustafa Kemal Üniversitesi- İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi- İşletme/İşletmecilik

Yüksek Lisans Öğrenimi : Hakkari Üniversitesi-Siyaset Bilimi ve Uluslararası
İlişkiler

Yabancı Diller : İngilizce

BİLİMSEL FAALİYETLERİ

A) Bildiriler

-
-
-

İLETİŞİM

E-Posta Adresi :

Tarih :.././....